

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

VADYBOS ŠIUOLAIKINĖS TENDENCIJOS

MODERN TENDENCIES
OF MANAGEMENT

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA

VADYBOS ŠIUOLAIKINĖS TENDENCIJOS

(MODERN TENDENCIES OF MANAGEMENT)

Mokslo darbų rinkinys
(Papers of science)

Vilnius 2008

UDK 65 (474.5)

Va 24

Mokslo darbų rinkinys „Vadybos šiuolaikinės tendencijos“ skirtas Karo akademijos kariūnams, magistrantams ir dėstytojams, taip pat krašto apsaugos sistemos, kitų valstybės institucijų specialistams bei įvairių lygių vadovams.

Ši knyga praverstų ir tiems skaitytojams, kurie domisi vadybos mokslo tendencijomis globalios ekonomikos ir rinkos sąlygomis.

Rankraštis apsvarstytas, patvirtintas ir rekomenduotas spausdinti Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Vadybos katedros posėdyje 2007 m. vasario 1 d. protokolo Nr. VN-31(5).

Atsakingasis redaktorius ir sudarytojas

prof. habil. dr. Antanas Makštutis

(Managing Editor and Compiler Prof. Dr. habilitated Antanas Makštutis)

Recenzavo:

prof. habil. dr. Albinas Marčinskas (VU),

prof. habil. dr. Aleksandras Vytautas Rutkauskas (VGTU)

Medžiaga rengta iš autorių darbų originalų

(All material published in the collection is original)

© Antanas Makštutis, 2008

© Autoriai, 2008

© Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija,
2008

ISBN 978-9955-423-69-0

TURINYS

(Contents)

ĮVADAS.....	7
SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY IN AN ERA OF GLOBALIZATION	
Bent Greve (Denmark).....	9
DARBO NAŠUMO DIDINIMO VEIKSNIŲ TYRIMAS LIETUVOJE	
Aidas Gicevičius, Antanas Makštutis (Lietuva)	19
REGULIAVIMO IR ŠALIES FINANSINIO STABILUMO PROBLEMOS MORALINĖS ŽALOS RIZIKOS ASPEKTU	
Meilutė Jasienė (Lietuva).....	29
ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ KIEKYBINIO IR KOKYBINIO VERTINIMO SISTEMOS TOBULINIMAS	
Antanas Jonušauskas, Antanas Makštutis (Lietuva).....	41
PAGRINDINĖS EDUKOLOGIJOS RAIDOS KRYPTYS XX IR XXI AMŽIUJE	
Algirdas Ažubalis (Lietuva)	55
FUTURE CHANGES IN SECURITY PERCEPTIONS DUE TO RISE IN GLOBALIZATION	
Algirdas V. Kanauka (USA)	65
BUSINESS VALUE MANAGEMENT PROBLEMS	
Irina. I. Kolesnikova (Belarus)	81

<p>“GLOBALIZATION” OF NATO – IS IT THE RIGHT WAY TO INTERNATIONAL AND NATIONAL SECURITY IN THE EPOCH OF GLOBALIZATION ? Vladimir S. Kotlyar (Russia).....</p>	95
<p>KARYBOS SPECIALISTO RENGIMO AKTUALIJOS GLOBALIZACIJOS SĄLYGOMIS Aleksejus Malovikas, Dalia Prakapienė (Lietuva).....</p>	123
<p>KARINĖS STRATEGIJOS TURINYS GLOBALIZACIJOS KONTEKSTE Aleksejus Malovikas, Dalia Prakapienė (Lietuva).....</p>	137
<p>TYPES OF NATIONAL SECURITY AND THEIR INTERRELATIONS WITH FACTORS OF SOCIAL ENVIRONMENT Antanas Makštutis, Aleksejus Malovikas, Juozas Vijeikis (Lithuania) .</p>	147
<p>HARMONIOUS DEVELOPMENT OF THE STATE AND SOCIETY <i>Antanas Makštutis, Rasa Smaliukienė and Stasys Paulauskas (Lithuania).....</i></p>	175
<p>VALSTYBĖS IR VISUOMENĖS RAIDOS VADYBA: PRAEITIS, DABARTIS, ATEITIS Antanas Makštutis (Lietuva)</p>	185
<p>THE PROBLEMS OF DEVELOPMENT NATIONAL STATE IN THE EUROPEAN UNION Antanas Makštutis (Lithuania).....</p>	207
<p>POLITICAL IDEA AND NATIONAL SECURITY Vaidotas Matutis (Lithuania).....</p>	219
<p>MODERNIOS EKONOMIKOS KŪRIMAS: NAUJI IŠŠŪKIAI IR VALSTYBĖS POLITIKA GLOBALIZACIJOS IR ŽINIŲ VISUOMENĖS KŪRIMOSI SĄLYGOMIS Borisas Melnikas (Lietuva)</p>	237

SUSTAINABLE SECURITY: THE VIRTUAL APPROACH

Stasys Paulauskas (Lithuania).....275

**NACIONALINIO SAUGUMO ASPEKTAI LIETUVOS
ENERGETIKOS STRATEGIJOJE**

Česlovas Stankevičius (Lietuva).....297

**NAUJI IŠŠŪKIAI LIETUVOS EKONOMINEI IR
SOCIALINEI ATEIČIAI**

Juozas Vijeikis (Lietuva).....305

**DARBUOTOJŲ VALDYMO PRIELAUDŲ
KAITA – XXI AMŽIAUS IŠŠŪKIAI**

Juozas Vijeikis (Lietuva).....315

EKONOMINĖS RAIDOS PROBLEMOS LIETUVOJE

Juozas Vijeikis (Lietuva).....323

**THE DRUG BUSINESS, THE ILLEGAL TRADE OF ARM AND
„WHITENING OF BLACK MONEY“: THE MAIN POLITICAL AND
SOCIAL-ECONOMIC PROBLEM OF THE FEEDING SOURCE OF
NATIONALLY ORGANIZED TERRORISM AND
RO-COMMUNIST EPOCH**

Murman Kvaratskhelia (Georgia).....341

**ГЛОБАЛИЗАЦИЯ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ И ПРОБЛЕМЫ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ**

Рамаз Абесадзе (Грузия).....345

**PROTECTION AND TRANSFER OF KNOWLEDGE
IN THE ORGANIZATION'S SECURITY SYSTEM**

Alina Winogrodzka & Radosław Kisielewski (Poland)351

THE DEVELOPMENT CONDITIONS OF HEALTH RESORT CITIES IN POLAND	
Radosław Kisielewski & Alina Winogrodzka (Poland)	357
NIMBY EFFECT IN A RATIONAL CHOICE THEORY PERSPECTIVE	
Urszula Lulkiewicz (Poland)	363
SOCIOECONOMIC PROBLEMS OF THE POLISH SPAS: HISTORY AND CONTEMPORARY SITUATION	
Urszula Lulkiewicz & Adam Szromek (Poland)	369
Baigiamoji dalis (Acknowledgement)	378

ĮVADAS

Sparčiai plėtojantis pažangai ir demokratijai pasaulyje, didėjant jų poveikiui, daromam žmogaus, šeimos gyvenimui, organizacijos veiklai, valstybės ir visuomenės raidai globalizacijos sąlygomis, iš esmės keičiasi žmonių bendravimo santykiai. Šiems santykiams XXI amžiuje daro įtaką globalios ekonomikos ir rinkos veiksniai, kuriuos apibūdina laisvas žmonių judėjimas, kapitalo, prekių ir paslaugų paskirstymas pasaulinėje rinkoje.

Šiandien kaip niekada valstybė išlieka pagrindinis garantas demokratijai stiprinti ir sudaryti kuo palankesnes aplinkos sąlygas žmogaus veiklos laisvei. Ši laisvė – galimybė žmogui parduoti savo darbą kaip prekę nacionalinėje ir tarptautinėje rinkoje už realią vertę tam tikru laiku ir tam tikroje vietoje.

Europos Sąjungos (ES) šalyse praktika rodo, kad žmogaus darbo pardavimo problema darosi vis opesnė, o prisijungus prie ES Bulgarijai ir Rumunijai valstybei keliami uždaviniai plėtoti pažangą ir demokratiją tik taps sudėtingesni. Taigi vis labiau ryškėja šiuolaikinės vadybos tendencijos tiek ES, tiek kituose pasaulio kraštuose.

Svarstomos naujos valstybės ir visuomenės darnaus vystymosi valdymo formos ir viena iš pažangiausių – liberali konstitucinė demokratija. Štai tokia galima ir tikėtina valstybės politinės sistemos forma, kaip pažymi lenkų mokslininkas Wojciechas Lamentowiczus savo knygoje „Šių laikų valstybė“, bus įgyvendinta, jei bus pritarta daugumos valdymo principui. Tuomet atitinkamai bus garantuota žmogaus laisvė, šeimos ir organizacijos laisvos veiklos teisių apsauga, o valstybės institucijų veikla bus ribojama konstitucijos ir įstatymų.

Savaliavimas ir korupcija bus stabdomi politinės, ekonominės ir socialinės aplinkos veiksnių vienoje, kuri stiprins demokratiją, aktyvins visuomenę ir užtikrins žmogaus, šeimos ir organizacijos privatų saugumą.

Vadybos šiuolaikinės tendencijos prognozuoja lyderio vietą valstybėje ir visuomenėje, nes tik stipraus lyderio vadovaujama sistema gali būti pakankamai stabili. Vyriausybės pasikeitimui vykstant sklandžiai užtikrinama valstybės ir visuomenės darni raida, o tam valstybės institucijoms reikalinga

vis didesnė visuomenės parama.

Šioje knygoje autorių pateikiami darbai iš esmės atskleidžia šiuolaikines vadybos tendencijas, Analizuojant įvairias vadybos tobulinimo problemas, aptariama pagrindinė XXI amžiuje valstybės ir visuomenės darnios raidos galimybė.

Kita vertus, žmonių gyvenimo lygis aukštas ten, kur gerai išplėtoti ir strategiškai valdoma nacionalinio ūkio infrastruktūra, strategiškai planuojamos regioninės ir nacionalinės programos, o jų įgyvendinimas grindžiamas žmonių veiklos strateginiais projektais.

Tačiau būtina prisiminti, kad vadybos šiuolaikinės tendencijos išryškina tai, kad absoliuti lygybė realiai egzistuoja tik tarp absoliučiai lygių dydžių, taigi reali lygybė tarp žmonių yra skirtinga ir grindžiama pasiektais darbo rezultatais nacionalinėje rinkoje. Nacionalinės rinkos konkurencingumo didinimas galimas tik nuolat kuriant ir gaminant naują konkurencingą nacionalinį produktą. Šį XXI amžiaus vadybos uždavinį valstybės institucijos privalės spręsti artimiausiu laiku.

Knygoje autorių pateikiamos vadybos problemos ir jų sprendimo šiuolaikinės tendencijos yra aktualios ne tik Lietuvoje, bet ir kitose Europos Sąjungos šalyse ir apskritai pasaulyje, todėl galima tikėtis, kad ši knyga susilauks skaitytojų dėmesio ir duos realios naudos Lietuvos žmonėms.

Sudarytojas ir atsakingasis redaktorius

prof. habil. dr. Antanas MAKŠTUTIS

SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY IN AN ERA OF GLOBALIZATION

Bent Greve

Department of Society and Globalisation Roskilde University, Denmark

Abstract

Globalisation is perceived as a challenge in all welfare states both with regard to national economic policy, but also for welfare policy, especially in relation to financing of the welfare state. By this globalisation challenges the possibilities for welfare states to provide economic and social security to its citizens. This article will probe into how globalisation and demographic transitions can have an impact on nation states ability to provide citizens with welfare also in the future. The article is, in its conclusions, optimistic about the options and possibilities for the nation states to remain and have an impact on the level of welfare to provide to its citizens.

Keywords: *globalization, security, economic, state, society, development, progress, democracy, problems.*

Introduction

Globalisation is perceived as a challenge in all welfare states to national economic policy, but also to welfare policy and the ability of financing public welfare. By this, it challenges the possibilities for welfare states to provide economic and social security to its citizens. This article will probe into how globalisation and demographic transitions can have an impact on nation states ability to provide citizens with welfare also in the future.

Demographic transition has, by now for sometime, being perceived as one of the main challenges for welfare states in Europe. For EU-25 the long term impact on public spending due to demographic transitions with more elderly and fewer young people at the labour market is expected to increase cost by 3-4 % of GDP from 2004 to 2050 (European Commission, 2006), although other estimates also from the commission is lower (European Commission, 2006 A).

Demographic change is a challenge in most welfare states. This is further so due to the expected pressure on the welfare state from globalisation (Taylor-Gooby, 2004). The challenges are furthermore not evenly spread with some countries expected to be witnessing a more profound economic pressure on the welfare states financed by general taxation. Pressures are further depending both on the varieties of demographic changes, but also on varieties in existing public welfare systems.

As part of how to cope with the challenges the European Union have for some years through the open method of co-ordination put a pressure on the member states to come up with answers to these challenges. Thus also expressed that the EU-commission intends to "make the EU level coordination in the area of social protection more effective by streamlining the OMCs on pensions, social inclusion and health care and long-term care starting in 2006" (European Commission, 2006 A).

This article proceeds with a more elaborate description of the demographic challenges in the next section, which will then be continued by an analysis of the possible and expected impact from globalisation on welfare states in Europe. Finally, the article will offer some possible scenarios, which based upon the historical development, could help in alleviating the pressures on the welfare states.

What are the demographic challenges?

The challenges are in general connected to three elements: increase in the number of elderly, fewer young people entering the labour market and increase in the number of very old elderly.

People are expecting to live longer in all EU-25 member states in the year 2050. Compared to the life-expectancy as it is today implying a rise in the

number of elderly, and especially the very elderly. At the same time fertility rate is low and this implies that the old-age dependency ratio¹ will go up in the years to come. In the EU-25 the ratio is expected to increase from around 25 in 2004 to more than 50 % in 2050 (European Commission, 2006).

There will be differences with Italy being one of the countries with the highest old-age dependency ratio and Luxembourg one of those with the lowest. Change in dependency ratio has implication for the public sector spending on especially pensions and health care related expenditures. Due to the already taken decisions with regard to changing of the pension system in many countries, and differences in institutional structures of the pension systems, these impacts can be very diverse between the different countries. The band seems to vary between an expected decline in expenditure into the year 2050 of nearly 6 % to an increase of nearly 13 % in Cyprus.

One of the reasons for that the pressure on the pension system is less, than it look directly at the surface given the change in demography, is that in most European countries occupational pension systems are expected to rise in the coming years (Greve, 2007). A rise in occupational based systems will reduce the pressure on the public pension system. This due to both that it will lower expectation for public provision, and, also that in several social security systems benefits are dependent on income.

Not only the pension system will be under pressure due to the demographic changes, but also the health care system will come under pressure due to that in most welfare states elderly are those who to the highest degree are using and needing care. The economic consequence of the demographic pressure might although be influenced by other factors as well (Greve, 2005). The pressure here has to do especially with the increase in the many very elderly persons in the years to come. This is witnessed in table 1.

Table 1.

Age related expenditures per year for long-term care various age groups in the EU(15) in €

	60-64	70-74	80-84	90-94
Men	383	929	4267	10754
Women	405	1079	5447	13074

Source: European Commission, 2006 b

¹ This is defined as those above 64 as percentage of people age 15-64.

Therefore, when people are becoming older this, given the present structure of the public sector, expenditure not only on pension, but also care will be rising. A possible reduction of this pressure on welfare state spending is that we will have more years without disability and need for care, e.g. we will not only be living longer, but we will also have more healthy years, thus reducing the expected pressure on public sector spending.

Finally, the labour market and thereby the possible economic growth in the European economies can come under pressure when fewer young persons are entering the labour market. Labour market bottlenecks might, thereby in many countries be the case instead of a high level of unemployment. This is already the case in certain sectors in Denmark, as an example. The size of the impact on growth due to reduced labour force can be counteracted both by that it will reduce unemployment, but also by that new technologies can be expected implying that the level of growth is less dependent on the change in the labour force, cf. also the discussion on the job-less growth.

Demographic changes thus challenges the economic sustainability of both the welfare systems, but also the possible growth in the economies and by this the ability to finance the welfare states in the future.

Challenges from globalisation

The challenges from globalisation are referring to a set of different aspects. Sometimes they are linked to the myth of crisis of the welfare state, and the welfare project is seen as being endangered by global and economic development, and also the before mentioned demographic changes (Castles, 2004).

Globalisations impact on welfare states is it argued have different logics. One of these logics is the economic logic, which is implying that the internationalisation of capital mobility will reduce welfare states ability to finance the welfare states. Increased trade-openness is it argued, forces government to reduce welfare spending and lowering of taxation. This might then reduce labour costs and possible disincentives to take up work. The impact on public sector is it then especially the case when no international-ly countervailing forces are at play. Another logic being the political logic,

where the threat of capital mobility increases the possibility, that business can use the economic logic to pressure for more market-oriented reforms of social welfare (Swank, 2005).

Therefore in the year's to come one of the challenges being the ability to finance the welfare if global tax-competition arises. This has been in recent years the case with regard to corporate income taxation. Most countries have lowered the income tax to be paid by the companies in order to attract more investments and companies from abroad². At the same time, the revenue coming from corporate income tax has been, as percentage of total public sector income, stable over the last many years (OECD, 2006). Still, the unweighted average of corporate tax rates has fallen from 36.3 % in 1996 to 29.5 % in 2006 (Institute for Fiscal Studies, 2007). A reason for this might be increased economy activity, and, therefore a risk still being that harmful tax-competition can undermine countries ability, even within the EU, to finance the welfare states in the future.

Globalisation has it been argued also being a threat to the welfare states due to relocation or outsourcing of production making it difficult to maintain sufficiently number of jobs in the individual welfare states in Europe. In the short run some countries within the EU, notably those with a lower average cost of labour, could attract more workplaces than others, but even the relatively cheap European countries are more expensive than some countries in the South-East Asia and in Africa. Understood in this way globalisation is a pressure on the labour force. Still, one could argue that pressure from outside has been an issue in many years, and, that the main part of the countries in the EU has witnessed this already, and gradually adapted to the pressure. At the same time, the vast majority of both import and export takes places within the EU-countries making the pressure less strong if harmful tax-competition can be avoided internally among the EU-countries.

Nevertheless, if countries within the EU continue to fight using the downward trend in tax-rates then this could imply that it will become more difficult to finance the welfare state in the future.

² Cf. OECD data on taxation.

Pathways ahead – possible solutions

The challenges from the demographic transition is calculated as described in footnote 1, but the question naturally being whether this is the right understanding of the balance between working life and retirement. If people were retiring at a later stage then this would change the demographic dependency ratio.

This might explain why especially the European Employment Strategy has been so focussed on how to ensure that people will be working longer on the labour market. The average age of retirement and the activity rate for the 55-64 is shown in Table 2 for the years 2001 and 2005.

Table 2.

Average age of exit for the European Union (EU25), the old 15 and the new 10 member states in the years 2001 to 2005 and for men and women.

	Average Exit Age all		Average Exit Age Men		Average Exit Rate Women	
	2001	2005	2001	2005	2001	2005
EU 25	59.9	60.9	60.4	61.4	59.3	60.4
EU 15	60.3	61.1	60.7	61.4	59.9	60.8
EU 10	57.6	59.7	58.8	61.7	56.6	58.1

Source: Extract from <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> on the 5th of February, 2007.

Note: Data for the latest two member states (Romania and Bulgaria) is not available.

The table shows that the average age exit from the labour market has been going up over the last 5 years and, this especially in the 10 new member states from Eastern Europe, and, here remarkably fast for men. Still, the data also shows a variation between men and women, with women retiring earlier than men do, although the difference has been reduced except in the 10 new member states. One reason for that women are retiring earlier than men is that they often are younger than their spouse and are then retiring when the spouse is retiring. Another being lower activity rate for elderly women. In table 3 the activity rate for those between 55 and 64 years of age.

Table 3.

Activity rates in 2001 and 2005 for the age group 55-64 years of age for all and for men and women separately for EU(25), EU(15) and EU(10).

	Activity rate all		Activity rate Men		Activity rate Women	
	2001	2005	2001	2005	2001	2005
EU 25	40.1	45.5	51.1	55.5	29.7	36.0
EU 15	41.5	47.1	52.2	56.8	31.1	37.8
EU 10	32.1	36.7	43.9	48.2	22.2	26.8

Source: cf. Table 2.

The table shows a clear difference between the 10 new member states and the former 15 members. The activity rate is clearly higher in the old member states than in the new member states. At the same time, a clear gender divide is seemingly at play in both old and new member states, although a tendency towards more participation is underway.

Target set by the Stockholm European Council in relation to the employment strategy was that at least 50 % activity rate should be at place in the year 2010. If the development continues in the old 15 member states this target seems to be possible to reach, whereas for the new member states more will be needed to be done in order to reach this level.

Still, if the new member states are able to reach this higher level of activity rate this will also imply that the pressure on the public sector system in these countries will be less than otherwise, and, will if labour market starts to get tight also reduce pressure on the active labour market policy and public sector spending on social benefits. Retiring later from the labour market can also reduce the pressure. A more flexible and adaptable labour market making it easier to combine a working life with flexible retirement could thus be important for welfare states around in Europe.

In 2005 nearly 9 % of inactive men and 7 % of inactive women were willing to work. The number indicating that they were willing to work equals in total to around 2 million people. Although only 200.000 were actively searching for a job, and most were not seeking a job either due to illness of already being retired³. Nevertheless, the data indicates that a successful active

³Statistics in Focus, Population and Social Conditions, Vol. 18/2006.

labour market policy focussing on how to integrate people between 55 and 64 more at the labour market and helping in ensuring various ways to stay on the labour market, will imply that a hidden source of labour can be found in most European countries.

Increase in the educational attainment level might also have an impact in the years to come, as, persons with a higher educational attainment level tend to stay longer on the labour market, and thereby needs less income transfers from the social security system. This would thus help in reducing the pressure on the welfare states.

Other possible avenues are also open for the countries around in Europe. One could have, for some welfare states, a more open view upon migration. Migration could change the demographic balance, as it is mainly young people who are migrating, thus if they can be integrated into the labour market this will reduce the pressure on public sector spending.

Furthermore, the question is how big the problem is. Historically countries have had an economic growth of around 2 % of GDP pr. year. This implies that each generation is richer than the one before making it possible to pay for the welfare also in the future. Therefore, the distributional question arising from demographic changes should be less burdensome than otherwise (Greve, 2005). For the EU/25 the EU-commission has estimated that the growth will 1.7 % on average pr. year until 2050 with the highest growth rate in the 10 new member states from Eastern Europe with a growth on average being 2.3. % (European Commission, 2006 b).

Other aspects is that, even if we know, with a high degree of certainty, that the demographic development will be as predicted, unless some very dramatic changes takes place⁴, then in many other areas our knowledge of what we can expect in the future is less certain.

New technology might reduce, for example, the pressure on health care and care for the elderly. This can be in the form of new technologies reducing the need for care and nurses, or new technology making it possible to take care of more diseases at home instead of in hospitals. New technology might

⁴This can both imply higher and lower pressure. Higher pressure if we suddenly are able by new knowledge to very rapidly increase the average life-expectancy, and, lower pressure if we are suddenly witnessing outbreak of disease we are not able to cure, e.g. bird flu transmitted to human beings could be an example.

on the other hand also imply an increase in the pressure on spending in the area of health care.

The outcome of the changes over the next 40-50 years is very difficult to forecast. This does not change the need for that countries gradually adapt to the challenges due to demographic transitions, but these changes should leave scope for that each generation can ensure that the preferences of this generation also can be taken into consideration.

Conclusions

1. Globalisation can still pose new threat to the European welfare states, both in relation to financing them, but also with change in immigration and or risk of that, the main part of the production is moved away from Europe. This increases the need for a highly skilled and flexible labour force, which will be able to be innovative and creative. It also challenges our perception of what production is as Europe presumably in the future will have to rely much more than before to ideas, visions, creativity than earlier times more traditional production. Tourism and service will be other growing areas and thus this also put a pressure on how to cope with labour market issues in the coming years.

2. Still, as the analysis have shown change in the age of retirement, a more flexible labour market, a higher level of educational attainment level and saving for pension purposes will all be remedies which can reduce the pressure on the welfare states from the demographic changes in the coming years. Use of new technologies might also reduce the pressure, thus making it possible to be focussing on how to achieve social and economic security in an era of globalisation.

References

1. Castles, Francis G (2004): *The future of the Welfare State. Crisis Myths and crisis realities*. Oxford, Oxford University Press.
2. European Commission (2006): *The long-term sustainability of public finances in the EU*. COM (2006) 574, 12.10.2006. Bruxelles, EU-commission.
3. European Commission (2006A): *Adequate and Sustainable Pensions. Synthesis Report 2006*. Bruxelles, EU-commission.
4. European Commission (2006b): *The impact of ageing on public expenditure: projections for the EU-25 Member States on pensions, healthcare, long-term care, education and unemployment transfers (2004-50)*. Bruxelles, EU-commission.
5. Greve, Bent (2005): Is there a demographic Time-bomb? in Greve, Bent (ed.): *The future of the welfare state*. Aldershot, Ashgate.
6. Greve, Bent (forthcoming 2007): *Occupational welfare – winners and losers*. Edward Elgar.
7. Institute for Fiscal Studies (2007): *The IFS Green Budget*. London, Institute for Fiscal Studies.
8. OECD (2006): *Revenue Statistics 1965-2005*. Paris, OECD.
9. Swank, Duane (2005): Globalisation, Domestic Politics, and Welfare State Retrenchment in Capitalist Democracies. *Social Policy & Society*, vol. 4, no. 2, pp. 183-195.
10. Taylor-Gooby, Peter (ed.) (2004), *New risks, new welfare: the transformation of the European welfare state*. Oxford: Oxford University Press.

DARBO NAŠUMO DIDINIMO VEIKSNIŲ TYRIMAS LIETUVOJE

Aidas Gicevičius, Antanas Makštutis

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Santrauka

Straipsnio temos aktualumą lemia organizacijos raida, jos modernizavimo ir darbo našumo didinimo veiksniai globalizacijos ir integracijos sąlygomis. Lietuvai esant Europos Sąjungos (ES) ir Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos (NATO) nare, siekiama, kad visos šalies organizacijos būtų konkurencingos tiek nacionalinėje, tiek ES ir pasaulio rinkose, gebėtų nuolat modernizuoti darbo vietas, didinti darbo našumą. Darbe išanalizuoti darbo našumo didinimo veiksniai Lietuvos sąlygomis, kuriems daro įtaką globalios ekonomikos ir rinkos aplinka. Nustatyta veiksnių priklausomybė nuo aplinkos, prognozuojama jų įtaka pažangos plėtrai organizacijose, nustatyta veiksnių įtaka nacionalinio produkto konkurencingumui, atlikta darbo našumo didinimo problemų analizė, pateiktos rekomendacijos darbo našumui didinti Lietuvos sąlygomis bendroje ES rinkos erdvėje.

Reikšminiai žodžiai: *organizacija, globalizacija, rinka, kompetencija, modernizavimas, optimizavimas, personalas, kvalifikacija, našumas, konkurencingumas, pažanga.*

Įvadas

Darbo našumo didinimas, personalo mokymas, modernių darbo vietų steigimas ir naujo nacionalinio produkto kūrimas, jo realizavimas, nacionalinių išteklių racionalus naudojimas yra pagrindinė strateginė Lietuvos

Respublikos (Lietuvos) organizacijų veiklos kryptis, ilgalaikė ir orientuota į ateitį globalios ekonomikos ir rinkos sąlygomis Europos Sąjungos ir pasaulio erdvėje. Investicijos į žmonių veiklą, modernių darbo vietų steigimą, o esamų modernizavimą suvokiamos kaip žmonių kvalifikacijos kėlimas ir jų kompetencijos nuolatinis didinimas, organizacijos veiklos optimizavimas ir darbo našumo didinimas, kuris yra naudingas tiek organizacijai, tiek pačiam darbuotojui. Sparčiai kintant organizacijos aplinkai globalioje rinkoje, ši veikla reikalauja vis daugiau pastangų ieškant naujų efektyvių darbo našumo didinimo vadybos metodų, formų ir modelių.

Lietuvai toliau integruojantis į Europos Sąjungą (ES) ir NATO atsirado būtinybė nuolat tobulinti organizacijų veiklą. Šiuolaikiniai globalizacijos ir integracijos tempai keičia žmonių darbo aplinką, kuriai esant daugeliui organizacijų sunku prisitaikyti ir jos tiesiog negeba konkuruoti nacionalinėje, ES ir pasaulio rinkose dėl nepakankamai sparčiai modernizuojamos veiklos, lėtų nacionalinio produkto kūrimo, gamybos ir realizavimo tempų Lietuvos, ES ir pasaulio rinkose globalios ekonomikos sąlygomis. Nuolatinė globalios ekonomikos plėtra, iš vienos pusės, skatina didinti nacionalinio produkto gamybą ir nacionalinės rinkos konkurencingumą, iš kitos pusės, ap sunkina kurti ir realizuoti konkurencingą nacionalinį produktą, nes šiuo atveju reikia smarkiai mažinti jo savikainą ir nuolat didinti darbo našumą. Todėl organizacija, siekdama būti konkurencinga tiek nacionalinėje, tiek ES ir pasaulio rinkose, privalo modernizuoti ir optimizuoti savo veiklą, kad galėtų didinti darbo našumą atsižvelgdama į XXI amžiaus pažangos plėtros tendencijas Lietuvoje, ES ir pasaulyje.

Tyrimo tikslas – pateikti darbo našumo didinimo Lietuvoje vertinimo sistemą globalizacijos sąlygomis ir pažangos naudojimo įtaką darbo našumo didinimo spartai.

Tyrimo uždaviniai – nustatyti organizacijos veiklos optimizavimo kryptis, apibendrinti personalo veiklos įtaką darbo našumo didinimui, pateikti bendras darbo našumo didinimo tendencijas globalios ekonomikos sąlygomis.

Tyrimo objektas – darbo našumo didinimo Lietuvoje kryptys.

Tyrimo rezultatai – žmonių veiklos optimizavimo ir darbo našumo didinimo Lietuvoje kiekybinio ir kokybinio vertinimo sistemos analizė pavienės organizacijos veiklai optimizuoti globalios ekonomikos ir rinkos sąlygomis, rezultatų apibendrinimas ir išvadų pateikimas.

Darbo našumo didinimo problemų analizė

XXI amžiuje ypač sparčiai vyksta pažanga ir demokratija pasaulyje, todėl globalios ekonomikos ir rinkos veiksniai daro tiek teigiamą, tiek neigiamą įtaką nacionalinės valstybės ūkio ir rinkos konkurencingumui, nuo kurio priklauso žmogaus protinio ir fizinio darbo (kaip paslaugos) pardavimo sąlygos: darbo vietos ir darbuotojo kompetencijos atitikimas, darbo vertės atitiktis rinkos konkurencingumui ir pirkimo galiai (darbo vertė – reali, sumažinta ar padidinta, tai būdinga visoms pasaulio šalims), šeimos realios pajamos, turto kaupimas, jo racionalus naudojimas ir gyvenimo kokybė. Organizacijos veikloje iš esmės pasikeitė išorinė ir vidinė aplinka, nes jai įtaką daro organizacijų tarpusavio santykiai laisvosios rinkos sąlygomis. Organizacijų bendradarbiavimas, visų nacionalinės rinkos dalyvių santykiai daro įtaką valstybės vidaus ir užsienio politikai, ekonomikai, žmonių socialiniams santykiams, visuomenės aktyvinimui, šeimos gerovei, žmogaus intelekto ugdymui.

Darbo našumo mokslinė problema ta, kad nuolat modernizuojant organizacijas, naudojant pažangos rezultatus (kuriant naują produktą ir įgyvendinant jo vartojimo programą, naudojant naujas medžiagas, taikant naujas technologijas, naujas veiklos priemones, nuolat keliant personalo kvalifikaciją, modernizuojant darbo vietas ir didinant darbo našumą) modelyje „darbuotojas – mašina ir mašina – darbuotojas“ iš esmės pasikeitė darbo našumo didinimo procesų funkcinė priklausomybė, kurios veiksniai yra neištirti ir neaprašyti mokslinės literatūros ir taikomosios vadybos šaltiniuose, nes nuolatinis darbo vietų mechanizavimas ir automatizavimas sparčiai didina darbo našumą, tačiau taip pat sparčiai mažina darbuotojų skaičių organizacijose, o tai reiškia, kad globalios ekonomikos ir rinkos sąlygomis nacionalinėje žmonių išteklių rinkoje pritrūksta naujų darbo vietų ir susidaro perteklius specialistų dirbti protinį ir fizinį darbą.

Pirma, ši žinoma mokslinė problema yra esminė, susijusi su politinių, ekonominių ir socialinių problemų visuma nacionalinės valstybės lygmeniu ne tik Lietuvoje, bet ir kitose valstybėse.

Antra, žmonių darbas užtikrina jų realias pajamas ir gyvenimo kokybės gerinimą, tačiau realiai mažėjant darbo vietų skaičiui reikia rūpintis ir tuo, kaip užtikrinti žmonių realias pajamas valstybės, ES ir pasaulio bendrijos lygmeniu.

Trečia, globalios ekonomikos sąlygomis jau išryškėja valstybės ir visuomenės darnios raidos kompleksiniai uždaviniai: racionaliai naudoti gamtos, žmonių, materialinius ir finansinius išteklius, nes šie ištekliai yra griežtai riboti tiek Lietuvos, tiek ir ES mastu.

Darbo našumas – pagrindinis veiksnys pažangai plėtoti, organizacijoms modernizuoti, žmonių ištekliams racionaliai naudoti, Lietuvos ekonomikos vystymosi tempams spartinti, nacionalinės rinkos konkurencingumui didinti globalizacijos sąlygomis, todėl darbo našumo mokslinių ir praktinių problemų sprendimas – kompleksinis uždavinys, ypač aktualus žmogui parduodant darbą kaip prekę, o organizacijai – bandant prisitaikyti prie nuolat kintančios aplinkos nacionalinėje, ES bei pasaulio rinkose ir žmogaus darbą nupirkti už realią vertę, kuri laiduotų valstybės ir visuomenės darnią raidą.

Organizacijos veiklos optimizavimas – darbo našumo didinimo pagrindas

Organizacijos procesų optimizavimas – tai santykio tarp procesų rezultatyvumo ir resursų panaudojimo efektyvumo gerinimas. Paprastai tariant, veiklos optimizavimas – minimalūs ištekliai, bet optimalus pelnas.

Organizacijos veiklos suskirstymas procesais padeda efektyviau valdyti įmonę bei greičiau optimizuoti jos procesus. Teisingai optimizavus procesus, užtikrinama spartesnė verslo plėtra, greitesnis bei kokybiškesnis klientų aptarnavimas, panaikinamas informacinis chaosas.

Organizacijai vadovaujama sėkmingai ir ji taip veikia tada, kai organizacijos valdymas yra sistemingas bei skaidrus. Sėkmės pagrindas – įgyvendinta ir prižiūrima vadybos sistema, sukurta organizacijos veiklos rezultatyvumui ir efektyvumui nuolat gerinti, atsižvelgiant į visų suinteresuotų šalių poreikių tenkinimą [Maslow, 2006]. Organizacijos vadyba, be kitų vadybos disciplinų, apima ir kokybės vadybą.

Organizacija turi sukurti, įforminti dokumentais, įgyvendinti ir prižiūrėti kokybės vadybos sistemą bei nuolat gerinti jos rezultatyvumą pagal šio standarto reikalavimus [Kokybės vadybos sistemos, 2001].

Organizacija turi:

- ◆ nustatyti kokybės vadybos sistemai reikalingus procesus ir apibrėžti jų taikymo etapus organizacijoje;
- ◆ apibrėžti šių procesų seką ir jų sąveiką;
- ◆ apibrėžti šių procesų veikimą bei valdymą užtikrinančius kriterijus ir metodus;
- ◆ užtikrinti, kad bus gaunami procesų veikimui ir monitoringui būtinai ištekliai ir informacija;
- ◆ stebėti ir analizuoti šiuos procesus;
- ◆ įgyvendinti planuotiems rezultatams pasiekti ir procesams nuolat gerinti reikalingus veiksmus.

Darbo vietų modernizavimas ir naujų steigimas užtikrina naują darbo našumą, kuris apibūdinamas organizacijos personalo veiklos optimizavimu laike ir erdvėje [Makštutis, 2001]. Šiandien susiklosčiusi situacija nacionalinėje rinkoje yra nepalanki šalies organizacijų veiklai optimizuoti, nes bendros importo apimtys viršija eksporto apimtį ir toks rinkos veiksnių balansas daro įtaką nacionalinio produkto konkurencingumui. Į mūsų rinką įvežamos prekės iš Rytų rinkų – prastos kokybės, o iš Vakarų rinkų – dažnai išimtos iš apyvartos, todėl jų savikaina sąlygiškai maža, o kaina nacionalinėje rinkoje sąlygiškai didelė, tačiau tenkinanti vietos vartotojų perkamąją galią.

Norint išgyventi šiuolaikinės rinkos sąlygomis reikia garantuoti konkurencingą savo produkto kokybę ir kainą. Kokybė yra santykinis terminas, kurį skirtingi žmonės skirtingai suvokia. Kokybės samprata apima tris svarbius jos aspektus: kaip organizacijos prekės ar paslaugos atitinka vidines technines sąlygas, įvertina konstrukcijos kokybę, kitaip sakant, kokybė gali atitikti konstrukcijos technines sąlygas, bet pati konstrukcija gali būti žemos kokybės, koku laipsniu gaminama produkcija ar teikiamos paslaugos atitinka vartotojo poreikius [Dessler G., 2001].

Produkcijos kokybės valdymo klausimai yra aukščiausios valdžios prerogatyva. Kokybės sistema veiks sėkmingai, kai jai bus vadovaujama iš viršaus. Aukščiausias įmonės vadovybės asmuo – savininkas, prezidentas, direktorius, atsakingas už firmos ar jos padalinio produkciją [Čereška, Pauža, 2005].

Organizacijos vadovas negali šio darbo perduoti niekam. Kokybės klausimai turi kompleksinį pobūdį, jie nagrinėjami visuose valdymo lygiuose ir

visuose padaliniuose [Barczyk, 1999].

Greta kokybės labai svarbus rodiklis yra darbo rezultatyvumas ar našumas. Įprasta manyti, kad našumui padidinti pakanka mažiau vartoti išteklių, palaikyti tą pačią gamybos apimtį arba ją didinti, tačiau net gamybos padidėjimas rezultatyvumo dar nepadidina. Rezultatyvumas yra ne vien tik į sistemą patekusių išteklių perdirbimas į baigtą produkciją – jį veikia daugybė vidaus ir išorės veiksnių: valdymo sprendimai, gamybos ir darbo organizavimas, motyvavimas, mokėjimas bendrauti ir kt. Visi šie veiksniai tarpusavyje susiję ir įvairiausiais būdais vienas kitą veikia.

Darbo našumas, rezultatyvumas yra svarbiausias valdymo klausimas. Valdymas pagal rezultatyvumo kriterijų yra toks pat, kaip ir bet kuriame kitame gamybos ir paslaugų bare [Kvedaravičius, 2006]. Aukštą našumą, stabilų rezultatyvumą galima pasiekti efektyviai operuojant visomis valdymo funkcijomis ir ryšiais. Čia reikalingas sistemingas darbas, aukšto našumo negalima pasiekti savaime. Impulsyviai reaguojant į atsirandančias problemas, bet jų nesprenžiant sukuriama begalė naujų, todėl vadovybė negali užtikrinti darbo rezultatų be plano, neturėdama konkrečių tikslų, orientyrų, kriterijų.

Norint stabilų darbo našumo augimą užtikrinti ilguoju metu, reikia visus uždavinius ir tikslus orientuoti į ateitį. Formalus darbo našumo planavimas turi būti juntamas visame vadybos procese. Būtina nuolat organizuoti priemones, jungiančias išteklius, technologiją, informaciją ir mokėjimą dirbti. Šios priemonės turi būti teisingai suprojektuotos. Darbas yra svarbiausias rezultatyvumo veiksnys [Makštutis, 2005]. Todėl darbų projektavimas yra svarbesnis už technologiją. Darbo našumui daro įtaką ir organizacijos struktūra. Struktūros poveikis pasireiškia administracijos personalo skaičiaus santykiu su kitų darbuotojų skaičiumi. Administracijos išlaikymas brangiai atsieina. Struktūra veikia darbo našumą ir netiesiogiai. Jis priklauso nuo struktūrinių padalinių vadovų kvalifikacijos, ryšių tarp atskirų padalinių ir kitokių veiksnių. Norint ką nors pasiekti, reikia įgaliojimus suteikti vienam žmogui arba padaliniui. Sprendžiant našumo klausimus veiksmingiausios yra mažos laikinos specialistų grupės, kurioms suteikiami įgaliojimai projektams įgyvendinti. Gerai dirbančių organizacijų tyrimai rodo, kad visų jų valdymas orientuotas į žmogaus reikmes [Lietuvos ateitis pasaulio kontekste, 2003].

Su darbuotojų gerove glaudžiai susijusi gamybos technologija. Kuo aukštesnis technologijos lygis, tuo žmoniškesni turi būti santykiai. Jie turi paša-

linti baimę, sumišimo jausmą, susvetimėjimą.

Svarbus kvalifikacijos kėlimo strategijos momentas – konkretaus kvalifikacijos kėlimo proceso organizavimas. Darbe siekiama apibūdinti pagrindines kvalifikacijos kėlimo formas ir mokymo metodus, jų neigiamas ir teigiamas savybes, akcentuojant taikymo galimybes Lietuvoje. Tokio požiūrio aktualumas neabejotinas, nes pagrindinė mokymo forma Lietuvoje ir šiaurinė yra paskaita. Tačiau išaiškinta, kad pateikiamos medžiagos išmokimo lygis priklauso nuo medžiagos pateikimo ir mokymosi formos: 10 proc. – skaitant, 20 proc. – klausantis, 30 proc. – matant, 50 proc. – klausantis ir matant (naudojant technines priemones), 70 proc. – pačiam dalyvaujant pokalbyje, 90 proc. – pačiam aktyviai dirbant (išmokstant medžiagą).

Darbo užmokesčio augimas Lietuvoje jau nebe pirmus metus lenkia darbo našumo augimą. Tai yra vienas pagrindinių veiksnių, galinčių nulemti specialistų prognozę, nuolat artėjantį šalies ekonomikos „perkaitimą“. Darbo užmokestis ir jo forma yra itin svarbus tiek individualaus, tiek kolektyvinio darbo skatinimo veiksnys [Makštutis, 2006].

Nėra vadovų, kurie nežinotų, jog būtina paveikti žmones, kad jie dirbtų organizacijos naudai. Blogiausia, kad daugelis jų įsitikinę, jog užtenka tik materialinių paskatų. Vis dėlto pinigai veikia tik iki tam tikros ribos, tam tikrai žmonių grupei ir nėra tokie visagaliai, juo labiau kad finansiniai ištekliai yra riboti [Damašienė, 2002].

Išvados

Apibendrinus gautus tyrimų rezultatus galima pateikti išvadas darbo našumo didinimo Lietuvoje perspektyvoms prognozuoti globalios ekonomikos ir rinkos sąlygomis.

1. Personalo mokymas ir tobulinimas užima svarbią vietą formuojant pavienės organizacijos veiklos strategiją darbo našumui didinti nacionalinės ekonomikos ir rinkos sąlygomis.

2. Darbo našumo didinimas yra vienas iš pagrindinių komponentų, užtikrinančių sėkmingą organizacijos prisitaikymą prie vidaus ir išorės veiksnių, padedančių didinti personalo veiklos efektyvumą ir išlaikyti produkcijos ga-

mybos optimalų darbo našumą, kuris sudaro sąlygas produkcijos konkurencingumui užtikrinti nacionalinėje, ES ir pasaulio rinkose.

3. Sparčiai gausėjant pažangos plėtros informacijos kiekiui, būtina tobulinti organizacijos veiklos optimizavimo procesą, kuris garantuotų nuolatinį darbo našumo didinimą. Tam reikia taikyti naujausius personalo mokymo modelius ir metodus, įgyvendinti naujoves organizacijai modernizuoti.

4. XXI amžiaus globalizacijos sąlygomis pavienės organizacijos privalo rengti ir įgyvendinti veiklos optimizavimo projektus, kurie laiduotų esamų darbo vietų modernizavimą ir naujų modernių darbo vietų steigimą, darbo našumo didėjimą, personalo nuolatinį mokymą ir kompleksinės kokybės valdymo sistemos tobulinimą. Tai padėtų didinti žmonių pasitenkinimą darbu ir patenkinti jų poreikius.

Literatūra

1. Barczyk C. C. Visuotinės kokybės vadyba. – Vilnius: Eugrimas, 1999. – 256 p.
2. Čereška A., Pauža V. Kokybės analizė ir valdymas. – Vilnius: VGTU, 2005. – 134 p.
3. Damašienė V. Valdymo pagrindai. – Šiauliai: ŠU, 2002. – 165 p.
4. Dessler G. Personalo valdymo pagrindai. – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001. – 344 p.
5. Kokybės vadybos sistemos. Pagrindai, terminai ir apibrėžimai (ISO 9000:2000). – Standartizacijos departamentas prie LR vyriausybės, 2001. – 81 p.
6. Kvedaravičius J. Organizacijų vystymosi vadyba. – Kaunas: VDU, 2006. – 396 p.
7. Lietuvos ateitis pasaulio kontekste (specialistų žvilgsnis). – Vilnius: Mokslo aidai, 2003. – 416 p.
8. Makštutis A. Strateginio valdymo principai. – Klaipėda: KU leidykla, 2001. – 380 p.
9. Makštutis A. Strateginis planavimas globalizacijos sąlygomis. – Vilnius: LKA, 2006. – 168 p.
10. Makštutis A. Visuotinės kokybės vadyba globalizacijos sąlygomis. – Vilnius: LKA, 2005. – 154 p.
11. Maslow H. A. Motyvacija ir asmenybė. – Vilnius: Apostrofa, 2006. – 405 p.

THE SURVEY OF FACTORS REGARDING WORK EFFICIENCY IMPROVEMENT IN LITHUANIA

Summary

Having conducted an analysis of primary and secondary sources regarding factors due to work efficiency improvement in Lithuania, having presented a review of theory in this field, also, having accomplished a certain survey (not covered in this article), and having the data structured respectively, the following conclusions could be drawn.

To ensure continuous work efficiency improvement in Lithuania, the following steps should be undertaken: an actual model regarding work efficiency (modernization) improvement within an organization should be created and implemented to ensure continuous optimization of work within the organization, its modernization, progressive development, and compatibility under conditions of the national market as well as that of the EU and the global one; analysis (surveys) should be conducted continuously to provide for the forecast of the actual influence of each factor of work efficiency on the overall work efficiency improvement within the organization; the latest managerial principles (methodologies and methods) should be applied to ensure effective modeling of organizational activities under conditions of the global market. This will help to boost the processes regarding modernization of the actual organization, optimizing its activities; continuous personnel training should be ensured within the organization to increase their competence and upgrade the professional qualification; modern information technologies (IT) should be used within the organization. This will ensure its progressive development and an increase in capacity; and the organization should continuously look for new alternatives regarding manufacturing of the product, its materials, and equipment to ensure continuous work efficiency improvement at the organization within the national market and those of the EU and the world.

REGULIAVIMO IR ŠALIES FINANSINIO STABILUMO PROBLEMOS MORALINĖS ŽALOS RIZIKOS ASPEKTU

Meilutė Jasienė

Vilniaus universitetas

Santrauka

Nuo finansinio šalies stabilumo didele dalimi priklauso šalies ekonominė ir socialinė raida, galiausiai ir nacionalinis saugumas. Viena iš priežasčių, lemiančių finansų sferos reguliavimo ir priežiūros būtinumą – informacijos asimetriškumo problemos egzistavimas. Reguliavimo efektyvumas neatskiriamai susijęs su moralinės žalos rizika. Didelė moralinės žalos rizika didina paslaugų kainas, palūkanų normas, neigiamai veikia finansų sektoriaus plėtrą, kelia pavojų bendram finansiniam stabilumui, tačiau mokslinėje literatūroje nėra pakankamai giliai išnagrinėta.

Šiame straipsnyje pamėginsime išanalizuoti dažniausiai pasitaikančias bankų ir finansų sektoriuose moralinės žalos rizikos situacijas bankų priežiūros, indėlių draudimo ir draudimo veiklos sferose, jų poveikį ekonomikai konkrečios finansų institucijos ir visos šalies lygmenyje.

Reikšminiai žodžiai: *bankas, draudimas, finansinis stabilumas, indėliai, išskaita, moralinės žalos rizika, normatyvai, priežiūra, reguliavimas.*

1. Moralinės žalos rizikos sąvoka

Moralinės žalos rizikos sąvokos įvairiuose literatūros šaltiniuose apibrėžiamos šiek tiek skirtingai, dažniausiai atsižvelgiant į tai, kokioje finansinės veiklos srityje ši rizika yra nagrinėjama. Moralinės žalos rizika – tai rizika,

kad esant rinkoje tam tikrai priežiūros, reguliavimo ar apdraudimo sistemai rinkos dalyviai gali prisiimti mažiau atsakomybės už savo veiklą ar už savo sprendimus, t.y. būti labiau neatsargūs. Moralinės žalos rizika yra glaudžiai susijusi su vadinamąja informacijos asimetriškumo problema (tai padėtis rinkoje, kai suinteresuotiems asmenims žinoma ne visa, o tik dalis reikiamos informacijos).

Bankinės veiklos moralinės žalos rizika apibrėžiama kaip bankų polinkis prisiimti didesnę rizikos laipsnį dėl oficialių priežiūros institucijų taikomų reguliavimo suvaržymų. Moralinės žalos rizika – tai komercinio banko veiklos apdairumo sumažėjimo tikimybė, kuri atsiranda, kai bankas neprivalo padengti visų galimų veiklos nuostolių. Literatūroje yra nurodomos įvairios moralinės žalos rizikos atsiradimo priežastys: bankų veiklos riziką ribojančių normatyvų taikymas, kolektyvinės indėlių draudimo sistemos egzistavimas, koncepcijos „per daug didelis, kad žlugtų“ paplitimas, centrinio banko paskutinio skolintojo funkcija.

Moralinės žalos rizikos problema aktuali ir indėlių draudimo sistemai: taupymo institucijos tarsi nusimeta indėlių saugumo užtikrinimo našą ir perkelia ją kolektyvinei indėlių draudimo sistemai. Šios aplinkybės leidžia bankams išvengti dalies atsakomybės, pasidalyti ja su priežiūros ir reguliuojančiomis institucijomis ir veikti pernelyg rizikingai. Tuo tarpu kiti rinkos dalyviai, būdami įsitikinę, kad yra apdrausti, nesistengia patys analizuoti bankų veiklos ir savo vertinimais bei sprendimais drausminti bankų: pavyzdžiui, agresyvesnės strategijos bankuose, prisiimančiuose didelę riziką, nelaikyti indėlių, sąskaitų, vengti su jais sandorių.

Draudimo veiklos srityje moralinės žalos rizika suprantama kaip nuostolių rizika, su kuria susiduria draudikas (turint galvoje įvairių rūšių draudimą), kai apdraustasis dėl esamo apdraudimo įsidrąšina prisiimti didesnę riziką ir elgiasi neatsargiai. Taigi moralinės žalos rizika – apdraustojo asmens arba jo darbuotojų nesąžiningo arba nerūpestingo elgesio galimybė, kuri gali padidinti nuostolių atsiradimo riziką.

2. Draudimo veikla

Draudimo rinkoje draudėjas¹ siekia užsitikrinti kuo didesnę draudimo apsaugą mokėdamas atitinkamas draudimo įmokas². Jeigu nustatomos pernelyg mažos, palyginti su draudimo rizika, draudimo įmokos, draudikas³ labai rizikuoja. Apdraustasis⁴ nebus adekvačiai atsargus, kadangi jam rūpintis saugumu nebus pakankamai paskatų, jei draudžiamojo įvykio⁵ atveju visus patirtus nuostolius visiškai kompensuos draudikas. Todėl draudimo įmonės draudimo įmokas nustato atsižvelgdamos į apdraustojo atsargumo lygį, be to, dažnai nėra linkusios teikti „pilną“ (šimtaprocentinį) draudimą, taip pat taiko ir kitas priemones. Draudimo įmonės siekia, kad dalį rizikos prisiimtų pats klientas, todėl neretai draudimo sutartyje numatoma išskaita, arba franšizė – tai suma, kuri nebus atlyginta draudžiamojo įvykio atveju (ją turės padengti pats apdraustasis, taigi jis turės paskatų būti ir pats šiek tiek atsargus). Esant didesnei išskaitai paprastai būna mažesnė draudimo įmoka. Išskaitos buvimas skatina apdraustąjį atsargiau ir atsakingiau elgtis, kadangi draudimo išmoka bus mokama tik tuo atveju, kai žalos dydis bus didesnis nei išmoka, taigi moralinės žalos rizika sumažėja.

Išskaitos netaikomos gyvybės draudimui ir transporto priemonių civilinės atsakomybės draudimui. Kitų draudimo rūšių, pavyzdžiui, turto draudimo sutartys, gali būti sudaromos su išskaita arba be išskaitos. Išskaitos gali būti sąlyginės ir nesąlyginės. Sąlyginė išskaita yra palankesnė apdraustajam, kadangi šiuo atveju draudikas atlygins visą sumą, jei ji bus didesnė už draudimo sutartyje nurodytą išskaitą, tačiau šiuo atveju moralinės žalos rizika iš

¹ Draudėjas – asmuo, kuris kreipėsi į draudiką dėl draudimo sutarties sudarymo ar kuriam draudikas pasiūlė sudaryti draudimo sutartį, arba kuris sudarė draudimo sutartį su draudiku.

² Draudimo įmoka (premija) – draudimo sutartyje nurodyta pinigų suma, kurią draudėjas draudimo sutarties sąlygomis moka draudikui už draudimo apsaugą.

³ Draudikas – asmuo, teisės aktų nustatyta tvarka turintis teisę vykdyti draudimo veiklą.

⁴ Apdraustasis – gyvybės ir sveikatos draudimo atveju – draudimo sutartyje nurodytas fizinis asmuo, kurio gyvenime atsitikus draudžiamajam įvykiui draudikas privalo mokėti draudimo išmoką; civilinės atsakomybės draudimo atveju – draudimo sutartyje nurodytas asmuo, kurio turiniai interesai, susiję su civiline atsakomybe, yra draudžiami; turto draudimo atveju – draudimo sutartyje nurodytas asmuo, kurio turiniai interesai yra draudžiami.

⁵ Draudžiamasis įvykis – draudimo sutartyje nurodytas atsitikimas, kuriam įvykus draudikas privalo mokėti draudimo išmoką [6].

dalies išlieka. Tuo tarpu nesąlyginė išskaita palankesnė draudikams: draudžiamąjį įvykiu atveju apdraustajam būtų išmokėta tik draudimo sumos dalis, viršijanti išskaitos dydį.

Pastaruoju metu didžioji dalis draudimo sutarčių sudaromos numatant išskaitas. Kaip pavyzdį apžvelgsime išskaitos dydžius, taikomus turto ir namų turto draudimo rūšims panaudojant vienos draudimo bendrovės duomenis.

1 lentelė
Turto draudimo išskaitos dydis, Lt

Draudinys	Mūriniai	Mediniai	Karkasiniai
Individualūs gyvenamieji pastatai miestuose ir gyvenvietėse	100–500	200–800	150–600
Individualūs gyvenamieji pastatai vienkiamiuose ir atokiose vietovėse	200–1 000	250–1 200	250–1 000
Butai daugiabučiuose namuose	100–500	200–1 000	200–800
Sodo nameliai ir vasarnamiai	300–1 500		

Kaip matyti iš 1 lentelės duomenų, didžiausia išskaita, kintanti didžiausiu intervalu, taikoma draudžiant sodo namelius ir vasarnamius – nuo 300 iki 1 500 Lt. Draudžiant pastatus, išskaita nustatoma atsižvelgiant ir į pastato amžių. Pavyzdžiui, įkeičiamo būsto, kurio draudimo suma 50–400 tūkst. Lt, jei jo amžius iki 10 m., išskaita lygi 200 Lt; 10–30 m. – 300 Lt; daugiau kaip 30 m. – 400 Lt.

Namų turtas gali būti draudžiamas be išskaitos ir su išskaita. Išskaita draudžiant namų turtą, kai draudimo suma iki 10 000 Lt, gali būti 100–200 Lt, kai draudimo suma daugiau 10 000 Lt ir iki 20 000 Lt – 100–1 000 Lt.

Transporto priemonės taip pat gali būti draudžiamos su išskaita arba be jos. Pavyzdžiui, prabangioms transporto priemonėms, kurių amžius iki 3 m., priklausomai nuo įvairių rizikos lygi lemiančių veiksnių, išskaita svyruoja gana plačiu intervalu – nuo 0 iki 300 Lt, arba nuo 0 iki 25 procentų sumos.

Taigi, esant didesnei rizikai (pirmiausia, moralinės žalos rizikai) išskaita nustatoma didesnė. Tačiau pažymėtina, kad kiekvienu draudimo atveju rizika vertinama individualiai ir nustatoma konkrečiai išskaita.

3. Indėlių draudimas

Moralinės žalos rizikos pavyzdys gali būti indėlių draudimo sistema: kai ši sistema yra ir gerai funkcionuoja, indėlininkai gali nebesirūpinti dėl savo indėlių ir net laikyti juos ir nedrausminguose bankuose (dažniausiai pastarieji indėlininkams siūlo didesnes palūkanų normas), o bankai, taip pat žinodami, kad indėliai yra apdrausti, gali priiminėti rizikingesnius investicinius sprendimus. Atsiranda moralinės žalos rizika, nes bankai žino, kad indėliai privalomai draudžiami, taigi sumažėja bankų atsakomybė ir bankai neskatinami šioje srityje veikti pakankamai saugiai.

Pavyzdžiui, Jungtinėse Valstijose banko bankroto atveju visiškai apdrausta kiekviena sąskaita iki 100 000 dolerių. Indėlių draudimas ir kredito rizikos pašalinimas suteikia bankams galimybę mokėti už indėlius žemą palūkanų normą, kuri kartais net vadinama subsidijuojama, ir investuoti į rizikingus aktyvus. Tai iliustruoja 1980 m. laikotarpiu JAV susiklosčiusi situacija, kai kylant nekilnojamojo turto kainoms daugelis bankų juo spekulavo. Kritus kainoms, bankai patyrė didelių nuostolių, buvo priversti jungtis, o dalis bankrutavo [2, p. 4]. Todėl kai kurie JAV ekonomistai savo indėlių draudimo sistemą vadina ydinga [9, p. 226; 3, p. 537].

Dėl šios priežasties bankų indėliai dažniausiai nebūna draudžiami visi be išimties šimtaprocentiniu draudimu, būtent dėl moralinės žalos rizikos pasireiškimo.

Lietuvoje indėliai pradėti drausti po 1995 m.⁶, kai buvo priimtas Lietuvos Respublikos gyventojų indėlių draudimo įstatymas. Vėlesnėmis pataisomis ir priėmus paskesnius įstatymus, draudimo objektas ir suma, kompensacijos dydis palaipsniui buvo didinami. Šiuo metu aptariamą sritį reguliuoja Indė-

⁶ Lietuvoje pirmasis įstatymas, pagal kurį turėjo būti pradėta kurti kolektyvinė indėlių draudimo sistema (Kredito įmonių įstatymas), buvo priimtas 1940 m. gegužės 31 d., tačiau dėl sovietinės okupacijos jis nebuvo pritaikytas praktikoje. Įstatymas atitiko pasaulines tendencijas, tokia indėlių draudimo sistema tais laikais buvo sukurta tik JAV [10, p. 348–349].

lių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymas, priimtas 2002 m. [7], kuriame nustatyta:

Indėlių draudimo suma yra lygi indėlininko indėliui, buvusiam komerciniame banke, skyriuje arba saviskolos bendrijoje draudžiamąjį įvykio dieną, tačiau ji negali būti didesnė kaip:

45 000 litų – nuo šio įstatymo įsigaliojimo dienos;

50 000 litų – nuo 2004 m. sausio 1 d.;

60 000 litų – nuo 2007 m. sausio 1 d.;

20 000 eurų atitinkanti suma litais – nuo 2008 m. sausio 1 d.

Įsipareigojimų investuotojui draudimo suma yra lygi komercinio banko ar įmonės įsipareigojimams investuotojui draudžiamąjį įvykio dieną, tačiau ji negali būti didesnė kaip:

45 000 litų – nuo šio įstatymo įsigaliojimo dienos;

50 000 litų – nuo 2004 m. sausio 1 d.;

60 000 litų – nuo 2007 m. sausio 1 d.;

20 000 eurų atitinkanti suma litais – nuo 2008 m. sausio 1 d.

Draudimo išmokų indėlininkams ar investuotojams dydžiai:

100 procentų indėlio ar įsipareigojimų investuotojams iki 10 000 litų – nuo šio įstatymo įsigaliojimo dienos iki 2007 m. gruodžio 31 d.;

90 procentų indėlio ar įsipareigojimų investuotojams nuo 10 000 litų iki 45 000 litų – nuo šio įstatymo įsigaliojimo dienos iki 2003 m. gruodžio 31 d.;

90 procentų indėlio ar įsipareigojimų investuotojams nuo 10 000 litų iki 50 000 litų – nuo 2004 m. sausio 1 d. iki 2006 m. gruodžio 31 d.;

90 procentų indėlio ar įsipareigojimų investuotojams nuo 10 000 litų iki 60 000 litų – nuo 2007 m. sausio 1 d. iki 2007 m. gruodžio 31 d.;

nuo 2008 m. sausio 1 d. – 100 procentų indėlio ar įsipareigojimų investuotojams iki 3000 eurų atitinkančios sumos litais ir 90 procentų indėlio ar įsipareigojimų investuotojams nuo 3000 eurų atitinkančios sumos litais iki 20 000 eurų atitinkančios sumos litais.

Tačiau, kaip matome, nors draudimo sumos ir išmokų dydžiai didinami, tačiau artimiausiu metu visiškai kompensuoti didelių sumų indėlius nenumatyta.

4. Centrinio banko kaip prižiūrėtojo vaidmuo

Moralinė rizika atsiranda ir dėl bankų priežiūros buvimo ir jos taikomų priemonių. Kadangi bankininkystės plėtra yra spartesnė negu priimamų įstatymų normų tobulinimas, įstatymai keičiami lėčiau negu vystosi bankai. Moralinė žala gali būti reguliuojama tiesiogiai – per banko kreditorius arba netiesiogiai – priežiūros institucijų, pavyzdžiui, centrinio banko.

Čia moralinės žalos rizikos esmę sudaro tai, kad komerciniai bankai yra linkę prisiimti didžiausią leistiną riziką, kurią nustato priežiūros institucijos bei teisės aktai, ir tada imasi rizikingesnės veiklos nei darytų, jei nebūtų aukščiau išvardytų sąlygų. Taigi bankas tarsi dalijasi rizika su priežiūrą vykdančia institucija. Kaip buvo minėta, esant kolektyvinei indėlių draudimo sistemai, komerciniai bankai, gaudami lėšų su mažesnėmis palūkanų normomis nei jos būtų, jei indėlių draudimo sistema neveiktų, bei leisdami sau investuoti į rizikingesnes finansų rinkos priemones, gauna ir didesnes grynąsias palūkanų pajamas. Jei indėlių draudimo nebūtų, rinkos mechanizmai (pavyzdžiui, indėlininkų didesnis domėjimasis banko veikla) apribotų banko galimybes ir nesudarytų paskatų imtis rizikingesnės veiklos.

Moralinės žalos rizika taip pat atsiranda tada, kai centrinis bankas, reguliuodamas komercinius bankus, nustato tam tikrus normatyvus. Komerciniai bankai privalo laikytis tų normatyvų, tačiau laikydamiesi jų dažnai būna ant maksimaliai leistinos rizikos ribos, o tai reiškia, kad centrinis bankas prisiima dalį rizikos ir atsakomybės dėl to, kad nustatė būtent tokio dydžio apribojimus. Taigi, privalomi normatyvai tam tikra prasme net skatina laikytis mažesnio saugumo.

Aptarsime šiuo metu galiojančius Lietuvos banko nustatytus komercinių bankų riziką ribojančius normatyvus [4].

1. *Kapitalo pakankamumo normatyvas*. Banko kapitalo ir viso banko turto bei nebalansinių straipsnių, įvertintų pagal riziką, santykis turi būti ne mažesnis kaip 8 procentai.

2. *Likvidumo normatyvas*. Banko likvidaus turto santykis su banko einamaisiais įsipareigojimais turi būti ne mažesnis kaip 30 procentų.

Banko likvidumas – tai sugebėjimas laiku ir be nuostolių arba su minimaliais nuostoliais turėti lėšų savo įsipareigojimams įvykdyti. Banko įsipareigo-

jimai apima indėlius, gautas iš kitų bankų paskolas, nebalansinius įsipareigojimus išduoti paskolas savo klientams (kredito linijas, kredito perviršius), išleistus skolos vertybinius popierius ir pan. Banko likvidumas dar gali būti apibrėžtas kaip galimybė tam tikrą banko aktyvą panaudoti kaip grynuosius pinigus, kartu išlaikant nominalią to aktyvo vertę. Likvidumo stoka atsiranda dėl nenumatytos padidėjusios paskolų paklausos ir nenumatyto indėlių atsiėmimo. Paprastai bankas laikomas visiškai likvidžiu, jei turimos likvidžios lėšos leidžia visiškai padengti trumpalaikius įsipareigojimus. Bankams labai svarbus pakankamo likvidumo lygio palaikymas, kadangi likvidumo problemos pakerta indėlininkų ir kitų kreditorių pasitikėjimą ir gali tapti banko bankroto priežastimi.

3. *Maksimalios atviros pozicijos užsienio valiuta ir tauriaisiais metalais normatyvas.* Maksimalios bendrosios atviros pozicijos dydis neturi viršyti 25 procentų banko kapitalo, o vienos valiutos ar tauriųjų metalų maksimalios atviros pozicijos dydis neturi viršyti 15 procentų banko kapitalo.

Užsienio valiutos rizika atsiranda dėl banko prekybos užsienio valiuta ir aktyvų bei pasyvų užsienio valiuta operacijų. Pasikeitus valiutų kursams, banko pelningumo ir rizikos lygiai gali taip pat pasikeisti. Atviroji pozicija viena užsienio valiuta yra skirtumas tarp banko turto (paskolų ir kt.) ir įsipareigojimų (indėlių ir kt.) ta valiuta; bendra atviroji pozicija apskaičiuojama analogiškai, tik bendrai visoms užsienio valiutomis ir tauriesiems metalams. Atviroji pozicija gali būti trumpoji (kai užsienio valiuta įsipareigojimais didesni už turtą) arba ilgoji (kai užsienio valiuta turtas didesnis už įsipareigojimus). Užsienio valiutos kursui kylant, bankas patirs nuostolį, jei esama trumpojoje užsienio valiutos pozicijoje, ir gaus pelną, jei esama ilgojoje užsienio valiutos pozicijoje.

4. *Maksimalios paskolos sumos vienam skolininkui normatyvas.* Paskolų suma vienam skolininkui negali viršyti 25 procentų banko kapitalo. Paskolų suma, banko suteikta jį patronuojančiai įmonei, kitoms šios patronuojančios įmonės pavaldžioms įmonėms arba savo paties pavaldžioms įmonėms, kiekvienam skolininkui negali viršyti 75 procentų banko kapitalo, jeigu Lietuvos bankas vykdo konsoliduotą visos finansinės grupės priežiūrą. Jeigu Lietuvos bankas nevykdo konsoliduotos visos finansinės grupės priežiūros, paskolos suma, banko suteikta jį patronuojančiai įmonei, kitoms šios patronuojančios įmonės pavaldžioms įmonėms arba savo pavaldžioms įmonėms, kiekvienam skolininkui negali viršyti 20 procentų banko kapitalo.

5. *Didelių paskolų normatyvas*. Banko suteiktų didelių paskolų bendroji suma neturi viršyti 800 procentų banko kapitalo. Didelėmis paskolomis laikomos paskolos, ne mažesnės kaip 10 procentų banko kapitalo.

Panašius riziką ribojančius normatyvus Lietuvos bankas yra nustatęs ir saviskolos bendrijoms. Be aptartų riziką ribojančių normatyvų Lietuvos bankas komerciniams bankams taiko ir kitus apribojimus: yra nustatytas minimalaus kapitalo dydis, privalomųjų atsargų reikalavimas ir kt.

Šiuo metu Lietuvoje nustatytas *minimalaus kapitalo dydis* universaliems komerciniams bankams 5 mln. eurų, specializuotiems – 1 mln. eurų [5].

Privalomąsias atsargas galima apibūdinti kaip bankų ir kitų kredito institucijų pareigą laikyti privalomą indėlį centriniame banke. Privalomųjų atsargų apimtis nustatoma nuo privalomųjų atsargų apskaičiavimo bazės pagal privalomųjų atsargų normą, kuri šiuo metu Lietuvos banko nustatyta 6 procentai. Privalomųjų atsargų apskaičiavimo bazė dažniausiai yra banko priimtų indėlių suma ir įsipareigojimai kitiems kreditoriams.

Yra skiriami šie privalomųjų atsargų formavimo tikslai: užtikrinti pakankamą konkretaus banko likvidumo lygį, kad jis galėtų visada atsiskaityti su klientais; užtikrinti pakankamą bankų sistemos likvidumo lygį, jeigu vienas ar keli bankai patiria krizę; kad centrinis bankas galėtų lengviau kontroliuoti pinigų pasiūlą. Atsižvelgiant į keliamus tikslus, yra formuojama privalomųjų atsargų politika, kurią sudaro šie pagrindiniai elementai: privalomųjų atsargų apskaičiavimo bazė; privalomųjų atsargų laikymo tvarka; privalomųjų atsargų norma; palūkanų mokėjimas arba nemokėjimas už centriniame banke laikomas privalomąsias atsargas; privalomųjų atsargų trūkumui padengti nustatytos kreditavimo sąlygos arba sankcijos už privalomųjų atsargų reikalavimų nevykdymą [8, p. 14].

Taigi ryškiausias moralinės žalos rizikos pavyzdys yra, kai bankai prisiima riziką, labai artimą nustatytiems normatyvams ar apribojimams, nes žino, kad atsakomybę už tai pasidalys su priežiūros institucija ar indėlių draudimo įmone. Bankams todėl labai svarbu nusistatyti ir vidinius limitus – įvairių rūšių riziką ribojančius rodiklius.

Tačiau nėra atlikta išsamių tyrimų, leidžiančių kiekybiškai išmatuoti moralinės žalos dydį ir vienareikšmiškai įrodančių, kokią moralinės žalos riziką gali sukelti priežiūros institucijų veikla ar draudimo egzistavimas. Pateikiami prieštaringi vertinimai: pavyzdžiui, remiantis tyrimų rezultatais, teigiama, kad 1967 m. įvedus indėlių draudimą Kanadoje, moralinės žalos rizika

nepadidėjo, nes bankų vadovybės veiksmus apribojo bendra rinkos situacija, reguliuojančių institucijų veiksmai ir pačių bankų norminiai reikalavimai.

Galima išskirti du pagrindinius požiūrius į moralinės žalos rizikos reguliavimą: ji gali būti reguliuojama tiesiogiai – per banko kreditorius arba netiesiogiai – kontroliuojančių institucijų, pavyzdžiui, centrinio banko.

Iš to išplaukia dvi nuomonės, kaip būtų galima sumažinti moralinės žalos riziką: 1) šią riziką turi riboti priežiūros institucija, reguliuodama banko veiklą; 2) tik rinka, drausmindama bankus, peržengusius saugios veiklos ribą, gali juos priversti veikti apdairiai. Šiuo metu vyrauja nuomonė, kurią palaiko ir Bazelio bankų priežiūros komitetas, kad saugi ir patikima bankų sektoriaus veikla gali būti užtikrinta tik derinant veiksmingą bankų valdymą, rinkos drausmę ir bankų priežiūrą [11].

Išvados

1. Moralinės žalos rizika – tai nuostolių rizika, su kuria susiduria draudikas, kai apdraustasis dėl esamo apdraudimo įsidrąšina prisiimti didesnę riziką. Ją sukelia apdraustojo asmens arba jo darbuotojų nesąžiningo arba nerūpestingo elgesio galimybė, kuri gali padidinti nuostolių atsiradimo riziką.

2. Moralinės žalos rizika atsiranda ir tada, kai centrinis bankas ar kita priežiūros institucija, reguliuodami komercinius bankus, nustato tam tikrus veiklos riziką ribojančius normatyvus ir apribojimus. Verslo tikslų ir konkurencijos nulemti prioritetai skatina komercinius bankus ir kitas finansų institucijas laikantis tų normatyvų ir apribojimų dažnai būti ant pačios rizikos ribos, o tai reiškia, kad priežiūros institucijos prisiima dalį rizikos ir atsakomybės dėl to, kad nustatė būtent tokio dydžio apribojimus. Moralinės žalos rizikos esmę sudaro tai, kad komerciniai bankai yra linkę imtis rizikingesnes veiklos nei tuo atveju, jei nebūtų anksčiau išvardytų sąlygų.

3. Esant kolektyvinei indėlių draudimo sistemai, komerciniai bankai, įgydami lėšas su mažesnėmis palūkanų normomis nei jos būtų, jei indėlių draudimo sistema neveiktų, bei leisdami sau investuoti į rizikingesnes finansų rinkos priemones, uždirba ir didesnes grynąsias pajamas. Jei indėlių draudimo nebūtų, rinkos mechanizmai (pavyzdžiui, indėlininkų didesnis domėjim-

masis banko veikla) apribotų banko galimybes imtis rizikingesnės veiklos.

4. Dėl tvirtų empirinių įrodymų stokos nėra vieningos nuomonės dėl veiksmų, turinčių įtakos moralinės žalos rizikos atsiradimui, pagrįstumo ir dydžio.

5. Moralinės žalos rizikos nepaisymas neigiamai veikia ne tik konkrečią finansų instituciją, bet ir gali turėti destabilizuojantį poveikį visai finansų sistemai. Todėl svarbu palyginti moralinės žalos rizikos neigiamo poveikio dydį su gaunama nauda dėl draudimo ir reguliavimo priemonių taikymo, įvertinti jų poveikį finansų sistemos stabilumui.

Literatūra

1. Financial Risk Management. Washington D. C.: The World Bank, 2000. – P. 13–22.
2. Koch T. Bank Management. Fort Worth: The Dryden Press, 1995. – P. 3–4.
3. Kolb R. W. The Commercial Bank Management Reader. Miami: Kolb Publishing Company, 1992. – P. 515–544.
4. Lietuvos banko valdybos nutarimas „Dėl banko veiklos riziką ribojančių normatyvų“. 2004 m. rugsėjo 2 d. Nr.143.
5. Lietuvos Respublikos bankų įstatymas. 2004 m. kovo 30 d. Nr. IX-2085. – Valstybės žinios, 2004, Nr. 54-1832.
6. Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas. 2003 m. rugsėjo 18 d. Nr. IX-1737. – Valstybės žinios, 2003, Nr. 94-4246.
7. Lietuvos Respublikos indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymas. 2002 m. birželio 20 d. Nr. IX-975. – Valstybės žinios, 2002, Nr. 65-2635.
8. Nausėda G. Pinigų politika. – Vilnius: 1999, p. 13–15.
9. Sinki Džozef F. Upravlenie finansami v kommerčeskich bankach. Moskva: Catalaxy, 1994. – P. 226–231.
10. Terleckas V. Lietuvos bankininkystės istorija 1918–1941. – Vilnius: 2000, p. 348–349.
11. Titarenko J. Lietuvos bankų priežiūros modelis. Daktaro disertacijos santrauka. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2002. – 33 p.

REGULATION'S AND COUNTRY'S FINANCIAL STABILITY PROBLEMS – THE ASPECT OF MORAL HAZARD RISK

Summary

The article presents an overview of moral hazard in insurance, banking, and deposit insurance system. The risk of moral hazard – the possibility of dishonest behavior or carelessness by the insured or by his employees which would increase the risk of a loss arising.

The basic problem in full deposit insurance is that the system encourages unwise risk-taking by bank managers.

Banking supervision and regulation of commercial banks which may cause taking excess risk in their activities should be combined with elements of market discipline.

ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ KIEKYBINIO IR KOKYBINIO VERTINIMO SISTEMOS TOBULINIMAS

Antanas Jonušauskas, Antanas Makštutis

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Santrauka

Straipsnyje analizuojami žmogiškųjų išteklių racionalaus naudojimo veiksniai globalios ekonomikos ir rinkos sąlygomis nacionalinės valstybės ir visuomenės darniai raidai laiduoti XXI amžiuje. Straipsnyje pateikiama žmogiškųjų išteklių kiekybinio ir kokybinio vertinimo sistema nacionalinės ekonomikos ir rinkos sąlygomis, analizuojami šios sistemos modeliai ir jų įgyvendinimo kryptys didinant nacionalinio produkto konkurencingumą laisvosios rinkos sąlygomis.

Reikšminiai žodžiai: *žmogiškieji ištekliai, kiekybė, kokybė, modelis, darbas, vertė, modernizavimas, optimizavimas, organizacija, darbo vieta, pažanga, demokratija, valstybė, visuomenė.*

Įvadas

XX amžiaus devintajame dešimtmetyje valstybės institucijų vykdyta ekonominės sistemos reforma buvo nuosavybės formų, įmonių valdymo metodų, institucijų, įstatymų, žmonių tarpusavio bendravimo ir požiūrio į darbą esminis keitimas.

Galima teigti, kad organizacijų veiklos efektyvumas ir konkurencinis pranašumas priklauso nuo to, koks personalas dirba įmonėje (personalo kvali-

fikacijos, darbo patirties arba kompetencijos ir kompetentingumo atitikties, nuo žmogiškųjų išteklių racionalaus naudojimo kiekviename darbo vietoje), kaip žmonės dirba ir kokias sąlygas jiems dirbti sudaro pati organizacija (tai darbo santykiai, vadovavimas, organizacijos vidinė ir išorinė aplinka).

Aplinkos veiksniai priklauso nuo organizacijoje vykdomų personalo valdymo veiklų ir tas veiklas atliekančių specialistų ar vadovų. Kokios ir kaip turi būti atliekamos personalo valdymo veiklos, kas tas veiklas turi atlikti, kad organizacija dirbtų gerai ir valstybės ekonominiai bei socialiniai santykiai gerėtų – tai ir yra pagrindinė personalo vadybos tobulinimo XXI amžiaus mokslinė problema, kurią analizuoja pasaulio ir Lietuvos mokslininkai. Tačiau personalo veiklos nuolatinio optimizavimo problema praktikoje tampa vis aktualesnė, nes jai spręsti reikalinga modernizuoti organizacijas.

Tyrimo tikslas – parengti personalo organizacijose kiekybinio ir kokybinio vertinimo sistemą.

Tyrimų uždaviniai – nustatyti žmonių veiklos optimizavimo kryptis, nustatyti organizacijos personalo kiekybinio ir kokybinio vertinimo kriterijus, sudaryti vertinimo sistemos modelį, pateikti jo įgyvendinimo etapus globalizacijos sąlygomis.

Tyrimų objektas – žmogiškųjų išteklių kiekybinio ir kokybinio vertinimo sistema.

Tyrimų rezultatai – žmogiškųjų išteklių kiekybinio ir kokybinio vertinimo sistemos tobulinimo modelio parengimas, jo įgyvendinimo etapų aprašymas, pavienių modelio etapų modelių sudarymas ir pristatymas organizacijos veiklai optimizuoti globalios ekonomikos ir rinkos sąlygomis, rezultatų apibendrinimas, išvadų suformulavimas ir pateikimas.

Organizacijos konkurencingumas – jos plėtros pagrindas

Šiandien kiekvienam vadovui, įgyvendinančiam organizacijos tikslus, reikia ne tik suvokti žmogaus veiksnio svarbą, bet ir mokėti jį valdyti. Jei darbuotojai jaučia pasitenkinimą dirbdami organizacijoje, jie labiau stengiasi, patys imasi iniciatyvos. Vadovams darosi lengviau vadovauti, jie gali daugiau dėmesio skirti prekių ir paslaugų kokybei gerinti, naujoms techno-

logijoms įdiegti ir pritaikyti, taigi lengviau pasiekiami organizacijos tikslai ir įgyvendinami jų uždaviniai.

Darbuotojų pasitenkinimas didžiąja dalimi priklauso nuo darbo esmės, atsakomybės, pasiekimų, pripažinimo, paaukštinimo ir vykdomų darbų visų lygių organizacijose valstybės lygmeniu XXI amžiaus sąlygomis [Bielinis, 2005, p. 37–38].

Siekiant laimėti konkurencinę kovą nacionalinėje ar tarptautinėje rinkoje organizacijai nuolat reikia tobulėti, bet jau ne tokiais tempais, kokiais tobulėja konkurentai, o greičiau nei konkurentai ar kiti rinkos dalyviai, ir tobulėti visose veiklos srityse. Siekiant tokių tikslų reiktų vadovautis visuotinės kokybės vadybos (VKV) teorija ir praktika, nes ji sudaro nepertraukiamai gerinamo darbo pagrindą organizacijų nuolatiniam mokymuisi, kokybės vadybos sistemų diegimui, kurios užtikrina organizacijos ir jos produkcijos konkurencingumą nacionalinėje, Europos Sąjungos ar tarptautinėje rinkoje globalios ekonomikos sąlygomis [Vanagas, 2004, p. 20].

VKV – tokia vadybos filosofija, jos metodika ir metodai, kuriuos pasirinkusi organizacija nuolat tobulėja, įtraukdama į tobulinimo veiklą visus darbuotojus ir siekdama kuo geriau patenkinti vartotojų poreikius, gerindama produktų kokybę ir mažindama sąnaudas [Makštutis, 2005, p. 19–22].

XXI amžiaus organizacijos veiklai optimizuoti esminį poveikį turi globalios ekonomikos ir rinkos veiksniai, tai yra „laisvas judėjimas“ [Makštutis, 2005, p. 5–6]:

- ◆ žmonių;
- ◆ prekių ir paslaugų;
- ◆ kapitalo.

Šiandien nacionalinėje, Europos Sąjungos ir pasaulinėje rinkoje gali konkuruoti tik modernios organizacijos, kurios kuria pažangą ar naudoja mokslo ir technikos pažangos vaisius: modernizuoja darbo vietas, iš esmės didina darbo našumą, mažina produkcijos savikainą, nuolat moko personalą naujų darbo metodų, plėtoja kooperaciją nacionalinėje ir tarptautinėje rinkoje, geba gerai prisitaikyti prie nuolat kintančios aplinkos [Jenson, 2006, p.173–178].

Žmonių veiklos procesų valdymas organizacijose ir darbo kokybės vadyba

Žmogiškųjų išteklių valdymas turi būti kompleksinis, nes reikalinga atitikti visus siekiamus organizacijos tikslus. Tai reiškia, kad pirmiausia žmonių darbo kokybės vadybos sistema turi remtis organizacijos kokybės politika, tikslais ir jų įgyvendinimo uždaviniais, taip pat standartų reikalavimais, kurie tiksliai reglamentuoja kokybės vadybos sistemų rengimą ir įgyvendinimą, o kokybės sistemų diegimo procesas yra pagrindinis veiksnys žmonių darbo kokybės rezultatyvumui pasiekti.

Visi organizacijos darbuotojai (nuo aukščiausio vadovo iki žemiausio lygio darbuotojo) turi gerai suprasti darbo kokybės vadybos sistemą, jos procedūras, pagal kurias valdomi jų darbo procesai organizacijos veiklos bendrai kokybei laiduoti [Vanagas, 2004, p. 377].

Optimaliai taikant VKV principus galima sudaryti efektyvią darbo organizavimo, vadovavimo ir planavimo sistemą, kurią būtų galima nuolat tobulinti atsižvelgiant į vartotojų poreikius, organizacijos galimybes ir globalios ekonomikos reikalavimus. Kad būtų pasiekti organizacijos tikslai ir įgyvendinti jai keliami uždaviniai, privalo būti sukomplektuotas profesionalus personalas, vykdoma griežta darbuotojų karjeros planavimo, mokymo, atrankos ir atestavimo sistema, kuri sudarytų visas sąlygas ir galimybes darbuotojams atskleisti savo gebėjimus našiai dirbti, tobulėti ir įgyvendinti asmeninius karjeros planus.

Šis procesas – darbuotojo siekių ir gebėjimų derinimas su organizacijos naujomis galimybėmis ir XXI amžiaus reikalavimais rengti ir įgyvendinti personalo karjeros procesų valdymo strategiją ir taktiką [3, 2001].

Optimalų žmogiškųjų išteklių vadovavimo ir planavimo lygį organizacijoje garantuoja parengta žmonių kokybinio ir kiekybinio vertinimo sistema.

Žmonių kiekybinio ir kokybinio vertinimo sistema

Šiandien organizacijų veiklos efektyvumas ir konkurencinis pranašumas priklauso nuo personalo kokybinių ir kiekybinių gebėjimų (darbo vietų nu-

statytos kompetencijos ir jose dirbančių žmonių kompetentingumo atitikties), taip pat nuo organizacijoje vykdomo žmogiškųjų išteklių valdymo ir tai atliekančių specialistų bei vadovų [6, p. 15–17].

Žmogiškųjų išteklių kiekybinis ir kokybinis vertinimas – žmonių karjeros planavimo griežtų pakopinių aprašymų (standartų) organizacijoje visuma [4, 2001].

Žmogiškųjų išteklių kiekybinio ir kokybinio vertinimo tikslas – įgalinti organizacijos vadovus optimaliai naudoti žmogiškųjų išteklių visumą, užtikrinti žmonių darbo optimalų organizavimą, vadovavimą ir planavimą, taip pat nuolatinį personalo vadybos sistemos tobulinimą, atsižvelgiant į XXI amžiaus poreikius, galimybes ir žmonių racionalaus darbo nacionalinėje rinkoje reikalavimus valstybės lygmeniu [Makštutis, 2005, p. 74-80].

Organizacija, kurioje siekiama įgyvendinti optimalų kiekybinį ir kokybinį personalo valdymo procesą, turi būti pasirengusi permainoms, o jos vadovai turi gebėti personalo karjeros planavimo politiką vykdyti vadovaujantis žmogiškųjų išteklių kiekybinio ir kokybinio vertinimo sistema, kurios struktūra ir veikimas pagrįstas kodavimo sistemos modeliavimu laike ir vietoje.

Organizacijų vadovų naujas požiūris ir nuostatos nuolat optimizuoti personalo veiklą, kuri sudaro sąlygas organizacijoms tobulėti, o žmonėms mokytis visą gyvenimą, atitinka nacionalinės valstybės XXI amžiaus politiką [Leonienė, 2001].

Žmonių profesinių gebėjimų kodavimo sistemos pristatymas

Žmogiškųjų išteklių racionalaus naudojimo ir žmonių profesinių gebėjimų kodavimo sistema (toliau KS) – tam tikrų simbolių (skaitmenų ir raidžių) kombinacijų variantai, reikalingi įgytoms personalo specialybėms ir specializacijoms bei einamoms pareigoms identifikuoti. KS yra pagrindinis žmogiškųjų išteklių racionalaus naudojimo, žmonių gebėjimų kokybinio ir kiekybinio vertinimo sistemos (toliau ŽIKKVS) sudedamoji dalis, kurios pagrindu:

- ♦ sukuriama tam tikri rėmai, kuriuose organizacijos personalo karjeros sėkmė priklauso 50 proc. nuo paties darbuotojo ir 50 proc.

- nuo sistemos karjeros kelio pasirinkimo ribų;
- ◆ sudaryta galimybė sistemą keisti ir jai funkcionuoti, kadangi yra didelės plėtros ir optimizavimo ribos, neišmetant ir nenaikinant esamų profesijų pagrindinių kodų;
- ◆ pasibaigus plėtros riboms, KS veikimą galima sustabdyti siekiant peržiūrėti visas specialybes ir specializacijas, esančias organizacijoje, ir pačią KS atnaujinti, paliekant aktualias specialybes ir vėl priderinant optimalias plėtros ribas prie esamų organizacijos poreikių;
- ◆ darbuotojui suteikiami pagrindiniai kodai, kurie parodo darbuotojo pareigų ėjimo laiką, taip pat kokie jam buvo keliami kvalifikaciniai reikalavimai, kadangi minėti duomenys yra būtini skiriant darbuotojus į kitas pareigas; tuomet iš karto yra matomos žmogaus galimybės, kokių gebėjimų tam tikslui įgyvendinti trūksta, ką reikia sistemoje tobulinti, bet ne mokyti darbuotoją iš naujo;
- ◆ atsiradus organizacijoje naujoms specialybėms galima iš karto atrinkti specialistus su tam tikrais gebėjimais ir turima kvalifikacija; šiam tikslui pasiekti reikia atitinkamo perkvalifikavimo, bet ne specialisto naujo mokymo;
- ◆ naudojant Lietuvos Respublikos profesijų klasifikatorių, iš karto galime atrinkti reikalingų profesijų pretendentes;
- ◆ darbuotojas gali valdyti savo karjeros procesą, o organizacijos vadovas gali optimaliai skirti į pareigas specialistą, kuris atitinka visus kvalifikacinius reikalavimus organizacijos veiklai plėtoti.

Organizacijose skyrimas į pareigas bus labiau kokybiškas, kadangi tai jau yra atviras pristatomos personalo naujos vadybos reiškiny, nes tiek darbuotojas, tiek vadovas organizacijoje gali priimti patį kokybiškiausią sprendimo variantą, o tada mažiau nukenčia darbuotojas, vadovas ir organizacijos interesai, kadangi darbuotojo susikurta ekonominė bei socialinė aplinka yra mažiau pažeista, taigi mažiau veikiama darbo kiekybė ir kokybė valstybės lygmeniu [Makštutis, 2006, p. 48–52].

Žmonių profesinių gebėjimų kiekybinio ir kokybinio vertinimo sistemos modelis, skirtas darbuotojų karjerai planuoti

ŽIKKVS sukūrimo tikslas – padėti organizacijai standartizuoti ir optimizuoti personalo darbo veiksmų valdymą. Globalios ekonomikos ir rinkos sąlygomis XXI amžiuje organizacijų veiklos efektyvumas ir konkurencinis pranašumas priklauso nuo personalo struktūros kiekybės ir jų kokybės, o taip pat nuo organizacijoje vykdomų žmogiškųjų išteklių racionalaus naudojimo valdymo veiklų ir tas veiklas atliekančių organizacijos specialistų bei vadovų [Stoškus, Beržinskienė, 2005, p. 213–232].

Žmogiškųjų išteklių kiekybinio ir kokybinio vertinimo sistemos modelis gali būti sėkmingai tobulinamas teoriškai ir realiai funkcionuoti praktikoje. Tačiau jei šis modelis bus patvirtintas neatlikus bandomojo proceso detalios analizės, kuri užtikrina žemiau išdėstytų uždavinių visapusišką įvykdymą, o kartu garantuoja ir optimaliausio sprendimo priėmimą, žmogiškųjų išteklių kiekybinio ir kokybinio vertinimo sistema bus neefektyvi ieškant geriausių sprendimų organizacijai tobulėti nacionalinės ekonomikos ir rinkos sąlygomis [Makštutis, 2001, p. 199–220].

Pateikiami žmogiškųjų išteklių kiekybinio ir kokybinio vertinimo sistemos uždaviniai:

- 1) nustatyti griežtus organizacijos specialybių ir organizacijos pareigybių aprašymus (standartus) pagal organizacijos veiklos sritis;
- 2) nustatyti minimalų darbuotojų išsilavinimo cenzą ir jo kategorijas (lygius);
- 3) numatyti racionalias personalo karjeros modelio formavimo kryptis;
- 4) aprašyti specialybių ir pareigybių poreikį pagal organizacijos struktūros pokyčius;
- 5) nekeisti bendros organizacijos kodų sistemos (KS) struktūros, o tik papildyti KS naujomis specialybėmis ir specializacijomis pagal struktūrinis pokyčius;
- 6) reglamentuoti organizacijoje asmeninę atsakomybę už racionalų žmogiškųjų išteklių kiekybinio ir kokybinio vertinimo sistemos standartų

naudojimą.

ŽIKKVS modelio struktūrą sudaro 4 etapai (modeliai), kurie funkcionaliai tik kartu gali užtikrinti vieningą sistemą, kadangi net menkiausias duomenų pakeitimas viename etape reikalauja tolesnio nuoseklaus duomenų keitimo visuose kituose etapuose. Šie veiksniai rodo visos ŽIKKVS vientisumą ir patikimumą. Nepriekaištingai ir preciziškai tvarkoma personalo vadybos sistema padeda surasti optimaliausią variantą.

ŽIKKVS struktūros keturių etapų modelius ir analizuosime nustatyta seka.

Šiuos etapus apibūdina eilės seka, nes jie jungia vieningą sistemos modelį, tai:

- ◆ I etapas. Organizacijos specialybių kodų sistema (toliau OSKS).
- ◆ II etapas. Organizacijos pareigybių kodų sistema (toliau OPKS).
- ◆ III etapas. Pagrindinių kodų sąrašas (toliau PKS).
- ◆ IV etapas. Organizacijos pareigybių ir pagrindinių kodų sąrašas (toliau OPPKS).

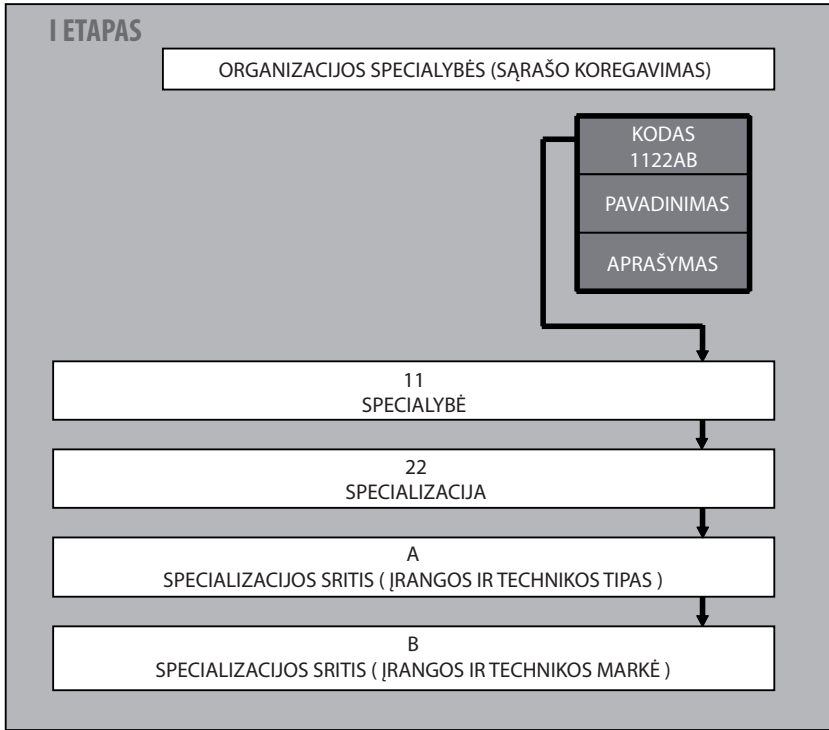
1 etapas. Organizacijos specialybių kodų sistema (toliau OSKS)

Organizacijos specialybių kodų sistemos tikslas – apibrėžti organizacijos darbuotojų specialybių ir specializacijų poreikį, suteikti specialybės kodą kiekvienam darbuotojui. Šiam tikslui pasiekti būtina:

- ◆ susisteminti organizacijos specialybes pagal darbuotojų įgytą išsilavinimą;
- ◆ apibūdinti ir kodifikuoti organizacijos specialybes bei išskleisti specializacijas.

Kiekvienam darbuotojui suteikus specialybės kodą ir visus duomenis įvedus į duomenų apdorojimo sistemą, pasinaudojant kompiuterine programa galima atsirinkti bet kokios specialybės darbuotojus, atliekant paiešką pagal bent vieną darbuotojų specialybių kodų sudedamąją dalį.

Šios sistemos modelis pateikiamas 1 pav.

1 pav. *Organizacijos personalo specialybių kodavimo sistemos modelis*

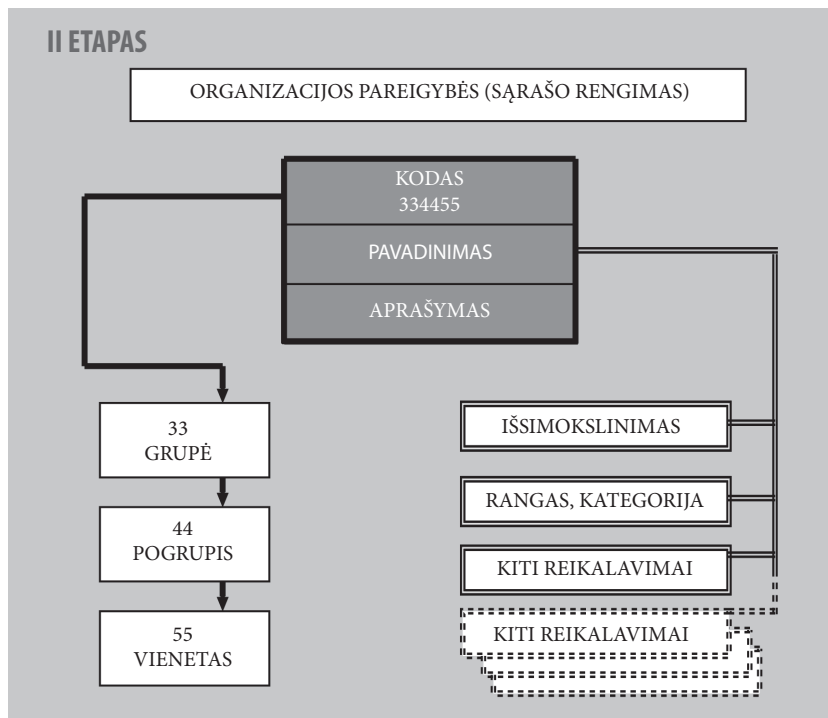
II etapas. Organizacijos pareigybių kodų sistema (toliau OPKS)

Organizacijos pareigybių kodų sistemos tikslas – apibrėžti organizacijos pareigybių poreikį ir suvienodinti jų pavadinimus; suteikti kodą kiekvienai organizacijos pareigybei; nustatyti minimalius kvalifikacinius reikalavimus kiekvienai pareigybei.

Remiantis patvirtinta organizacijos struktūra, turi būti sudarytas bendras organizacijos pareigybių sąrašas, kuriuo turi būti apibrėžtas organizacijos pareigybių poreikis ir suvienodinti jų pavadinimai, taip pat kiekvienai organizacijos pareigybei turi būti nustatyti optimalūs kvalifikaciniai reikalavimai ir suteiktas iki aštuonių simbolių kodas, kuriuo remiantis būtų galima nu-

statyti, kokiai grupei, pogrupiui ar vienetui priklauso darbuotojas, turintis šį organizacijos pareigybės kodą, kokiai darbuotojų kategorijai jis priskirtas, darbo vietos pobūdį ir darbo specifiką.

Šios sistemos kūrimo modelis pateikiamas 2 pav.

2 pav. Organizacijos personalo pareigybių kodavimo sistemos modelis

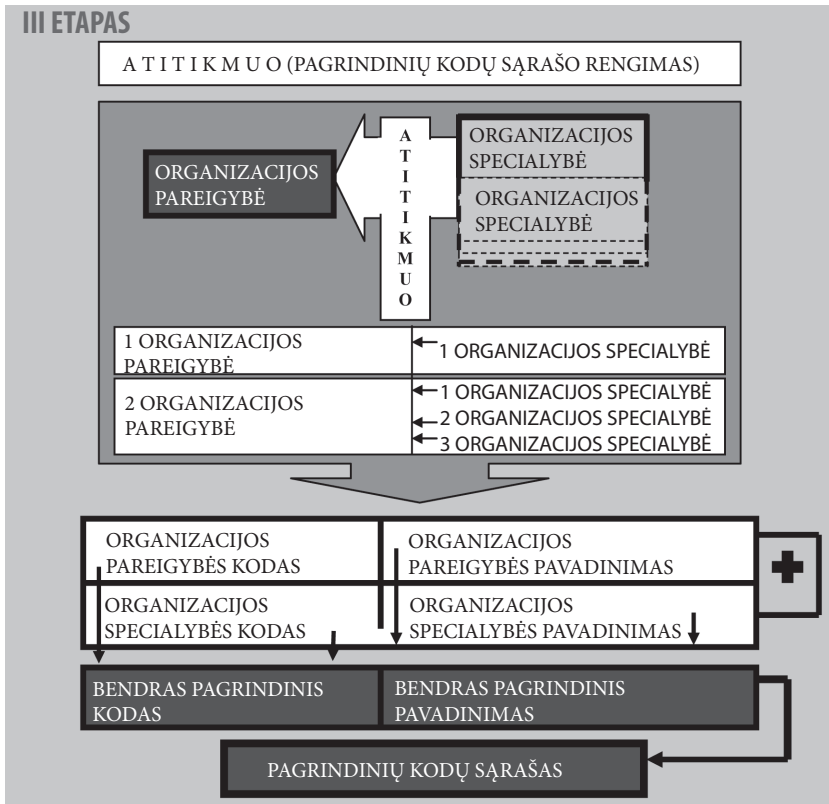
III etapas. Pagrindinių kodų sąrašas (toliau PKS)

Pagrindinių kodų sąrašo tikslas – sudaryti organizacijos specialybių atitinkmenų organizacijos pareigybėms sąrašą (pagrindinis kodas ir pagrindinės pareigybės pavadinimas).

Pagrindinių kodų sąrašo sudarymui keliami uždaviniai:

- ◆ susisteminti organizacijos specialybių ir organizacijos pareigybių kodus, taip pat parengti pagrindinių kodų kombinacijas;
- ◆ susisteminti organizacijos specialybių ir organizacijos pareigybių pavadinimus, parengti pagrindinių kodų pavadinimus;
- ◆ parengti bendrą pagrindinių kodų su pavadinimais sąrašą.

Šio sąrašo rengimo modelis pateikiamas 3 pav.

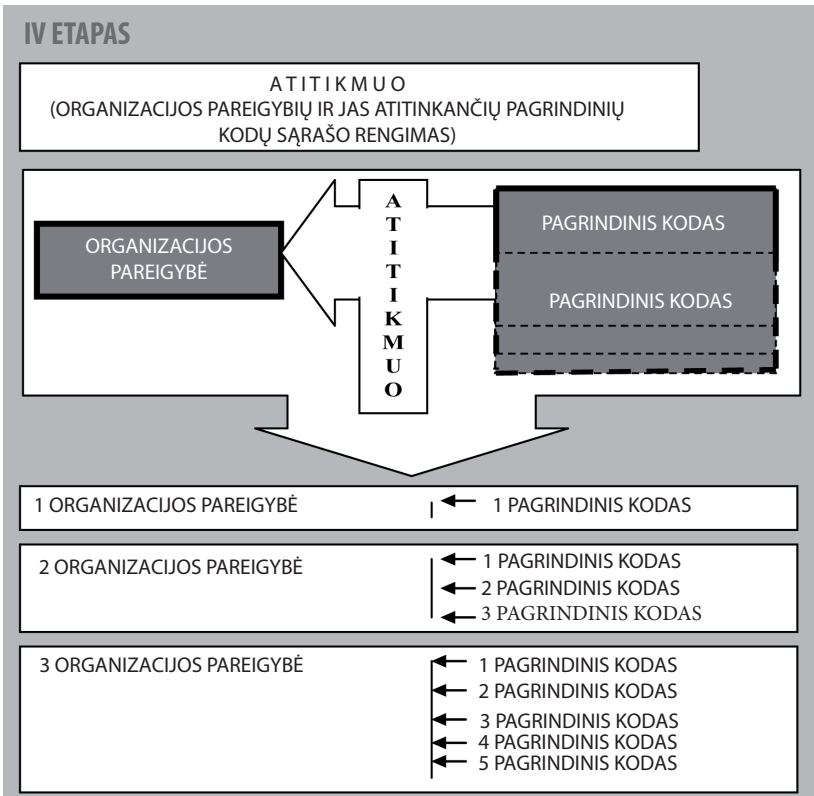
3 pav. *Pagrindinių kodų sąrašo rengimo modelis*

IV etapas. Organizacijos pareigybių ir pagrindinių kodų sąrašas (toliau OPPKS)

Organizacijos pareigybių ir pagrindinių kodų sąrašo tikslas – priskirti organizacijos pareigybėms (tik joms būdingus) pagrindinius kodus.

Svarbiausias uždavinys – remiantis OPKS ir PGKS parengti organizacijos pareigybių ir pagrindinių kodų sąrašą, kuriame būtų griežtai reglamentuota konkreti organizacijos pareigybė ir ją atitinkantys pagrindiniai kodai, kuriuos turintis darbuotojas gali atlikti tik numatytas konkrečias pareigas.

Atitikmenų sąrašo rengimo modelis pateikiamas 4 pav.

4 pav. Organizacijos pareigybių ir pagrindinių kodų sąrašo rengimo modelis

Žmogiškųjų išteklių organizacijoje kiekybinio ir kokybinio vertinimo sistemos modelis sudaro šiuolaikinės personalo vadybos teorijos ir praktikos standartų sistemą, kuri skirta organizacijos personalo veiklai optimizuoti ir tuo užtikrinti ne tik optimalų žmogiškųjų išteklių naudojimą, bet ir kokybinę bei kiekybinę žmogiškųjų išteklių vertinimo sistemą laike ir konkrečioje darbo vietoje.

Pristatyta vertinimo sistema yra universali, nes ją taikant galima suteikti kodus modernios organizacijos pareigybėms XXI amžiuje. Ši sistema sudaro naujas sąlygas nuolatos tobulinti ŽIKKVS modelį, atsižvelgiant į globalizacijos veiksnių poveikį, organizacijų galimybes ir jų veiklos plėtros reikalavimus, kadangi kodavimo sistema yra funkcinės priklausomybės.

Išvados

1. Organizacijoje svarbiausių vaidmenį atlieka darbuotojai, nuo kurių priimamų sprendimų realiai priklauso organizacijos veikla ir valstybės politinių, ekonominių, socialinių veiksnių poveikio rezultatai.

2. Reikia siekti, kad organizacijoje dirbtų kompetentingi darbuotojai, kurie gebėtų priimti optimalius sprendimus tiek kasdieninėje veikloje, tiek ekstremalių situacijų metu.

3. Šiems tikslams pasiekti reikia, kad į visas vadovaujančias pareigas būtų skiriami gambiausi darbuotojai, atrinkti vadovaujantis sukurta optimalia aiškiai apibrėžtų ir patvirtintų darbuotojų karjeros reikalavimų (standartų) sistema.

4. Išanalizavus žmogiškųjų išteklių kokybinio ir kiekybinio vertinimo sistemos atitiktį modernios organizacijos poreikiams, galima teigti, kad šandien organizacijose nėra aiškiai apibrėžtų ir patvirtintų darbuotojų karjeros reikalavimų (standartų) sistemos.

5. Esant tokiai praktikai yra realu, kad į atitinkamas pareigas skiriami nekompetentingi darbuotojai, kurie netinkamai atlieka paskirtas pareigas – neracionaliai paskirsto darbo funkcijas pavaldiniams konkrečiose darbo vietose.

6. Šiuolaikinės personalo vadybos problemos, kylančios pavienėse organizacijose, gali būti racionaliai sprendžiamos įgyvendinant keturių etapų žmogiškųjų išteklių kokybinio ir kiekybinio vertinimo sistemos modelį globalios ekonomikos ir rinkos sąlygomis.

Literatūra

1. Bielinis L. Visuomenė, valdžia ir žiniasklaida: prieštaringa komunikacinė simbiozė. – Vilnius: Eugrimas, 2005.
2. Jenson K. Derybų vadovas. – Vilnius: Verslo žinios, 2006.
3. Kokybės vadybos sistemos. Reikalavimai (ISO 9001 : 2000). – Vilnius: Lietuvos standartizacijos departamentas, 2001.
4. Kokybės vadybos sistemos. Veiklos gerinimas. Rekomendacijos (ISO 9004 : 2000). – Vilnius: Lietuvos standartizacijos departamentas, 2001.
5. Leonienė B. Darbuotojų vadyba. – Kaunas, Šviesa, 2001.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucija. – Kaunas, 2006.
7. Makštutis A. Visuotinės kokybės vadyba globalizacijos sąlygomis. – Vilnius, 2005.
8. Makštutis A. Strateginis planavimas globalizacijos sąlygomis. – Vilnius: LKA, 2006.
9. Makštutis A. Strateginio valdymo principai. – Klaipėda: KU leidykla, 2001.
10. Stoškus S., Beržinskienė D. Vadyba. – Kaunas: Technologija, 2005.
11. Vanagas P. Visuotinės kokybės vadyba. – Kaunas, 2004.

PERFECTION OF THE QUALITATIVE – QUANTITATIVE EVALUATION SYSTEM OF THE HUMAN RESOURCES

Summary

The importance of the qualitative human factor perception, it is not only the aim of organization, but it is as the particular guarantor of the qualitative quantity of the organization. All steps of career must follow in the progression line, interdependently and must be maximums impacted. It is of great importance to try quantity transform into quality.

We have to try, that organization can take the optimal decisions not only in the daily work, but under extreme conditions too. It is, that in the leader positions has to be nominated only the best personnel, who must be selected according the optimal career planning system.

PAGRINDINĖS EDUKOLOGIJOS RAIDOS KRYPTYS XX IR XXI AMŽIUJE

Algirdas Ažubalis

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Santrauka

Pasaulio ir Lietuvos pedagoginė mintis XX a. I pusėje vystėsi tokiomis kryptimis: 1) prigimties ir aplinkos poveikis, 2) naujasis auklėjimas (arba naujoji mokykla), 3) eksperimentinė pedagogika, 4) kultūros pedagogika, 5) sociologinės krypties pedagoginė mintis.

Aptarsime kiekvieną kryptį atskirai, remdamiesi Lietuvoje paskelbtais bendrosios [3–5] ir konkrečių mokomųjų dalykų [1, 2] didaktikų raidą nagrinėjusiais šaltiniais.

Reikšminiai žodžiai: *edukologija, pedagoginė mintis, konvergencija, eksperimentinė pedagogika.*

Žmogaus prigimties ir aplinkos poveikio teorija

Šios teorijos išplitimą pasaulyje paskatino evoliucionizmo ir genetinės psichologijos raida. Jau XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Lietuvoje psichologijos klausimus aktyviai svarstė publicistai ir mokytojai. Vadovaujantis pozityvizmo filosofija, ypač H. Spenseriu (*Spenser*, 1820–1903), buvo ieškoma prielaidų ir sąlygų ugdyti stiprią asmenybę ir sveiką visuomenę. Žmogaus prigimties ir aplinkos poveikio teorijos pedagoginės minties raidoje galima išskirti dvi atskiras ir vieną bendrą kryptį (konvergencijos teorija).

Pirma iš atskirų – **žmogaus prigimties**, arba **natyvinė**, teorija skelbė, kad mokinio tobulėjimą lemia vidiniai biologiniai psichologiniai veiksniai, ir dėl jų poveikio žmogaus asmenybė formuojasi savaime. Individas gimdamas at-

sineša į pasaulį proto, moralės, kūrybinius ir kt. pradus. Žmogui augant, tos įgimtos ypatybės tik atsiskleidžia. Santūresnieji šios krypties atstovai teigė, kad tie pradai gali būti pristabdyti ar prislopinti. Atsirado ir tokių, kurie šią teoriją panaudojo ir piktam – rasizmui pagrįsti. O visais atvejais auklėjimo vaidmuo buvo laikomas toli gražu ne pagrindiniu arba visai sumenkinamas.

Aplinkos poveikio teorija skelbė, kad asmenybės raidą lemia jos aplinka. Kai kurie sociologai į aplinką žiūrėjo kaip į nesikeičiantį dalyką. Susiformavo požiūris į stabilius aplinkos tipus: miesto, kaimo, inteligentų ir t. t., nulemiančius žmonių gyvenimus.

Konvergencijos teoretikai pasirinko kompromisinės sintezės kelią ir skelbė, kad žmogaus tapsmą lemia abu veiksniai, t. y. prigimtis ir aplinka. Šios teorijos atstovai teigė, kad žmogus atsinešęs įgimtas savybes, tačiau jas išugdanti tik aplinka. Jeigu sąlygos netinkamos, įgimti pradai sunyksta. Antra vertus, aplinka niekuo nepajėgianti žmogaus paveikti, jeigu jis neturi tam įgimtų palinkimų.

Įvairių krypčių Lietuvos pedagogams buvo priimtinas dėmesys žmogui, atsiremiantis ir į pedagogikos klasikus J. A. Komenskį (*Komenský, Comenius*, 1512–1670), Ž. Ž. Ruso (*Rousseau*, 1712–1778) ir J. H. Pestalocį (*Pestalozzi*, 1746–1827), kurie gynė vaiko teises ir jo ugdymą. Tos teorijos tebėra aktualios ir šiandien, bet Lietuvoje plačiausiai jos buvo pasklidusios XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. Dėl nacionalinės ir socialinės Lietuvos padėties žmogaus prigimties, aplinkos poveikio ir konvergencijos teorijos čia įgavo specifinių bruožų. Dažniausiai buvo laikomasi paskutinės. Šeimos ir mokyklos auklėjamasis poveikis nebuvo atmetamas. Pedagogai, kuriems žmogaus ugdymas buvo neatskiriamas nuo religijos ir bažnyčios, teigė, kad vaikas priklauso pirmiausia Dievui ir pats sau, paskui žmonėms ir jokių būdu nepriklauso valstybei (M. Krupavičius (1885–1970)). Vėliau neotomizmo atstovai aukštino asmenybę, visuomeninius santykius laikė antraeiliais. Žymūs katalikiškosios krypties atstovai buvo A. Dambrauskas-Jakštas (1860–1938), M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana (1877–1930), prof. S. Šalkauskis (1886–1941). Pirmasis absoliutinio „Logosą“ – dievybę, o tėvams ir pedagogams skelbė, kad kiekvienas žmogus turi Dievo duotą kūrybinį pradą. M. Pečkauskaitė propagavo visuomeninius ir moralinius idealus, juos skleidė ne demaskuodama blogį, o propaguodama grožį, taurumą, dvasios tobulumą, paremtą katalikų tikėjimu. Ypač ji domėjosi vokiečių pedagogo pacifisto F. V. Fersterio (*Förster*, 1869–1966) darbais, kuriuose religinis auklėjimas buvo pagrįstas naujo-

mis pedagogikos ir psichologijos teorijomis. Į lietuvių kalbą ji išvertė daug jo kūrinių, jais pati rėmėsi savo darbuose. Ji orientavosi į prigimties teoriją, bet neneigė ir auklėjimo vaidmens. Doros neskyrė nuo religinio auklėjimo. Evoliucijos jėgas pripažino ir teologinės krypties atstovai (A. Jakštas, P. Dovydaitis (1886–1942)), tačiau ryškesni evoliucionizmo šalininkai buvo J. Palukaitis (1885–1918), K. Skabeika (1884–1951), A. Jakučionis (1884–1969), P. Višinskis (1875–1906), rašę apie vaiko prigimtį, jo psichikos raidą, prigimties ir ugdymo suderinamumą, auklėjimo ir aplinkos, ypač šeimos, poveikį.

Išskirtinis dėmesys vaiko prigimčiai Lietuvoje buvo susijęs su nacionalinio išsivadavimo sąjūdžiu, su tautinės mokyklos idėja ir jos principais. Ryškus pavyzdys – G. Petkevičaitė-Bitė (1861–1943), kurios pagrindinis didaktinis principas: gerai pažinti vaiką ir atsižvelgti į kiekvieno mokinio individualias ypatybes. Pabrėžia ji ir aplinkos poveikį tiek žmogaus kūnui, tiek dvasiai. Ji teigė, kad nėra blogų vaikų, yra tik tai vaikai, ištvirkinti auklėjimo ir aplinkybių, kad sąmoningas auklėjimas gali labai pakeisti vaiko asmenybę. Mokymą būtina individualizuoti, todėl reikia mokinį gerai pažinti. Mokinio prigimtį atitinka tik mokymas, auklėjimas ir lavinimas gimtąja kalba.

Didžioji Lietuvos pedagogų dalis ėjo konvergencijos kryptimi, jungė prigimties ir aplinkos poveikio reikšmę ugdymui. Tuo buvo pagrįstos dvi auklėjimo koncepcijos: vaiko vidinės raidos puoselėjimo ir vaiko įtraukimo į visuomeninę aplinką, jo adaptacijos, prisiderinimo prie visuomenės. Ši teorija buvo, yra ir liks aktuali, ja grindžiamas mokymo individualizavimas bei diferencijavimas, taigi ir dabartinis profilinis mokymas.

Naujosios mokyklos (naujojo auklėjimo) kryptis

Šis judėjimas pasireiškė tarpukario laikotarpiu, jį sudarė daugybė įvairiausių teorijų bei eksperimentinių mokyklų Amerikoje ir Europoje; visas jas vienuo tradicinės mokyklos kritika. Naujosios mokyklos pedagogika ugdymą grindė paties vaiko savybėmis ir žvelgė į jį kitaip, negu tradicinė mokykla, – kaip į auklėjimo ir mokymo subjektą, bandė pakeisti mokymo ir auklėjimo programą, organizuoti nenutrūkstamą mokymą, klasių sistemą pakeisti dirbtuvėmis, mokymą sieti su rankų darbu, organizuoti vaikų meninę veiklą ir taip mokymą

suderinti su vaikų interesais bei individualiomis galimybėmis. Žymiausias atstovas – Dž. Diujis (*Dewey*, 1859–1952). Jo doktrina: 1) mokymo centre turi būti mokinys, ir jis lemia visą mokymą procesą; 2) mokytojui mokymo ir auklėjimo procese tenka tik patarėjo vaidmuo; 3) mokymo procesas neturi būti grindžiamas kalimu, o turi būti problemiškas; 4) žmogus privalo mokytis visą gyvenimą; 5) mokantis reikia bendradarbiauti su besimokančiais, neturi būti moksleivių lenktyniavimo; 6) žmogaus ugdymą lemia socialinė aplinka, todėl jis neatskiriamas nuo demokratijos. V. Lajus (*Lay*, 1862–1926) išskyrė ekspresijos sistemą: kūno ekspresiją (modeliavimą, eksperimentavimą), žvėrelių globą, augalų priežiūrą, piešimo ekspresiją, matematinę ekspresiją ir t. t. E. Klapedas (*Claparede*, 1873–1940) propagavo mokymo metodus, paremtus savarankiška, aktyvia mokymo veikla, tiriamuoju darbu. Mokymas negali remtis prievarta. Jo stimulus turi būti vidinis poreikis. D. Diujio ir E. Klapedo dėsniai: 1) mokykloje atliekamas darbas turi būti reikalingas gyvenimui, 2) nauja mintis arba elgesio būdas turi būti išbandomi eksperimentuojant, o eksperimento metu vaikas turi pasinaudoti mintimi, kaip instrumentu. 1918–1940 m. Lietuvoje naujosios mokyklos teorijai buvo skiriama daug dėmesio.

Plačiai buvo aptartos Amerikos, Anglijos, Vokietijos, Prancūzijos, Šveicarijos, Austrijos, Danijos, Suomijos, Norvegijos, Švedijos, Latvijos mokymo sistemos, ypač liaudies mokyklų koncepcijos ir organizavimas. Pedagogai buvo plačiai supažindinami su D. Diujio idėjomis, V. Kilpatriko (*Kilpatrick*, 1871–1965) „projektų metodu“, O. Dekrolio (*Decroly*, 1871–1932) „sudominimo centrų metodu“, O. Glekelio (*Glöckel*, 1874–1935) „jungiamuoju mokymu“, C. ir E. Freinetų (*Freinet*) mokykla, H. Parkhersto (*Parkhurst*) „Daltono planu“, K. Uošburno (*Washburne*) „Vinetkos metodu“, P. Peterzeno (*Petersen*, 1884–1952) „Jenos planu“, A. Zikingerio (*Sickinger*, 1858–1930) „Manheimo sistema“, M. Montesori (*Montessori*, 1870–1952), F. V. Fersterio, S. Heseno (*Hessen*) teorijomis. Ypač daug dėmesio buvo skirta darbo mokyklos principams; mokymo aktyvinimui, jo siejimui su gyvenimu. J. Laužikas (1903–1980) išskyrė dvi darbo mokyklos sroves: G. Keršenšteinerio, paremtą rankų darbais, tyrimu bei gamyba, ir H. Gaudigo (*Gaudig*, 1860–1923), paremtą knyga ir pokalbiais, kuriais siekiama ieškoti tiesos. Vertintas savarankiškumas, būtinumas atsižvelgti į mokinio polinkius, taip pat ir mokytojo kūrybiškumas. Pats jis propagavo mokinių savivaldos idėjas, rašė apie aplinkos ir žmogaus sąveiką, būtinumą reformuoti švietimą realizuojant jame

nausios mokyklos idėjas. Pradinį mokymą jis siūlė pagrįsti kraštotyra ir gyvenimotyra, aukštesniajame koncentre – dėstyti „kompleksus“. Mokymas kaime ir mieste turi būti skirtingas. Daug dėmesio J. Laužikas ir A. Gučas (1907–1988) skyrė judesio vaidmeniui mokymo procese – V. Lajaus ekspresijos teorijos įtaka. S. Matjošaitis-Esmaitis aptarinėjo pamoką, kaip pereinančią grandį iš žaidimų į kūrybinį darbą, kėlė mokytojo ir mokinio iniciatyvos vaidmenį, pabrėžė individualų ir kūrybinį mokymosi pobūdį. Vertino D. Diujio mokyklą, kuriai, anot jo, nerūpi nei profesija, nei amatai, o tik savo mokinių švietimas ir jų jėgų lavinimas. G. Keršenšteinerį jis vertino dėl jo pabrėžto valstybinio, dorovinio ir visuomeninio auklėjimo, nes žmonės turi gyventi savo tautos bei valstybės gerovei, dirbti jos naudai.

Tik dorai sutvarkytoje valstybėje galima išugdyti dorus ir kultūringus žmones, dėl to valstybė privalo rasti lėšų, kad visų žmonių ugdymas būtų lygus. Mokykla turi žadinti atsakomybės jausmą, o tam parankus bendras kūrybinis darbas. Esmaitis visiškai pritarė mokymo koncentrais idėjai, kraštotyriniams darbams kaip mokymo principui, aktyviems mokinių savarankiško darbo metodams, mokyklos priartinimui prie gyvenimo. Aktyvūs naujosios mokyklos šalininkai buvo M. Mačernis (1897–1968), P. Būtėnas (1896–1980), kuris ragino naudotis vaizdinėmis ir techninėmis mokymo priemonėmis. Šios idėjos padėjo sustiprinti popamokinę veiklą organizuojant įvairius būrelius, rašant referatus. Gryno G. Keršenšteinerio srovės sekimo pavyzdžiai buvo du kartus stebimi SSRS mokykloje: N. Chruščiovo (1894–1971) laikais ir paskutiniame sovietmečio dešimtmetyje mokyklose buvo įvestas gamybinis mokymas, kartu su vidurinės mokslo atestatu įteikiant ir atitinkamos darbininkiškos profesijos įgijimo pažymėjimą. Abu kartus šis sekimas G. Keršenšteineriu nepasiteisino.

Eksperimentinė pedagogika

Moksleivių asmenybės tyrimu bene pirmoji Lietuvoje buvo susidomėjusi M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana. Ji taikė A. Binė (*Binet*, 1857–1911) metodiką, teigė, kad mokytojas turi žinoti, kokio tipo yra mokinys, į tai atsižvelgdamas, koreguoti savo elgesį su mokiniais. Teorinis šio klausimo pagrindimas buvo pateiktas 1930 m. jau minėtoje Esmaičio „Pedagogikos istorijoje“. Apžvelgus nueitą kelią

nuo XIX a. pabaigos, kai buvo pradėta naudotis psichologiniais atminties, dėmesio, intelekto, jausmų, darbingumo, nuovargio tyrimais ir visa tai imta taikyti mokymui bei auklėjimui, jo buvo parodyta, kad su eksperimentine pedagogika sieta daug vilčių, tikintis, jog taip bus galima gerai pažinti mokinį ir išvengti mokymo bei auklėjimo klaidų. Formavosi viešoji nuomonė, kad į vaiką negalima žiūrėti kaip į suaugusįjį ir negalima iš jo reikalauti tokių rezultatų, kokiems jis dar nesubrendęs, nustatyti vaiko raidos ir amžiaus tarpinių dėsnų. Pagarsėjo A. Binė testavimo metodika. Atskleista, kad vaikų gabumai yra nevienodi, todėl tenka skaitytis su individualiomis, nevienodomis vaikų savybėmis. Ir Lietuvoje buvo susipažinusių su eksperimentine pedagogika: Vilius Storosta-Vydūnas (1868–1953), R. Bytautas (1886–1915), J. Vabalas-Gudaitis (1881–1955), V. Lazersonas (1889–1945), J. Steponavičius (1880–1947), A. Gučas (1907–1988).

Didelį poveikį šiai krypciai Lietuvoje pirmiausia padarė J. Vabalas-Gudaitis, vadovavęs LU (VDU) Humanitarinių mokslų fakulteto Psichologijos ir pedagogikos katedrai (1921–1940). Pirmuoju mokymo ir auklėjimo uždaviniu jis skelbė esant mokinių pažinimą, propagavo eksperimentą, kaip svarbiausią metodą mokiniams pažinti. V. Lazersonas domėjosi žmogaus ugdymo filosofiniu aspektu, siejo I. Kanto etinius principus su Lietuvos kultūros faktais, daug dėmesio skyrė nervingų vaikų auklėjimo, vaikų nuovargio ir kt. problemoms. Nemaži ir A. Gylis (1894–1966), A. Šerkšnas (1903–1966) nuopelnai.

Visi šios krypties atstovai laikė svarbu sudominti mokinį, įtraukti jį į aktyvią savarankišką veiklą. Šalia intelektualinio lavinimo kėlė ir kitas ugdymo sritis, mokymo procesą siejo su gyvenimo aktualijomis. Pagrindine priemone šiems tikslams pasiekti jie laikė mokinio tyrimą įvairiais eksperimentais. Prof. habil. dr. B. Bitinas ir L. Jovaišos darbų dėka eksperimentinė pedagogika buvo atgaivinta pokaryje. Dabar aktyviai atliekami įvairūs tyrimai, deja, nekoordinuojami ir nekontroliuojami, todėl ne visada patikimi.

Kultūros pedagogika

Ji iškilo kaip opozicija natūralistinėms auklėjimo teorijoms, apribojusioms auklėjimą biologine ir psichologine asmenybės raida. Ji taip pat buvo opozicija ir sociologinei pedagogikai, traktavusiai auklėjimą kaip asmenybės įtraukimą

į kolektyvo gyvenimą. Kultūros pedagogikos tikslas buvo išskverbti į individo formavimosi procesą, parodyti tą jo gyvenimo sferą, kuri būtų ekvivalentas kultūros vertybėms, tų per amžius sukurtų vertybių perėmimą skelbė asmenybės ugdymo pagrindu. Lietuvos kultūros pedagogikai didelę įtaką turėjo rusų filosofas idealistas V. Solovjovas (1853–1900), taip pat Vakarų filosofai E. Šprangeris (*Spranger*, 1882–1963), V. Vildenbandas (*Wildenband*), H. Rikertas (*Rickert*, 1893–1936), V. Diltėjus (*Dilthey*, 1883–1911). Pastarasis teigė, kad žmonių veikla – kūryba, kurios rezultatas – kultūros kūriniai, o asmenybės dvasinę raidą lemia kultūrinis palikimas, tačiau kultūrinės vertybės atgyja tik per asmenybės veiklą ir įgauna visuomenės varomąją jėgą.

Mokymo procesą reikia organizuoti taip, kad mokiniui perteikiamos kultūros vertybės suteiktų impulsą jo paties kūrybai; harmoninga ir kūrybinga asmenybė – sunkiai pasiekiamas idealas, prie kurio galima priartėti tik bendromis auklėtojo ir auklėtinio pastangomis. Panaši buvo ir S. Heseno (*Hessen*) koncepcija: tik kultūros vertybių pagrindu ugdoma asmenybė gali būti autonomiška, atsiskleisti kūryba, daryti poveikį visuomenei. Jau minėtas G. Keršens-teineris teigė, kad dvasinė struktūra turi būti tobulinama naudojantis kultūros vertybėmis, kad kultūra sulieja individualų ir universalų asmenybės pradus, stiprina asmenybės, tautos ir žmonijos sąveiką. Lietuvoje kultūros pedagogikos atstovai išsiskyrė į kelias sroves. Demokratinės krypties švietėjai jau nuo XIX a. vidurio siekė per kultūrą ugdyti žmogų nacionaliniam išsivadavimui, visuomenei ir žmonijai. Ryškiausi šios krypties atstovai: V. Kudirka (1858–1899), P. Višinskis, G. Petkevičaitė-Bitė, V. Storosta-Vydūnas. Pastarasis nustatė žmogaus tobulėjimo stadijas: žmogus sau, žmogus tautai ir žmogus pasauliui. Vydūnas parodė, kad kurdamas savo krašto kultūrą, žmogus tobulėja ir kartu įsitraukia į pasaulio kultūros kūrimo procesą. Vydūno filosofija jungė Rytų (Indijos) ir Vakarų filosofinę tradiciją. Kultūros pedagogikoje dar reiškęsi J. Lindė-Dobilas (1872–1934), J. Laužikas. J. Lindė-Dobilas teigė, kad kūrybos pagrindas yra žmogus, kuris turi jausti tautos dvasią ir neatitrūkti nuo gyvenimo.

Ugdymo esmė – pedagogo asmenybės kultūra ir erudicija. J. Laužikas savo habilitaciniame darbe „Švietimo integracijos pagrindai“ teigė, kad švietimas – kultūros vertybių išgyvenimas. Ryški kultūros pedagogikos katalikiškosios srovės atstovų S. Šalkauskio ir A. Maceinos (1908–1986) veikla. Itin didelius reikalavimus S. Šalkauskis kėlė mokytojui – šį darbą turi dirbti gabūs žmonės. Būtina sąlyga – orientavimasis kultūros problematikoje. S. Šalkauskis siekė su-

kurti filosofinę pedagogiką. Teigė, kad kiekvieno žmogaus prigimtį per pažinimą (mokslą, moralę ir meną) galima padaryti valdomą protingų motyvų. Aukšta kultūra – tautos gyvybės sąlyga, svarbus veiksnys tautų kovoje už būvį.

Tautos kilimo į naciją vienas svarbiausių kelių – mokyklos tobulinimas parenkant tinkamus mokytojus, įtraukiant į šį darbą visuomenę, reikiamai sutvarkant mokymo turinį. Vyraujančią vaidmenį skyrė euristiniam metodui, pati didaktika – svarbiausia pedagogikos šaka. Svarbus vaidmuo – estetiniam lavinimui, tautosakai, literatūrai. S. Šalkauskio pedagogikos etinis pagrindas – religija, nes ji sulaiko žmones nuo revoliucijų. Akcentavo lietuvių tautos pašaukimą ir idealą, teigė, kad Lietuva gali išlikti tik turėdama savo kultūrą, todėl ją reikia kurti sparčiais tempais. A. Maceina, nors ir laikė save S. Šalkauskio mokiniumi, dėstė kiek kitokias pažiūras. Vien pedagoginėmis priemonėmis neįmanoma sukurti tautinės individualybės, ją gali sukurti tam tikra lemiančių veiksnių visuma: rasė, gyvenamoji aplinka ir istorija. Jis išplėtojo tautinio auklėjimo teoriją, kurią sudaro trys dalys: tautinis, patriotinis ir nacionalinis auklėjimas. Pirmoji dalis – tautinės individualybės ugdymas, antroji dalis – tautos narių tarpusavio santykių harmonijos kūrimas, trečioji dalis – tautos vietos žmonijos kultūroje nustatymas.

Tautos kultūra sparčiai kyla tik tada, kai mokyklos lankomos viso jaunimo ir kai lavinimas trunka tiek, kiek reikalauja tautos kultūros pažanga. Pradinių mokyklų tinklas turi būti tankus, bendrojo lavinimo laikas iki universiteto turi trukti ne mažiau kaip 12 metų, turi būti tankus viešųjų bibliotekų ir skaityklų tinklas. Siūlė atrinkti pačius gambiausius, siųsti mokytis į užsienį. Auklėjimo tikslas – dora.

Labai svarbi vieta numatoma mokyklai, jos programose – visų pagrindinių auklėjimo tautos dvasia uždavinių vykdymas, aukštesnėse klasėse – net specialus dalykas – „Tautinės kultūros mokslas“. Darbo mokyklos metodai žadina vaiką tautos kultūrinei kūrybai – o tai jau kitas naujosios mokyklos suvokimo lygmuo, nes vaiko savarankiška veikla interpretuojama ne kaip tikslas, o kaip priemonė. Šeimos, mokyklos, valstybės ir bažnyčios svarbiausi uždaviniai – etninio tipo tobulinimas, tautiškos mąstysenos lavinimas, tautinio estetinio suvokimo plėtotė ir tautinė religija. Itin pabrėždamas tautos dvasios, krašto specifikos ir tradicijų reikšmę ugdymui, A. Maceina populiarino tautinės praeities atgaivinimo, tradicijų, švenčių, atributikos, kraštotyros, ekskursijų

reikšmę ugdymui. Kartu teigdamas, kad pedagogika privalo remtis kultūra, A. Maceina neatmetė minties, jog ji ir pati turi veikti kultūrą.

Pasaulėžiūros pagrindas – krikščionybė, vadinasi, visuomenės gyvenimą gali pakeisti dorovinis krikščioniškas asmenybės tobulinimas, būtent tokios asmenybės gali lemti krašto kultūrą ir jo likimą. A. Maceinos pažiūros – anti-fašistinės ir antibolševikinės. Kultūros pedagogika dabar atgimsta ir tai labai perspektyvi kryptis.

Sociologinės krypties pedagoginė mintis

Ji pabrėžė visuomeninį žmogaus prigimties ir jo raidos pobūdį. Vakarų Europoje sociologinės koncepcijos pasireiškė įvairiomis atmainomis – nuo liberalizmo iki nacionalizmo. Lietuvoje ši kryptis taip pat buvo nevienalytė, dažnai susijusi su opozicija valdančiajai partijai, reiškė nepasitenkinimą kitų pedagoginių kryptių atstovais, tikėjo, kad kultūros ir švietimo reformos negali panaikinti socialinių negerovių, negali išspręsti žmogaus ugdymo problemų. Liaudininkai, socialdemokratai, socialistai ir kt. itin daug dėmesio skyrė socialinių klausimų sprendimui. Lietuvoje rado atgarsių Spalio perversmas Rusijoje, inteligentų kairėjimo procesas Vakarų šalyse.

Skldo marksistinės idėjos. Buvo pedagogų, kurie laikėsi nuomonės, kad švietimo problemas galima išspręsti nuvertus išnaudotojų klasę. Veikė ir SSRS paradinė informacija. Šios krypties atstovai pradžioje būrėsi apie „Mokyklos ir gyvenimo“ žurnalą, „Spaudos fondo“ leidyklą. Ypač smarkiai šios krypties veikla suaktyvėjo nuo mokytojų profsajungos atskilusioje organizacijoje „Naujoji mokykla“ (1933–1937), deklaravusioje nekonfesinę, pasaulietinę mokymo kryptį savo žurnale „Mokykla ir visuomenė“.

Artėjant 1940 m., kairiosios krypties pedagogų veikloje dar labiau išryškėjo orientacija į socialistinę ideologiją. Tikėta, kad teisingai bus išspręsti socialiniai klausimai, po to bus galima sukurti tobulą, visiems prieinamą mokyklą ir išugdyti komunistinę asmenybę. Ši kryptis vyravo SSRS po karo. Reikia tikėtis, kad prie jos nebebus grįžta.

Literatūra

1. Ažubalis A. Matematika lietuviškoje mokykloje (XIX a. pr.–1940 m.). – Vilnius, 1977.
2. Bukauskienė T. Lietuvių literatūros mokymo istorija (iki 1940 m.). – Vilnius, 1993.
3. Bukauskienė T. Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918–1940 m. – Vilnius, 1989.
4. Ušeckienė L. XX a. pedagogikos kryptys ir švietimo sistemos. – Šiauliai, 2003.
5. Valatkienė S. Užsienio „Naujoji mokykla“, jos idėjų atspindys Lietuvoje 1920–1940 m. – Vilnius, 1991.

THE MAIN DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT OF EDUCOLOGY IN 20-21 CENTURIES

Summary

In the development of the world and Lithuanian pedagogical thought in the first half of the 20th century there could be distinguished the following main directions:

- 1 – the study of inborn abilities and environmental factors;
- 2 – the study of new ways of training (or new school);
- 3 – experimental pedagogics;
- 4 – cultural pedagogics;
- 4 – social pedagogics.

These directions continue being studied and developed at the beginning of the 21st century.

FUTURE CHANGES IN SECURITY PERCEPTIONS DUE TO RISE IN GLOBALIZATION

Algirdas V. Kanauka

The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, USA

Abstract

Divergent perceptions about security in the context of globalization do exist in the Baltic and Eastern European regions. This paper discusses the historical trajectory of these perceptions and finds it in an accelerated state of transition due to apparent rise of globalization, which leads to attempts at forecasting how such feelings may change in the future. Key factors are discussed that may affect such change, and outcomes it might lead to, as well as difficulties that might be encountered. Some examples are also cited. Measures to be taken to shape and affect security perceptions are also considered, so that dire expectations could be effectively dealt with, or eliminated, before it is too late. The latter is not ruled out either, although optimistic and pessimistic outcomes as well as the more desirable ones, and how to shape events in order to make it happen, are also covered.

Keywords: *security, globalization, transformation, forecasting, change, key factors, future, rise, ruled, optimistic.*

Introduction

Note: The views and opinions presented in this paper are the author's, and do not represent the position of US government or any other organization.

Any similarity is coincidental, or as referenced.

Opinions about the meaning of security and globalization exist everywhere, particularly in Eastern Europe and in Lithuania, Latvia and Estonia, commonly known as the Baltic States. The following definitions of terms serve as starting points, as follows:

Sense of Security is a perception containing an absence from danger of a catastrophe, or of war, or some other threat to life, limb or property. It is a feeling of peacefulness, without fear and anxiety; it's a comfortable relaxation and pleasant life, conducive to undisturbed pursuit of happiness and tranquility. It is like a dream that is elusive and hardly ever achieved. Like Hamlet in his famous soliloquy, one may say "... 'tis a consummation devoutly to be wished ", for historians claim that throughout some five thousand years of the recorded history, the world was at peace only a few hundred years.

Globalization is a transformational phenomenon manifested through transnational and transcontinental interaction of various human endeavors, such as economics, trade, commerce, culture, scientific and technological innovation, politics, diplomacy, crime, drug cartels, international police work, and military planning and operations, to mention a few.

There is a spectrum of ideas extant, ranging from an extreme interpretation of globalization as a vector leading to situations that lack order and can even lead to break up and anarchy, or to a world-wide absence of security sense, culminating in fear and panic. This is because humanity cannot arrive at a complete consensus about values and common vision on what needs to be done on this planet's different locations, and therefore, might lead to such a catastrophe. The opposite extreme argues that globalization is achievable and even inevitable, and will result in a more peacefully coordinated coexistence among all the peoples in the world. One does not have to believe in the validity of those extremes; instead may try to search for some sensible answers, somewhere in a feasible region between the stated extremes.

1. Historical Trajectory of Security Perceptions amidst Ongoing Globalization

How did the world get where it is today in terms of sense of security? What were the drivers? What is happening now?

Maybe conferences and forums will help us find something that is more rational, realistic and feasible. It is the academia that has a “noblesse oblige” to educate our politicians.

Search for security is nothing new. It's not only amply described in Abraham Maslow's theory of needs, but even in ancient Greek literature, such as the “Lysistrata” by Aristophanes, where, in order to achieve peace and security from war, the women conspired to refuse sex with their men until they agreed not to make war any more. Well, anyway, it did not work out; in the end the men chose war.

Another classic work “The Trojan Women” by Euripides illustrates how the vanquished are killed or thrown into slavery by the victors. What is true is the old Roman dictum *Vae Victis* - woe to the conquered. This is just as true today. War rampaged through history, cities were raised to the ground and inhabitants killed, just think of Athens, Carthage, Rome, Constantinople, Warsaw, Berlin, Dresden, Hamburg, Hiroshima, to name but a few.

Peace treaties were made - The Peace of Westphalia, of Vienna, Versailles, and Geneva, which did not work either. However, humanity did not give up the effort. We are still searching for peace, according to someone's motto - “even a bad peace is better than a good war”, although no one is sure if that is true. Furthermore, we hear statements - war never settled anything, which is also not true. War marked major turning points in history and not always for the worst possible outcome. Peace, on the other hand, has

its problems – maybe boredom and lack of stimulus, leading to some people becoming “couch potatoes”. Others, subconsciously, may seek conflict by other means to satisfy some competitive need within their natures. Anyway, humanity has little experience with long periods of peace. Even professor Fukuyama in “The End of History” is a little uncertain about what it could lead to.

Some religious avatars, scientists and liberal political intellectuals assume that since war is so horrible it could be somehow prevented through ne-

gotiation among potential adversaries, or maybe by simply by outlawing war. However, the world would be at the mercy of those who want to fight for solutions, because they cannot find other means to achieve what they seek, i.e., through politics, diplomacy, civil negotiation, or good will. One could argue that war is “not a tango for two”, because it takes only one to start a war, by attacking another. Philosophers and social psychologists question whether peace could be sustained for very long time because of competitive struggle inherent in human nature. Some even say that a long period of peace in an advanced technological society like ours could lead to great evils. The ideal of a world permanently at peace and governed benignly by a world organization is not an optimistic view of the future, but a dark and ominous one. Joseph Conrad, in his “Nostromo: A Tale of the Seaboard” [11] relates that the problem with bourgeois societies is a lack of imagination. Also, separation of literature from history and from political science creating policy makers ignorant of books that explain places like Haiti, for example,... far better than their methodology from some analysts. Writers like Solzhenytsin, Amalrik, Pasternak and many others, conveyed the coming demise of The Soviet Union much more effectively than any analysts. Dangers of Peace-universal peace is something to be feared because it comes about “only if the entire civilized world were to belong to one social type, to single religion and if there was an end to disagreements as to the ways in which social betterment could be achieved...even if this sort of world could be realized, would it be desirable?” Liberal Democracy is also not wanted by some. Democracy needs certain preconditions within the culture of the peoples to be desirable or viable. Some do not believe in capitalism. Is capitalism to last forever or will it go the way of feudalism, monarchism, command economies, when conditions, environment, worldviews and values change? [3:158 -160]

Let's turn now to the present trends that are driving globalization and see how they affect our senses of security. Later we shall look at the difficulties that come to the surface, and what could be done to ameliorate them.

What are the origins of the move toward globalization and resultant sense of security or lack of it in this accelerated transition? How did it happen? Can one attempt to do some forecasting of the future and prepare for it? Globalization is not really an entirely new phenomenon, although previously it was not called that. Previous attempts were made to unify the known worlds of the

day. Alexander of Macedonia made a conscious attempt to unify the world he knew. He did it not only by conquest, but also by conscious vision and effort to win the hearts and minds of people in those lands. Alexander's remarkable foresight shows that we are not really much ahead of him. Needless to say, Rome used the Greek wisdom, and added a practical and institutional dimension that made our present Western Civilization, not just Judeo-Christian, but Greek-Roman as well. Later arose the Holy Roman Empire, which was neither Roman, nor Holy, but rather Germanic, which tried to salvage the Roman legacy, which it did to an extent. Later the Third Reich attempted it, and so did the Communist International. After WWI, there was the League of Nations, and at the end of WWII - the San Francisco Conference establishing the United Nations. The ancient empires were created and held together by force, while today's globalization is based more on consensus, as it should be.

Resulting from the above, plus incredibly rapid advances in technology and economy, now one sees an effort, on the surface almost spontaneous, which is called "globalization" driven by multiple forces, which cannot be clearly identified. They just appear. Its essence lies in the fact that the world is clearly visible as interdependent, with its parts "in interaction" (Ludwig Von Bertalanffy. General Systems Theory) [6:19], i.e., acting systemically, where what happens in one place affects other places in some measure. People began to see the world as a system. Alvin Toffler in "Future Shock" named it a "global village" [7]. Again I refer to an old Roman gem of wisdom: "Quod omnes tangit ab omnibus tractari debeat" - (that, which touches all, should be dealt with by all.)

None of the past efforts at globalization succeeded permanently, nor has the present one, at least not yet, and one can worry where it will lead and what is really going on? Why so, and what are the factors for and against this historic effort?

2. Key Factors Affecting Globalization and Security

James Canton lists several such trends that will reshape the World for the next 20 years. Some of those trends are listed bellow [1:2].

The energy crisis and the possibilities of finding energy alternatives is a serious one. Traditional available energy sources, such as oil are limited, but more people and countries depend on them. Some energy users depend on other countries as suppliers of oil energy, while some oil producing countries depend on markets in other countries. That contributes a great deal to the phenomenon that we call “globalization.” Global economy is converging into commonality of free trade, thus spreading new technology and indirectly, the popularity of democracy. Such movements are creating new jobs, new markets and dynamic competition, desire for peace and security, and even governments for the people by the people.

The drivers of the emerging economy are nano-, bio-, neuro-, and information technologies, which opened new vistas, hitherto never dreamed of.

Workforce became multicultural with different races and more female workers entering it. Countries must embrace innovation to become globally competitive.

Medicine with new medical techniques and technology are leading to longer healthier lives in developed countries. However, “Third World” countries are lagging behind.

Scientific transformation - future science will transform every aspect of our lives, from molecular engineering to cosmic transports and habitats.

Terrorism and mind controllers are the top threats to our freedom and our lives, from criminals to terrorists to drug abuse, cultures clash in ideological battle for the values of the future.

Climate change-environment is changing and needs arise to prepare for increased global warming, pollution, depletion of food and water, and threats to health. How we must change.

Justice in delineation of governments’ rights vs. those of individuals will be a problem; so will democracy vs. authoritarianism.

Rights in cosmos, space travel, and colonization of cosmos as a new habitat will have to be addressed.

Some factors are more complex. A good point of departure for examining globalization and its impact on the sense of security of the world is the establishment of The United Nations at the end of World War II. It was to provide a forum for discussion of world’s problems and the distribution of aid to needy countries. However, some people thought of it as a world

government to be. UN was good for assisting victims of environmental disasters and rendering some protection for those suffering from lawless aggression by organized militias and warlike states. However, it became clear that the UN did not have the clout to enforce their declared will, nor did it have the full resources to give development aid, as needed by the victims. The UN was also supposed to provide arbitration in geopolitical disputes. Here it needed consensus, which it could not obtain, because some 190 constituent nations had different agendas and moral compasses, different understanding of values, and different cultures. Therefore, only the decisions of lowest common denominator could be agreed upon. Decisions were within narrow constraints or compromises, based not on principle, but on expediency, were often ineffective, and often put globalization and sense of the future in doubt. What were those factors that made the UN impotent as the world government? Was UN too idealistic? Have other factors entered the equation, such as international business corporations, that can reach informal agreements on where to go and how to get there?

This brings the issue of Weapons of Mass Destruction (WMD) that cannot be left out of the equation dealing with globalization and sense of security. They changed the outlook about the acceptability of war as a means of dealing with geopolitical problems, which, if unleashed to full potency, can destroy not just civilization, but all life on Earth. However, this consciousness of the lethality of WMD has not stopped their proliferation.

Some current changes in globalization have been brought about by more men's political actions than resource availability or commercial activities. They are described further.

3. More Current Major Transformations

Herbert Meyer in "What in the World is going on? [3], points out the war in Iraq, the emergence of China, the shifting demographics and the restructuring of American business as major transformations that accelerate globalization and affect the perceptions of security world-wide.

War in Iraq. Rule of law, idea of economic liberty, individual rights, and

human rights – all these are the defining points of modern civilization. Certain people in Iraq and neighboring region have not yet found a way to reconcile with the modern world. September 11, 2001 is not the first time the West was attacked by people from that general area. Iberian Peninsula was attacked in the 7th century, culminating in the battle of Tours in 732 A.D.; which resulted in decisive victory against the Moors by Charles Martel, the grandfather of Charlemagne. The second was the battle of Vienna, Austria 1683, September 11, 2001 which next day resulted in Ottoman's defeat by Hetman John Sobieski. The 2003 invasion of Iraq by coalition forces was an inevitable preemptive move against the dangerously unpredictable behavior of Saddam Hussein. The final impact on globalization and sense of security of this move has not yet been determined.

Emerging China. People of China are leaving the provinces and moving to the cities, where they seek employment in the manufacturing industry and services. They are willing to work for low wages, which results in low prices for Chinese goods in the West, which is fine; however, the effect is some job losses in the USA, which are causing some US workers to move to other kinds of employment. That, is not impossible in the USA, and, therefore, not catastrophic. This is a good example of mutual dependency and mutual advantage [3]. On the other hand, China's nuclear weapons' capability is causing apprehension about the possibility of changing its intentions regarding the use of such weapons [10:21].

Shifting Area Demographics. The population of Western Europe is rapidly aging and there are forecasts of remarkable drop of traditional ethnic population. In most Western countries, they almost stopped breeding – their birthrate is below replacement. For civilization so obsessed with sex, that is remarkable. Therefore, European countries are importing Muslim laborers, who do not show much enthusiasm to absorb Western culture, but are rather inclined to retain their own. This causes some dissonance in the receiving countries. This may cause transformations in accents yet unknown. Japan is also experiencing a population drop, however, they do not want immigration, and therefore will have problems [3].

Restructuring of Business Organizations. This is not just the restructuring of business organization, but the creation of new ways and means of doing business. The U.S. is in process of building the world's 21ST centu-

ry model economy. Computerization and automation makes it possible for people to work from home, resulting in greater efficiency and cost effectiveness. The other countries doing this are U.K. and Australia. The model is fast, flexible, highly productive and unstable in that it is always fracturing and re-fracturing. This is viable only because in those countries everything is very mobile and flexible and can be expected to result in an economic gap increase between the U.S. and Europe and possibly Japan [3].

4. Potential Threats to Civilization

Threats other than nature's forces are perhaps more dangerous. Crime, lack of moral values, tribalism, scarcity of resources, the disintegration of family as a core unit creates insecurity. So does overpopulation in some areas, as compared to demographic death in others. Despotism vs. dysfunctional democracies are disturbing new threats in the world today, as well as in the foreseeable future.

Robert D. Kaplan in "The Coming Anarchy"[2] very aptly illustrates such phenomena by focusing on Africa as a prototype of things to come - how scarcity, crime, overpopulation tribalism, and disease will destroy the social fabric of our planet if we do not take measures to counteract this trend:

"Tyranny is nothing new in....West Africa. It is now part and parcel of an increasing lawlessness that is far more significant than any coup, rebel incursion, or episodic experiment in democracy.... crime is what makes West Africa a natural point of departure on what the political character of our planet is likely to be in the twenty - first century...giving an eerie taste of what American or European cities might be like in the future"[2:4,5], if some devastating war or natural catastrophe might occur. ..." Here in West Africa we have a lot of superficial Islam and superficial Christianity...loose family structures are largely responsible for world's highest birthrates and the explosion of the HIV virus on the continent.... They provided a weak shield against the corrosive social effects of life in the cities [2:6].... West Africa is becoming the symbol of worldwide demographic, environmental, and sociological stress, in which criminal anarchy emerges as the real "strategic" danger. Disease,

overpopulation, unprovoked crime, scarcity of resources, refugee migration, the increasing erosion of nation states and international borders, and the empowerment of private armies, security firms, and international drug cartels are most tellingly demonstrated through a West African prism. West Africa provides an introduction to the issues, often extremely unpleasant to discuss, that will soon confront our civilization” [2:7].

Another disturbing thought to the perception of the security of Europe, particularly the Baltic region, is the constant pressure from our Big Eastern Neighbor, the heir apparent of the Soviet Union, bent to rewrite the history of Soviet occupation of the Baltic republics, to deny the fake elections staged after the occupation with massive deportations shortly thereafter, plus the great loss of life inflicted on innocent people by the Soviet occupiers is incomprehensible. (For facts about these atrocities accounted and validated by numerous witnesses and documents, see Congressman (R-WI) Charles J. Kersten’s Report, 1955, - “U.S. Committee on Communist Aggression” which comprehensively describes the Communist takeover of the Baltic States) [12]. Today, having regained independence, the situation in the Baltic is constantly exacerbated by various incidents like those (soldier statue) provoked in Estonia, illegal over flights of aircraft in Lithuania, etc. In summary, all those policy supported acts are not just illegal, but highly immoral acts, which reveal tremendous insecurities still existent in the psyches of the former - Soviets.

Last but not least one must consider the possibilities of the “Unthinkable” happening – the use of WMD (Weapons of Mass Destruction), whose effects on the West would be devastating and probably would set back its civilization, culture and political power to levels ranging from incredible suffering to beyond recovery. Some politicians dismiss the idea of nuclear-tipped missiles by rouge states. They say that such missiles, with ranges of 5000 - 6000 miles, will not be available to them into the foreseeable future. The author argues that shorter-range missiles could be launched from mobile platforms that could suddenly be acquired from entities that have them and used to blackmail the US by threatening Europe, thus making that continent hostage. It appears that some of the world leaders particularly do not grasp the significance of the challenge by terrorists and those who not only support them, but also abet the idea of destruction of the West. The Western culture and civilization has been mortally challenged not by WMD alone, but by cul-

tures that reject our values and want the West out of the picture, physically, and say so.

Robert Kaplan questions some accepted traditional truisms, such as the West's version

of democracy as an acceptable form of governance for countries that are not ready for responsibilities that democracy requires, and therefore cannot succeed without them. He reflects on the disturbing freshness of Gibbon's Decline and fall of the Roman Empire, and points out its similarity to the world today in Africa, the Middle East and so much of the rest of the world, where, despite the advance of technology, governments remain corrupt and decadent [8]. One could easily add Oswald Spangler's Decline of the West to reinforce Gibbon in making globalization a less secure proposition [9].

5. Measures that Could Improve the Sense of Security

What are the measures to be taken to shape security perceptions, caused by the rise of globalization, so that destructive outcomes could be avoided? The following is proposed, based on the ideas about key and current factors discussed so far.

Make UN goals more credible. The UN should show more concern about universal education; elimination of extreme poverty, reduction of infant mortality, rather than attempting to serve in the role of a "World Government". Goals for international economic assistance by the UN and prosperous countries should be more defined in terms of the factors in Section 3.0. It is hardly possible to raise the level of development of some countries quickly, because there simply is no way for the developed countries to allocate enough resources to do all that this would take. For example: Sub-Saharan Africa's ½ billion people live in one of the poorest regions of the world, however, they cannot be pivotally affected by aid. In addition, there will likely be less money available for foreign aid in the foreseeable future. However, "helping Africa is strategically important if only in terms of cold self-interest" [2:121].

Democracy-building programs should be more integrated into efforts to reduce poverty, focus on creating institutions (legislative and judicial) to in-

roducing political processes, to develop civil society, making regimes more liberal and less corrupt.

Would international business corporations be more effective because they could reach international informal agreements to act in a certain way, which might be more useful to all involved? UN and other international organizations which are not sufficiently profit oriented and thus focus on practicing charity more than enabling local populations learn to fend for themselves may be engaging in a game of futility [2:121-125].

“Proportionalism” as an approach to foreign aid. The author suggests the idea of Robert Kaplan’s “Proportionalism”: a realistic approach to the Third World, “where there is too much to do and too much that can’t be done... it is about doing or accepting a certain amount of “evil” to make possible a proportionately greater amount of good... the argument in favor of promoting contraceptives as a means of reducing abortion. ...it is about beating retreat in order to preserve what is most important” Proportionalism is opposed to idealistic purists, because it tempers principle with common sense. When applied to foreign aid, proportionalism would consist of aid itself - but with no increase in overall aid; early warning - scouting for trouble in advance, and intervention - when it can be realistically accomplished. Even without establishing democratic government, if the pre-requisites for democratic political system do not exist among the people in question, it would be targeted at bread-and-butter region - wide programs that seek to slow societal deterioration gradually and thus create an environment for the emergence of healthier politics [2:122-124].

Global Warming. Abating global warming depends upon changes being made in human activities involving the burning of oil, gasoline, and coal. The 1997 Kyoto Protocol focused on emissions of greenhouse gases and represented a credible preventive strategy, with legally binding and enforceable commitments. Its flaws were - setting unrealistic target dates for emission reductions, especially for the US, and leaving key developing countries uncovered”.

Dealing with global violence. Preventing ethnic violence depends first upon understanding the unique causes within each state and then to design systems that could give policymakers advance warning of a conflict and the chance to determine whether it might be amenable to outside intervention”. Adapting preventive strategies in practice could mean ...that governments, along with private businesses could have to take new and expensive steps to

secure viable information systems. It is always an issue whether the transnational threats are sufficiently serious to warrant taking the politically difficult steps necessary to implement credible preventive strategies [4].

Information Sharing They must acquire information that is credible, reliable and available sufficiently in advance to be able to act. They must gain political support for the programs and obtain resources that hold no clear promise of success, even though preventive steps that succeed are far more cost-effective than responding to tragedies after they unfold.....information will be shared between governments and private business.

Dealing with WMD. Can strategy be designed, in view of the global spread of ideas and technologies? A serious analytical effort is required to discover how and with what confidence access to critical knowledge can be denied to those bent on acquiring WMD.

Lynn E. Davis of RAND points out several ways: a) counter proliferation, b) prevention, c) pre-emption.

a) Counter proliferation of WMD. Counter proliferation can be done through interdiction (forbid or destroy), deterrence (discourage) and defense (with overwhelming force if necessary). It can also be done through diplomacy, multilateral regimes, threat reduction programs, and controls on

b) Exports of nuclear materials. However, there is a lack of confidence in non-proliferation. Legislature, which liberalizes rather than controls exports, is vague, and so is diplomacy and nuclear materials control [4:2-3].

c) Prevention...what is required is a serious analytical effort to discover how and with what confidence access to critical knowledge can be denied to those bent on acquiring WMD. In implementing preventive strategies, governments must be prepared for what are only theoretical possibilities and often take politically difficult steps before the danger occurs.

d) They must acquire information that is credible, reliable and available sufficiently in advance to be able to act.. Can strategy be designed; in view of global spread of idea and technologies ...what is required is a serious analytical effort to discover how and with what confidence access to critical knowledge can be denied to those bent on acquiring WMD? They must gain political support for the programs and obtain resources that hold no clear promise of success, even though preventive steps that succeed are far more cost-effective than responding to tragedies after they unfold[4:2, 3].

e) Pre-emption. Military preparations to pre-empt suspicious activities; to defend against missile attacks; and to destroy nuclear, biological, and chemical capabilities in rogue states. These are the strategies for a world where dangerous weapons will be proliferating. Beating the enemy to the punch when his aggressive intent (or capability!) is clear. Can strategy be designed, in view of global spread of ideas and technologies?

Conclusions

1. The author is not optimistic about security perceptions due to globalization in the foreseeable future. Although globalization enables the worldwide trade of goods, services, capital, labor, as well as information and benefits of technology, it does not sufficiently benefit the less developed countries, thus causing insecurity and dissatisfaction there, which in some cases take on destructive manifestations such as terrorism, internecine warfare, as well as threats and warlike acts against Western and other developed countries. The depletion of resources, rise in population, and climate changes contribute to degradation of feelings about security since those countries are less able to help themselves and the developed countries do not have the will or the resources to help them to the extent required to fully cope with those problems. In the future, the economies of the richer and more advanced countries will likely allocate fewer funds to such foreign aid. The Western countries will suffer the demographic decrease of their traditional population and will have to allow peoples from other cultures to enter, in order to meet the demand for labor that the advanced countries require. However, the new immigrants will bring their native cultures, which will clash with those of their host countries, causing perturbations and problems too complex to contemplate. The inability of the West, particularly the European Union of 27 nations, to come up with a common agreement of who they are, and how to view and plan its global strategy, is discouraging. After all the global interdependence of Europe and America in the struggle to defend Western Civilization against the rising dangers from the East (not only Asia, but also increasingly aggressive energy – rich Russia and obviously militant Islam [13]. The uncertainties about the political future

of Russian democracy and its willingness to attach political strings to their economic relationships with other countries increase tensions in neighboring countries in Eastern and Central Europe.

2. Maybe the latter should negotiate a more realistic and astute decision making structure for the region, utilizing their newly “reborn” energy, past experience and less naive outlook, more friendly to the United States and thus, grow to its full potential to become a new engine for policies that would indicate responsibility for the shaping of new world to come. The author can visualize a geopolitical renaissance rising among the countries along the vector from Helsinki to Athens that could, hand in hand with the US, become a decision making entity not yet anticipated in Europe before. Western civilization, is a blend of Europe and America, which lately has been engaged in a very wasteful and futile controversy. Recent political changes in France and Germany provide hope for better cooperation and coordination in the future. Some initiative in this direction from America would also help [13].

3. With China’s development toward becoming a world’s second super-power and its accompanying enigmatic intentions, the world need to get its affairs together so they could “choose to do the right things right”. Otherwise this planet will become a very dangerous place, since the arrival of WMD proliferation, and obvious intentions of some countries or entities to make use of them. Weapons proliferation is threatening to get out of hand. It is necessary to stop it. There is a proverb: if it can happen, it will.

4. How can international assistance funds promote economic growth and democracy? When resources are only promises or pledges, strategies are deficient on how to implement them. There are conflicts of interest and disagreements among those responsible for security, and those for taking advantage of international economics and globalization opportunities. Preventive strategies, and commitment of political capital and resources, are needed to seize opportunities for promotion of economic growth and democracy. G-8 must become more effective for forging consensus and integrating the multiplicity of policies that global alienation demands. Preventive strategies should be funded and given priority. Promoting economic growth and democracy can ameliorate many causes for security threats.

5. The military must be ready to manage the consequences, if those policies fail, or if the proliferation of WMD cannot be prevented and globalizati-

on opportunities are not realized [4].

6. Last but not least, if the entity that is the Inheritor of the ex- Soviet Union insists on implementing its own style of democracy that is unsavory to the West, then it should be left to its own devices, until it finds its own optimum, solution. Then it can reconsider whether it wants to be part of the West or not. However, in the meantime, it should not be allowed to meddle in other countries' affairs. For example: - how the West should go about constructing its anti-rocket and cosmic defenses? After all, the West too has the right to the greatest Human Right of them all: the right to keep from being murdered.

References

1. Canton, James. *Extreme Future*. (New York, Penguin INC, 2000)
2. Kaplan, Robert D. *The Coming Anarchy*. (New York, Vintage Books. 2000)
3. Meyer, Herbert. "What in the World is going on?" (in Global Intelligence Briefing for CEOs) March 29, 2007)
4. Davis, Lynn E, "Globalization's Security Implications". Issue paper. RAND Santa Monica, California, USA, 2003
5. Larabee, Stephan F. "Russia and Its Neighbors" (Institute of East -West Security Studies. New York. 2007)
6. Bertalanffy, Ludwig von. *General System Theory*. New York, George Braziller, 1968
7. Toffler, *Future Shock*. New York. Bantam Books, 1971
8. Gibbon, Edward. *History of the Decline and fall of the Roman Empire*.
9. Spangler, Oswald. *The Decline of the West*. New York, Oxford Univ. Press
10. Fisher, Richard. "U.S. Must Respond to Growing Chinese Naval Challenge", (Defense News, 27 Nov. 2006. Springfield, VA)
11. Conrad, Joseph. *Nostromo: A Tale of the Seaboard*. (R. Kaplan. *The Coming Anarchy*, New York, Vintage Books, 1998)
12. Kersten, Charles J. 1955 Report "U.S. House of Representatives, U.S. Committee on Communist Aggression".
13. Gruodis, Vytas. (Unpublished notes. 2007)

BUSINESS VALUE MANAGEMENT PROBLEMS

Irina. I. Kolesnikova

*Gomel, State Technical University named after P.O. Sukhoj,
Republic of Belarus*

Abstract

The aim of work is to analyze the methods of business value.

The internal profit earning mechanism is a core of any cost assessment method, or the aggregative business assets (property) that are involved in the production process. The assessment methods based on the capital flow are the simplest and most popular.

To promote the attractive of business for investments it is essential to achieve optimum profit distribution to satisfy aspiration of the business and its owners.

Keywords: *value, enterprises, labor, efficiency, quality, market, investment, payment, model.*

Profit earning mechanism

The process of business cost management is multifaceted. It comprises the entire procedure of decision making relating both to the real and unreal capital together with management of its components. Most papers on cost management deal primarily with the external aspect of the production process. It leave an impression that the business cost grow infinitely in an unlimited manner. It is different in reality.

Profit plays a sizeable role in assessment of cost management depending on how much revenues exceed the cost of earning them within a certain peri-

od and on how taxation changes. The problem is to what extent the profit the business earns relates to implementation of its primary financial objective and to what extent it relates to maximization of the cost of the owner's property, if the profit includes full gain and cost of running the business?

Let us consider the internal profit earning mechanism that is a core of any cost assessment method, or the aggregative business assets (property) that are involved in the production process:

- **Land.** The land cost can change in response to changes in the environmental "landscape", availability of roads and accesses, distance to administrative centers, markets, etc.

- **Liabilities.** The fixed assets that the business has on its landed property can grow additionally within this landed property, yet it needs time and considerable money (investment) providing that the demand for business product grows.

Therefore, cost management requires effective use of available production facilities. The latter were earlier characterized by the criterion of "end products per square meter of production area" with a given production process and specialization. This indicator has limitations.

- **The effective share of the fixed assets** is commonly a technological component characterized by the equipment load factor and the capacity load factor. The economic part is determined by the yield of capital investments, how much one ruble of the used fixed assets earns. The task of cost management is to determine the minimal production capacity in case the demand goes up. The excessive fixed assets should not encumber production: they should be sold, leased or preserved until the situation becomes favorable. The criteria of capacity load and yield of capital investments have stiff limits. The practice of calculation of capacities needs restoring.

- **Labor:** workers, engineers and managers; the efficiency of workers busy in processing operations is a factor of skills and smartness. As a rule, each person own individual characteristics making production less certain and being one of the main causes of man-provoked disasters. Earlier the labor efficiency was rated by the output quota margin factor that changed from 1 to 2 and more. For example, the adaptation factor was used in machine building. Cost management should be based on the labor efficiency and contain a plan of bonuses "for output".

The required labor force is based on the current production process,

working hours (shifts) and maintenance norms. The auxiliary force is determined in aggregative calculations in proportion to the main labor force and depends on the availability of auxiliary and servicing units (divisions).

The work load should be determined in the production process and operations should be combined, to follow the suit of Japanese businesses.

The management force can also be subject of aggregative calculation [6]. The management force and payroll are determined as a function of the main labor:

$$Sp = 2 \cdot N \cdot n_0 \quad (1)$$

and auxiliary labor:

$$Sa = 2 \cdot N \cdot d \cdot n_0. \quad (2)$$

With two shifts the total labor is:

$$S = 2 \cdot N \cdot (1 + d) \cdot n_0 \quad (3)$$

and the mean yearly salary of one manager is:

$$Ze = Wle \cdot 12 \cdot (1 + N_D). \quad (4)$$

So, the total cost of the management staff is:

$$Zm = Sp \cdot Ze, \quad (5)$$

where

- Sm — the number of managers;
- Wle — the mean monthly salary of one manager;
- n_0 — the number of machine tools in operation;
- d — the auxiliary labor in proportion to the main labor,
- N — the average equipment maintenance norm,
- N_D — additional deductions into the payroll (social, medical insurance, etc.).

It will be analyzed the production, which include: material to production, technologies and machinery.

The workload should be determined in the production process and operations should be combined, to follow the suit of Japanese businesses.

The management labor can also be determined by the aggregative calculation.

The coefficient of utilization of materials should be considered specifically in order to save resources (raw material, money means, in the final account), in other words to save waste, like chippings rejected primarily (by machine builders). Hence, any feasible waste-free production process should be identified. The less available and more expensive a resource (material, fuel, energy) the more the process needs improving (on the one hand) and cheaper resources should be sought for (on the other hand) that would not impair the end quality (strength, reliability, durability, etc.).

The quest for new forms of energy saving and resources saving, technologies are in Republic of Belarus.

The problem of technology is often decisive to know what effective alternative of production is needed. Yet, the major restriction is what production process (rotor line, semiautomatic, fully computerized, flow or variable flow, multipurpose lines) suits the minimal feasible output. Each process has a designed efficiency: if the output is low, it means idle time of the equipment (the capital investment yields less, the resources are used wastefully, etc.); if the output is large it means extra, often wasteful shifts or paid overtime are needed. It all affects the end quality. It is advisable to schedule in advance the time of introduction of a new process (equipment) suiting the demand. As a rule, the type of the equipment characterizes the state-of-the-art. No superfluous equipment should be installed but some insignificant standby margin to satisfy demand variations. To reduce the cost of prolonged storage of standby capacities (equipment, floor space), they should be preserved separately from the production line or leased.

Now let us consider the production cost structure from the viewpoint of resource saving. The commercial product cost (the production cost of commodities for market or contract deliveries) is conventionally split into the conditionally variable cost (variable proportionally to the output) and conditionally constant cost (independent of the output).

The conditionally variable cost share comprises basically the following:

- Z_M — expenses of material — it is need to increase the coefficient (ratio) of use the material (for example, in machine-building substitution of casting to powdery metallurgy or replacement by more cheap material) for reduce non effective expenditure.
- Z_e — expenses of energy to technological aims – economy of resources is contained in use of more economical drive (diesel engine instead

of petrol), more cheap energy (gas instead of electricity or coal) and energy saving technologies.

- Z_p — income of workers (productive) — economy is contained in pay "for labour productivity". Work payment must be earning.

The conditionally constant cost relating to operation and maintenance. These cost items are primarily expenses made up the cost of repairs, maintenance, and operation of the main production assets. They are divided into the expenses of maintenance and operation of machinery and equipment, shop and general works expenses. These items of expenses have a similar structure. We will consider them without breaking up.

- Z_{ME} – expenses of managers and engineers. Don't must extra subdivision, which it is duplicated the work of another subdivision in process of insuring to auxiliary operation. Quality's criterion will be able productivity of one worker compared with last period on this enterprises or similiary (for example, mechanical bakery).

- Z_A – another group of expenses is connected with amortization (depreciation), repairs and exploitation of plant, machinery, building and other fixed assets. Expenses of heating, lighting, and ventilating is also including in this group. It is necessary to expel or lay up extra plant, productive area (or lease) for reduce of expenses.

- Z_T – last group of expenses is connected with train personnel, expenses to business trip, representation, advertising expenses, to rationalization and invention, safety and labour protection. Economy of expenses must be founded on effectiveness of education, advertisement, contract, absence of trauma.

All listed economic means are effective providing only that the output (the product) enjoys demand. One of the main tasks is to maintain the level of the demand and promote it, if possible [3, 4]. Another as essential task sustainable adaptability of the business to market changes, versatility by restructuring, monitoring of weak sings of possible changes [5]. Restructuring on specialization, unification and concentration should accompany the company of merging and integration of businesses (companies).

It is advisable to this end to investigate periodically (the time of regularity depends on what branch the business is active in and the dynamics of updating the output) the demand, the product parameters required by potential consumers, to predict trends of changes and quality values of these parame-

ters for the near and remote future. As a result, research and development of goods (products) with required parameters should be implemented.

Market relations compel «to monitor the pulse of the market mechanism 25 hours a day». If it is ignored, a prosperous business soon becomes uncompetitive and goes broke.

Total production expenses (Z_t) is calculated by the formula:

$$Z_t = (Z_{Mt} + Z_{Et} + Z_{Pt}) * Q_t + Z_{MEt} + Z_{At} + Z_{Tt}, \quad (6)$$

Profit (Pr_t) is calculated:

$$Pr_t = p_t * Q_t - Z_t, \quad (7)$$

where p_t – price of piece,
 Q_t – volume of products.

Hence, the profit is determined by the price of goods ((the external (exogenic) factor poorly controllable by the business management)) and the cost of production of a unit of output ((mostly it is internal (endogenic) that can be controlled and adjusted within a certain range)).

When the output equals sales, the following formula is applicable to determine the profit during an accounting period:

$$Pr_t = (p - Z_{Mt} - Z_{Et} - Z_{Pt}) * Q_t - Z_{MEt} - Z_{At} - Z_{Tt} \quad (8)$$

Net profit (Pr_{Nt}) = profit less tax (G) and allocations to social and medical necessities, to pensions fund etc.:

$$Pr_{Nt} = Pr_t * (1 - G_t) \quad (9)$$

Operating income with consideration of depreciation changes (A_{mt}) is calculated by:

$$D_t = Pr_t * (1 - G_t) + A_{mt}. \quad (10)$$

The value analysis (VA) is greatly helpful for saving expenses (cost) and improving quality. It implies the following:

- Application of systems approach to identification of extra expenses of existing and projected articles (consumption of labor, materials, energy, etc.).

- Systematic use of engineering ingenuity in new cheaper technological solutions (the algorithm of solution of invention problems, the brainstorm method).
- Clear-cut execution of the value analysis and implementation of proposed changes.

The value analysis embraces the following stages:

- Determination and identification of functions (purposes) of each part, each component of an article if it is feasible to combines functions in one part.
- Cost estimate of each function performed by the part: consumption of materials (excessive strength margin or too much waste produced by the current production process), energy, capital means, etc.
- Assignment of «superfluous» functions or functions that are too costly to implement.
- Withdrawal of components with unnecessary functions and selection of the most rational technological solution for elements (parts) with excessively costly design. Implementation (adoption) of the results of studies by the value analysis method.

The assessment methods based on capital flow

Capital flow is the basis indicator managerial decision making. The assessment methods based on the capital flow are the simplest and most popular. Yet, their use is limited to the lack of data about value added during a certain period without comparing directly the two cost values.

Still, the *capital flow models* (CFM) are the most convenient tool for estimating the cost of a business. These models can serve for cost control in the following cases:

- 1) Calculation of the instead capital market value in the initial time period (prior to adoption of added value calculation mechanisms) because this value serves a starting point in all *added value models* (AVM) discussed below. The calculation of the invested capital market value is needed both at the level of the entire business and its individual branches.
- 2) Calculation of the cost effect of separate managerial solutions (merger and absorption deals, investment projects with unstable cash

flow, etc.) because they are more flexible and so they suit best the economic realities of the AVM. Many elements of the CFM (calculation of cash flow, discount rates) are used in the added value models AVM.

Modern assessment methods based on the profit approach use the stock market data as initial information.

The famous capital asset pricing model CAPM used to calculate the price discounts is based on the market data. The initial presumption of such calculations is that the market price should equal capitalization in the process of market progress. This presumption permits to calculate the discount rate proceeding from the CAPM model.

The more this prerequisite agrees with the true economic reality the more accurate determination of the company's market value it yields if the CAPM-model is applied. In this case, the market acts as the main and most fair arbiter.

Business value is calculated by the formula:

$$BV = V_D + V_{dFA} \pm D_{CA}, \quad (11)$$

where V_d – discount value – modern value of capital flow,
 V_{dFA} – discount value of excess fixed assets;
 D_{CA} – change of current assets.

There are several notions about the business value (the value of an enterprise, a company): the full value of shares (the own capital cost) from the standpoint of the owner; the amount of all invested capital that managers control to the benefit of shareholders and long-term creditors from the standpoint of management. The difference in calculation of the full capital or just own capital value is application of different money flows, either for all the investors or just for owners as well as different discount rates reflecting the risk of all the investors or just the risk of the business owners.

Let's to make out 3 models of capital flow:

D_{IC} - capital flow of investment capital = net worth (NW) and liabilities (long-time); D_{NW} – capital flow of net worth; D_{TA} – capital flow of total assets without accounting of tax incentive.

Capital flow may be calculated by:

$$D_{IC} = Pr^*(1 - G) + a_m - I - D_{NWC} + g^*C^*G; \quad (12)$$

$$D_{NW} = Pr^*(1 - G) + a_m - I - D_{NWC} + g^*C^*(1-G) - P_C + \Delta C; \quad (13)$$

$$D_{TA} = Pr^*(1 - G) + a_m - I - D_{NWC}; \quad (14)$$

where

Pr — profit;

G — tax;

a_m — depreciation charges;

I — investments;

D_{NWC} — increase of net working capital;

g — interest rate of long-time financial investment;

C — sum of long-time financial investment;

P_C — repayment of a credit;

ΔC — receive of new credit.

Indexes of the enterprise's value management in Belarus

To promote the **attractive** of business for **investments** it is essential to achieve optimum profit distribution to satisfy aspiration of the business and its owners. The state budget is keen to obtain the maximum profit; managers of businesses strive to allocate most of their profits into production expansion, meanwhile the share holders' interest is to boost their share in profit distribution and the dividends they get back. Let us consider the dynamics of financial results shown by the data in the Table that the open stock companies in this Republic achieved during 2001-2006.

Table 1.
Finance result of enterprise's activity in 2001-2006 years [8]

Enterprises	Years			
	2001	2003	2005	9 month. 2006
Number of enterprises, units	1400	1530	1684	1652
Number of enterprises, which pay the dividends, units	691	605	564	606
Specific gravity, %	49,4	39,5	33,5	36,7
Number of enterprises with profit > 0, units	995	1085	1309	1184
Specific gravity, %	71,0	70,9	77,7	71,3
Number of enterprises with net profit > 0, units	787	823	1036	1150
Specific gravity, %	56,1	53,8	61,5	69,6
Number of enterprises with account payable and account receivable, units*	1376	1503	388	765
Specific gravity, %	98,3	98,2	23,04	46,3
Number of enterprises with ratio account payable / account receivable > 2/1, units *	622	758	154	269
Specific gravity, %	44,4	49,5	9,1	16,3
Dividends / Net profit, %	27,0	3,6	8,1	3,8
Dividends / Profit, %	18,6	2,4	4,6	2,4
Profitability, %	12,9	18,7	10,0	10,8

*In 2001 and 2003 years indexes is calculated on all account payable and account receivable; in 2005 and 2006 – on overdue account

The analysis permits to conclude the following. During 2001-2006, the dividends were paid only by part of these business and there proportion was between 49.4% and 36.7%. Their proportion reduced by 1.7 percent points during the last five years. The specific share of the businesses earning profit was much higher than those paying dividends. The share of the businesses with positive profits during the reported period ranges within 71-77%; the share of the businesses with net profits grew from 56.1% to 69.6% during these 5 years. It proves that the dividend-paying businesses have resources to grow in numbers. Over two thirds of the businesses have potential to pay dividends. The level of dividend paying is rather low currently. The proportion of the dividends in the profit value during the reported period amounts to 2.4%, while the net profit value is 3.8%. This level makes the businesses

unattractive for investments, hence the conclusion is that dividends should augment and so should grow the number of dividend-paying businesses.

Let's analyze one of the ratios used for management of enterprises value – price-earning ratio – correlation of the market value of the share (P) and of the profitability of one (E). It is one of the conditions of the developed market which characterizes the degree of the investors' interests in the given enterprise. P/E reflects the relations between the enterprise and its shareholders. This coefficient shows how many money units agree the shareholders to pay for one money unit of the pure profit of the company. The higher is the value of this index, the higher is the investors' appreciation of the investment qualities of the company at the moment. An important characteristic of the given index is not only its level, but its dynamics in comparison with the dynamics P/E of other enterprises and with the general dynamics of the market. It is particularly important for the investors which examine long-term aspect of investment.

The investors can evaluate the repayment of the investments, examine the condition of the facilities of the enterprise by the use of the index of profitableness. Let's calculate some indexes of market activity of the enterprises which characterize the dividends' level and profits of enterprises. Four groups of enterprises are taken into consideration:

- 1) all enterprises;
- 2) the enterprises in which ratio P/E is more than 30%: one monetary unit of the pure profit the shareholders can pay 0,3 monetary units;
- 3) the ratio P/E is more than 80%;
- 4) the enterprises in which P/E is more than 100%. It means that for one monetary unit of the pure profit of the enterprise the shareholders agree to pay no less one monetary unit.

Table 2.
Market activity indexes of the enterprises in 2002-2003 years [8]

Indexes	Enterprises			
	All	P/E > 0,3	P/E > 0,8	P/E > 1
2001				
Dividends / Pure profit, %	27,0	17,24	39,03	44,75
Dividends / Profit, %	18,6	11,20	25,49	31,26
Profitability, %	12,9	27,7	3,4	3,6
Number of enterprises	1400	28	10	5
2003				
Dividends / Pure profit, %	3,6	18,5	33,6	54,1
Dividends / Profit, %	2,4	11,8	20,8	27,1
Profitability, %	18,7	14,9	22,8	14,9
Number of enterprises	1530	121	22	15
2005				
Dividends / Pure profit, %	8,1	23,97	17,4	16,9
Dividends / Profit, %	4,56	12,07	7,27	7,44
Profitability, %	9,98	7,96	7,2	7,28
Number of enterprises	1684	52	27	24
2006 (9 month.)				
Dividends / Pure profit, %	3,8	29,6	47,85	49,45
Dividends / Profit, %	2,37	16,26	7,63	7,9
Profitability, %	10,8	8,4	2,66	2,8
Number of enterprises	1652	37	26	22

Investigating Byelorussian enterprises according the value of the coefficient P/E for the last six years we determined, that the level of this index for the majority of the subjects is rather low. In 2006 22 subjects had correlation P/E superior than 1, but in 2001 – only 15. It means that for one monetary unit of the pure profit the shareholders agree to pay no less one monetary unit. The share of such enterprises is 0,5-1,5% of the total number of enterprises.

The number of the enterprises with the ratio P/E more than 0,8 (0,8 rouble for one rouble of the company's profit) increased from 10 up to 26 units in 2006 in comparison with the year 2001. The value P/E more than 0,3 (0,3 rouble for one rouble of the company's profit) in 2001 – 28 enterprises, and in 2003 it is number increased up to 121 enterprises (7,8% of the general total-ity), but in 2006 – only 37 units (2,2% of the general totality).

Table 1 shows also that there is a high specific share of businesses with accounts payable and accounts receivable. In 2006, the businesses with concurrently account payable accounts receivable amounted to 46.3% characterizing a poor quality of indebtedness and evidencing retardation of main assets turnover. The acquaintance by debtors is a practical source of discharging of the bills payable. Acceleration of the turnover of bills receivable provides the businesses with conditionally free means in the amounts corresponding to the rate of turnover of the amount payable and amounts receivable.

Comparison of the turn-over of amounts receivable and amounts payable is essential in order to assess to assail the financial position of a business: if a creditor is to be paid more often than the money is received from a debtor the business grows short of means; when the turn-over of the amounts payable and receivable is reversed there appear extra means that can be allocated to other purposes. How to calculate excessive and lacking means properly in practice? This calculation is impossible from the difference between the turnovers of amounts receivable and amounts payable; each indicator of the turnovers is a product of the factors inherent to each turnover. The difference between the turnover is just a sign of extra or lacking means and enable to determine in the latter case to what extent this difference can be reduced or generally how to change minus to plus. For instance, in our case, acceleration of the turnover of the amounts receivable would favor more sales without boosting the average due amounts payable. It would practically mean changing the relations between buyers and other debtors. Another way is to alter the terms of contracts with suppliers, for example, to extend the time between delivery and payment. Since the indebtedness of buyers is determined by both the turnover and the amount of sales, while debts to suppliers are by both the turnover and the price of deliveries, the total amounts of maturing amounts receivable and amounts payable should be compared. It is still more essential considering the total amounts due by a business to both creditors and suppliers. Lacking or extra means in the turnover of the business are positive or negative difference between its amounts receivable and amounts on a certain date. This assertion is true providing that the reserves are fully payable by own financing sources. The business may need to borrow in case the amounts payable grow in excess of the amounts receivable. There is an alternative: either to borrow or resort to factoring services.

Thus, one way to solve the problem how to improve financial results of a business and its attractiveness to investments can be betterment of the indebtedness quality, of the payment discipline.

References

1. Коупленд Т.И. и др. Стоимость компании: Оценка и управление. М.:Олимп-Бизнес, 1999.
2. Валдайцев С.В. Оценка бизнеса. Управление стоимостью предприятия. Учеб. пособие. М.:
3. Юнита-Дана, 2002.
3. Уотермен Р.Х. Фактор обновления. Как сохраняют конкурентоспособность лучшие компании. М.: Прогресс, 1988.
4. Фостер Р. Обновление производства: Атакующие выигрывают. М.: Прогресс, 1987.
5. Ансофф И. Стратегическое управление. М.: Экономика, 1989.
6. Филиппов Л.А. Проблемы управления стоимостью предприятия // В сб.науч.трудов «Проблемы информационной экономики». Вып. VI. – М.:ЛЕНАНД, 2006.
7. Piotr J. Szczepankowski. Poznavanie wartości własnego przedsiębiorstwa. Warszawa. 2001.- 112s.
8. Calculation according to figures: «Информация о результатах финансово-хозяйственной деятельности открытого акционерного общества»

“GLOBALIZATION” OF NATO – IS IT THE RIGHT WAY TO INTERNATIONAL AND NATIONAL SECURITY IN THE EPOCH OF GLOBALIZATION ?

Vladimir S. Kotlyar

Director, Center for International Security, Weapons Control and Peacekeeping, the Institute of Current International Problems of the Diplomatic Academy of the Ministry for Foreign Affairs of the Russian Federation

Abstract

The process of globalization is gaining speed. Already now it affects various aspects of international life and makes the international community to review many traditional ways of life including safeguarding the international and national security. What are the views in NATO and Russia on *the most effective way to safeguard the international and national security today*, during the times of globalization?

Keywords: *globalization, security, development, society, state, progress, life, NATO, Russia.*

Introduction

The author analyses the views in NATO and Russia on the most effective way to safeguard the international and national security during the times of globalization. The NATO set out its position on this issue in the Riga Summit Declaration in November 2006 proclaiming a course which was immediately called by the world media “the globalization of the NATO”, with a view in fact

to give the NATO both global functions and global membership. Actually already the NATO Strategic Concept of 1999 gave it “a right” to take unilateral decisions to use force against other states and conferred on NATO the role of the guardian of international security on a global scale. The same unilateral approach was taken by the USA with the adoption of the National Security Strategy of 2002 and 2006 which declared the self-assumed “right” of the USA – but not of any other state – to launch preventive strikes against any country in the world at their own discretion, with or without an authorization by the international community. But the two cases when both concepts were tested – in Kosovo and Iraq – showed that the unilateral approach does not work in practice. Russia initially during *perestroika* times did have illusions about the establishment of close political and military cooperation with the USA and the NATO Alliance as a guarantee for stability and security for both sides. However, soon Moscow started to have a feeling that our American and some of our other NATO colleagues still remain under the influence of the “cold war” philosophy, and this frustration and disappointment was reflected in President V.Putin’s speech in Munich. Since attempts to create a unipolar world with one single center of decision making only aggravates the international situation, the way forward is to unite the efforts of all the world centers of power and influence in the settlement of international problems. The success of the six-party talks on North Korean nuclear program and G-8 Sankt-Peterburg Summit decisions in 2006 on Energy Strategy and the Middle East illustrates that this pragmatic approach can lead to constructive results. NATO can play its important place in this approach if it abandons its plans to create a global NATO-centric collective security system outside the existing UN system and supports the efforts of the UN Security Council.

1. “Globalization” of NATO functions and membership

The NATO gave its answer to this question in the Riga Summit Declaration in November 2006 proclaiming the course (which was immediately called by the world media “the globalization of the NATO”) with a view in fact to give the NATO both **global functions** and **global membership**. Na-

mely, in Riga a decision was taken to develop to a full extent the political and practical potential not only of NATO's existing cooperation programs – i.e. “Partnership for Peace”, cooperation with North African and Middle Eastern states including Israel, but also to start cooperation with a new category of states for which the Riga Summit Declaration has invented a neutral term - “the Contact States” (paragraphs 11,12,13,16,17)¹. As it was explained by NATO Secretary-General Jaap de Hoop Scheffer in advance of the summit, that term related to Australia, New Zealand, South Korea and Japan².

But the Riga Summit Declaration only formalized a process which in reality had started much earlier. The first steps along this road were outlined in the NATO Strategic Concept of 1991 but the decisive step towards giving NATO **global functions** and a right to take **unilateral decisions to use force** against other states was made in 1999 with the adoption, on the US initiative, of a new NATO Strategic Concept which confers on NATO the role of the guardian of international security on a global scale. The 1999 Concept presumes that NATO armed forces will secure complete freedom of action for the Alliance (paragraph 41)³ enabling it to conduct military operations outside the territory of its Member-States both on the decision of NATO itself and in support of actions by other international organizations (paragraph 48).

This US initiated interpretation of the NATO Strategic Concept was once again confirmed in a recent article in the “Foreign Affairs” magazine by Ivo Daalder and James Goldgeier from the influential US Council on Foreign Relations. The gist of the article is that if, as in case of Kosovo in 1999, the United Nations is not ready to authorize a military operation against a threat to international peace and security, there still may arise a need for the NATO to act. In such a case a more global NATO backed by leading democratic states of the world, will enjoy greater legitimacy, and this should calm down the supporters of a firm international order⁴.

Simultaneously Washington, with the support – though not unanimous – from other NATO members, began the process of globalization of NATO membership starting first with the NATO expansion through admission of former members of the Warsaw Treaty Organization and then proceeding with the admission of former Soviet Baltic republics. *This violated multiple promises* made by Chancellor H.Kohl, US President George Bush-senior, US State Secretary James Baker and other Western leaders made to President

M.Gorbachev, *not to expand NATO* in exchange for Russia's consent to keep the united Germany within NATO. The West simply didn't bother either to remember its promises, or to react to strong objections to NATO expansion coming from Russia severely weakened at that time by dramatic internal political, economic and military transformation.

The next stage of globalization of NATO membership Washington began to plan as early as 2002 - long before the Riga Summit. Towards the end of 2002 former US Secretary of State S.Talbott proposed in the "Foreign Affairs" magazine to admit to NATO membership not only Georgia, Azerbaijan, Ukraine, Moldova and four Central Asian states but also to establish more permanent ties with Japan, Australia and New Zealand "to widen its ever expanding sphere of influence"⁵.

As losses among the US and British forces in Iraq and among NATO military contingent in Afghanistan began to grow, in 2004-2005 the NATO Secretariat started to work much more actively to involve the countries mentioned by S.Talbott into those military campaigns although not always successfully. There were numerous talks with Australia, Japan, South Korea, New Zealand, Israel, UAE and Pakistan. Moreover, there appeared references in mass media to the effect that the concept of "global partnership" proposed by the USA included also the involvement of Sweden and Finland into future operations of the Alliance⁶.

The comments by West-European diplomats and media on the "global partnership" issue are rather reserved. They point out that today nobody has in mind to admit these countries to NATO – the consultations with them deal mostly with their wider involvement in the NATO operation in Afghanistan. The reason for this restraint is that though the US globalization plans for NATO are supported by some "New Europe" enthusiasts - such as Latvia's President Vaira Vike-Freiberga, – they have met with critical reaction from the key players from "the Old Europe" like France and Germany. France with full reason considers that through the globalization of NATO Washington hopes to strengthen its positions within the Alliance. So Paris has already indicated that it won't support plans to transform the NATO which is based on regional guarantees of mutual assistance, into a global military alliance. Germany, on its part, proceeds from the need for NATO to develop ties with close neighbors from the former Soviet republics (but within the framework

of “partnership”, not membership) and with seven North-African states which have already signed cooperation agreements with Brussels⁷. There is also a view among some NATO members that Brussels may widen the circle of partners but without admitting them to membership, especially Ukraine and Georgia⁸, as well as states outside the Euro-Atlantic community⁹.

Obviously with an eye to this opposition to plans for NATO globalization, its Secretary General even before the Riga Summit denied that NATO was after a role “on a global scale” or of “a global policeman” asserting during press-conferences in the Hague and Brussels in October-November 2006 that “he was unaware” of proposals to invite “Asian countries” to join NATO and that “we do not need a global NATO”. But in fact it is this very role that the present NATO Strategic Concept envisages for the Alliance and it is this very role that he himself confirmed during the same press-conferences when he underlined that “from the military and political points of view the Alliance is ready for a new role, that of projecting stability far beyond the Euro-Atlantic region” and that NATO is ready to act in regions far away from Europe, and to cooperate closely with the countries from those regions in the struggle against international terrorism, WMD proliferation and “failed states”¹⁰. Publications of the NATO Headquarters are preparing today the public opinion of its members for the need to complement the military transformation with a political one “if NATO wants to become in future an effective instrument for projection of force and for consultations on security issues”. This political transformation should include global partnership with key states of the world, it should also provide comfortable ethical and legal environment for military operations and make more effective the efforts by NATO machinery for the establishment of organs of state power and for peace-building upon the cessation of hostilities¹¹. To summarize, all this strongly resembles a trend to make of NATO a substitute for the United Nations.

The same global vision of NATO role is confirmed in paragraph 45 of the Riga Declaration on “energy security” which gives a comfortably vague instruction to the NATO Council to hold consultations on the most direct threats in the sphere of energy security and to define areas where NATO can safeguard security interests of its Allies and, upon request, to assist national and international efforts. For starters, Shadow Minister of Defence of the United Kingdom L.Fox proposed to NATO and EC Member-States which, in

his view, had for too long ignored the Russian threat for their energy security, “to unite into a consortium of energy consumers”¹². And at a conference in Riga senator Lugar went even farther and proposed to qualify as *casus belli* any attempt to introduce an embargo for energy deliveries to any NATO Member-State¹³.

By the way, it was American economists who have been lecturing Russia since 1980s on the laws of the market economy and have taught us that the world trade should be based on the world prices. But when we started to implement this principle in our energy deliveries to our neighbors, it didn't occur to the West to blame Kiev for stealing our gas (which was meant for Europe) and for using it for domestic consumption. No, it was Russia who was blamed for “political pressure” and for causing temporary gas shortages in Europe. This politicking around purely economic factors was used by the West to plant suspicion against Russia. Another example of politicking is the geopolitical games that are being played in the Commonwealth of Independent States with the use of such an instrument as “democratization”. Let's be honest, in practice the main condition for this or that state of the CIS to be recognized by the USA as “democratic” is its willingness to follow the US or NATO policy.

So probably it was not an accident that with the beginning of the active phase of NATO globalization the Secretary General of NATO had suddenly started making purely political statements on behalf of the Alliance on issues which seemed to have nothing to do with its military functions and essence – like on the results and legitimacy of elections in the Ukraine and Belarus, arrest of Belarus opposition members for violations of local laws, an anniversary of events in Andijan, murder of a Moscow journalist A.Politkovskaya etc.

In short, the Riga Summit just rubber-stamped the process of NATO globalization which in fact had been going for quite some time.

Two conclusions follow from this. **First**, the new Strategic Concept meant in fact a *drastic revision of the 1949 North-Atlantic Treaty* which was originally a standard regional treaty on mutual assistance in case of an armed attack against its members in Europe or North America (Article 5). There was not a single hint whatsoever in the text of the Treaty at a possibility of sending allied armies abroad *in the absence of an armed attack*, only a provision to consult whenever the territorial integrity of Member-States, their political independence or security was at stake (Article 4). However, since 1999 this

provision to consult is being interpreted as a license for the NATO to go to war at will anywhere in the world. But while the original text of the North-Atlantic Treaty *was ratified by the parliaments* of all its Member-States, its *de facto* revision in 1999 was made *without the consent of parliaments*. And though under international law heads of state do have powers to take international obligations on behalf of their states, there is a very big question mark whether they have a right to change an international treaty *already ratified by their parliaments*, without the consent of the parliaments. I am sure the time will come when European and American lawyers will start paying attention to this noteworthy circumstance.

Second. The 1999 Concept aims in fact to create a foundation for a new international security system, parallel to or, better still, replacing the one which has existed since 1945 on the basis of the UN Charter. Within this new, NATO-centric international security system NATO would play the role of the United Nations and NATO Council – the role of the UN Security Council. And should the latter refuse to take a US or NATO-sponsored decision, the NATO Council would then authorize an armed intervention anywhere in the world. It is clear that such a course undermines the UN Charter and the authority of the United Nations and its Security Council as well as the cardinal principle of non-use of force. Article 53 of the UN Charter stipulates unequivocally that it is the Security Council which – and I quote – “shall, where appropriate, utilize regional arrangements or agencies for enforcement action under its authority. *But no enforcement action shall be taken under regional arrangements or by regional agencies without the authorization of the Security Council*”¹⁴ (end of quotation).

However, this breach of the UN Charter didn't matter for the USA which had been the driving force behind this approach, for the simple reason that the USA did not want themselves or the NATO to be bound by any limitations when Washington takes a decision to use force anywhere in the world. Thus, the NATO Strategic Concept of 1999 signified one of the first major steps of the West to adopt *a unilateral approach* to the settlement of international security problems, in lieu of *a multilateral approach* based on the UN Charter.

2. The 09/11 tragic events in the USA and the US National Security Strategy of 2002 and 2006

The tragedy of the large-scale terrorist attack by “Al-Qaeda” in the USA on 11 September 2001 gave rise to a tremendous global wave of sympathy for the American people. That certainly included Russia which actually was the first state to offer assistance to the USA. The next day, on 12 September 2001 Russia also voted for the UN Security Council resolution that in fact made legitimate the US operation against the Taliban regime in Afghanistan which began in the autumn of 2001, though today nobody knows when it would end. In Afghanistan Russia is assisting the Allied forces with transportation through its air space, with intelligence information and is ready to assist with rescue operations if requested. Russia also resumed the political and military cooperation with NATO interrupted after Kosovo, and this cooperation was developing on the basis of the Rome Declaration of 2002 in a constructive way, within the framework of the Russia-NATO Council.

Against the background of the tragic events of 9/11 the Bush Administration adopted in 2002 the National Security Strategy which might well be called “the Bible of the Unilateral Approach”¹⁵. It proclaimed a war against the international terrorism as a permanent US policy and declared the self-assumed “right” of the USA – but not of any other state - to launch preventive strikes against any country in the world at their own discretion, with or without an authorization by the international community, even if there was no certainty as to where and when the enemy would strike. As to the primary responsibility of the UN Security Council for the international peace and security, it isn’t mentioned at all in the document. Even before UN inspectors went to Iraq, the document said that the USA had “undeniable proof” that Iraq and some other “failed states” had plans to acquire nuclear and biological weapons and had ties with “Al Qaeda”. The new Strategy also warned that although Washington respected the views of its allies and partners, the USA was prepared to act unilaterally.

It was only natural that the most powerful state in the world would review its strategic concept after the public humiliation of 9/11. Moreover, it has to be noted that in principle the need to strengthen the struggle against the

international terrorism and to make more effective the regime of non-proliferation of the WMD was stated in the new Strategy quite correctly. But the danger of the US Strategy of 2002 is that decisions to use force against other states in the absence of an armed attack, preventively or preemptively, will be taken by the USA and not by the UN Security Council.

The 2002 Strategy was renovated in 2006 – all the provisions on the US license to launch preventive and preemptive strikes were left intact, but having failed to find proof of WMD or ties to “Al-Qaeda” in Iraq, the USA has now declared the global promotion of democracy as the main goal of the new Strategy¹⁶.

3. Preliminary lessons of use of unilateral approach by the USA and NATO to settle problems of international security through use of force

But the main question is this: has the unilateral approach by the USA and NATO to settle problems of international security mainly through use of force in the epoch of globalization proved effective or not? As they say, the proof of the pudding is in its eating, so let us have a look at the practical results of this approach. And we have today only two practical examples of it – in Kosovo and in Iraq.

Kosovo. The first precedent of putting the 1999 NATO Concept to practical use was the US initiated rupture of the multilateral talks to settle the Kosovo problem by peaceful means and an unprovoked attack against Yugoslavia and occupation of Kosovo in 1999 by NATO, without an authorization from the Security Council. In military terms the operation was a partial success – Yugoslavia was not defeated but was forced to withdraw its troops from Kosovo. In political terms, however, it was and still remains a complete failure – ethnic discrimination and loss of life of local Albanians was succeeded by ethnic discrimination and loss of life of local Serb population of whom 200 000 people had to flee their homes, over 1200 of innocent Yugoslav civilians were killed, the civilian infrastructure in Yugoslavia was bombed to pieces, and all this was called by NATO commentators “a collateral dama-

ge". For the first time after the Second World War borders of a European state were *de facto* changed by force.

Contrary to statements often heard from Brussels, the 1999 war and NATO armed intervention and occupation of Kosovo the administration of which was later transferred to the UN, has not brought stability to Kosovo as frequent armed attacks by local Albanians against Serbs have amply shown. And there is a lot of concern that this situation will deteriorate closer to the date of the decision on the future status of Kosovo.

The war against Yugoslavia started a split within NATO between the USA and a number of European states which had founded the Alliance in 1949. The public opinion in Europe was appalled by the amount of war damage to the civilian population and infrastructure. On the other side, political and especially military leaders of the USA whose armed forces had carried out over 80% of Allied military missions against Yugoslavia, were quite annoyed that each time they had to go to the NATO Council for an approval of each mission which was one of the reasons for the adoption of the US Strategy of National Security in 2002. And with the start of the war in Iraq both trends developed into a full scale crisis.

Iraq. The results of the invasion by the USA and Great Britain of Iraq in March 2003 show even more dramatically the practical consequences of the unilateral approach to the use of force without an authorization from the UN Security Council. In fact none of the aims initially declared by both countries have been achieved except one – the overthrow of Saddam Hussein regime.

Indeed, instead of reduction of *the threat of international terrorism and of the proliferation of WMD*, the invasion of Iraq has transformed it into "an academy of international terrorism", and if before 2003 "Al-Qaeda" was not present in Iraq, now it is there. And the reports by the US National Intelligence Council and British intelligence in 2005 and by Pentagon in 2006 warned of a rising activity of terrorists seeking access to WMD or their elements¹⁷.

With all the cruelty of Saddam Hussein's regime, Iraq before the invasion was one of the most stable secular states in the region with a relatively developed economy, but in 2007 it finds itself in the midst of an economic collapse and *a civil war* between Sunnites and Shiites, with daily casualties between 20 and 250 civilians. And the US Army whose losses already include over 3200 young lives and a little less than 20 000 wounded, is getting involved into it step by step¹⁸.

As to the building of democracy in Iraq, it still essentially remains an occupied state, and the former US Ambassador to Iraq Z.Khalilzad had all the reason to state that the invasion of Iraq had opened “a Pandora box” and had let out a welter of ethnic and religious conflicts which might engulf and destabilize the whole region¹⁹.

If, furthermore, until 2003 stability in the Middle East was maintained by the balance of power between Iraq and Iran, now, through removal of Iraq as an independent power factor the USA has both transformed Iran into a single regional power and created a big problem for itself. By threatening Iran with a new invasion and clearly hinting in the National Security Strategy that the USA will not pay any attention to the UN Security Council and thus Iran will not have any protection from the UN, Washington has in fact pushed Iran to accelerate its military nuclear research as the only way to defend itself.

Moreover, the invasion of Iraq has distracted the USA from its UN approved legitimate military operation against the real enemy – the Taliban in Afghanistan which has enabled the Taliban to regroup its forces and go on offensive inflicting greater casualties on the NATO contingent and weakening the efforts to stop Afghan drug traffic via Central Eastern countries to Europe²⁰.

Finally, the invasion of Iraq has split both the American society and the anti-terrorist coalition which has initially supported the USA. It caused a dramatic crisis within NATO, with the closest US allies severely criticizing the Bush Administration and with hundreds of thousands of protesting people in the streets, to say nothing about the highly critical reaction from other major states of the world.

The conclusion made by the leading US columnists and political observers from this practical example of a unilateral approach to the use of force in Iraq shared by the majority of public opinion the world over, including the USA, was that the war in Iraq was a costly “monumental strategic blunder” which “was based on a deeply mistaken ideological vision that has nothing in common with the reality” as Thomas Friedman said in the “New York Times”²¹.

Thus, as the lessons of the only two recent practical cases of a unilateral approach to the use of force – in Kosovo and Iraq – have both shown, we see that in reality this approach is not effective and is unable to safeguard international and national security. But it does not look to me that the USA and NATO have drawn any lessons from this unhappy experience.

4. Russian hopes linked to the cooperation with the NATO and the reality

During perestroika times both Russian political leadership and public opinion, with rare exceptions, embraced sincerely and wholeheartedly the idea of establishing close political and military cooperation with the USA and the NATO Alliance as a whole through the Russia-NATO Council (RNC) as a guarantee for stability and security for both sides. The widespread sympathy for the American people after 9/11 events only strengthened the Russian support for this idea.

And the work of the RNC has actually contributed to some extent to somewhat more stable and predictable relations between Russia and the NATO and to the development of a political dialogue and practical military cooperation between them. The range of political agenda for consultations is quite wide – it includes Afghanistan, Iraq, the Balkans, Southern Caucasus and the Middle East. In the framework of our political dialogue we raise with our NATO partners our questions and security concerns including some aspects of plans for military transformation and expansion of the Alliance, modernization of military infrastructure in Europe and establishment of bases in newly admitted Member-States. 20 or so committees and expert bodies of the RNC are working out methods of joint response to the actions of terrorist groups, their attempts to gain access to WMD and means of their delivery, to international crises, natural and man-made disasters, to the Afghan drug traffic. Among our common achievements I could mention the start of implementation of the RNC Plan to combat terrorism, Russian participation in the operation “Active Endeavour” and the program for joint training of Afghan personnel to fight the drug traffic.

However, soon we started to have a feeling that our American and some of our European NATO colleagues still remained under the influence of the “cold war” philosophy. The first blow that the Russian hopes had received was the NATO war against Yugoslavia. In general Brussels has been quick to tell us what *they* want of Russia but when they listen to what *we* tell them about *our* security concerns, *they do not hear us*. It is not difficult to see that in real life the multilateral structures and instruments that we have inherited

from the past – like NATO, OSCE or CFE – have been transformed into the means of reproduction of block policies and are being used against Russia. The Bush Administration has been busy building up the absolute military superiority for the USA which no other state was allowed even to dream to challenge. On 7 February 2007 Robert Gates, the newly appointed head of the Pentagon, called for a significant increase of the US armed forces “which would be able to wage war against large armies” and referred to “the uncertainty of the situation in Russia”²².

Ever since the times of perestroika the NATO just went on with its expansion which brought the military potential of NATO Member-States closer to the borders of Russia, thus creating new dividing lines in Europe, instead of removing the old ones, and hoping obviously that in the long run we shall grudgingly reconcile ourselves with this process. These very days Washington, Brussels and the NATO Secretary General do not miss a single opportunity to promote the admission of Ukraine and Georgia to NATO membership – and the US Congress is ready to finance this process²³ - though knowing fully well that, for instance in Ukraine 60 to 80% of the population oppose this. Although calling our relations “a strategic partnership”, at the same time they quite obviously continued to subordinate the interests of our partnership to the outdated ideological heritage of the good old “cold war”. In response to our objections to NATO expansion they kept repeating that the expansion of NATO meant “an expansion of stability” for Russia although since 1950s in response to the USSR protestations of its peaceful intentions *they* had been teaching us that in the long run it was *not the intentions* but *military potential* that mattered, for intentions, they used to say, can be changed quickly. And the result was the US and NATO military potential was being steadily brought closer to Russian borders.

The Founding Act of 1997 on the NATO-Russia relationship clearly stipulated that (quote) “in the current and foreseeable security environment, the Alliance will carry out its collective defense and other missions by ensuring the necessary interoperability, integration, and capability for reinforcement *rather than by additional permanent stationing of substantial permanent forces*”²⁴ (unquote). Yet today the USA is in the process of establishing new bases in Bulgaria, Rumania, the Czech Republic and Poland. To go around the Founding Act obligation, Washington is doing this not through NATO

machinery but on the basis of bilateral agreements with its most loyal allies. And this raises a serious issue: does it make any sense at all to reach any agreements with NATO as an Alliance if its individual members then break their multilateral obligations through bilateral deals?

For several years the RNC on the Russian initiative has been studying the compatibility of the Russian and NATO ABM Defence systems with a view to establish a joint system for Europe and Russia. Three staff exercises have taken place which in itself was a significant indicator considering the extremely sensitive nature of the subject. But then the study was put on hold by our NATO colleagues, and suddenly we read in the newspapers that the USA had in principle reached an agreement with Prague and Warsaw to establish its own national ABM Defence bases in both countries. Simultaneously the Pentagon moved the world's biggest floating ABM radar from Pearl Harbor to Alaska, right opposite Russian coast. All that was done under a ridiculous pretext of defence against ballistic missiles from Iran and North Korea none of whom possessed this capability.

Of course, taken separately 10 ABMs in Poland, 14 in Alaska and 2 in California do not present a threat to Russia today. But we are well aware that this is only the beginning, that once the difficult political decision on the ABMs deployment is taken, it will be much easier afterwards to deploy not 10 but 100 ABMs, that the Pentagon is having talks with 14 other states as possible sites for similar bases including Ukraine, Georgia and Azerbaijan²⁵ and that, finally, the ABM siloes will be built to the same specifications as the siloes used for offensive ballistic missiles. And when, in addition to those bases, the planned space strike echelon of the US ABM Defence system is deployed and the USA might feel safe from alien ABMs, it might be very tempting to deal the first strike against an opponent or to threaten to do so, thus dictating one's will to other countries.

We are against this kind of "strategic games" in Europe with the aim to create out of nothing a potential for confrontation and to base the European security structure on the "friend-or-foe" principle. And in the light of the ongoing collective study by the RNC on the feasibility of a joint Russia-NATO ABM Defence system which could well provide an acceptable solution of the whole problem, we cannot qualify American ABM plans in Europe otherwise than a provocation on a European and global scale. These plans are unaccep-

table for Russia and they will directly influence Russia-NATO relationship. Indeed, if the Alliance is powerless as a collective security organization and is used as a cover for unilateral measures threatening our security, then what is the meaning of the Russia-NATO relationship, what is the “added value” of the RNC?

5. President V.Putin’s speech in Munich and the reaction to it

In short, the USA and some of their NATO allies have probably become too much used to deal with Russia standing on its knees, and missed the moment when Russia began to get up. And this is what President Vladimir Putin has finally openly said to his colleagues in Munich on 10 February 2007. Not that he said anything new to them – all those things we had told them also earlier, simply this time he put our arguments together. And he didn’t have much choice – for several last years all the public opinion polls witnessed that the majority of Russians were dissatisfied with a number of aspects of the NATO policy vis-a-vis Russia.

President V.Putin criticized the concept of a unipolar world which presumed one sovereign and one center for decision making²⁶. This concept is not only impractical, for no country today possesses enough military-political and economic resources to manage the world single-handed – it also destroys the sovereign itself from within. Unilateral illegitimate actions haven’t solved a single international problem; on the contrary, they only generated new ones. Attempts by the USA to impose on other states Washington’s own views in all the spheres – legal, economic, political, humanitarian, - unlimited hyper-use of force ignoring the international law does not leave any chances for political solutions of international conflicts. The only legitimate forum to take decision on the use of force can be the United Nations, neither NATO nor EC can substitute it.

He then drew attention to the stagnating process of weapons control and to the danger of militarization of space which can provoke quite unpredictable consequences for the mankind, no less dramatic than the onset of the nuclear weapons race. President also voiced Russia’s concern about the US

National ABM Defence sites in Europe since none of “the problem countries” would be able to acquire strategic missiles with the range of 5000-8000 kilometers in the foreseeable future.

The process of NATO expansion has nothing to do either with democracy, the transformation of the Alliance or with European security, continued the President; on the contrary, it becomes a serious provoking factor for our relations. He reminded that on 17 May 1990 NATO Secretary-General Manfred Werner said that “the fact itself that we were ready not to deploy NATO forces outside the FRG territory gave the USSR a firm security guarantee”. “Where are now those guarantees?”- he asked.

The main idea of V.Putin’s statement was not at all to seek confrontation but to ask the West to take a pause, to look around and to reflect on where we were all heading and to what consequences the present course was likely to lead us all. Even if the first reaction of Western mass media to this speech can be accurately termed as hysterical, it is noteworthy that this reaction was directed against the fact itself that the Russian President had dared to challenge the US foreign policy and NATO expansion in his speech, not the arguments contained therein. But pretty soon, on sober reflection, comments by Western political figures and media became more constructive.

Although the US-Russian relations are “quite complicated”, President Bush said a week after, both countries can cooperate in many important fields including especially nuclear non-proliferation; with all our differences, our relationship enables us to find common viewpoints and to settle common problems. It is in this spirit, he said, that I shall continue to work with Vladimir Putin²⁷. Some American mass media (the influential “Boston Globe”, for instance), criticized G.Bush and K.Rice for “aimlessly provoking a new “cold war” with Russia by deploying key elements of still imperfect ABM Defence in Poland and Czech Republic”, for “not consulting with Russia” and for “not foreseeing the displeasure of “the Old Europe”²⁸. The “Washington Post” saw “disappointment and resentment rather than belligerence” in Putin’s speech “reflecting bitterness widespread in Russia”²⁹.

As to Europe, after V.Putin’s speech many European NATO members realized for the first time that in fact neither the NATO Council, nor the EC has requested the USA to deploy elements of its national ABM Defence system in Europe; it was done by the USA without any discussions with NATO, EC or

Russia, on a purely bilateral basis. So Chancellor A.Merkel supported by Foreign Ministers of a number European states made a pointed statement on the eve of the EC summit in March 2007 that *this problem should now become a subject for wider consultations with the Allies in the NATO Council and with Russia in the RNC*. Although the reaction in German political circles was divided, many influential German political leaders from all the major ruling and opposition parties insisted that “the ABM Defence problem should be thoroughly studied, that Europeans should not wittingly reject Russia’s concern”, that “we should talk to each other and not put rockets under each other’s nose”, that “the ABM Defence deployment concern not only Warsaw and Prague, it is a matter of European security, that “the EC should not agree to such unilateral steps which provoke concern of Russia, our largest Eastern neighbor”³⁰. In March 2007 A.Merkel in an interview criticized Poland for separate talks with the USA outside the NATO Council and the RNC³¹. “President Putin is right: the NATO should not become a world policeman”, commented German Minister of Defence Franz Jung³². Former German Chancellor G.Schroeder called the American plans “politically dangerous” reflecting “the shortsighted policy of containment of Russia”. It “does not correspond to the European interests which do not coincide with the US strategy of global power domination”, and “plans to admit Ukraine and Georgia to NATO are just a part of this strategy”³³.

Italian Prime Minister R.Prodi echoed President V.Putin’s view that recently a lot of conflicts in the world had been started but none of them had been settled, that mostly force had been used, and now the time came for the use of various political instruments³⁴. The French President J.Chirac commented that “we have to be very careful on the matter of support for a new dividing line in Europe or for a return to the past” and that “the American plans threaten to return Europe to “cold war” tension”³⁵.

Also in Finland some political leaders drew the attention to the fact that the deployment of the US bases with the elements of American national ABM Defence in Europe might endanger both Finnish and European security since in case of a conflict these bases will become the first objects for a strike, and called on the EC leaders to consult with Poland and the Czech Republic urging them to give up this project³⁶.

The Ukrainian Minister of Defence raised another noteworthy aspect of the US plans. Even if the US ABM rockets proved effective enough to inter-

cept alien ballistic missiles, he said, it would happen not over the USA territory but over Ukrainian and European territory, and who knows what kind of fall-out will fall down on our soil?³⁷

After initial quite critical reaction to V.Putin's speech also NATO Secretary General de Hoop Scheffer told the Czech Prime Minister that "in the framework of the indivisible security, missile defence is also certainly an item which should be prominent on the NATO agenda". He warned of a possible split within NATO between those who would be covered by the US ABM umbrella and those who wouldn't. But it is characteristic of the "cold war" heritage in his thinking that he proposed to marry the American plans only with NATO plans of tactical anti-rocket defence ignoring the ongoing study by the RNC on a joint system with Russia³⁸.

Public opinion polls show support of President V.Putin's views. 68% against 22% of Germans share his view that the USA is unilaterally pursuing the policy of global domination, 62% are not afraid of Russia's plans to strengthen its armed forces³⁹. The BBC sponsored poll among 26000 people in 25 countries in January 2007 shows that 49% against 29% of them are of the opinion that the USA plays mostly negative role in world affairs, 68% think that the US presence in the Middle East "provokes the conflict rather than contains it", and 75 % are dissatisfied with the US policy in Iraq⁴⁰.

6. The Russian view on the most effective way to international and national security in the epoch of globalization

But if the globalization of NATO is the wrong approach to strengthen international and national security, which approach is then the right one?

Since, as we have witnessed, attempts to create a unipolar world with one single center of decision making only aggravates the international situation, let us start with the recognition that today there are several centers of power and influence in our ever changing world – not just the USA, but also Europe, Russia, China, India, Japan and South-East Asia as well as quickly gro-

wing South America – each with their own interests. And the way forward is *to unite the efforts of these centers, to find a common denominator for them in the settlement of international problems*. The success of the six-party talks on North Korean nuclear program and G-8 Sankt-Peterburg Summit decisions in 2006 on Energy Strategy and the Middle East illustrates that this pragmatic approach can lead to constructive results.

Relationship between these centers is often complicated – it may combine cooperation in very important areas such as fight against international terrorism and WMD proliferation, and sharp differences in other fields. So we have to talk honestly and openly to each other and not to take such talk as a threat or a declaration of a new “cold war”. The “cold war” was something very much different – it was a global confrontation on an ideological basis. Thanks God, we are past it.

The basis for an effective cooperation among these centers can only be the international law and the UN Charter, especially the principle of the primary role of the UN Security Council on the matter of the use of force.

Besides, we have to clear up for ourselves what we actually mean by “cooperation”. If we, all of us together, are to deal with common threats and challenges, then “cooperation” is not just an invitation for everybody to support a strategy which has been worked out unilaterally by one center only, even if it is the most powerful today. By “cooperation” we have to understand *a collective job* from the start – joint analysis of the situation, joint plan how to deal with it and joint action.

To be really effective, the approach to a problem has to be agreed upon from the beginning by all the actors involved with its settlement. It should exclude claims from anybody for unilateral leadership or for monopoly for truth, be it from the USA, EC or Russia. If, however, we are offered a ready-made, clearly unilateral strategy and are only invited “to show solidarity” in the fight against this or that “evil” (and we may well have our own views on how to deal with it although we may share the final goal of removing it from the international agenda), then it is neither cooperation, nor partnership.

As an American analyst R. Haas noted quite correctly, Washington doesn't need the consent from other states to act but it needs their support to succeed. Indeed, as we see it daily in Iraq, one center may well start a war but it is unable to deal single-handed with all the consequences of its own doing

such as anarchy, rise of terrorism, disruption of the economy, civil war and a very possible threat of disintegration of the country as a single state entity. Yet those consequences will affect not only the perpetrator but mostly Iraqi neighbors, the whole region and finally the whole world which depends on the Middle Eastern oil and gas. This is why all the centers have to be involved from the start into decision making prior to any action.

Russia is very far from just gloating while witnessing all this Iraqi mess. We have been quite prepared to help normalize the situation in Iraq, since 2003 we have been suggesting to start the normalization process with a meeting of all the political and religious fractions in Iraq and all its neighbors including Syria and Iran, plus members of the UN Security Council and of the League of Arab States. But instead we have been told: "Washington knows best what should be done. You just write off the Iraqi debt, let your businessmen restore the Iraqi economy and send armaments for the Iraqi army". Yet it is not good enough when there is a fair chance that those armaments will be used in the civil war going there.

As to *the role of NATO*, it can play a useful role as well as a harmful one in the field of international security. The NATO is a fully legitimate organization of *regional security* and can fulfill an important mission helping the UN Security Council *at the request of the latter* to maintain international peace and security. But it should once and for all abandon its ambitions to become a world's policeman so clearly written down into its Strategic Concept of 1999. The new element in the situation is that the West is losing its former monopoly to manage the process of globalization. Hence the attempts are made to present today's reality as a threat to the West, its values and the way of life. By 2009 NATO Secretary General de Hoop Scheffer wants NATO to have a new strategic concept, and to achieve that will not be easy. If NATO wants to stay legitimate and enjoy the respect of the international community, this new strategic concept should be based strictly on the UN Charter and on a clear recognition of the primary responsibility of the UN Security Council for the maintenance of international peace and security.

Moreover, there is an important discussion going on now within the framework of the UN reform on the restoration of the Military Staff Committee of the Security Council. And NATO, with its unique experience of unifying and coordinating most heterogeneous armies, could play an important role there.

NATO acting in cooperation with the five permanent members of the Security Council, could assist with setting up of the MSC machinery using their own experience. It could also show an initiative in the establishment of Rapid Reaction Forces by the UNSC five permanent members which would be at the disposal of the MSC. NATO could then in cooperation with permanent members assist with the preparation of contingents of those RRF, with their equipment, command structures, with organizing their transportation, support, rotation and strengthening. With time the list of donors could be widened to include forces from NATO, Organization of the Treaty for Collective Security, African Union. A system of providing economic assistance for local population in the conflict zones and of restoration of economic infrastructure could be then set up with the help from the EC and appropriate UN services.

We often hear an argument in this context about the “weakness” of the UN Security Council which may be unable to act because of differing opinion of its permanent members, and then, they say, either the USA or NATO has to take initiative and to act using force if they deem it necessary. But let us not forget that those five most powerful states in the world possess the world’s best intelligence and diplomatic expertise, and if their evaluation of a given situation differs, this doesn’t mean that any of them is free to seize a gun and start shooting; it only means that they should sit down and carefully compare the information they have, draw a common evaluation and then a plan of action. We all remember only too well statements of G.Bush and T.Blair in 2003 about “the undeniable evidence” that they would have, about “the stocks of WMD in Iraq” and “Saddam Hussein’s close ties to “Al Qaeda”, to allow a new repetition of the same story.

As to *the expansion of NATO*, it is obvious that it is politically motivated primarily by geopolitical interests of the USA supported by several new NATO members, often prejudiced against Russia, and by the survival instincts of the NATO Secretariat. The NATO expansion has nothing to do with democracy, otherwise it should have occurred to someone in the West that the overwhelming majority of Ukrainians is against NATO membership, that corruption still rules Georgia where the government gets its salary through the Soros Foundation and that Albania still serves as a transit corridor to Europe for drugs and organized crime. But the consequences of undue politicizing of this process – like of the similar process of a boundless expansion

of the EC – are that both NATO and EC lose flexibility and effectiveness. There may be people whom this would make happy but actually the effect of weakening NATO and EC as a result of mindless expansion *is not in Russia's interests*. Neither is Russia after driving a wedge between the USA and Europe, all the more so that nobody could have done it more effectively than Washington itself by invading Iraq. But we do not like attempts to strengthen the transatlantic ties by sowing seeds of unfounded suspicion for Russian policy and motives.

The nature of new challenges and threats to international and national security calls for other avenues of international cooperation than the expansion of military-political alliances established during “the cold war” and for completely different purposes. Any expansion of these alliances today, in a completely different international situation and in the absence of former confrontation between us, leads only to negative changes in security situation. The admission of Russia's closest neighbors to NATO will seriously affect our political, military and economic interests and the situation in “problem areas”. It will generate tension and reduce mutual trust. We have a wide range of issues cooperation on which between Russia and NATO is only natural and quite promising. So, instead of complicating our relationship, let us get busy with developing it.

Conclusions

Russia is interested in continued cooperation both with the NATO and EC *but on an equal basis*. Russia does not claim any special rights in international relations but full equality, including the threats analysis and decision making, is an absolute minimum for Russia. In our view the most effective way to settle problems in Euro-Atlantic region will be through the widest possible cooperation between Russia, EC and NATO including, naturally, the USA. Such an approach would also remove undue suspicion as to what is going on between any two of us.

1. At the same time Russia opposes attempts to split the world into the so-called “civilized humanity” and the rest of it. That road which might be

taken due only to intellectual inertia and “cold war” prejudices leads to global catastrophe. This is why it is so important to overcome the intellectual, psychological and other “cold war” heritage in today’s international politics.

2. Globalization confronts the mankind with the problem of its survival. The limited nature of natural resources of planet Earth becomes more and more evident which is why it is impossible to secure consumption for everybody at the level of developed states. In a recent speech Russian Foreign Minister S.Lavrov recalled the statement made by Pope Benedict XVI in January 2004 when the Pope criticized “the Western arrogance” meaning claims for universality of the Christian and secular culture by the West. It is also difficult to disagree with the Pope’s remark, continued S.Lavrov, that “today human rights concept should be complemented with a teaching of human duties and potential”. This is the way to restore the common moral denominator for the mankind as the condition for its harmonic development⁴¹.

3. Finally, let us remember one thing: the problems of strategic stability can only be resolved on the understanding that *any events or steps taken in this field, concern the security of everybody*. Today the security is indivisible, and not only for the USA and Europe as Jaap de Hoop Scheffer pointed out quite correctly, *but also for the USA, NATO and Russia*. No state can safeguard its own security by provoking concerns of other states for their security. So my main conclusion is that the maintenance of strategic stability and international security is a collective job.

4. The Russian-American and Russia-NATO relations have come today to a decisive point in the formation of global security architecture when we have to define the correct *modus operandi* to move forward. And this is the aim of the discussion which President Vladimir Putin invited us to start in his speech in Munich.

References

(Endnotes)

¹ Riga Summit Declaration//NATO On-line Library (<http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm>).

² Jaap de Hoop Scheffer. Reflections on the Riga Summit//NATO Review.2006. #4 (<http://www.nato.int/docu/review/2006/issue4/english/art1.html>).

³ For the text of the Concept see the US Department of State Press Release “The Alliance Strategic Concept”, NAC-S(99) 65, 24 April 1999.

⁴ Ivo Daalder, James Goldgeiger. Global NATO//Foreign Affairs.Vol.85, No.5, Sept.-Oct. 2006, pp.105-113.

⁵ See Strobe Talbott, “From Prague to Bagdad: NATO at Risk”. “Foreign Affairs”, November-December 2002, Vol.81, №6, pp.46-57.

⁶ Блинов А. НАТО тесно в евроатлантическом пространстве//ИГ-Дипкуррьер. №17. 27 ноября 2006 г. Григорьев Е. Демонстрация силы у границ России//Независимая газета. 30 ноября 2006 г.

⁷ For details see Ю.Петровская, А.Блинов. Ширак против спешки с расширением НАТО//Независимая газета. 30.08.2006.; «НАТО обдумывает вопрос о своей трансформации в союз, действующий по всему миру // Sueddeutsche Zeitung. 05.02.2006 (<http://tribuna.com.ua/hrint/2006/02/05/44066/>); Вике-Фрейберга подчёркивает возрастающую роль НАТО в обеспечении гражданской безопасности в мире (<http://www.puk.lv/?ac=view&id=3986&PHPSESSID=9e2480ebbd205d>); А.Вольнов. НАТО в поисках новой идентичности (<http://www.newsweekly.ru/around/print.shtml?2006/02/07/845>); А.Кокшаров. Глобализуется ли НАТО? (http://ww.../115158011?mode=print&user_session=7eccd2fb3f06782fcc33c3t41574a4c).

⁸ With the admission of Bosnia-and-Herzegovina, Montenegro and Serbia to NATO partnership program in Riga there are now 23 NATO partners (in addition to 26 NATO members).

⁹ Sten Rynning. NATO renewed//NATO Review. #3, autumn 2006 (<http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/English/art1.html>).

¹⁰ РИА Новости, 14.10.2006. НАТО не собирается быть всемирным

полицейским//...print_news.php?news_id=43383&PHPSESSID=24f2578b135fff068eae048d734eda1, а также <http://resources.com.ua/news33735.html>; Global NATO: Overdue or Overstretch?//NATO On-Line Library. <http://www.nato.int/docu/speech/2006/so61106a.htm>. 6 November 2006.

¹¹ Sens Allen G. Riga and beyond: The political transformation of NATO// NATO Review, winter 2006, issue 4 (<http://www.nato.int/docu/review/2006/issue4/English/analysis3.html>).

¹² Григорьев Е., Терехов А. Ещё один шаг к энергетической НАТО// НГ-Дипкурьер. №19, 25 декабря 2006 г.

¹³ Иванов В. Углеводородный казус белли//Независимое военное обозрение. №45.

¹⁴ Article 53. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. New York, United Nations, 1987, p.29.

¹⁵ For the text of document see the ITAR-TASS Press Bulletin «Компас», №14, 10 October 2002, pp. 3-35.

¹⁶ For the text of the 2006 US Strategy see the White House Internet site (<http://www.whitehouse.gov/infocus/nationalsecurity/index.html>)

¹⁷ See Иванов В. На смену бойцам «Аль-Каиды» придут профессионалы террора//Независимое военное обозрение. 2005. №3. 28 января-3 февраля. Brian Knowlton. Greater-than-ever risk of terror is seen by U.S. // International Herald Tribune. 2006. 3 February. D.Leppard. Iraq War Will Threaten UK For Years//The Times newspapers Limited//Gulf News. 3 April 2006.

¹⁸ AFP. Mubarak: Iraq is in the middle of a civil war//Gulf News. 9 April 2006. AFP. Mubarak draws Shiite fury//Gulf News. 10 April 2006.

¹⁹ AFP. 18 bodies found in Bagdad bus (<http://www.afp.com/tnglish/news/stories/060308100111.3jc1vfvz.html>).

²⁰ See Дунаев В. Афганский излом//Известия. 2003. 2 сентября. Carlotta Gold. Pakistanis Took Part in Afghani

stan Bombings//New York Times Service-The Moscow Times. 16 February 2006. AFP News. NATO will be in Afghanistan for years-<http://www.afp.com/English/news/stories/060223032744.mee7b3bw.html> 23.02.2006.

Carlotta Gold. Taliban Menace Felt by Rural Afghans//The New York Times-Известия:Дайджест Мировых СМИ. 2006. 18 March. Цыганок А. Ещё не поздно подавить наркоагрессию//Независимое военное обозрение.

2006. №12.14-20 апреля.

²¹ Thomas Friedman. A monumental blunder, not a tactical error//New York Times News Service//Gulf News. 8 April 2006. AP. Leak-hating president or leaker-in-chief?//Gulf News. 9 April 2006. AFP.Others could follow glamorous spy//Gulf News. 9 April 2006. Pat M.Holt. The scope of clashes in the Middle East//The Christian Science Monitor//Gulf News. 7 April 2006. J.Zogby. Strange and troubling war//Gulf News. 10 April 2006.

²² А.Блинов, В.Мясников, М.Луканин. Война с неопределённостью// Независимая газета.2007. 9 февраля.

²³ Ю.Симонян. Американское приглашение в альянс// Независимая газета.2007. 9 февраля

²⁴ The Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation. Part IV//http://www.fas.org/man/nato/natodocs/founding_act.htm.

²⁵ ВикторЕсин.ПротиворакетныйзаборвокругРоссии//Независимое военное обозрение. 2007ю№8. 16-22.3. США могут разместить радар ПРО на Кавказе (<http://glavred.info/print.php?news=/archive/2007/03/02/153909-13-html>). В.Есин. Противоракетное глобальное превосходство/ Независимая газета.2007.5 марта.

²⁶ For the text of President V.Putin's statement see: Президент России. Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности (<http://www.president.kremlin.ru/text/appearars/2007/02/118109.shtml>).

²⁷ See А.Блинов. Стратегическое партнёрство приобретает узкий смысл//НГ-Дипкурьер. 19.2.2007. №3.

²⁸ BBC RUSSIAN.com. Владимир Козловский. Стоит ли Бушу «без нужды дразнить медведя?» (<http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/hi/russian/internati...27.02.2007>).

²⁹ David Ignatius. Putin's Moment to Seize//<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/13/AR200070213010...>

³⁰ Financial Times, 6 March 2007. Е.Григорьев. Ракетная дилемма для Ангелы Меркель//Независимая газета. 2007. 7 марта. Критика Путина в адрес США более чем оправданна (<http://www.rian.ru/world/relations/20070213/60632945.html>)

³¹ Е.Григорьев. Визит с болевыми точками//Независимая газета.

2007. 16.03.

³² И.Являнский. Министр обороны Германии Фрац Йозеф Юнг: «Путин прав, что НАТО не должна быть мировым жандармом»//<http://www.izvestia.ru/world/article3101238/?print>

³³ А.Розе. НАТО и Шрёдер подыграли Москве//Независимая газета. 2007.13 марта.

³⁴ Пресс-конференция по итогам переговоров с Председателем Совета Министров Италии Романо Проди //<http://www.president.kremlin.ru/text/appears/2007/01/117120.shtml>.

³⁵ Е. Григорьев. Неделя праздников и фейерверков//НГ-Дипкурьер. 2007. 19.3. №5; А.Терехов. Сердюков посмотрел на Запад//Независимая газета. 2007. 22 февраля. А.Розэ. Op.cit.

³⁶ РИА Новости. Система ПРО в Европе может угрожать безопасности Финляндии

³⁷ И. Кожухарь. На украинцевмогут посыпатьсябомбы//Независимая газета.2007.1 марта.

³⁸ Czech Prime Minister discusses operations and missile defence at NATO (<http://www.hq.nato.int/docu/update/2007/03-march/e0305a.html>). А.Розэ. Op.cit.

³⁹ BBC RUSSIAN.com. Опрос: немцы согласны с мнением Путина о США (<http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/hi/Russian/Russia/ne...>).

⁴⁰ BBC RUSSIAN.com. Опрос Би-би-си: поддержка политики США ослабла (<http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/hi/russian/news/ne...>).

⁴¹ See «Бюллетень для прессы МИД России», №363, 17.03.2007.

KARYBOS SPECIALISTO RENGIMO AKTUALIJOS GLOBALIZACIJOS SĄLYGOMIS

Aleksejus Malovikas, Dalia Prakapienė

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Abstract

Pedagogical technology helps logically regulate the pedagogical process of training of a military specialist in which every teacher and the administration of departments know the goals of this training that provide high level of military professionalism. The aim of this article is to analyze the main changes in the global military sphere and peculiarities of pedagogical technology of training of military specialists.

Keywords: *training, military, specialists, pedagogical technology.*

Ivadas

Žmonijos raidos istorija liudija, kad nė viena žmonių veiklos rūšis nėra taip stipriai priklausoma nuo žmogaus visapusiško pasirengimo, kaip karo tarnyba. Žinoma, žmogus susiduria su daug pavojingų veiklos rūšių. Netgi įprastas gyvenimas dorovinės degradacijos ir didėjančio nusikalstamumo sąlygomis reikalauja iš žmogaus nuolatinio pasirengimo ginti savo garbę, orumą ir patį gyvenimą. Bet tik kario profesijoje veiklos tikslas yra savo priešų fizinis naikinimas. Todėl šiuolaikinio mūsų neigiami ir pavojingi veiksniai turi organizuotą ir tikslingą būdą, o jų poveikis kario profesiniam rengimui

ir psichikai daug didesnis negu kasdieniniame gyvenime.

Taigi, kario veikloje didelę reikšmę turi ne tik kovinės aplinkos neigiamos sąlygos, kurios apibūdinamos jo atsakomąja įtampos būkle, bet ir teigiami poveikiai, padedantis stiprinti didelį kovingumą, mobilizuojantys valią, jausmus, sąmonę, vidinius organizmo rezervus ryžtingiems ir drąsiems veiksams. Prie teigiamų poveikių priskiriamas aukšto lygio moralinis bei psichologinis, profesinis (savo ir priešų taktikos, jo galimybių, ypatumų ir kt. žinojimas) pasirėngimas.

Rengiant karybos specialistą reikalingas kompleksiškas požiūris į šio proceso turinį ir uždavinius. Tam būtina nuolat atsižvelgti į pokyčius, vykstančius globalinėje karinėje sferoje, geostrateginėje ir geopolitinėje aplinkoje, šiuolaikinius iššūkius ir pavojus nacionaliniam saugumui, taip pat į pasiektus laimėjimus šioje srityje.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti pagrindinius pokyčius globalinėje karybos sferoje ir pedagogikos technologijos ypatumus rengiant karybos specialistus.

Karinės sferos pokyčiai globalizacijos sąlygomis

Vykstant globalizacijos procesui radikaliai keičiasi valstybių kovų (ekonominės, diplomatinės, ideologinės, informacinės, karinės ir kt.) formos ir būdai. Dėl to stebima kovos organizavimo priemonių evoliucija. Praktiškai visose ankstesnių kartų karuose buvo naudojamas ginklas, darantis poveikį taikiniams (daugiausia kinetine, chemine arba šilumine energija). Ateities ginkluotoje kovoje vis dažniau bus panaudojami kitokių rūšių ginklai, kurių veikimas grindžiamas naujaisiais fiziniais principais – vadinamosios netradicinės karo organizavimo priemonės. Šie ginklai kuriami remiantis naujaisiais pasiekimais bei atradimais fundamentiniuose ir taikomuosiuose moksluose. Jie dabar lemia karo organizavimo formas bei būdus. Dabartiniu metu ginklas, pagrįstas naujaisiais fiziniais principais, yra tik kaip tradicinių ginklų rūšių papildymas. Tačiau ateityje jis bus naudojamas masiškai ir jo veiksmingumas bus kur kas didesnis nei bet kurių dabar egzistuojančių rūšių ginklų, įskaitant ir branduolinį. Pagal egzistuojančią klasifikaciją prie ginklo, pagrįsto naujaisiais fiziniais principais, priskiriamos šios rūšys: geofizinis

(litosferinis, meteorologinis ir ozoninis), asteroidinis, radiologinis, radio-dažninis, infragarsinis, lazerinis, psichotroninis, genetinis, etninis, pluoštinis, antimaterija, paranormaliniai reiškiniai, akustinis, elektromagnetinis.

Valstybių gynybos klausimai internacionalizuojami. Kartu su užduotimi ginti nacionalinę suverenitetą atsirado naujas uždavinys – sergėti valstybės ekonominius interesus, taip pat ir išėinančius už jos teritorijos ribų. Praeityje kovoje dėl teritorinio pasaulio pertvarkymo svarbiausios buvo valstybės, turinčios karinę galią, tačiau šiuolaikinėje epochoje poveikio sferos plėtimasis (kurį lemia resursų poreikiai) užtikrinamas ne karinėmis priemonėmis. Karinė intervencija į užsienio teritoriją aneksijos tikslais tampa antraeilium dalyku.

Nors konvencinės agresijos prieš suverenių valstybių teritoriją grėsmes keičia modernūs saugumo iššūkiai, karinės jėgos panaudojimo atvejų daugėja. Teroristiniai išpuoliai įvairiose pasaulio šalyse ir regionuose – JAV, Turkiijoje, Ispanijoje, Rusijoje, Indonezijoje, Artimuosiuose Rytuose – pasiekė tokį mastą, jog jiems atremti ar užkirsti kelią tampa būtina panaudoti karinę jėgą. Keičiasi ir pats konfliktų pobūdis. Konfliktai vis dažniau yra asimetriniai, atviri koviniai veiksmai yra intensyvesni, bet vyksta trumpiau, mūšiai iš atviro erdvės dažniau persikelia į tankiai apgyvendintus miestus. Ginkluotosios šalių pajėgos turi kovoti su sunkiai identifikuojamu, nematomu priešu, naudojant teroristinius metodus, savižudžių išpuolius (Baltoji..., 2002). Esminį pranašumą turi valstybės, turinčios kompleksinę galią, pagrįstą išvystyta ekonomika, įtakinga politika ir diplomatija. Kartu ekonomikos raida, garantuotas pasikeitimas prekėmis ir ištekliais, komunikacijų nepertraukiamas darbas įmanomi tik stabilios aplinkos sąlygomis. Todėl karinės jėgos, kaip kraštutinės priemonės šioms sąlygoms užtikrinti, vaidmuo lieka gana didelis. Iš to galima padaryti keletą metodologiškai svarbių išvadų.

Pirma. Svarbiausia užduotimi tampa regionų, turtingų išteklių ir komunikacijos mazgų, kontrolė, o pagrindiniais metodais – karinės jėgos demonstravimas. Tam tikrais atvejais strategija tenkina globalizacijos interesus ir tiesiogiai panaudojant karinę jėgą, bet ne teritorinėms valdoms išplėsti, o taikai ir stabilumui užtikrinti globalinės ekonomikos raidos kritiniuose regionuose.

Antra. Politiniai ir strateginiai tikslai kariniame konflikte apribojami: svarbiausias tikslas yra ne visiškai sunaikinti priešą ir okupuoti jo teritoriją, o atimti jo valią priešintis ir priversti jį siekti taikos bei „bendradarbiavimo“.

Trečia. Renkantis ginkluotos kovos priemones ir būdus siekiama apriboti

griovimus ir nuostolius, įskaitant kariaujančių valstybių augančią ekonominę tarpusavio priklausomybę ir infrastruktūros pažeidžiamumą. Galingiausias branduolinės valstybės vengia tiesioginių karinių susidūrimų viena su kita (taip pat ir dėl tarptautinės bendruomenės spaudimo) dėl galimų katastrofiškų padarinių visai pasaulio civilizacijai. Kitos valstybės ne visada sugeba efektyviai priešintis dėl ryškaus karinių galimybių neatitikimo. Tai lemia, kad didelio masto karai su jiem būdingais dideliais nuostoliais ir intensyviais kovos veiksmais transformuojasi į „kontroliuojamus“ vietinius ginkluotus konfliktus, taikos ir stabilumo palaikymo arba prievartinės taikos operacijas. Tokie veiksniai mažina masinių ginkluotųjų pajėgų poreikį, bet kelia didelius reikalavimus jų kokybiniams rodikliams.

Paskutiniai įvykiai pasaulyje bei ankstesnė istorinė patirtis patvirtina, kad pavienės šalies ginkluotosios pajėgos bejėgės prieš suderintus sąjungininkų ir koalicijų ginkluotųjų pajėgų smūgius, kai naudojami konvenciniai ginklai. Pasiteisina siekis kurti profesionaliąsias kariuomenes.

Pats karų būdas per paskutiniuosius dešimtmečius pasikeitė iš esmės. Dar pirmoje XX amžiaus pusėje galima buvo kalbėti apie antrosios kartos karus – karus, pagrįstus ginkluotės masinės gamybos technologijomis, masiniu šaukimu į ginkluotąsias pajėgas ir sąlygiškai tiesioginiu karu, skirtu priešui išsekinti, jo personalui ir kovos technikai sunaikinti. Šiandien jau būdingesnė trečiosios ir ketvirtosios kartos karai.

Trečiosios kartos karo skiriamasis bruožas – aktyvesnis asimetrinių veiksmų ir atsakymų panaudojimas. Karo organizavimo esmė – ieškoti trūkumų priešo mąstysenoje ir spragų galimybose, panaudoti juos veiksams dezorganizuoti, prievarta kuo greičiau nutraukti jo pasipriešinimą įgautam pranašumui neutralizuoti. Tokio tipo veiksmai numato persikėlimų suderinimą, greito išsiskleidimo ir greito grįžimo į pradines pozicijas galimybę. Tai kelia naujus reikalavimus infrastruktūrai – svarbesnis tampa ne tiek jos „natūralus“ kiekybinis matavimas, kiek galimybė išnaudoti skirtingo tipo reikmes, mobilumas ir greitas adaptavimasis globalizacijos sąlygomis (Barnett T., Gaffney H., 2002).

Ketvirtosios kartos karai apibūdinami dar ryškesne asimetrija kariniuose konfliktuose. Šio naujausio tipo karuose tai pasireiškia pranašesniu nereguliarios kariuomenės panaudojimu (tai nereiškia, kad nebus paramos iš reguliariosios kariuomenės pusės), alternatyviu taikinių parinkimu (neretai jais tampa civiliniai objektai) ir veiksmų atlikimu palyginti mažomis grupė-

mis. Esmės požiūriu tai identiška terorizmui, bet tai ne įprastas terorizmas, o naujas poindustrinis kovos veiksmų vedimo būdas. Palyginti su trečiosios kartos karais, vis labiau akcentuojamas ne konflikto sprendimas, o kelio jam kilti užkirtimas ir galimų pasekmių likvidavimas. Atitinkamai vis svarbesni tampa reikalavimai karinės infrastruktūros mobilumui ir pritaikymui. Be to, keičiasi ir konfliktų pobūdis: vis mažesnę svarbą turi klasikiniai tarptautiniai konfliktai ir sienų apsauga, kurie XX amžiuje tapo skaidresni, ir dar didesnę – separatistiniai judėjimai šalių viduje, kurie dažniausiai ir skatina „tarptautinių standartų“ radimąsi.

Pavyzdžiui, JAV naudojasi DOTLMS (doktrina, organizacija, treniruotė, lyderiavimo raida, ginkluotė ir materialinės priemonės) analizės schema. Tai atspindi pasikeitusį požiūrį į ginkluotąsias pajėgas (Larson E. V., Peters J. E., 2001). Žinoma, šios schemos atskiri komponentai turi skirtingą vertę, bet akivaizdi pagrindinė tendencija – pirmas keturias vietas užima veiksniai, kurie negali būti priskirti prie tradicinių karo vedimo būdų. Tai rodo, kad šių komponentų indėlis į nacionalinės gynybos užduočių sprendimą bus maksimalus tik su sąlyga, kad tam tikras dėmesys bus skiriamas kitiems kovinio pasirėngimo užtikrinimo veiksniams.

Ketvirta. Greito ir tikslaus jėgos poveikio didelėse erdvėse (skirtinguose regionuose) reikalavimams patenkinti karinė strategija priversta užsakyti mokslui sukurti ir pramonei gaminti neletalinio poveikio ginkluotos kovos pažangesnių priemonių. Iš to kyla didesni reikalavimai personalo ir ginkluotųjų pajėgų profesionaliam rengimui.

Penkta. Valstybių, gaunančių resursus iš išorės, strategija pagrįsta karinės jėgos klestėjimu, o tai didina reikalavimus jos mobilumui. Valstybės prioritėtinuose planuose savo karine strategija siekia ginti valstybės sienas, užtikrinti šalies teritorinį vientisumą ir jos suverenias teises tvarkyti jai priklausančius resursus, atsižvelgiant į nacionalinius interesus. Tačiau valstybės strategijas turi orientuoti geoekonominiams interesams užtikrinti. Kalbant apie Lietuvą, tai visų pirma būtina plėtoti tarptautines jūros ir sausumos komunikacijas, perspektyvius nacionalinės ekonomikos raidos objektus, rajonus ir zonas.

Atlikta analizė leidžia daryti išvadą, kad globalizacijos sąlygomis turi smarkiai keistis požiūris į kario profesinį ir psichologinį rengimą, turi būti skatinamas jo individualus gebėjimas veikti tiek savarankiškai, tiek skirtingo dydžio padalinuose atliekant kovines bei taikos palaikymo užduotis.

Pedagogikos technologijos ypatumai rengiant karybos specialistus

Nuo karybos specialistų rengimo sistemos efektyvumo, nuo jų rengimo lygio įvairiose struktūrose priklauso Lietuvos Respublikos ateitis, jos autoritetas tarptautinėje arenoje. Mūsų nuomone, ši sritis moksliniais metodais mažai analizuojama, o rengimo sistemos tobulinimas negali būti apribotas atskirų studijų dalykų pakeitimais, o turi apimti visą sistemą.

Mūsų nuomone, dabartiniu metu jau galima pereiti nuo specialistų rengimo organizacijose bendrų aprašymų ir rekomendacijų prie turimų pasiūlymų konkrečios praktinės realizacijos. Šios užduoties įgyvendinimo kelias yra pedagoginio proceso „technologizavimas“, kuris apimtų visas vadovaujancio ir dėstančio personalo veiklos rengimo planavimo ir tų planų įgyvendinimo sritis.

Technologijos samprata nėra vienalytė. Terminas „technologija“ vartojamas jau XVI–XVII amžiuje lotynų kalba rašytuose filosofiniuose veikaluose apie septynis laisvuosius menus. XVIII a. pradžioje technologijos terminas imtas taikyti ir mechaniniams menams apibūdinti (Ramanauskaitė, Šiaučiukėnienė, Stankevičienė, 2001). Šiuolaikiniame pasaulyje žodis „technologija“ dažnai ir plačiai naudojamas, tačiau yra labai daug skirtingų savo prasme šio termino apibūdinimų (1 lentelė).

Sričių, apibūdinamų žodžiu „technologija“, A. Huning (1998) nuomone, samprata apima tris sudedamąsias dalis – tai sistema, norma (taisyklė/algoritmas), veikla (procesas). Pasak šio autoriaus, technologija – tai (Ramanauskaitė, Šiaučiukėnienė, Stankevičienė, 2001):

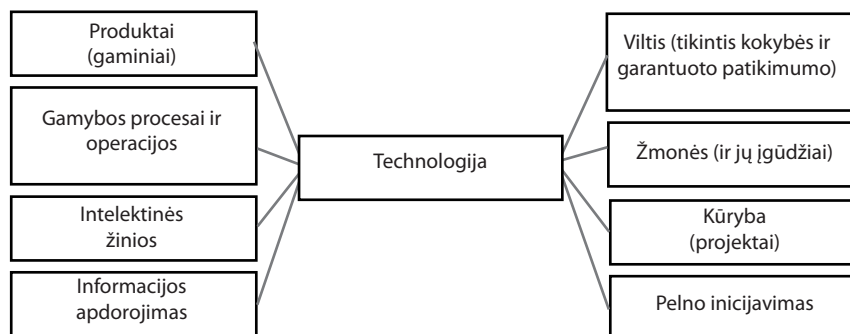
- ◆ struktūrinis rezginys, apgaubiantis pasaulį kaip formuojančios ir poreikius tenkinančios žmogaus veiklos rezultatas, įgijęs įrankių, mašinų, aprūpinimo ir susisiekimo sistemų pavidalą;
- ◆ išmanymas algoritmų, kuriais išreikštos pasaulį formuojančios ir poreikius tenkinančios veiklos taisyklės;
- ◆ veikla pagal atitinkamas taisykles.

1 lentelė
Technologijos sąvokos samprata

Tarptautinių žodžių žodynas (2001)	Technologija – gamybinių procesų atlikimo būdų ir priemonių visuma.
Huning (1998)	Technologija – tai žmogaus verto gyvenimo įgalinimas ir užtikrinimas pateikiant tam reikalingų priemonių.
Steele (Gehani, 1998)	Technologija – tai sistema, per kurią visuomenė patenkina savo reikmes ir troškimus.
Ropohl (1998)	Technologija – tai specifinė socialinės praktikos forma. Tai sociotechninė sistema, jungianti žmones ir techninius darinius. Technologija – tai techninių žinių, gebėjimų ir galimybių kiekis, mokslinių teiginių sistemose pateikiamų kaip moksliskai susistemintos ir suformuluotos veikimo būdo taisyklės bei algoritmai.
The Penguin dictionary of psychology (1995)	Technologija – plati sąvoka, apimanti daugiau nei mokslas ir daugiau nei inžinerija. Šiai sąvokai priskiriamas kultūros aspektas, apimantis sisteminio tyrimo, skirto problemai identifikuoti ir išspręsti, duomenis, procedūras ir principus.
Naughton (1995)	Technologija yra mokslinių ir kitų žinių taikymas praktiniams uždaviniams spręsti, organizacijoms tam panaudojant žmogiškuosius ir materialiuosius išteklius.

Kitaip tariant, technologija numato ir realizuoja konkretų technologinį ciklą esant tam tikroms pradinėms sąlygoms (žaliavos kokybė ir kiekybė, konkretus gamybos techninis aprūpinimas, nustatytas laiko režimas ir kt.), laikantis griežtai nustatytų laiko parametrų ir reikalavimų procesui, produkcijos kiekiui ir kokybei.

Pagrindinės technologijos sritys apima gausybę žmogaus veiklos sričių (1 pav.).

1 pav. *Technologijos sritys (Gehani R., 1998)*

Pagal analogiją nuo gamybos technologijos sąvokos pereinant prie pedagogikos technologijos galima pastebėti, kad jų pagrindiniai procesai panašūs. Pvz., kalbant apie tikslą: gamybinė technologija – tai mokslinio, organizacinio, techninio ir technologinio gamybos išsivystymo lygio kėlimas; pedagogikos sampratoje tai atitiktų lavinimo proceso tobulinimo mechanizmą.

Skirtingai nuo pedagogikos meno, kuris grindžiamas pedagogo individualybe, intuityva, pedagogikos technologija grindžiama plačiu moksliniu pagrindu ir praktine patirtimi. Meno pedagoginėje veikloje valdo pavieniai dėstytojai, o pažangią technologiją gali įvaldyti visi aukštosios mokyklos dėstytojai.

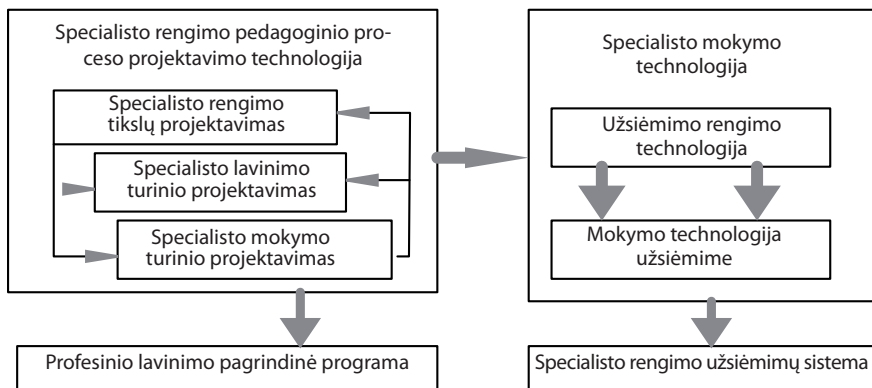
Kadangi pedagoginė veikla apima daugybę įvairių mokančiųjų ir besimokančiųjų tarpusavio santykių (kurie grindžiami ugdymo tikslais, turiniu, metodais ir t. t.), tai akivaizdu, kad kalbėti apie sąvokos „gamybinė technologija“ tiesioginį perkėlimą į aukštosios mokyklos studijų procesą negalima. Vis dėlto vadovaujančiojo ir mokslinio bei pedagoginio aukštosios mokyklos personalo veikloje galima išskirti grupę bendrųjų užduočių ir veiklos rūšių, ir tai leidžia taikyti normuotus ir formalius veiksmus, kurie garantuoja norimą studijų rezultatą per tam tikrą nustatytą laiką.

Mūsų nuomone, karybos specialisto rengimo pedagoginio proceso „technologiskumo“ rodikliais gali būti:

- ◆ pedagoginio proceso garantuotas rezultatyvumas, numatytas iš anksto nustatytais žinių, mokėjimų, įgūdžių formavimui skirtų studijų dalykų ir karinio-profesinio pasirengimo lygiais. Tą iš esmės apibrėžia įvairūs dokumentai, apibrėžiantys standarto normas specialybei ir kvalifikacinius reikalavimus absolventui;
- ◆ tikslinis kryptingumas – karybos specialisto reikiamo profesinio lygio ir teorinio pagrindo jo savarankiškam lavinimui ir tolesniam profesiniam augimui tarnybos metu formavimas;
- ◆ sistemiskumas ir vientisumas – mokymo tipinių formų, metodų, priemonių ir procedūrų sąryšis ugdomajame darbe;
- ◆ karybos specialisto išsilavinimo turinio naujumas ir perspektyvumas, apibūdinantis pedagoginį procesą kaip nuolat atsinaujinantį ir besiplėtojantį, kuriam būdingas operatyvus pedagogikos mokslo ir karinės praktikos, technikos (ypač karinės), karių rengimo inovacijų panaudojimas;
- ◆ dinamiškumas, grindžiamas nuolatine paieškos pozicija, susijusia su naujų racionalių mokymo formų, metodų, priemonių ir procedūrų panaudojimu sprendžiant einamąsias ir perspektyvias mokymo, auklėjimo ir metodinio darbo užduotis, užtikrinančias aukštą absolventų mokymo lygį;
- ◆ pedagoginio proceso standartizavimas, struktūros sudarymas ir reprodukovimas, leidžiantys projektuoti tam tikro būsimąjo specialisto struktūrinį loginį mokymo proceso eiliškumą konkrečių karinių profesinių lavinimo programų pagrindu; teikti kiekvienam besimokančiajam tipinius kvalifikacinius reikalavimus, nustatytus valstybės mokymo standartais; atkurti specialistų rengimo procesą pagal tuos pačius mokymo planus ir programas.

Visa tai, mūsų nuomone, pakankamai išsamiai apibūdina karybos specialisto rengimo pedagoginį procesą kaip tam tikros technologijos realizavimą. Tai, viena vertus, garantuoja karybos specialisto profesinio pasirengimo lygį. Kita vertus, tai tam tikru laipsniu formalizuoja vadovaujančiojo ir mokslinio bei pedagoginio personalo ir besimokančiųjų mokslinę bei pažintinę veiklą.

Pedagogikos technologijos struktūrą sudaro (2 pav.) pedagoginio proceso projektavimo ir karybos specialisto mokymo technologijos vienoje ar kitoje karinėje organizacijoje.

2 pav. *Specialisto rengimo pedagogikos technologija*

Projektavimo technologijos pagrindas – tam tikras specialistų rengimo tikslų, jų mokymo turinio ir mokymo organizavimo operacijų nuoseklumas. Panaudojant projektavimo technologiją galima parengti karinės profesinės lavinimo programos projektą, kuris kartu yra numatomo profilio, specialybės (specializacijos) ir kvalifikacijos specialisto rengimo pedagoginio proceso projektas ir šio proceso realizavimo technologijos projektas.

Mokymo technologija atskleidžia mokymo procesą mokymo plano dalykais ir reglamentuoja veiklos (dėstymo ir mokymo) procedūras, priemones, metodus, formas tiesiogiai mokomųjų užsiėmimų rengimo ir vedimo metu. Be to, būtina diegti naujas edukacines naujoves, nes, kaip teigia B. Janiūnaitė (2004), tai lemia daug kokybiškesnę ugdymo procesą. Tačiau naujovės diegimo sėkmė priklauso nuo pačios naujovės savybių, diegimo strategijos, išteklių bei nuo pedagogo kompetencijos.

Tokia pedagogikos technologijos struktūra apima vadovaujančiojo personalo organizacinę veiklą, dėstytojų karinę pedagoginę veiklą, kariūnų padalinių vadų veiklą rengiant karines profesinio lavinimo programas, dėstytojų, katedrų ir padalinių mokymo, auklėjimo ir metodinio darbo planavimą bei organizavimą. Tai nereiškia, kad dėstytojui uždraustas kūrybiškas požiūris į mokymą. Jis turi pilną teisę taikyti mokomuosius metodus ir priemones, kurie labiausiai padeda realizuoti jo individualias savybes ir garantuoja mokymo tikslo pasiekimą.

Išvados

1. Pedagogikos technologija leidžia griežtai ir logiškai reglamentuoti karybos specialisto rengimo pedagoginį procesą, kuriame kiekvienas dėstytojas, katedrų vadovybė žino specialisto rengimo tikslą ir realizuojamą modelį, lemiantį kokybišką karinio profesinio ugdymo lygį.

2. Išanalizavus literatūros šaltinius išryškėjo, jog tam, kad pedagogikos technologija didintų specialistų rengimo proceso efektyvumą, būtina:

a. kiekybiškai ir kokybiškai pagrįsti specialisto rengimo tikslą, nustatyti jo mokymo proceso struktūrą ir logiką;

b. suprojektuoti kiekvieno profilio (specializacijos), kvalifikacijos specialisto lavinimo procesą;

c. apibrėžti ir kiekybiškai pagrįsti mokomojo dalyko tikslą, kiekvieno skyriaus, temos ir mokomojo užsiėmimo mokomąjį auklėjamąjį tikslą, nurodant žinių įsisavinimo, mokėjimų ir įgūdžių lygį;

d. pasirinkti ir taikyti mokomuosiuose užsiėmimuose metodus, priemonės ir procedūras, užtikrinančias maksimalų dėstytojų intensyvumą;

e. objektyviai kontroliuoti ir įvertinti pažangumą, nustatyti dalykų studijavimo lygį kiekviename specialisto rengimo etape;

f. parengti ir įgyvendinti mokymo veikloje objektyvius kriterijus, padedančius įvertinti lavinimo turinio mokslumą ir praktinį kryptingumą;

g. nuolat tobulinti dėstytojų pasiruošimą taikyti naujas pedagogikos technologijas;

h. sukurti būtinas mokymo erdvės sąlygas, leidžiančias kariūnams sąmoningai dalyvauti įsisavinant programas, o dėstytojams ir vadovaujančiajam personalui tikslingai vadovauti jų pažintinei veiklai.

3. Kūrybingas pedagogikos technologijų taikymas yra viena iš krypčių, užtikrinančių ugdomojo proceso realizavimo tobulinimą, karybos specialistų rengimo kokybės gerinimą.

Literatūra

1. Tarptautinis žodžių žodynas. – Vilnius, 2001.
2. Ramanauskaitė A., Šiaučiukėnienė L., Stankevičienė N. Technologijos sampratos prasminės erdvės problema. – Socialiniai mokslai, 2001, Nr. 4 (30), p. 33–40.
3. Gehani R. Management of Technology and Operations. – New York, 1998.
4. The Penguin dictionary of psychology. – London, 1995.
5. Barnett T., Gaffney H. The Global Transaction Strategy. – JAV, 2002; <http://www.cdi.org/mrp/transformation-trends.cfm> (žiūrėta 2005-03-15).
6. Larson E. V., Peters J. E. Preparing the U.S. Army for Homeland Security: Concepts, Issues, and Options. – 2001; <http://www.rand.org/publications/MR/MR1251/> (žiūrėta 2005-03-15).
7. Baltoji Lietuvos gynybos politikos knyga. – Vilnius, 2002.
8. Janiūnaitė B. Edukacinės novacijos ir jų diegimas. – Kaunas, 2004.

PROBLEMS OF TRAINING OF MILITARY SPECIALISTS UNDER GLOBALIZATION

Summary

Pedagogical technology helps logically regulate the pedagogical process of training of a military specialist in which every teacher and the administration of departments know the goals of this training that provide high level of military professionalism.

The results of the analysis of scientific literature and practical experience show that to improve the effectiveness of training of specialists it is necessary:

- ◆ to formulate clearly the aim of this training;
- ◆ to determine the structure and logical sequence of the material studied;

- ◆ to envisage the problems that can be encountered during this process;
- ◆ to control and evaluate objectively the level of cadets' knowledge;
- ◆ to improve continually the quality of teaching and methods of pedagogical technology;
- ◆ to create the necessary conditions that will help cadets to participate in the process of learning;
- ◆ to exercise control on the part of teaches and administration of the cognitive activist of cadets.

Creative use of pedagogical techniques, providing the improvement of teaching methods will help teachers to make the training of military specialists better.

KARINĖS STRATEGIJOS TURINYS GLOBALIZACIJOS KONTEKSTE

Aleksejus Malovikas, Dalia Prakapienė

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Santrauka

Globalizacijos procesas kelia vis naujus ir aktualesnius klausimus dėl nepriklausomų valstybių raidos kryptių pasaulinėje bendruomenėje. Šiuolaikinio pasaulio kontekste būtina iš naujo analizuoti ir persvarstyti saugumo problemą. Terorizmo pavojaus didėjimas, jo perėjimas iš individualaus ir vietinio lygio į lygį, kuris kelia grėsmę nacionaliniam saugumui ir stabilumui, glaudžiai siejasi su klausimu apie karinio saugumo sistemos vaidmenį ir vietą nacionalinio saugumo sistemoje. Ypač tai aktualu šiuolaikiniame pasaulyje, kuriame nuolat kinta politinių, karinių sąjungų kontūrai. Galima teigti, kad globalizacija yra naujas internacionalizavimo procesų raidos etapas, kuris prasidėjo dar XIX–XX amžių sandūroje, bet buvo nutrauktas dviejų pasaulinių karų ir pasaulio skilimo į dvi priešingas socialines-ekonomines sistemas.

Reikšminiai žodžiai: *globalizacija, karinė strategija, ekonomika, terorizmas, civilizacijų prieštaravimai.*

Globalizacija – XXI amžiaus varomoji jėga

Didelė dalis egzistuojančių globalizacijos modelių buvo sukurta Amerikos politinių technologų. Globalizacijos procesus veikia informatikos ir informacinių technologijų raida. Tarptautinio valiutos fondo (TVF) ekspertai globalizaciją apibūdina, kaip „visų pasaulio šalių augančią ekonominę tarpų-

savio priklausomybę, kaip tarpvalstybinių pasikeitimų prekėmis ir paslaugomis, kapitalo tarptautinių srautų didėjančios apimties ir įvairumo rezultatai, kaip vis didesnę ir platesnę technologijų „difuziją“. Mokslininkų ekonomistų teigimu, ekonominė globalizacija jungia šias sudedamąsias:

- 1) ūkinės veiklos transnacionalizavimą;
- 2) vieningos ekonominės veiklos formavimą;
- 3) vieningos komunikacinės erdvės formavimą;
- 4) nevalstybinių ir viršvalstybinių reguliatorių vaidmens stiprinimą pasaulinėje ekonomikoje ir tarptautiniuose santykiuose.

Globalizacijos procesai yra svarbiausias pasaulinės raidos veiksnys. Specialistai išskiria keletą teigiamų globalizacijos pasekmių:

1) Skatina gamybos augimą konkurencijos, rinkos išsiplėtimo, specializacijos gilinimo ir tarptautinio darbo pasidalijimo ne tik nacionaliniame, bet ir pasauliniame lygiuose.

2) Dėl gamybos apimties didinimo pasiekama resursų ekonomija, atsi-randa galimybių sumažinti išlaidas ir mažinti kainas, t. y. sudaromos prielaidos stabiliai ekonominei raidai.

3) Didina darbo našumą globaliniu gamybos racionalizavimo lygiu, skatina plėsti pažangias technologijas ir diegti inovacijas. Visi partneriai gauna galimybę išplėtę gamybą padidinti uždarbį ir pagerinti gyvenimo standartus.

4) Kai kurie globalizacijos šalininkai mano, kad valstybių tarpusavio priklausomybė pasidarė tokia sudėtinga, kad karinis konfliktas tarp didžiųjų valstybių tampa neįmanomas. Tokiu požiūriu globalizacija objektyviai naudinga žmonijos bendruomenei kaip teigiamai suvokiamas ir aktyviai stimuliuojamas procesas.

Globalizacija daro vis didesnę įtaką visuomeninio gyvenimo ir veiklos sferoms.

Ekonomikoje tai pasireiškia didėjančia pasaulinės ekonomikos skirtingų sektorių tarpusavio priklausomybe. Nuo to priklauso vienos ar kitos valstybės ekonominė raida ir stabilumas .

Politikoje valstybės priverstos adaptuotis prie ekonominės globalizacijos poreikių. Pati jų politika vis labiau veikiama ekonominių veiksnių užtikrinant nacionalinių ekonominių išteklių įtraukimą į pasaulinius procesus, siekiant formuoti ir panaudoti pasaulinį pelną. Be to stipresniosios valstybės gauna galimybę panaudoti globalizacijos procesus savo nacionalinių interesų pažangai.

Šiems tikslams įgyvendinti vis aktualesnės tampa diplomatija ir strategija.

Karinėje sferoje prioritetai taip pat keičiasi. Tai lemia, kad globalizacijos sąlygomis vertę turi ne pati teritorija, kaip geopolitinė erdvė, o turimi išteklių, infrastruktūra bei komunikacijos, nuo kurių panaudojimo priklauso daugelio šalių gerovė [5]. Globalizacijos sąlygomis radikaliai keičiasi valstybių tarpusavio kovos (ekonominės, diplomatinės, ideologinės, informacinės, karinės ir kt.) formos ir būdai. Dėl to stebima evoliucija ir kovos vedimo priemonėse. Praktiškai visose pirmesnėse karų kartose buvo taikomas ginklas, dažniausiai veikiantis kinetinės, cheminės arba šiluminės energijos pagrindu. Ateities ginkluotojoje kovoje dažniau bus panaudojamos kitokios ginklų rūšys, pagrįstos naujaisiais fiziniaisiais principais, vadinamosios netradicinės karo vedimo priemonės. Šių ginklų gamyba bus paremta naujaisiais pasiekimais ir atradimais fundamentaliuosiuose ir taikomuosiuose moksluose. Ginklų kaita paveiks ir karo vedimo formų bei būdų transformacijas. Dabartiniu metu ginklas, pagrįstas naujaisiais fiziniaisiais principais, yra tik tradicinių rūšių ginklų papildas. Bet ateityje jis taps masinis ir efektyvus. Pagal egzistuojančią klasifikaciją prie ginklų, pagrįstų naujaisiais fiziniaisiais principais, priskiriamos šios jų rūšys: geofizinis (litosferinis, meteorologinis ir ozoninis), asteroidinis, radiologinis, radiodažninis, infragarsinis, lazerinis, psichotropinis, genetinis, etninis, pluoštinis, akustinis, elektromagnetinis ginklas bei paranormalūs reiškiniai [5].

Globalizacijos procesai: pagrindiniai prieštaravimai ir iššūkiai

Atlikta analizė leidžia teigti, kad galutiniais globalizacijos rezultatais bus gyventojų gerovės bendras augimas, taika ir stabilumas. Tačiau globalizacijos, kaip proceso, poveikio pasekmės labai prieštaringos. Viena vertus, šalių ir regionų suartėjimas vykstant globalizacijos procesams skatina platų tarptautinį bendradarbiavimą. Kuriamos sąlygos, numatančios naują pasaulinę tvarką, pagrįstą visų valstybių vienodu saugumu, atsakomybe ir bendradarbiavimu. Kita vertus – globalizacijos teigiamą efektą realiai pajuto tik labiausiai išsivysčiusios šalys. Likusioji pasaulinės bendruomenės dalis

vienu ar kitu laipsniu patiria negatyvias pasekmes. Kokį gi pavojų kelia šie prieštaravimai?

Potencialiai pavojingi prieštaravimai, turintys konfrontacijos antagonistinį būdą, tradiciškai sutelkti socialinėje-ekonominėje sferoje. Bendros rinkos, vieningos komunikacinės erdvės formavimas, visuomenės informatizavimas apima tik penktąją dalį pasaulio gyventojų, kuri vartoja 86 proc. bendro pasaulinio produkto. Kol kas globalizacija palietė šiaurinę planetos dalį. Tai JAV, Kanada, Vakarų Europa, Japonija. Ji nepalietė Afrikos, Artimųjų Rytų, milžiniškos Azijos dalies (daugiausia musulmoniškas pasaulis). 20 proc. labiausiai nuskriaustų gyventojų atitenka ne daugiau kaip 1,5 proc. pasaulinio produkto. Pats didžiausias pavojus yra tai, kad globalizacija ne mažina, o atvirksčiai – didina atotrūkį tarp turtingų ir skurdžių priešybių tiek atskirų šalių viduje, tiek viso pasaulio mastu. Pagal JTO pranešimą „Globalizacija su žmogiškuoju veidu“ (1999) pajamų santykis tarp penkių turtingiausių ir penkių skurdžiausių šalių 1960 m. sudarė 30:1, 1990 m. pasiekė 60:1, o 1997 m. – 74:1. Besaikis tarptautinių santykių „ekonomizavimas“ ir rinkos stichija nustumia sprendimų priėmimo socialinius motyvus į galinį planą.

Skurdas ir socialinis degradavimas sukelia pasipiktinimą nelygybe ir neteisingumu kai kuriuose gyventojų sluoksniuose, ypač etniškai ir konfesiškai nevienalytėse valstybėse. Tai transformuojasi į tokius šiuolaikinius iššūkius, kaip nacionalinis ir religinis nepakantumas ir separatizmas, kyla vidiniai konfliktai ir pilietiniai karai.

Revoliucija komunikacinių priemonių srityje, kuri teoriškai turėjo padėti šalims ir tautoms suartėti, iš tikrųjų didina atotrūkį tarp jų – prieiga prie naujų galimybių, modernių žinių ir technologijų daugiausia naudojasi klestinčios šalys.

Pirmasis pavojus – valstybės ir visuomenės vis labiau veikiamos virš-nacionalinių nekontroliuojamų rinkos mechanizmų ir struktūrų. Finansų krizių banga, perėjusi per pasaulį 1998 m. ir skaudžiai palietusi Lietuvą – ryškus pavyzdys, iliustruojantis valstybių ir ištisų regionų ekonominio saugumo pažeidžiamumą globalizacijos sąlygomis.

Antrasis pavojus vektorius susijęs su civilizacijų prieštaravimais. Vakarų kultūros žmogiškosioms vertybėms ir technologiniams pasiekimams perkelti į visą likusią pasaulio dalį priešinasi Rytai, remdamiesi pasaulėžiūros, dvasiniais ir religiniais skirtumais. Civilizacijų prieštaravimai kartu su neteisingu

globalizacijos teikiamų gėrybių paskirstymu kelia konfliktų tarp turtingos Šiaurės ir skurdžių Pietų regionų pavojų.

Trečiasis pavojus daro destabilizuojantį poveikį tarptautinei erdvei ir pasireiškia prieštaravimais, kylančiais tarp turtingų šalių – lyderių ir skirtingai ekonomiškai išsivysčiusių šalių. Ekonominiai skirtumai sudaro prielaidas masinei ir nekontroliuojamai emigracijai į Vakarus. „Protų“ ir kvalifikuoto personalo nutekėjimas daro negatyvų poveikį silpnai išsivysčiusių valstybių ekonomikai. Padėtis darosi sudėtingesnė ir dėl to, kad globalizacijos sąlygomis išsivysčiusi Šiaurė nesugeba izoliuotis nuo atsiliekančių Pietų ir sukurti ekonominio klestėjimo zoną. Europos ir Amerikos išsivysčiusių šalių socialinei struktūrai vis sudėtingiau susidoroti su masinės imigracijos spaudimu. Imigrantai, susidurdami su kliūtimis tapti visaverčiais Vakarų bendruomenės nariais, Anglijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje ir kitose šalyse dažnai tampa tarptautinių nusikaltėlių bendrininkais, verčiasi neteisėta narkotikų ir ginklų prekyba, finansinėmis apgavystėmis. Kartais svetimšalių buvimas sukelia vietinių gyventojų protestus, sudaro terpę neonacizmui atkurti. Pasitaiko, kad imigrantų iš Pietų ir Rytų nusikaltėlių bendrijos integruojasi į tarptautinius fundamentalistinius centrus, kurie kelia ilgalaikius, bet prieštarungus ar net konfliktiškus politinius tikslus.

Ketvirtas, ne mažiau svarbus prieštaravimas – transnacionalinių interesų reguliavimo priešprieša yra valstybės suverenitetas. Globalizacijos proceso raida reikalauja ne tik tarpvalstybinio bendradarbiavimo, bet ir tam tikro suvereniteto apribojimo. Kaip tik prieštaravimą tarp didėjančio taikos poreikio bendroje ekonomikoje ir nacionalinės valstybinės ūkininkavimo formos kai kurie tyrinėtojai nagrinėja kaip „pagrindinį šiuolaikinės epochos – globalizacijos epochos – prieštaravimą“.

Globalizmo šalininkai mano, kad šiuolaikinėmis sąlygomis valstybės institucija yra anachronizmas ir pasmerkta laipsniškam nykimui. Jie ragina, kad saugumo prioritetą būtų teikiamas ne valstybei, o asmenybei. Kuriamos „humanitarinio įsikišimo“ ir „riboto suvereniteto“ koncepcijos, pagal kurias žmogaus teisių gerbimo principas turi viršyti nesikišimo į vidaus reikalus ir suverenių valstybių lygybės tarptautiniuose santykiuose principus. Akivaizdu, kad jie nėra nukreipti prieš labiausiai turtingas ir stiprias kariniu atžvilgiu šalis; jie neabejotinai numato nelygbę ir dvigubus standartus tarpvalstybiniuose santykiuose.

Išvardytos koncepcijos pagrįstos klaidinga nuomone, kad valstybės institucija tampa žmogaus teisių pripažinimo kliūtimi. Tačiau, kaip parodė XX amžiaus paskutiniojo dešimtmečio įvykiai, būtent valstybingumo susilpnėjimas iškeldavo tokią chaoso ir anarchijos būseną, kad pasaulinė bendruomenė šioje šalyje netekdavo vidinės atramos konfliktui reguliuoti. Diskusijos dėl valstybės institucijos kelia ir kitų pavojų. Nacionalistai ir separatistai, prisidengdami tautų teise į apsisprendimą, griaua daugianacionalines valstybes iš vidaus, sėja nacionalinę nesantaiką, kuria etninius konfliktus, kurie labai sunkiai reguliuojami. Be to, „riboto suvereniteto“ ir „humanitarinių intervencijų“ politika pastūmėja radikalias religines ir etnines grupes į ginkluotus konfliktus, viliantis pergalės padedant taikos palaikymo jėgoms.

Reikia pabrėžti, kad separatizmas neapsiriboja politiškai nestabiliomis arba ekonomiškai nesėkmingomis valstybėmis, o randa dirvą ir išsivysčiusiose šalyse.

Dabartiniu metu apie 2,5 tūkstančių etninių grupių gyvena 150-yje daugianacionalinių valstybių. Bet kuriai iš jų suteikus teisę tapti savarankiška valstybe iškiltų nesupratimų tarptautiniuose santykiuose. Be to, šis nestabilumas yra kliūtis plėtoti globalizacijos procesą.

Išryškėja prieštaravimų tarp globalizacijos ir karinės-politinės sferos pasekmės ir poveikis. Visiškai akivaizdu, kad separatizmas, kurio pagrindas yra religiniai bei etniniai prieštaravimai, o šaknys – nedarbas, tautinių masių skurdas ir beteisiškumas, nukreiptas prieš daugianacionalinių valstybių federalines vyriausybes, vis dažniau susiduria su islamiškuoju fundamentalizmu. Šios sąveikos pagrindas – bendras priešas, kuriuo laikomi svarbiausieji globalizacijos subjektai. Tokio aljanso pavojus yra tai, kad socialiniai-politiniai kovos motyvai įgauna politinę ir religinę priedangą. Separatistai kartu su tarptautiniais fundamentalistų centrais ir organizacijomis ignoruoja galimybę siekti geresnių sąlygų savo egzistavimui nekarinėmis priemonėmis. Tačiau šiandien jie neturi pakankamai karinių galimybių įgyvendinti savo politinius tikslus atviruose ginkluotuose susidūrimuose su valstybinėmis jėgos institucijomis. Tai patvirtino įvykiai Balkanuose, Kaukaze ir kituose rajonuose. Todėl pagrindiniu kovos būdu pasirenkamas masinis teroras, nuo kurio labiausiai kenčia taikūs piliečiai.

Tarptautinis teroras, organizuotas ir vykdomas bendromis separatistų ir islamo fundamentalistų pastangomis, didelio masto karinės akcijos ir tero-

ristinės operacijos tampa jų politikos – prievartos priemonėmis – tąsa. Tai siejama su tokiu reiškiniu kaip karas. Separatistai ir fundamentalistai kelia rimtą ir ilgalaikį pavojų šalims, kurios sudaro globalizacijos branduolį, ypač daugianacionalinėms valstybėms, turinčioms didelį procentą musulmoniško tikėjimo gyventojų.

Dabartiniu metu skirtingos kilmės fundamentalistinės ekstremistinės organizacijos išsibarstę po visą pasaulį. Jos prisilaiko teroristinių kovos metodų, remiasi kai kurių valstybių parama, gauna iš jų finansinę ir kitą pagalbą, šiuolaikinius ginklus ir ryšių priemones. Tai padeda joms tapti karine jėga, su kuria negalima nesiskaityti.

Rimtose teroristinių aktų pasekmės priverčia skirtingų valstybių vyriausybes suderintai priimti adekvačias priemones, užkirsti kelią tarptautiniam terorizmui ir pašalinti jį, kaip reiškinį. Viena vertus, tai rodo transnacionalinių karinių konfliktų tiek regionuose, tiek globaliniu lygiu pavojų; kita vertus – tarptautinio terorizmo reiškinys sugriauna „skiriamąją sieną“ tarp tradicinių karinių pavojų bei karų XX amžiuje, ir naujų pavojų, kurie išskyla XXI šimtmečiuje. Pradėjo keistis būsimųjų karinių konfliktų pobūdžio ir jėgų paskirstymo supratimas.

Dabartiniu metu karinių konfliktų židinių grandinėle nutiesta nuo Balkanų per Kaukazą ir Artimuosius Rytus, Afganistaną ir Centrinę Aziją, Sincizaną ir Tibetą į Kašmyrą ir toliau į Rytinę Aziją. Jo metastazės išsiplečia į daugelį Eurazijos ir kitų žemynų valstybių [1]. Akivaizdu, kad pavojus, kylantis iš separatizmo ir islamiškojo fundamentalizmo, vis labiau įgauna ne tik rimtą ir ilgalaikį, bet ir globalinį charakterį. Visa tai leidžia padaryti dvi išvadas.

Pirma – būtinas tarptautinės bendruomenės kategorijų (valstybių suverenitetas, teritorinis vientisumas, tautų apsisprendimo teisė, tautinių mažumų teisės ir t.t.) visapusiškas nagrinėjimas.

Antra – radikaliai nusiteikusiems separatistams ir fundamentalistams, paskelbusiems teroristinį karą pasaulio bendruomenei, reikia supriešinti visų suinteresuotų valstybių jungtines pastangas, tarp jų ir karines, vadovaujamas JTO. Šios kovos tikslai, uždaviniai ir metodai turi tapti jų karinių strategijų ir doktrinų dalyku.

Išvados

1. Lietuvoje objektyvus globalizacijos pobūdis pripažintas valstybiniu lygiu. Globalizacija vertinama kaip objektyvus procesas, neišvengiamai atsirandantis dėl žmonijos mokslinės, techninės, ekonominės ir kitokios pažangos, su tuo susijusio įvairių šalių ir regionų tarpusavio priklausomybės stiprėjimo bei daugiausia nuo to priklausančių tarptautinės ekonominės, politinės ir kultūrinės integracijos procesų.

2. Pagrindinis globalizacijos padarinys saugumo srityje – pasaulio saugumą ir stabilumą lemiančių veiksnių internacionalizacija. Matydama savo saugumo ateitį saugios Europos ir pasaulio lygmeniu, Lietuva atsiveria globalizacijos procesams.

3. Globalizacija nesiekia automatiškai ir visiškai panaikinti nacionalinį savitumą. Priešingai, ji suteikia galimybę praturtinti Lietuvos nacionalinę kultūrą, civilizaciją ir visuomeninę politinę praktiką vertingiausiais pasaulyje atitinkamų sričių laimėjimais, o didžiausi Lietuvos laimėjimai gali tapti integralia pasaulio kultūros ir civilizacijos paveldo dalimi. Todėl Lietuvos Respublika globalizacijos nelaiko grėsme šalies saugumui ir visuomenės raidai.

Literatūra

1. Brzezinski Zbigniew. *The Grand Chessboard*. New York, Basic Books, 1997.

2. David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*. – Vilnius, 2002.

3. Гаджиев К. С. *Введение в политическую науку*. – Москва: 1997.

4. Гареев М. *О некоторых характерных чертах войн будущего*. – Военная мысль, Nr. 6, 2003.

5. Круглов В., Иванов Ю., Асеев А. *Какое оружие будет применяться в войнах XXI века?* – http://www.google.ru/search?g=cache:4MxBPYS-808J:www.nasledie.ru/oboz/08_04/8... 2005.01.21

6. Lietuvos parlamentinių partijų susitarimas dėl 2005–2008 metų gy-

nybos politikos siekiant Lietuvos saugumo. – <http://www.kam.lt/index.php?ItemId=26613> 2005.09.05.

7. Lietuvos Respublikos Konstitucija. – Vilnius, 2002.

8. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. – Žin., 1997, Nr. 2–16.

9. Lietuvos Respublikos karinė strategija (patvirtinta krašto apsaugos ministro 2004 m. lapkričio 15 d. įsakymu). – <http://66.102.9.104/search?g=cache:w0doeRCIPDgJ:www.kam.lt/index.php%3FitemI> 2005.8.17.

10. Lietuvos gynybos politikos baltoji knyga. – Vilnius: Lietuvos krašto apsaugos ministerija, 2004.

11. Malovikas A. Kariuomenės komunikacinės sistemos modernizavimas globalizacijos sąlygomis//Regioninio bendradarbiavimo saugumas. – Vilnius: Lietuvos karo akademija, Tarptautinė organizavimo ir valdymo mokslo akademija, 2005.

12. Nacionalinio saugumo sistemos būklės ir plėtros 2004 m. ataskaita. – Vilnius: Lietuvos krašto apsaugos ministerija, 2005.

13. Nacionalinio saugumo strategija. – Krašto apsauga, 2003, Nr. 2(71).

14. Po Prahos ir Kopenhagos: naujas puslapis Lietuvos saugumo ir gynybos politikoje (New Chapter of Lithuanian White Paper On Defence). – Vilnius: Lietuvos krašto apsaugos ministerija, 2004.

15. Žigaras F. Lietuvos, Latvijos ir Estijos bendradarbiavimo vaidmuo stiprinant nacionalinį saugumą. – Regioninio bendradarbiavimo saugumas (mokslo darbų rinkinys). Vilnius, 2005.

16. Жигарас Ф., Маловикас А. Пути решения проблем национальной безопасности Литвы // Региональная безопасность и развитие: международный и национальный контекст (Regional security and development: international and national context). – Минск, 2005.

17. Жигарас Ф., Маловикас А. Социальные проблемы и пути их решения в Литовской Республике. – Белорусский экономический журнал, № 3, 2005.

THE CONTENT OF MILITARY STRATEGY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Summary

The article deals with the content of the processes of globalization and their influence on the national security of independent states. The main attention is paid to economic, political and military problems.

The analysis of the influence on military security showed the necessity of internationalization of actions of different states in this sphere.

The author comes to the conclusion about the necessity to change the content of military strategy and indicates the main directions in this sphere.

TYPES OF NATIONAL SECURITY AND THEIR INTERRELATIONS WITH FACTORS OF SOCIAL ENVIRONMENT

Antanas Makštutis, Aleksejus Malovikas, Juozas Vijeikis

The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania

Abstract

The article deals with interrelations between internal and external factors of social environment which present dangers for national security in all its types. In some circumstances these dangers grow into threats, which demands certain coordinated measures taken by the state and society in order to predict, eliminate and neutralize them.

The dangers are classified according to the causes and sources of their appearance, their purview, the rate of development, destructive capacity etc. The main attention is paid to the social and military security which constitutes the basis of national security.

A mathematic model is proposed to determine the degree of interrelation between factors of social environment and types of national security.

Keywords: *national security, dangers, threats, social environment, sphere of activity, internal and external factors, object of influence.*

Introduction

The sphere of existence and activities of people, society and state is characterized by the variety of different fields, the main being political, social, economic, military, informational, judicial, cultural etc. In each of these fields there exist dangers of different kinds which have a certain character

and content. The degree of their concentration and influence is not permanent. The time and place also change.

To provide security in each of these fields it is necessary to take adequate measures to timely react to different types of dangers. This allows to claim that there exist separate but interconnected and interrelated types of security, such as political security, economic security, social security, military security, informational security, judicial security, cultural security etc. They all constitute national security.

National security determines the ability of a state to preserve its integrity, to solve political, economic, social and other problems independently and to act as a sovereign subject in the system of international relations. The goal of national security is to provide decent conditions for development and health of people, society and state. Actions carried out in each type of security are aimed at achievement of this goal.

National security has its own structure and hierarchy. There exist external and internal types of security. The external national security has two levels – global and interstate, in which there exist dangers of economic, military, radiation, epidemiologic, criminal, natural and cultural-spiritual character.

The internal national security is characterized by dangers of economic, terrorist, social, natural and man-made character.

1. The Essence and Types of Dangers in the spheres of Human Activity, Society and State

A danger is a complex of conditions and actions which hinder the normal development of a person, society and state. To reveal the content of dangers it is necessary to know the conditions and factors of the social environment that determine them. Factors of the social environment in which people, society and state exist and act are basic for appearance of dangers of different kinds.

Dangers can appear in any sphere of human activity: political, economic, social, military, informational, judicial, cultural etc. The degree of their concentration and influence is not permanent. The time and place also change. Taking certain measures to provide security in each of the above mentioned

spheres allows to claim that there exist separate but interconnected and interrelated concepts such as political security, economic security, social security, military security, informational security, judicial security, cultural security etc., which are types of national security and constitute the content of national security.

The influential structure of a danger can be examined in two aspects: static and dynamic.

The static aspect envisages:

- ◆ a source of danger (subject);
- ◆ an object of influence;
- ◆ means of influence of a source of danger on an object of danger.

The dynamic aspect envisages:

- ◆ aims which a source of danger follows;
- ◆ the process of influence on an object;
- ◆ the result of this influence.

Classification of dangers. All dangers have their own peculiarities. According to the source all dangers can be classified as:

- ◆ dangers of natural character;
- ◆ man-made dangers;
- ◆ dangers of epidemiologic character;
- ◆ dangers of social character.

Dangers of social character. They can be classified according to the following spheres:

- ◆ the sphere of politics;
- ◆ the sphere of governmental, military, judicial institutions;
- ◆ the sphere of economy;
- ◆ the spiritual sphere of a society;
- ◆ social organizations, professional activity and behaviour of an individual.

Each of these groups of dangers in its turn can be divided into subgroups or definite types of dangers. Besides, dangers in each group can be characterized by:

- ◆ rate of development (dangers of rapid development, dangers of slow development);
- ◆ scale of destructiveness (very large, medium, small dangers).

In respect to the object all dangers can be classified as:

- ◆ according to reflection (the object reflects a danger adequately; the object reflects a danger inadequately);
- ◆ according to perception (the object perceives a danger actively; the object perceives a danger neutrally; the object perceives a danger passively);
- ◆ according to the degree of awareness (the object is able to eliminate a danger; the object is partially able to eliminate a danger; the object is unable to eliminate a danger);
- ◆ according to the degree of readiness to react to a danger (the object is well ready to react to a danger; the object is partially ready to react to a danger; the object is not ready to react to a danger).

According to the degree of realization of possible impact by an object:

- ◆ the object fully realizes a danger;
- ◆ the object partially realizes a danger;
- ◆ the object does not realize a danger.

According to the degree of threat to the object:

- ◆ a fictitious danger;
- ◆ an actual danger which in its turn can be real, formal and abstract.

According to awareness about possible dangers:

- ◆ a known danger;
- ◆ an unknown danger.

According to means of danger all dangers can be classified in the following way:

- ◆ relating to organizational structure: simple danger; complex danger;
- ◆ relating to possibilities to withstand these means: avertable danger; inavertable danger;

According to the target of impact which the object has:

- ◆ relating to the presence of the target: a planned danger to the object; a spontaneous danger;
- ◆ relating to the direction of the target: a danger to an individual; a danger to a small group of people; a danger to a large group of people (on the scale of a country, region, local or external danger).

According to the number of objects towards which the impact of sources of a danger is directed:

- ◆ a danger to a large number of people;
- ◆ a danger to one object.

According to the process of impact of a danger on the object all dangers can be classified in the following way:

- ◆ relating to the way of impact on the object: direct threat; indirect threat;
- ◆ relating to the time of impact on the object: permanent impact; periodical impact.

As to the result of impact all dangers can be classified according to the damage inflicted to the object:

- ◆ acceptable danger when the damage can be restored;
- ◆ unacceptable (disastrous) danger when the damage can't be restored and the object should be destroyed.

Dangers exist in all types of national security. Their impact can be treated objectively and subjectively; their content is different. In social-psychological aspect the basis of the security constitutes the theory of social conflicts: global, geopolitical, international, internal, political, organizational, personal. Besides, there occur mutual influences of types of national security. To eliminate subjective treatment and to be able to make predictions a mathematical method with the use of real values can be implemented in order to get correlation matrixes and be able to make precise conclusions about transition of a danger into a threat.

2. The Essence of Application of a Mathematical Method

The annual state of the social environment can be estimated by qualitative indicators per each of its composing factors. The following factors have been chosen for the research:

- X1 – international migration (departures);
- X2 – birth-rate;
- X3 – death-rate;
- X4 – NGP in actual prices, millions of litas;
- X5 – employment of the population;

- X6 - the monthly gross salary;
- X7- the monthly net salary;
- X8 – the number of registered crimes;
- X9 – drug pushing;
- X10 – financing of the Department of Defense;
- X11- the Department of Defense Salaries of its Personnel.

In each factor in a chosen period of time (in our case from 1999 till 2004) there occur certain changes. Having current (statistic) and standard data it is possible to calculate the quotients of a particular factor of each year and carry out a comparative analysis with the quotients of all chosen factors of the social environment, which will allow to determine their quotients of correlation.

With the use of the program of forecasting there has been carried out a complex analysis of interrelations of the factors of the social environment and their interconnection with types of security.

For the program of forecasting we prepared data per each factor of the social environment. To do this all the factors were grouped and their level under the task was determined. The complex solution of tasks was carried out in a certain step sequel (from the 1st till the 10th step).

1. A step regressive method is used:

$$\bar{y} = \bar{b}_0 + \bar{b}_1\bar{x}_1 + \bar{b}_2\bar{x}_2 + \dots + \bar{b}_n\bar{x}_n ;$$

Where

- \bar{y} – relation (one factor is determined through other factors of the system);
- \bar{b}_0 – free number (quotient);
- $\bar{b}_1, \dots, \bar{b}_n$ – determined quotient of factors;
- $\bar{x}_1, \dots, \bar{x}_n$ – factors of the social environment.

2. The matrix is made out (\bar{X})

$$(\bar{x}_1, \bar{x}_2, \dots, \bar{x}_n, \bar{y}_n) - \bar{x}.$$

3. The matrix is calculated ($\bar{X}^1 \bar{X}$):

4. The matrix is resolved ($\bar{X}^1 \bar{X}$) into the average, ($\bar{X}_v^1 \bar{X}_v$) is derived.

5. Using the matrix ($\bar{X}_v^1 \bar{X}_v$) we calculate correlation quotients, then make out the matrix (\bar{R}):

$$(\bar{R}) = \begin{bmatrix} \bar{r}_{11} \bar{r}_{12} \dots \bar{r}_{1n} \\ \bar{r}_{21} \bar{r}_{22} \dots \bar{r}_{2n} \\ \dots \dots \dots \\ \bar{r}_{n1} \bar{r}_{n2} \dots \bar{r}_{nm} \end{bmatrix}$$

6. The correlation matrix is expanded (\bar{A}):

$$\bar{A} = \begin{bmatrix} \bar{R}(\bar{K} \times \bar{K}) & \bar{T}^1(\bar{K} \times 1) & \bar{J}(\bar{K} \times \bar{K}) \\ \bar{T}(1 \times \bar{K}) & \bar{S}(1 \times 1) & 0(1 \times \bar{K}) \\ -\bar{J}(\bar{K} \times \bar{K}) & 0(\bar{K} \times 1) & 0(\bar{K} \times \bar{K}) \end{bmatrix};$$

- Where
- $\bar{T}(1 \times \bar{K})$ – correlation matrix for independent variables (\bar{K});
 - $\bar{R}(\bar{K} \times \bar{K})$ – correlation vector for independent variables (\bar{K});
with relation (\bar{Y});
 - $\bar{S}(1 \times 1)$ – transformed vector (\bar{T});
 - $\bar{T}^1(\bar{K} \times 1)$ – correlation quotient of relation inter se (=1);
 - $\bar{J}(\bar{K} \times \bar{K})$ – single matrix;
 - $-\bar{J}(\bar{K} \times \bar{K})$ – negative single matrix.

7. The separate quotients of correlation (\bar{V}_i) are calculated:

$$(\bar{V})_i = \frac{\bar{V}_{iy} r_{yi}}{\bar{r}_{ii}}$$

8. The largest value (\bar{V}_i) is chosen. The index (i) of the largest value (\bar{V}_i)

determines a chosen factor in the regressive level. After that using a standard criterion (\bar{T}) we see if we can select the chosen factor. At further stages other criteria which estimate corrections are used (\bar{T}).

9. Including a factor in the regressive relation the correlative matrix (\bar{A}) is expressed through matrix (\bar{B}):

$$\bar{B}_{i1} = \frac{\bar{A}_{i1}}{\bar{A}_{ii}}; \quad \bar{B}_{i2} = \frac{\bar{A}_{i2}}{\bar{A}_{ii}};$$

The remaining elements are calculated according to the following algorithm:

$$\bar{B}_{ij} = \bar{A}_{ij} - \frac{\bar{A}_{ij}\bar{A}_{ij}}{\bar{A}_{ii}};$$

Where l – the index of the chosen variable.

10. The separate quotients of correlations (\bar{V}_i) are calculated.

Then steps 1– 10 are repeated for each factor. At each level of regression a new factor of social environment is included.

3. Social security

A timely liquidation of social threats demands:

- to determine in time the transition of a danger into a threat;
- to carry out long-term forecasting in order to envisage preventive measures to provide social security;
- to carry out the policy of protection of the vital values and human rights, society and state;
- to determine the degree of responsibility of the society and state in the sphere of social security;
- to provide the protection of the feeble and to give an opportunity to the strong to fulfill their plans;
- to coordinate actions of all branches of the power (legislative, executive and legal).

To carry out these tasks is possible on the base of estimation of relations

of factors of social environment and their influence on the social security. It is possible to do it on the base of the factual indexes of the main factors of the social environment.

Demographic problems. One of the groups of inner threats to the national security of Lithuania is connected with demographic problems. These are the demographic situation, migration processes, processes of depopulation and problems of national minorities.

The demographic situation is worsening. The population of Lithuania (Table 3.1) is decreasing due to negative natural growth of inhabitants (in 2005 it was - 13258 people).The situation is especially bad in the countryside.

Table 3.1
The Population of Lithuania

Year	Number of people (Thousands)			% in comparison with the total population	
	Total	City	Countryside	City	Countryside
1999	3536,4	2377,2	1159,2	67,22	32,78
2000	3512,1	2357,1	1155,0	67,11	32,89
2001	3487,0	2334,2	1152,8	66,94	33,06
2002	3475,6	2326,2	1149,4	66,92	33,08
2003	3462,5	2317,2	1145,3	66,92	33,08
2004	3445,9	2297,4	1148,5	66,67	33,33

Adapted by the authors from [Lietuvos statistikos metraštis 2002, V., 2002, P. 58; Lietuvos statistikos metraštis 2005, V., 2005, P. 60].

Migration Processes. Emigration abroad is acquiring a mass character. Especially alarming is the emigration of the most active and creative part of the population – young people and qualified specialists. The “brain drain” decreases scientific and technological potency of the country, its intellectual potential, sharpens the problem of depopulation, lack of qualified labour force and social protection of relatives and children left in Lithuania.

The record of international migration is given in Table 3.2.

Table 3.2
International migration

Year	Number of people		
	Arrived	Left	Balance
1999	2679	23418	-20739
2000	1510	21816	-20306
2001	4694	7253	-2559
2002	5110	7086	-1976
2003	4728	11032	-6304
2004	5553	15165	-9612

Adapted by the authors from [Lietuvos statistikos metraštis 2005, V., 2005, P. 9].

The data of Table 3.1 and Table 3.2 have been used for making a table of record of international migration (departure) (3.3).

Table 3.3
The Record of International Migration (departure)

Index / Year	1999	2000	2001	2002	2003	2004
The number of the departed	23,418	21,816	72,53	7,086	11,032	15,165
Population	3536,4	3512,1	3487,0	3475,6	3462,5	3445,9

Adapted by the authors from [Table 3.1 and Table 3.2].

The processes of depopulation are caused by the decrease of the level of birth-rate (which influences the physical reproduction of the nation) and fast increase of the number of old people. The record of birth-rate, death-rate and natural population growth is given in Table 3.3.

Table 3.4
Birth-rate, Death-rate and Natural Population Growth

Year / Index	Born	Died	Natural growth
1999	36415	40003	-3588
2000	34149	38919	-4770
2001	31546	40399	-8853
2002	30014	41072	-11058
2003	30598	40990	-10392
2004	30419	41340	-10921

Adapted by the authors from [Lietuvos statistikos metraštis 2005, P.58].

The data of Table 3.1 and Table 3.3 have been used for making a table of record of birth-rate and death-rate (Tables 3.4 and 3.5).

Table 3.5
The Record of Birth-Rate

Index / Year	1999	2000	2001	2002	2003	2004
The number of the born	36,415	34,149	31,546	30,014	30,598	30419
Population	3536,4	3512,1	3487,0	3475,6	3462,5	3445,9

Adapted by the authors from [Table 3.1 and Table 3.4].

Table 3.6
The Record of Death-rate

Index / Year	1999	2000	2001	2002	2003	2004
The number of the dead	40,003	38,919	40,399	41,072	40,990	41,340
Population	3536,4	3512,1	3487,0	3475,6	3462,5	3445,9

Adapted by the authors from [Table 3.1 and Table 3.4].

The problem of employment of the population. The economic growth of the country which can be estimated by the national gross product(NGP) influences the problem of employment the most.

Table 3.7
National Gross Product

Year/Index	Total (mln. of litas)	Per citizen (mln. of litas)
1999	43359	0,012303
2000	45848,4	0,013101
2001	48562,9	0,013950
2002	51948,4	0,014,975
2003	56771,9	0,016436
2004	62440,2	0,018174
2005	707630	0,020659

Adapted by the authors from [2005/12 Lietuvos ekonominė ir socialinė raida, V., 2006, P. 17].

The data of Table 3.6 have been used for making a table of record of the NGP (3.8).

Table 3.8
The Record of the NGP

Index / Year	1999	2000	2001	2002	2003	2004
NGP per citizen (mln. of litas)	0,012303	0,013101	0,013950	0,014,975	0,016436	0,018174
Total NGP (mln. of litas)	43359	45848,4	48562,9	51948,4	56771,9	62440,2

Adapted by the authors from [Table 3.7].

In spite of the fact that there is a general tendency to the increase of employed population and decrease of the level of unemployment, employment of the population remains one of the major problems. Factual data of employment of the population are given in Table 3.9.

Table 3.9
Employment of the Population of Lithuania
 (annual average data)

Metai	Labour force (thousand)	Employment of the population (thousand)	Unemployment of the population (thousand)	Population (thousand)	Unemployment (%)
1999	1796,2	1456,5	249,0	3536,4	14,6
2000	1671,5	1397,8	273,7	3512,1	16,4
2001	1635,8	1351,8	284,0	3487,0	17,4
2002	1630,3	1405,9	224,4	3475,6	13,8
2003	1641,9	1438,0	203,9	3462,6	12,4
2004	1620,6	1436,3	184,4	3445,9	11,4
2005	1606,8	1473,9	132,9	3425,3	8,3

Adapted by the authors from [Lietuvos statistikos metraštis 1997, V., 1997, P. 106–107; Lietuvos statistikos metraštis 2002, P. 88, 101; Lietuvos statistikos metraštis 2005, P. 79, 80; Lietuvos statistikos metraštis 2006, V., 2006 P. 134, 135; Demografijos metraštis 2004, P. 38].

On the base of the data of employment of the population (Table 3.9 and the number of the population (Table 3.1) there has been made a table of record of employment of population (3.10).

Table 3.10
The Record of Employment the Population

Index / Year	1999	2000	2001	2002	2003	2004
The number of employed population (thousand)	1456,5	1397,8	1351,8	1405,9	1438,0	1436,3
The number of population (thousand)	3536,4	3512,1	3487,0	3475,6	3462,6	3445,9

Adapted by the authors from [Table 3.1 and Table 3.9].

Payment. There is a tendency to a certain growth of maximum (gross) and minimum (net) monthly salary of people and average old-age pension (Table 3.11).

Table 3.11
Average Monthly Salary (Gross and Net)
Average Old-Age Pension

Index / Year	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Maximum average salary (gross)	987,4	970,8	982,3	1013,9	1072,6	1149,3
Minimum average salary (net)	722,0	692,0	699,0	728,0	786	809,6
Average monthly old-age pension	310,16	312,54	317,61	323,05	340,50	371,55

Adapted by the authors from [2005/12 Lietuvos ekonominė ir socialinė raida, V., 2006, P. 5, 9, 53].

On the base of the data of Table 3.7 and the size of the NGP per citizen there have been made tables of data of maximum (gross) average salary (Table 3.12) and minimum (net) average monthly salary (Table 3.13).

Table 3.12
The Record of Maximum (Gross) Average Monthly Salary

Index / Year	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Maximum (gross) average monthly salary	987,4	970,8	982,3	1013,9	1072,6	1072,6
NGP per citizen (litas)	12303	13101	13950	14975	16436	18174

Adapted by the authors from [Table 3.7 and Table 3.11].

Table 3.13
The Record of Minimum (Net) Average Salary

Index/ Year	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Minimum average salary (net)	722,0	692,0	699,0	728,0	786	809,6
NGP per citizen (litas)	12303	13101	13950	14975	16436	18174

Adapted by the authors from [Table 3.7 and Table 3.11].

Criminal situation. The state of security of an individual and the society is improving slowly. According to the statistic data the general number of crimes in 2004 and 2005 in comparison to 1999 increased. The number of crimes connected with grievous bodily harm, robberies and fraud also increased. The number of crimes connected with drug- pushing and use of drugs increased considerably: in 12,3 times in 2002 in comparison with 1990 and in 12,3 times in 2005 in comparison with 2004. The total number of crimes in Lithuania in 2005 in comparison with 2004 decreased from 2719 to 2631 per 100000 citizens [7].

The total number of crimes and the number of crimes connected with drugs are given in Table 3.14.

Table 3.14
The Total Number of Crimes and the Number of Crimes Connected with Drugs

Year/ Index	1999	2000	2001	2002	2003	2004
The total number of crimes	77108	82370	79265	72646	79072	84136
The number of crimes connected with drugs	395	926	1039	937	910	1230

Adapted by the authors from [Lietuvos statistikos metraštis 1996, V., 1996, P. 80; Lietuvos statistikos metraštis 2002, P. 288, 289; Lietuvos statistikos metraštis 2003, P. 295].

On the base of the data of Table 3.14 on the total number of crimes, crimes connected with drugs and the number of population (Table 3.1) there have been compiled Tables 3.15 and 3.16 of the total number of crimes and crimes connected with drugs.

Table 3.15
The Record of the Total Number of Crimes

Index / Year	1999	2000	2001	2002	2003	2004
The total number of crimes	77108	82370	79265	72646	79072	84136
Population	3536400	3512100	3487000	3475600	3462500	3445900

Table 3.16
Adapted by the authors from [Table 3.1 and Table 3.14].
The Record of Crimes Connected with Drugs

Index / Year	1999	2000	2001	2002	2003	2004
The total number of crimes connected with drugs	395	926	1039	937	910	1230
The total number of crimes	77108	82370	79265	72646	79072	84136

Adapted by the authors from [Table 3.1 and Table 3.14].

4. Military security

Military security characterizes the ability of a country and its military forces to oppose to both external and internal threats to the national security. The military forces of Lithuania have the mission of a dual character, which is explained by a constantly changing “face of the enemy” and the character of threats.

On the one hand, the role of the Armed Forces inside the country is chan-

ging. Instead of a traditional mission to defend the territory of the country from external aggression the Armed Forces must pay more attention to those missions which used to be secondary, in particular, to help civil authorities in the following cases: sallies of terrorists to the territory of Lithuania and its territorial waters; liquidation of consequences of disasters of different sorts; protection of important objects.

The ability of the Armed Forces to fulfill successfully these tasks directly influences the prosperity of the society as civil authorities are not always capable of doing these tasks themselves.

On the other hand, possible actions of the regimes that support terrorism as well as expansion of weapons of mass destruction, places of religious and ethnical conflicts need higher requirements to military men

To carry out such operations it is necessary to have well-trained expeditionary forces capable of moving and deploying quickly and carrying out successful operations even under conditions of strong resistance.

Resources of Defense. The Armed forces must be organized, trained and equipped with weapons and armaments in order to resist real modern and future threats to the national security of a country. Under conditions of growing processes of globalization and liberalization in Europe a preparation to resist outer threats by joint forces is being carried out. While estimating expenses of the collective defense on the national scale it is important to point out that the Armed forces are becoming more professional, their effectiveness are decreasing.

A small professional army must be well trained and equipped with modern techniques and weapons, which demands certain expenses.

Average world military expenses equal 2,3% of NGP. According to “Po Prahos ir Kopenhagos: naujas puslapis Lietuvos saugumo ir gynybos politikoje (New Chapter of Lithuanian White Paper On Defence)” world military expenses tend to grow. A forecast of military expenses in some countries (billions of USA dollars in 2000-2030) is shown in Table 5.1.

Table 4.1

A forecast of military expenses in some countries (billions of USA dollars)

	2000 m. (factual)		2015 m. (forecast)		2030 m. (forecast)	
1	USA	291	USA	337	USA	375
2	Russia	60	Russia	80	China	100
3	Japan	45	China	71	Russia	90
4	China	42	Japan	50	Japan	70
5	France	35	France	43	France	51
6	Great Britain	34	Great Britain	40	India	47
7	Germany	28	Germany	38	Great Britain	45
8	Saudi Arabia	18	India	34	Germany	45
9	Taiwan	17	Saudi Arabia	29	Saudi Arabia	33
10	India	14	Taiwan	21	Taiwan	26

Adapted by the authors from [Joint Doctrine and Concepts Center, UK MOD: *Strategic Trends: Military Dimension*, 2003, p. 5].

Having limited recourses of defense Lithuania strives to maintain balance between the plans and available recourses for their implementation. Planning of the defense is carried out with rational and real possibilities taken into account. In 2004 eleven main political parties of Lithuania renewed the agreement about the priorities of the policy of defense, directions of development and financing of the army in 2005-2008. Such political agreement is an important condition to provide the ongoing of reforms, worthy financing and the status of Lithuania as a reliable ally and member of the NATO. Since 1998 a financial aid from the budget of the Department of National Defense which has been named “Delta” has been rendered to other institutions (the regiments of the Home Service of the Home Department, the Service of the Defense of

the State Frontier). That's why financing of the Department of National Defense is less than the standard of 2% of NGP. So that Lithuania could successfully continue the reform of the army and fulfilling its obligations to the NATO the budget of the Department of National Defense must increase while the expenses for other institutions from its budget must be decreased.

Financing of the Department of National Defense in 1993-2004 in % of NGP is given in table 5. 2.

The estimation of relations of the factors of the social environment and their influence on the military security has been carried out by comparing factual and required indexes of their main types during the period of 1999-2004.

Financing of the Department of National Defense. The basis of the table of the basic data is the annual % of NGP allocated to the Department of Defense and 2% required for its financing.

Table 4.2
The Record of Financing of the Department of Defense

Index / Year	1999	2000	2001	2002	2003	2004
% of the NGP	1,04	1,33	1,4	1,42	1,48	1,41
Required %	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0

Adapted by the authors from [Krašto apsauga Nr. 10 (101) 2006 06 116 – 2006 07 01].

Lithuania strives to use effectively the resources allocated on its defense. While creating a modern army capable of interacting with the Armed Forces of the NATO main attention is paid to its sufficient material and technical equipment, training of the personnel as well as buying and modernization of weapons and military techniques. The expenses of the Department of National Defense for these purposes are shown in Table 3.

The basis of the table of the record of salaries to the personnel is the annual % for the payment of the personnel extracted from total expenses and 50% required on their payment

The record is given in Table 3

Table 4.3
The Record of Expenses of the Department of National Defense on the Salaries of its Personnel

Index /Year	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Salaries of the staff (% of all expenses)	69,38	57,0	53,24	55,74	50,1	46,47
Required 50% of all expenses)	50	50	50	50	50	50

Adapted by the authors from [Krašto apsauga Nr. 10 (101) 2006 06 116 – 2006 07 01].

5. The Results of Determination of the Correlation Links of Factors of the Social Environment and Their Influence on the Social and Military Security

On the base of the data of Tables 3.3, 3.5, 3.6, 3.8, 3.10, 3.12, 3.13, 3.15, 3.16, of the section on Social Security and Tables 4.2 and 4.3 of the section on Military Security there have been compiled a Summary Table 25 to determine correlation connections of factors of the social environment.

Table 5.1
The Main Factors of the Social Environment

Factors of the social environment	Notations	Factual indices	Years					
		Indices used for Calculations	1999	2000	2001	2002	2003	2004
International migration (departure)	X1	The number of the departed (thousands of people)	23,418	21,816	72,53	7,086	11,032	15,165
		The number of the population (thousands of people)	3536,4	3512,1	3487,0	3475,6	3462,5	3445,9

Birth-Rate	X2	The number of the born (thousands of people)	36,415	34,149	31,546	30,014	30,598	30,419
		The number of the population (thousands of people)	3536,4	3512,1	3487,0	3475,6	3462,5	3445,9
Death-Rate	X3	The number of the dead (thousands of people)	40,003	38,919	40,399	41,072	40,990	41,340
		The number of the population (thousands of people)	3536,4	3512,1	3487,0	3475,6	3462,5	3445,9
National Gross Product	X4	NGP per citizen (thousands of litas)	0,012303	0,013101	0,013950	0,014,975	0,016436	0,018174
		Total NGP (mln. of litas)	43359	45848,4	48562,9	51948,4	56771,9	62440,2
Employment of the population	X5	The number of the employed (thousands of people)	1456,5	1397,8	1351,8	1405,9	1438,0	1436,3
		The number of the population (thousands of people)	3536,4	3512,1	3487,0	3475,6	3462,6	3445,9
Maximum (gross) average monthly salary	X6	Maximum (gross) average monthly salary (litas)	987,4	970,8	982,3	1013,9	1072,6	1072,6
		NGP per citizen (litas)	12303	13101	13950	14975	16436	18174
Minimum (Net) average monthly salary	X7	Minimum (Net) average monthly salary	722,0	692,0	699,0	728,0	786	809,6
		NGP per citizen (thousands of litas)	12303	13101	13950	14975	16436	18174
Crimes	X8	The total number of crimes (thousands of people)	77108	82370	79265	72646	79072	84136
		The number of the population (thousands of people)	3536,4	3512,1	3487,0	3475,6	3462,5	3445,9

Crimes connected with drugs	X9	The total number of crimes connected with drugs (thousands of people)	395	926	1039	937	910	1230
		The total number of crimes(thousands of people)	77108	82370	79265	72646	79072	84136
Financing of the Department of National Defense	X10	% of the NGP	1,04	1,33	1,4	1,42	1,48	1,41
		The required % of the NGP	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Expenses of the Department of Defense	X11	% of all expenses on salaries for the personnel	69,38	57,0	53,24	55,74	50,1	46,47
		The required % of all expenses on salaries for the personnel	50	50	50	50	50	50

The result of the calculations is shown in Table 5.2 “The Matrix of the Correlation Links of the Factors of the Social Environment”.

Table 5.2
The Matrix of the Correlation Links of the Factors of the Social Environment

	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10	x11
x1	1.0	-0.74	0.044	0.27	0.22	0.021	-0.43	0.46	0.59	0.33	-0.58
x2		1.0	0.63	0.43	-0.72	-0.098	-0.21	-0.89	-0.94	-0.81	-0.022
x3			1.0	0.93	-0.79	-0.22	-0.84	-0.82	-0.75	-0.85	-0.71
x4				1.0	-0.76	0.059	-0.81	-0.58	-0.52	-0.62	-0.86
x5					1.0	-0.20	0.40	0.75	0.76	0.71	0.58
x6						1.0	0.44	0.42	0.31	0.50	-0.16
x7							1.0	0.55	0.38	0.66	0.66
x8								1.0	0.97	0.99	0.23
x9									1.0	0.92	0.19
x10										1.0	0.29
x11											1.0

The analysis of correlation quotients of factors of the social environment.
 The degree of mutual dependence of the factors means:

- ◆ strong links (the quotients the value of which are from more than 0,8 till 1,0);
- ◆ medium links (the quotients the value of which are from more than 0,5 till 0,8);
- ◆ weak links (the quotients the value of which are from more than 0,1 till 0,5);
- ◆ weak negative influence of the factors on the system (the quotients the value of which are from - 0,1 till -0,5);
- ◆ negative influence of the factors on the system (the quotients the value of which are less than -0,5 till -0,8);
- ◆ strong negative influence of the factors on the system (the quotients the value of which are less than -0,8 till -1,0).
- ◆ The analysis of the data of the matrix of the correlation links have been carried out in the following order:
- ◆ we choose two factors, in our case X5 – employment of the population and X10 – financing of the Department of the National Defense. Then we determine correlation links of factors X5 and X10 with factors X1 (international migration – departure), X2 (birth-rate), X3 (death-rate), X7 (minimum average monthly salary (net), X8 (crimes);
- ◆ from Table 26 we choose two correlation quotients for factors X5 and X10 according to the following indices: a) three correlation quotients per each which determine strong, medium and weak positive links;
- ◆ b) three correlation quotients per each which exert weak negative, negative and strong negative influence on the system;
- ◆ X5 – employment of the population: a) there are no strong links a) medium links with X1 – international migration (departure), X7 – minimum average monthly salaries; c) weak links with X2- birth-rate, X3- death-rate; d) weak negative influence on the system of national security X10; e) there is no negative influence of the factors on the system.

Strong links – no.

Medium links:

X1 (0,52) – international migration (departure). It decreases the number of employed population especially well-qualified ones, while there are not enough possibilities of requalification. It is necessary to carry out the policy of the labour market directed towards the decrease of the number of those who leave the country;

X7 (0,59) – minimum average monthly salary (net). A small size and comparatively slow rate of its increase do not greatly influence the desire of people to work. It is necessary to take certain measures towards its constant growth.

Weak links. X2 (0,22) – birth-rate. Because of low birth-rate the number of people involved into labour activity is decreasing. It is necessary to take effective measures (social, psychological, moral, etc.) to increase birth-rate.

X3 (0,22) – death-rate. It decreases the number of employed population. It is necessary to take measures not only to increase the effectiveness of the system of healthcare but also to improve the system of law and order (many transport offenses, suicides, murders) and the system of up-bringing.

Weak negative influence of the factors on the system: X10 (-0,41)

- financing of the Department of National Defense. Insufficient financing of the Department of National Defense exerts negative influence on the employment of the population because of small salaries of professional military men. Besides, some money from the budget is allocated to the needs not connected with enlarging productive activity and actions directed towards improvement of the system of healthcare.

Negative influence of the factors on the system of social security – no.

Strong negative influence of the factors on the system – no.

X10 – financing of the Department of National Defense: - a) strong links – no; b) medium links with X4; c) weak links with X3, X7 and X8; d) weak negative influence of the factors on the system of military security: X5; e) negative influence on the system of military security: X1; f) strong negative influence on the system of military security: X2.

Strong links.– no.

Medium links:

X4 (0,69) – NGP in actual prices per citizen. Financing of the Department of National Security of Lithuania depends on the size of NGP of the country. It is necessary to take certain measures to increase the rate of the growth of the NGP.

Weak links:

X3 (0,47) – death-rate. It decreases the number of the people contributing to the NGP. It is necessary to take similar measures to those in social security.

X7 (0,37) – minimum average monthly salary. The increase of the number of people who get a minimum salary decreases their possibilities to contribute to the growth of the NGP. In its turn it influences the possibility to increase financing of the Department of National Defense.

Weak negative influence of the factors on the system of military security:

X5 9-(0,41) – employment of the population. Low employment of the population decreases the number of people contributing to the growth of the NGP. To make the situation better it is necessary to improve the policy of employment of the population.

Negative influence of the factors on the system of military security:

X1 (-0,75) – international migration (departure). It decreases the number of employed population, especially qualified specialists who contribute considerably to the growth of the NGP. It demands similar measures to those in providing social security.

Strong negative influence of the factors on the system of military security:

X2 (-0,92) – birth-rate. If the situation with birth-rate does not change in a certain period of time there won't be enough working people, which will negatively influence the formation of the NGP and the possibility to renew the Army.

On the base of the carried out analysis there has been compiled Table 27 which allows to determine priorities for improvement of the present situation.

Table 5.3
The Results of Correlation of the Factors of the Social Environment And Their Influence on Social and Military Security

Types of links of the factors	Characteristics of correlation links	Indices of social and military security		Priorities
		Social security X5- employment of the population	Military security X11- financing of the Department of National Defence	
Positive links	Strong links	-	-	X1- international migration
	Medium links	X1	X4	X2- birth-rate
	Weak links	X2, X3	X3, X7, X8	X3- death-rate
Negative links	Weak negative	X10	X5	X5- employment of the population
	Negative	-	X1	X7- minimum salary
	Strong negative	-	X2	X8- crimes X10- financing of the Department of National Defence

Having determined the main priorities there appears a possibility to make up a plan of definite measures to improve social and military security.

Conclusions

1. The carried out analysis shows that factors of social environment are closely interconnected and considerably influence social and military security. The suggested order of the analysis allows to determine the most dangerous spheres of the social environment which play a great role in provision of social and military security.

2. It is possible to carry out a complex and systematic analysis of any system which consists of components. They can be characterized by both statistic data and the data of expert evaluation.

References

1. 2005/12 Lietuvos ekonominė ir socialinė raida, V., 2006.
2. Гаджиев К. С., „Введение в политическую науку“. Москва: Институт открытое общество, 1997.
3. Iš Aljanso – griežtas signalas gynybos išlaidas mažinančiai Lietuvai. Krašto apsauga Nr. 10 (101) 2006 06 116 – 2006 07 01. Krašto apsaugos ministerijos informacinis leidinys.
4. Krašto apsaugos ministerijos 2006–2008 metų sutrumpintas strateginis veiklos planas. Krašto apsauga, Nr. 4 (95), 2006 02 27 – 2006 03 13. Krašto apsaugos informacinis leidinys.
5. Lietuvos statistikos metraštis 2005. – V., 2005.
6. Lietuvos statistikos metraštis 2006. – V., 2006.
7. Lietuvos parlamentinių partijų susitarimas dėl 2005–2008 metų gynybos politikos siekiant Lietuvos saugumo. – <http://www.kam.lt/index.php?ItemId=26613> 2005.09.05.
8. Makštutis A. Veiklos vadyba. – V., 1999.
9. Malovikas A. Kariuomenės komunikacinės sistemos modernizavimas globalizacijos sąlygomis//Regioninio bendradarbiavimo saugumas. Mokslo darbų rinkinys. – V., 2005.
10. Po Prahos ir Kopenhagos: naujas puslapis Lietuvos saugumo ir gynybos politikoje (New Chapter of Lithuanian White Paper On Defence). Lietu-

vos krašto apsaugos ministerija, Vilnius, 2004.

11. Sarapinas V. Palinkėjime vieni kitiems darbingų metų. Krašto apsauga, Nr. 1 (92), 2006 01 13 – 2006 01 27. Krašto apsaugos ministerijos informacinis leidinys.

12. Žigaras F. Lietuvos, Latvijos ir Estijos bendradarbiavimo vaidmuo stiprinant nacionalinį saugumą // Regioninio bendradarbiavimo saugumas (Mokslo darbų rinkinys). – Vilnius, 2005.

13. Жигарас Ф., Маловикас А. Пути решения проблем национальной безопасности Литвы // Региональная безопасность и развитие: международный и национальный контекст (Regional security and development: international and national context). – Минск, 2005.

14. Жигарас Ф., Маловикас А. Социальные проблемы и пути их решения в Литовской Республике. – Белорусский экономический журнал, № 3, 2005.

HARMONIOUS DEVELOPMENT OF THE STATE AND SOCIETY

**Antanas Makštutis, Rasa Smaliukienė and
Stasys Paulauskas**

*The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania
and Klaipėda University*

Abstract

The National Security Concept is presented under circumstances of global economy and market while Lithuania's integration into NATO and EU structures is in process. The guarantee of national security is rapid development of national economy and market which is guaranteed by creating of national product, by production and realization in the national market, by decreasing of import flows and increasing of export volume. In order to reach this goal it is necessary to work out a project of harmonious development of State and society together with amendments to the constitution, which would guarantee project implementation in Lithuania and would serve as a guarantor to strengthen national security in the common NATO and EU space.

Keywords: *harmonious, development, state, society, progress, democracy, factors, problems, security.*

Introduction

In the tenth decade of the 20th century, reform of the political, economic and social system effected by the State institutions was the essential change in the forms of ownership, State institutions, methodics of management and self-management of other organizations, its implementation methods, laws,

interrelation of people and their approach to work [Quality...].

At the beginning of the 21st century, the European Union (EU) and NATO structures set especially complex tasks to the Republic of Lithuania and society in the field of the rational exploitation of human, natural, material and financial resources, the optimum solution thereof would create the real conditions for forecast of the trends in national economy and market strategy. The implementation of those trends will be predetermined by the creation of the national product and realization in the national, EU and world markets [Makštutis 5].

It is possible to state that efficiency of the activity as well as competitive advantage of the State institutions and all organizations depend on the working personnel (the qualification of the personnel, professional experience, a degree of modernization of jobs, conformity of the application of progress, i.e. the rational use of human resources in each working place), the system of motivation for the work performed, and what working conditions of the internal and external environment are created by the State institutions and all organizations (labour relations, management, labour efficiency and motivation) [Makštutis 3].

The environmental factors of all organizations depend on the labour efficiency of the State institutions, the quantity and quality of the services supplied to the society, acceleration of the development of national economy and increase of market competitiveness in the EU and world markets. Improvement in the political, economic and social relations of the State and society is the crucial scientific problem of the 21st century relating to the improvement of management and self-management, which is analyzed by the world and Lithuanian scientists, whereas the problem of permanent optimization of human labour in practice is becoming still more urgent, since its tackling requires the constant modernization of the State institutions and all organizations [Makštutis 2].

The objective of research is to prepare the project of the harmonious development of the State and society and to formulate the amendments to the Constitution for implementation of this project, as a new system of the 21st century in the geopolitical environment of Lithuania.

Research tasks are to specify the human activity optimization trends, to calculate the rational use of natural and material resources, to prepare the

optimum model of management and self-management for the improvement of the environment in the organizations by applying quantitative and qualitative evaluation criteria of the personnel, to develop a model of the system for the creation and implementation of the national product, to present its implementation stages for the rapid development of national economy and market under the conditions of globalization.

Research object is the system of the harmonious development of the State and society.

Research results are the preparation of a model for the improvement of the system for the qualitative and quantitative evaluation of national, natural, material, financial and human resources, description of its implementation stages, creation and presentation of the models of the separate stages of a model for optimization of the activity of Lithuanian organizations, for forecast of national economy and market under the conditions of global economy and market, generalization of the results, formulation and presentation of the conclusions.

1. Improvement of the state and society administration-self-government system

The administration-self-government of the State and society is a complicated 21st century scientific and especially urgent practical national problem, the search of theoretical consideration and practical solutions of which extended throughout the history of the world nations. In the past, the science of administration was not a proper measure for solving that problem, change in the models of administration-self-government of the State and society was predetermined by the clash of political interests, actions of leaders and masses, military coups and revolutions [Paulauskas 1].

At the beginning of the 21st century, the unity of democracy and progress creates favourable opportunities for analysis of the problems of the harmonious development of the State and society administration-self-government quality, adequacy of democracy and progress and for forecast of solutions on the basis of scientific-practical research: at the political, economic and social

environment level in the common space of Lithuania and European Union (EU) within the world context – under the conditions of global economy and market [Kaziliūnas].

In the EU 6th Framework Programme for Research and in the priority scientific research trend of the Republic of Lithuania “Citizens and Governance in a Knowledge-based Society”, the goals are specified and financial possibilities are created for searching the scientifically grounded solutions, ways for improvement of administration-self-government. In the Lisbon strategy, scientific research is foreseen as the major lever for acceleration of progress and development. This just confirms the special importance of the Project at the national and global level, therefore Lithuanian scientists, entrepreneurs, politicians and representatives of the public speak today for its necessary preparation and implementation, and the people of Lithuania anticipate hopefully the rapid development of progress [Geostrategic...].

2. Harmonious development strategy of national economy and market

The restoration of the sovereignty of the Republic of Lithuania was conditioned by the cultural maturity of the nation, the capacity developed to solve independently and reasonably the issues relating to the administration-self-government of the State and society. The participants of the Reform Movement (Sąjūdis) were right to perceive that purposeful and qualitative development of administration-self-government, perfection of its democratic mechanisms may condition the growth of the development of social activity and of the potential of national economy and innovations, this creating the real conditions for the harmonious development of the State and society under the conditions of globalization in the 21st century [Bielinis].

During 17 years following the restoration of Independence, sufficient opportunities existed for the advantages of the Constitution of the Republic of Lithuania and a model of the administration of the State and self-government enforced in it. The choice that was made enabled one to a greater part to dismantle the system of the administrative management that predetermined

stagnation and to expand the normative regulation, to provide the administration of the State and self-government with legal normatives. In the first years after the restoration of Independence, it was sought to decrease administration and to boost self-government. The essential lever of economic growth was considered to be the development of private initiative opportunities and business. The purposeful reduction of administration and the development of self-government predetermined the speed of the development of national economy and market, culture, education, and science [Paulauskas 1].

However, the norms of quantitative type prevailing in the fundamental law of the country and the lack of qualitative principles created the opportunities for different interpretations of the development of self-government, to narrow its meaning to the local self-government. At the scale of the country, the qualitative system of self administration was equally developed not the whole period, and in some cases the opportunities were created to oppose administration to self-government. Accession to the EU and the needs for implementing of the Structural Funds underpinned the strengthening of administration (specified as “public administration”) and the restriction of the development of self-government at all levels of the State and society structure, which also impedes the opportunities for the use of progress in the development of national economy and market under the conditions of the 21st century global economy [Makštutis 1].

Even though the institute of enacting laws and other normatives, the Seimas of the Republic of Lithuania and the executive body, the Government of the Republic of Lithuania, are considerably overworking, the major part of the passed laws and amendments thereof are insufficiently oriented to the future and tackle short-term problems in the common space of Lithuania-the EU. The “language” of some legal acts is comprehensible only to the state servants; it is hardly perceivable by Lithuanian people. Owing to the complex system of control institutions, numerous constantly made amendments and contradictions, the adequacy of legal acts regulating energy, transport, organization of land exploitation, environmental protection and other important fields gives rise to the grounded reproaches on the part of society [The Constitution...].

The opportunities of strategic management are not used properly for assurance of the harmonious development of the State and society, even though three national strategies have been adopted; they are used for guidance to a low extent. The in-

definiteness of strategic perspective and the prevailing management of deviations predetermine the leadership in the world expressed in the numbers of prisoners and suicides. The unclear future of the State and society drives to despair the major part of the population of the country, whereas young people constantly leave Lithuania for other states where they have better conditions for implementation of their dreams to live better and ensure the future of their families [Makštutis 3].

Currently, the system of administration and self-government of the State does not comply any more with the challenges of the 21st century, even though certain elements of democracy in Lithuania were implemented, namely: independent elections (of the Seimas members and the members to the municipal boards), the independent system of the courts and mass media; however, in the periods between the elections the interests of governance prevail, and the principles of self-government are violated. Self-government has been developed slowly, since the same persons initiate and prepare the draft laws, adopt them and are responsible for their implementation. The scientific potential of the country is used inefficiently, this resulting in the reduced opportunities for the harmonious development of the State and society. The activity of the institutes of democracy is often directed to the search of “ideal politicians” [Paulauskas 1].

The 21st century globalization challenges, the EU harmonious development methodology and practice stimulate the improvement of the system of administration-self-government of the State and society, its institutes of democracy development. The needs for the implementation of the Lisbon strategic goals, the creation of a knowledge-based society, the acceleration of the development based on the creation of innovations and implementation of priorities point out to the essential trend in the improvement of democratic mechanisms, that is the restructuring of the system of administration-self-government of the State and society [Makštutis 4].

3. The strategic project of the harmonious development

In the project, after application of the most novel methodological principles for the development of administration-self-government of the State and society, to assess the status of the development of administration-self-go-

vernment of the Republic of Lithuania, to form the system of its harmonization, with the help of which it would be possible to tackle in a consistent way the accumulated life problems of the people, this covering the preparation of the project for the harmonious development of the State and society to comply with the challenges of the 21st century global economy to the national economy for assurance the national and private security [Rakauskienė].

The key tasks of the project to be tackled.

- ◆ **To analyze** the methodological and methodical preconditions of the administration of the State and of the development of self-government for the transfer from the existing inharmonious system to the system of the relations of the democratic society under the globalization conditions. For that purpose it is necessary to systematize the know-how of the EU states, USA and other countries and to develop a model of democracy and development harmonization, most acceptable to Lithuania.
- ◆ **To analyze** the development of the administration and self-government of the Republic of Lithuania in the period following the restoration of Independence and to evaluate the possibilities of its harmonization. For that purpose it is necessary to evaluate the adequacy of quality and structure of the Constitution of the Republic of Lithuania, the structure of administration and self-government of the State, its functions and the adequacy of democratic mechanisms for their implementation, the adequacy of interaction of business self-management and administration of the State, the harmonization opportunities of democracy mechanisms.
- ◆ **To form** the system for the creation and implementation of the long-term qualitative development strategy encompassing legal, organizational and financial mechanisms of its implementation, to prepare an optimum model of administration and self-government of the State, based on the objective tendencies of development, to guarantee its functions, structure and self-regulation mechanisms

for the harmonious development of the State and society in the common space of Lithuania and the EU.

- ◆ **To prepare** the project of the harmonious development of the State and society and amendments to the Constitution, necessary for its implementation.

The project must be in compliance with the logic of investigation and solutions of research work dealing with social problems, while theoretical statements and models proposed should be based on the results of representative empirical research performed [Probst].

The authors must submit the research material in the established form, including the Project (with the application of written, audio, video, computer and other modern means), the preparation, submission, approval and implementation conditions of which will be foreseen in the contract-order [www...].

The project structure is constituted of the introduction, methodological, methodical, research and project parts, conclusions, proposals with the terms for implementation of separate stages of the project in the Republic of Lithuania and for ensuring the harmonious development of society under the real conditions of democratic self-government [Paulauskas 2].

Conclusions

1. The Foundation for the Harmonious Development of the State and Society accumulates the financial resources necessary for the funding of the Project.
2. The Foundation for the Harmonious Development of the State and Society addresses to the Government of the Republic of Lithuania for allocation of the Project funding amount.
3. The Foundation for the Harmonious Development of the State and Society signs the agreement with a group of Lithuanian scientists for the preparation of the Project, approves the estimate of works and the calendar schedule of works.
4. The Foundation for the Harmonious Development of the State and So-

ciety coordinates the trends for the Project preparation and structure.

5. The Foundation for the Harmonious Development of the State and Society organizes the international examination of the Project (with the participation of experts from Poland, Germany, Estonia or Netherlands), evaluation and Project approval.

6. The Foundation for the Harmonious Development of the State and Society approves the Project acceptance act and pays the Project preparation expenses according to the approved estimate in the procedure prescribed in the agreement.

7. The Foundation for the Harmonious Development of the State and Society submits the Project to the Society and State institutions for implementing in the established procedure between the group of Lithuanian scientists, the Foundation and higher rank institutions of administration of the Republic of Lithuania: the Government, the Seimas and the President.

References

1. The Constitution of the Republic of Lithuania. – Kaunas: Mažoji poli-grafija, 2006. – 48 p.
2. Bielinis, L. Society, Power and Mass Media. – Vilnius: Eugrimas, 2005. – 127 p. (In Lithuanian)
3. Kaziliūnas, A. Quality Analysis, Planning and Audit. Monograph. – Vilnius: LTU, 2006. – 312 p. (In Lithuanian)
4. Quality Management Challenges: Value to the Consumer or Benefit to Business. Proceedings of the International Conference on Quality Management. – Kaunas: Technologija, 2006. – 184 p. (In Lithuanian)
5. Makštutis, A. Principles of Strategic Management. Monograph. – Klaipėda: KU, 2001. – 380 p. (In Lithuanian)
6. Makštutis, A. Strategic Planning under Conditions of Globalization. – Vilnius: LKA, 2006. – 167 p. (In Lithuanian)
7. Makštutis, A. Total Quality Management under Condition of Globali-

zation. – Vilnius: LKA, 2005. – 154 p.

(In Lithuanian)

8. Makštutis, A. Activity Management: Theory and Practice. Monograph. – Vilnius: LR MES LC, 1999. – 511 p. (In Lithuanian)

9. Makštutis, A., Kotlyar, V.S, Maj, I., Aliaev A.V. Management and Globalization in the 21st Century. Monograph. – Moscow: Kanon, 2006. – 335 p. (In Russian).

10. Paulauskas, S. Self-Management Dialectics. Monograph. – Klaipėda: KU, 1999. – 251 p. (In Lithuanian)

11. Paulauskas, S. Democratic Self-Government. Monograph. – Klaipėda: Eksponentė, 2000. – 107 p.

(In Lithuanian)

12. Probst, G., Raub, S., Romhardt, K. Management of Knowledge. – Vilnius: Knygiai, 2006. – 352 p.

(In Lithuanian)

13. Rakauskienė, O.G. State Economic Policy of the State. Monograph. – Vilnius: LTU, 2006. – 772 p.

(In Lithuanian)

14. Geostrategic Importance of the Northern Countries for Lithuania./A Group of Authors. – Vilnius: Eugrimas, 2005. – 115 p. (In Lithuanian)

15. www.fondarniraida.lt

VALSTYBĖS IR VISUOMENĖS RAIDOS VADYBA: PRAEITIS, DABARTIS, ATEITIS

Antanas Makštutis

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Santrauka

Darbe analizuojami bendradarbiavimo saugumo veiksniai Baltijos jūros regione, globalios ekonomikos veiksniai, kurie daro įtaką šio regiono atskirų valstybių nacionalinių rinkų dabarties ir ateities raidai bendroje Europos Sąjungos (ES) rinkos raidoje. Pažymima, kad šiandien ES pagrindiniai rinkos veiksniai – laisvas žmonių, prekių ir kapitalo judėjimas – destabilizuoja atskiros Baltijos jūros regiono valstybės rinkos raidą, o ateityje nacionalinei valstybei bus keliami dar sudėtingesni uždaviniai. Darbe pateikiami Baltijos jūros regiono specifinės geopolitinės aplinkos veiksnių tyrimų rezultatai, numatomi keliai ir būdai ateities politinėms, ekonominėms ir socialinėms problemoms spręsti šiame regione globalizacijos sąlygomis.

Reikšminiai žodžiai: *valstybė, visuomenė, globalizacija, ekonomika, politika, socialinė aplinka, organizacija, išteklių, produktas, efektyvumas, raida, žmogus, šeima, kokybė, ateitis.*

Įvadas

Baltijos jūros regionas buvo, yra ir bus ypatingas savo geopolitine aplinka, nes jo erdvėje yra išsidėstę valstybės: Danija, Norvegija, Švedija, Suomija, Rusija, Estija, Latvija, Lietuva, Rusija (*Kaliningrado sritis – Rusijos Federacijos subjektas*), Lenkija ir Vokietija (*11 nacionalinių kraštų*), kurias geogra-

fiškai jungia Baltijos jūra, istorinė praeitis, dabarties realybė ir ateities sudėtingos nacionalinių kraštų raidos prognozės. Baltijos jūros regione gyvena apie 153 mln. gyventojų (*kartu su 1 mln. gyventojų Kaliningrado srityje*). ES gyvena apie 460 mln., o Baltijos jūros regione – 153 mln. gyventojų, tačiau šio regiono dalis ES sudaro 33,3 %, todėl Baltijos jūros regionas yra ypač svarbus Vakarų–Rytų ir Rytų–Vakarų politiniams, ekonominiams ir socialiniams santykiams pasaulyje [7, 11, 14, 16,17].

Istorinėje praelyje gausu nuolatinių pasaulinių, žemyninių, regioninių ir nacionalinių konfliktų, kurių rezultatai yra dabartis.

Dabarties realybė pasižymi valstybių ir visuomenių skirtinga politine, ekonomine ir socialine orientacija: Vakarai – Rytai – *amžina konfliktų paieškos dilema*, Europos Sąjunga – *konstitucija ir nuolat tobulinama sistema*, Nepriklausomų valstybių sandrauga – *be konkretumo ir realių perspektyvų ateities*, neutralitetas – *Norvegijos ekonomikos raida* ir NATO – *globalaus, žemyninio, regioninio ir nacionalinio bendradarbiavimo saugumo garantas* [19, 23, 26].

Ateityje bus sudėtinga užtikrinti nacionalinių valstybių ir visuomenių politinės, ekonominės, socialinės aplinkos veiksmų vienovę Vakaruose–Rytuose ir pasaulyje globalios ekonomikos sąlygomis, kurios spartina stambiaus kapitalo kaupimą ir plėtojamą tarpkontinentiniu lygmeniu arba stambiųjų pasaulio korporacijų monopolinę veiklą Europos, Azijos, Afrikos, Australijos, Amerikos rinkose. Šios veiklos rezultatas – ir pozityvus, ir negatyvus [27, 29, 30, 31].

Teigiamas rezultatas – apibūdinamas pažangos plėtra, kuriai mažai įtakos turi atskirų valstybių sienos ir priimami politiniai sprendimai, taip pat naujo produkto kūrimu ir naujų darbo vietų perkėlimu į Aziją, esamų Europoje darbo vietų stygiumi ir sparčia žmonių migracija iš Azijos į Europą (*ypač į Skandinavijos valstybes*), nes sutinkama dirbti už daug mažesnę darbo užmokestį (*kai kuriose valstybėse – net už nustatytą minimalią algą*). Tai naudinga verslo kooperacijos plėtrai, nes tarpinis rezultatas – tai naujo produkto savikainos sumažinimas ir verslo konkurencingumo didinimas globalios ekonomikos lygmeniu pasaulio rinkoje [1, 2, 4, 6, 10].

Neigiamas rezultatas – apibūdinamas socialinės aplinkos nestabilumu atskirose Vakarų (ES) ir Rytų (NVS) valstybėse, nes politinės ir ekonominės aplinkos veiksniai daro neigiamą įtaką socialinės aplinkos veiksmams viso-

se be išimties šalyse (ES: *Vokietijoje, Danijoje, Švedijoje, Suomijoje, Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Lenkijoje ir kitose: Norvegijoje, Rusijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje*). ES ekspertai ir Pasaulio banko ekspertai vieningai pripažįsta, kad atskiros valstybės nepajėgios spręsti sudėtingų socialinės aplinkos problemų, o pastarosios silpnina regioninio bendradarbiavimo saugumą Baltijos jūros regione, Europoje, Azijoje ir pasaulyje. Šiandien ir ateityje nei vienoje valstybėje žmogus absoliučiai negali jaustis saugus, nes pažeidžiamas žmogaus ir šeimos privatumas, kuris ir yra globalinio, žemyninio, regioninio ir nacionalinio saugumo pagrindas [3, 5, 7, 8, 9, 10, 21, 32].

Šio darbo teorinė ir praktinė problema susijusi su tuo, kad atskira valstybė viena nepajėgi spręsti pagrindinių valstybės ir visuomenės raidos nacionalinio saugumo uždavinių, nes dėl globalios ekonomikos įtakos nacionalinės valstybės vidinės grėsmės didėja sparčiau už išorines grėsmes ir ši tendencija pasaulyje plinta dėl spartaus gamtos išteklių mažėjimo ir žmoniškųjų išteklių didėjimo.

Tyrimo tikslas – analizuoti bendradarbiavimo saugumą Baltijos jūros regione.

Tyrimo uždaviniai – tyrinėti Lietuvos Respublikos vidinės ir išorinės aplinkos veiksnius, nustatyti politinės, ekonominės ir socialinės aplinkos raidos tendencijas, prognozuoti Lietuvos Respublikos vietą Baltijos jūros regione tarp Vakarų ir Rytų.

Tyrimo objektas – regioninio bendradarbiavimo saugumo Baltijos jūros regione politinės, ekonominės ir socialinės aplinkos veiksniai.

Tyrimo metodai – analitinis, statistinis, duomenų rinkimo ir apdorojimo, analizės ir sintezės, matematinio modeliavimo, grafinis, ekspertinis, palyginimo ir kiti integriniai.

Tyrimo rezultatai – regioninio bendradarbiavimo saugumo Baltijos jūros regione raidos prognozės.

Duomenų šaltiniai – užsienio ir Lietuvos autorių naujausi darbai, tarptautinių mokslinių konferencijų medžiaga, 2000–2005 metais atliktų tyrimų duomenys, taip pat Pasaulio banko, ES, NVS, atskirų valstybių statistikos duomenys ir kiti oficialūs šaltiniai.

Pasirinkta tema lėmė ir šio darbo struktūrą, kurią sudaro analizuojami bendradarbiavimo saugumo Baltijos jūros regione trys pagrindiniai lygiai, tai:

- ◆ Politinės aplinkos strateginė apžvalga.

- ◆ Ekonominės aplinkos strateginė apžvalga.
- ◆ Socialinės aplinkos strateginė apžvalga.

Darbo pabaigoje apibendrinami tyrimų rezultatai, pateikiamos išvados ir rekomendacijos bendradarbiavimo saugumui Baltijos jūros regione stiprinti.

Politinė aplinka

Žmonių bendravimas ir jų gyvenimo privatus saugumas sudaro bet kurioje valstybėje saugaus bendradarbiavimo pagrindą politinės aplinkos raidai, Baltijos jūros regione – visų šio regiono valstybių politinės aplinkos raidai Europoje, tarp Vakarų–Rytų ir Rytų–Vakarų [16].

Estijos politikai 1999 metų gruodį Švedijoje pristatė Yule-land (*Kalėdų šventės šalių*) teritorijos, apimančios Skandinavijos valstybes, Didžiąją Britaniją ir Estiją, idėją. Estijoje 2001 metais vyko diskusijos, ar nevertėtų angliško pavadinimo „Estonia“ pakeisti į „Estland“, kad patraukliau skambėtų, o dryžuotą vėliavą pakeisti į kryžių, kad geriau atrodytų. Iš vienos pusės, tai yra geopolitinės Estijos tarptautinių problemų sprendimų tendencijos užsienio politikoje, antra vertus, tai yra realus žmonių mąstymas šalies viduje nacionalinėms problemoms spręsti globalios politikos sąlygomis. Taip Estija bando trauktis iš trijų (*Lietuvos, Latvijos, Estijos*) Baltijos valstybių žemėlapiu [34].

Baltijos regiono trijų valstybių žemėlapis politikų buvo nupieštas Potsdame 1945 metais [16].

Lietuvoje vyksta analogiški procesai. Lietuvos politikai valstybės ir visuomenės raidos vektorių pasuko ne į šiaurę, o į pietryčius. Jau daugiau kaip dešimt metų mes esame ne tik valstybė prie Baltijos jūros, bet ir valstybė Vidurio Europoje. Lietuvos istorikai 2002 metais diskutavo ir moksliskai bandė įrodyti, kad Lietuva priklauso skirtingam geopolitiniam regionui nei Latvija ir Estija. Geopolitinėje aplinkoje Lietuvos politikai norėtų suartėti su Ukraina, ir tai grindžia istorine praeitimi [34, 38].

Jei šios geopolitinės tendencijos plėtosis, tuomet Latvija Baltijos jūros regione liks viena, kurios politikai susiduria su dilema, kur „judėti“, o šią dilemą Latvijoje stiprina „rusakalbių problema“.

Galbūt todėl buvęs Latvijos ambasadorius JAV O. Kalnin'as, paklaustas

kaip apibūdinti Latviją, atsakė jog istoriniu ir nacionaliniu požiūriu Latvija jam panaši į Airiją [34].

Geopolitiškai neapibrėžta lieka Lenkijos raidos politika ir jos vektoriai [14, 16]:

- ◆ Vakarai ir Rytai?
- ◆ Rytai ir Vakarai?
- ◆ Vakarai–Rytai ir Rytai–Vakarai?

Estų atstovai pasiūlė, kad Baltijos Asamblėja susijungtų su Šiaurės Taryba. Ši idėja atitinka Suomijos politikų iškeltą ES „Šiaurės dimensijos“ iniciatyvą, kuri turėtų skatinti Baltijos jūros regiono valstybių bendradarbiavimo politinį, ekonominį ir socialinį saugumą [34].

Galima konstatuoti, kad esamų trijų Baltijos valstybių (*geopolitinio darinio* – Lietuvos, Latvijos, Estijos) išnykimo procesas jau prasidėjo, nes kitaip sunku paaiškinti visus politinius debatus [14, 15, 16, 40].

Vargu ar politikams verta bėgštauti dėl atskirų valstybių jungimosi ar atsisiskyrimo, nes globalizacijos procesai tiek vienija valstybes, tai jas skaido. Geopolitinėje aplinkoje amžina problema išlieka valstybės neutralitetas ir nacionalinis saugumas, todėl valstybių raidos politikoje svarbią vietą užima karinis bendradarbiavimas ir karinis saugumas, o kitose srityse bendradarbiavimo saugumo skirtumai didėja sparčiau nei pranašumai [4, 5, 10, 11, 12, 13, 15, 22, 24, 25].

Reikia pažymėti, kad Baltijos jūros regiono valstybių raidos procese svarbų vaidmenį suvaidino ne tik ES plėtros į Rytus, bet ir Rusijos integracijos į Vakarų politika (*kurios praeities, dabarties ir ateities politika grindžiama modeliu „skaldyk ir valdyk“*). Šiandien Rusija suformulavo naują vektorius: „Kaliningrado sričiai – „teritorijos užsienyje“ statusas (2005 m. vasario 11 d. tai pareiškė Rusijos prezidento įgaliotasis atstovas Šiaurės Vakarų federacijoje apygardoje I. Klebanovas). Vykusiame Kaliningrado srities raidos klausimais posėdyje visi jo dalyviai suformulavo išvadą, kad šiam Rusijos regionui suteiktas „teritorijos užsienyje“ statusas paskatins investicinius procesus iš Vakarų ir iš Rytų. Kaliningrado sritis –tai ypatingas Rusijos regionas, kuris reikalauja nestandartinių politinių sprendimų sureguliuoti politinėms, ekonominėms ir socialinėms problemoms, kurios iškilo dėl ES plėtros į Rytus, kai Kaliningradas tapo Rusijos „sala“ bendroje ES ir NATO erdvėje, dėl ku-

rios Rusijos „nacionaliniai interesai“ ir užsienio politika Vakaruose sustiprėjo (tai 2004 m. rugsėjo 13 d. bendrame NATO ir Rusijos simpoziume Maskvoje akcentavo visi Rusijos pusės atstovai; jie Rusijos „nacionalinius interesus“ įžiūrėjo ir Rytuose, ir Pietuose: Gruzijoje, Azerbaidžane, Ukrainoje, Baltarusijoje, Moldovoje ir net tolimesnėse nuo Rusijos sienų pasaulio valstybėse) [1, 2, 6, 7, 10, 12, 17, 18, 23, 24, 35, 37].

Rusija savo tiesioginius „nacionalinius interesus“ išvelgia Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Suomijoje. Šiuos interesus Rusijos politikai grindžia bendra NATO su Rusija erdve (*geopolitine aplinka tiek Baltijos jūros regione, tiek kituose pasaulio regionuose*) [3, 12, 13, 20, 22, 25, 35, 42].

Šiandien galima pastebėti naujų problemų, kurios formuojasi tarp Maskvos–Berlyno, Berlyno–Paryžiaus, Paryžiaus–Maskvos, taip pat tarp Suomijos–Rusijos ir Lenkijos–Vokietijos. Tai – globalizacijos procesų rezultatai, o naujos politinės iniciatyvos ir priimami politiniai normatyviniai aktai daro įtaką bendradarbiavimo saugumui Baltijos jūros regione. Politinių veiksmų pokyčiai didina vidines politines, ekonomines ir socialines grėsmes atskirose šio regiono valstybėse: Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir kitose [8, 9, 17, 18, 19, 26, 28, 31, 32, 35, 37, 42, 43]. Kaip rezultatą galima pateikti 2003, 2004 ir 2005 metų politinius įvykius Lietuvoje, kurie pasaulio informaciniuose šaltiniuose buvo plačiai komentuojami [7, 14, 16, 38, 40, 42, 43].

Kita vertus, politiniai veiksniai Europoje ir Baltijos jūros regione formuoja politinę aplinką, kurios absoliutus rezultatas – normatyvinių aktų sistema, kurių yra penkios pagrindinės rūšys [7, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 17, 20, 22, 24, 25, 28, 37, 39, 41]:

- ◆ pasaulio bendrijos tarptautiniai normatyviniai aktai;
- ◆ tarptautinių organizacijų normatyviniai aktai;
- ◆ ES normatyviniai aktai;
- ◆ NATO normatyviniai aktai;
- ◆ nacionalinės valstybės (*tiek Vakarų, tiek Rytų*) normatyviniai aktai.

Teoriškai ir praktiškai idealių sistemų nėra. Visos sistemos yra pažeidžiamos iš išorės ir iš vidaus taikant politinės aplinkos normatyvinių aktų sistemą [17, 27].

Čia geras pavyzdys gali būti Kaliningrado (*Königsberg*) kraštas prie Baltijos jūros, kuris II amžiuje priklausė prūsams. V–IX amžiuje prūsai vadinami bal-

tais, VIII–XII amžius ta teritorija vadinama Prūsija, nuo XIII amžiaus iki XVI amžiaus šias žemes valdo kryžiuočiai, 1701 metais susikuria Prūsijos karalystė (*Europos valstybė*) ir nuo 1871 metų tampa Vokietijos sudedamąja dalimi.

Antrasis pasaulinis karas iš esmės pakeitė Europos valstybių sienas ir pagal priimtus politinius sprendimus šiandien turime realų rezultatą – Kaliningrado sritį su valstybinėmis sienomis bendroje ES ir NATO teritorijoje, priklausančią Rusijos Federacijai [35].

Ši situacija labai nepalanki Kaliningrado srities gyventojams (*kur gyvena per 1 mln. žmonių*), nes riboja laisvą žmonių, prekių ir paslaugų, kapitalo judėjimą. Šie suvaržymai Lenkijai ir Lietuvai kelia realias išorines politines, ekonomines, socialines grėsmes. Šios grėsmės veikia ekonomikos plėtrą, dėl jų Lietuvoje investicinė aplinka yra nepalanki užsienio investuotojams, pvz., sumažėjo krovinių srautai per Klaipėdos uostą (*Baltijos jūros regione*) ir kt. [7, 14, 21, 26, 33, 36, 39]

Baltijos jūros regione geopolitinių interesų turi Rusija, be to, šis regionas tampa globalios ekonomikos interesų erdve, kurioje XXI amžiuje susikerta Vakarų ir Rytų (*pasaulio*) politiniai sprendimai [1, 2, 3, 6, 8, 9, 10, 13, 15]. Šiems sprendimams negali daryti įtakos Baltijos jūros regiono mažosios valstybės (*Lietuva, Latvija, Estija*), kuriose gyvena 7,4 mln. gyventojų (*Lietuvoje – 3,6 mln., Latvijoje – 2,4 mln., Estijoje – 1,4 mln.*), o tai sudaro tik 4,8 % bendro gyventojų skaičiaus šiame regione (*arba 1,6 % ES*). Joms tenka spręsti nacionalinio saugumo uždavinius naudojantis valstybės normatyvinių aktų sistema, kuri šiaip jau skirta žmogaus ir šeimos privačiam saugumui stiprinti [7, 11, 14, 17, 33, 38, 39, 40, 42].

Privatus saugumas – nacionalinio saugumo pagrindas, kuris turi užtikrinti valstybės viduje ir išorėje palankią investicinę ekonomikos aplinką.

Ekonominė aplinka

Ekonominės aplinkos veiksniai formuoja atskiros valstybės ūkį ir nacionalinę rinką. Tyrinėjant ekonominius veiksnius būtina juos vertinti makroekonomikos ir mikroekonomikos rodikliais taip, kaip yra priimta pasaulio tarptautinėse organizacijose, ES, NATO ir atskirų valstybių institucijose [18,

31, 32, 33].

Makroekonomikos ir mikroekonomikos rodiklius galima detalizuoti ir susitarti dėl pagrindinių rodiklių, kuriais remiantis globalios ekonomikos sąlygomis būtų galima vertinti ekonominius veiksmus ir ekonominę aplinką atskirose valstybėse, Baltijos jūros regione, ES, taip pat tarp Rytų ir Vakarų, kad galėtume prognozuoti pozityvius ir negatyvius veiksmus [33].

Šios prognozės yra būtinos valstybių ekonomikos plėtrai ir nacionalinių rinkų pokyčiams valdyti naudojantis normatyvinių aktų sistema, kuri turi užtikrinti demokratinius procesus ir pažangos plėtrą [4, 5, 14, 17, 18, 21, 27].

Makroekonomikos rodiklių sistemą sudaro penkios pagrindinės veiksmių grupės [14, 16, 17]:

- ◆ Bendrasis vidaus produktas.
- ◆ Eksporto apimtys.
- ◆ Importo apimtys.
- ◆ Infliacija.
- ◆ Valstybės skola (*įsipareigojimai*).

Mikroekonomikos rodiklių sistemą sudaro penkios pagrindinės veiksmių grupės [14, 16, 17]:

- ◆ Vidutinės grynosios pajamos vienam šalies gyventojui.
- ◆ Vidutinis realusis vartojimo normatyvas vienam šalies gyventojui.
- ◆ Produkto ir jo analogų (*prekės ar paslaugos*) savikaina.
- ◆ Produkto ir jo analogų (*prekės ar paslaugos*) pelnas.
- ◆ Produkto ir jo analogų (*prekės ar paslaugos*) kaina.

Makroekonomikos ir mikroekonomikos rodiklių sistemos naudojimas užtikrina šalies ekonominės aplinkos (*ūkio ir nacionalinės rinkos, taip pat atskiros organizacijos*) veiksmių optimalią analizę. Kiti naudojami ekonominiai kriterijai yra tarpiniai, reikalingi žmogaus, šeimos, organizacijos ir visuomenės veiklai optimizuoti, tai yra esant minimaliems ištekliams pasiekti optimalų (*ne maksimalų*) rezultatą, tuomet veiklos rizika bus minimali (*taip pat bus ir optimali*) fiksuotame laike ir vietoje [26].

Šios ekonominės problemos svarbios visoms pasaulio valstybėms, organizacijoms ir žmonėms, o XXI amžiuje sprendžiami uždaviniai bus vis sudėtingesni, nes jiems įtaką daro ir nuolat darys sparti pažangos plėtra ir pasaulio

globalios ekonomikos pagrindiniai veiksniai [19, 20, 23, 28, 29, 30, 36, 41].

Pažangos sistemą sudaro penkios pagrindinės veiksmų grupės [14, 16, 17]:

- ◆ Naujas produktas (*vartotojų patenkinimas ir jų nauji poreikiai pasaulio rinkoje*).
- ◆ Naujos medžiagos (*žmogaus sukurtos ar atrastos naujo produkto kūrimui ir realizavimui pasaulio rinkoje*).
- ◆ Naujos technologijos (*organizacijos konkurencingumui didinti pasaulio rinkoje*).
- ◆ Naujos veiklos priemonės (*įrengimai ir t.t., skirti organizacijos konkurencingumui didinti pasaulio rinkoje*).
- ◆ Naujas darbo našumas (*naujų darbo vietų steigimas, esamų modernizavimas ir žmonių mokymas organizacijos konkurencingumui didinti pasaulio rinkoje*).

Globalios ekonomikos sistemą sudaro trys pagrindinės laisvosios rinkos veiksmų grupės [14, 17]:

- ◆ Laisvas žmonių judėjimas (*pasaulio rinkoje*).
- ◆ Laisvas kapitalo judėjimas (*pasaulio rinkoje*).
- ◆ Laisvas produkto (*prekių ar paslaugų*) judėjimas (*pasaulio rinkoje*).

Galima pažymėti, kad atskiros valstybės (*pavyzdžiui: Lietuvos, Latvijos ar Estijos*) sienos XXI amžiuje jau negali užtikrinti žmonių bendradarbiavimo saugumo. Kiekviena iš šių valstybių privalo nuolat tobulinti normatyvinių aktų sistemą, kuri subalansuotą valstybės ir visuomenės raidą globalizacijos sąlygomis, užtikrintų demokratiją ir pažangos plėtrą Baltijos jūros regione, ES ir pasaulyje [7, 14, 36, 38, 39, 40].

Kita vertus, ekonominė aplinka jungia žmones bendrai veiklai. Čia žmogus turi galimybę parduoti savo fizinį ir protinį darbą (*kaip prekę*), kuris turi savo realią vertę nacionalinėje, regioninėje, ES ir pasaulio rinkoje. Šiuolaikinės valstybės paskirtis yra nuolat gerinti politinę, ekonominę ir socialinę aplinką, kurioje žmogus gyvena, kad jo darbo vertė nacionalinėje rinkoje nuolat didėtų. Šiandien esama žmogaus ir jo šeimos gyvenimo aplinka Baltijos jūros regiono atskirose valstybėse (*Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Suomijoje ir kitose*) kelia realų nerimą, nes aplinkos politiniai, ekonominiai ir socialiniai veiksniai yra nepalankūs žmogaus darbinei veiklai

plėtoti ir šeimos privačiam saugumui garantuoti [33].

Lietuvoje 2004 metais eksportas sudarė 9,643 mlrd., o importas – 12,780 mlrd. dol. Tuomet valstybės ir visuomenės 2004 metų raidos eksporto-importo balansas buvo neigiamas ir sudarė 3,137 mlrd. dol., arba 24,55 % (nuo importo apimčių) ir 32,53 % (nuo eksporto apimčių) [36].

Šie makroekonomikos rodikliai kelia verslo organizacijoms ir valstybės institucijoms sudėtingus uždavinius, nes būtina nuolat didinti nacionalinio produkto eksporto apimtį ir mažinti importą iš kitų valstybių ir taip sudaryti palankias sąlygas Lietuvos žmonių darbinei veiklai plėtoti nacionaliniame ūkyje, didinti žmonių darbo vertę nacionalinėje rinkoje [14].

Ekonomine kalba kalbant, reikia sudaryti ekonominę aplinką, kurioje žmogus parduotų savo darbą ir gautų nuolat didėjančias realias pajamas nacionalinėje rinkoje. Taip būtų didinamos bendrojo vidaus produkto apimtys, gerinamas eksporto-importo balansas ir didinama Lietuvos žmonių pirkimo galia nacionalinėje, ES ir pasaulio rinkose [14].

Kad verslo organizacijos sėkmingai spręstų šiuos uždavinius, būtina viena sąlyga: mažinti produkto savikainą, didinti žmonių darbo užmokestį, gerinti paklausos ir pasiūlos santykį nacionalinėje rinkoje, kad ir nacionalinė rinka Baltijos jūros regione, ES ir pasaulyje būtų konkurencinga [14].

Šioms problemoms spręsti reikia gerinti Lietuvoje ir Baltijos jūros regione investicinę aplinką, kuriai negatyvią įtaką daro globalios ekonomikos, ES, nacionalinių valstybių (*Vakarų ir Rytų*) raidos integriniai politiniai, ekonominiai ir socialiniai veiksniai. Dėl šių veiksnių atskiros verslo organizacijos yra nekonkurencingos, nes modernizacijos procesai yra lėti, pažanga minimali, o tuomet nacionalinis produktas yra nekonkurencingas nacionalinėje, ES ir pasaulio rinkose [14].

Pavyzdžiui, priimtas politinis sprendimas Lietuvoje uždaryti galingą atominę elektrinę sparčiai didina visų energetinių išteklių kainas (*pavyzdžiui, šiandien Lietuvoje naftos produktų kainos du kartus viršija esamas kainas JAV*), o šios tiesiogiai daro negatyvią įtaką nacionalinio produkto savikainai (*savikaina didėja ir tuomet verslo organizacijose mažinamas realusis žmonių darbo užmokestis: dvi nacionalinės ekonomikos blygybės kartu sudėjus*), dėl kurios nacionalinis produktas realiai negali konkuruoti su importuojamųjų produktų analogais iš Azijos (*tai specifinis Azijos regionas su Azijos globalia ekonomika, į kurią darbo vietas perkėlė ir ES didžiųjų valstybių verslo organizacijos*) [7, 14, 17].

Produkto savikaina – toks mikroekonomikos rodiklis, kuris yra pagrindinis konkurencingumo veiksnys fiksuotame laike ir fiksuotame rinkos segmente [14, 17].

Globalios ekonomikos sąlygomis yra tik dvi pagrindinės kryptys produkto savikainai mažinti [16]:

- ◆ darbo našumo didinimas naudojant pažangą;
- ◆ darbo užmokesčio sudedamosios dalies savikainoje mažinimas.

Mikroekonomikos veiksmų valdymas verslo organizacijoje priklauso nuo organizacijos strategijos rinkoje ir atskiruose rinkos segmentuose, kuriuose būtina nuolat didinti produkto pardavimo apimtis ir įsisavinti naujas rinkas [14, 17].

Šiuos uždavinius realiai gali išspręsti tik modernios verslo organizacijos (*nes egzistuoja ekonomikos dėsnis, kad modernioje verslo organizacijoje darbo našumas turi didėti sparčiau nei darbo užmokestis*), kurios nuolat diegia pažangos laimėjimus [14, 17].

Deja, reikalingos didelės finansinės investicijos verslo organizacijos veiklai modernizuoti ir metinės veiklos programoms įgyvendinti. Dėl to privatus kapitalas jungiasi ir organizacijos plėtoja veiklą pagal globalios ekonomikos XXI amžiuje diktuojamas naujas sąlygas (*verslas – be valstybių sienų*) [1, 2, 4, 6, 10, 18, 19, 20, 21, 26, 27, 31, 32].

Šie uždaviniai – sunkiai įgyvendinami Baltijos jūros regiono mažose valstybėse (*Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje*), todėl tikėtis Lietuvoje sparčios ekonomikos plėtros bendroje ES ir pasaulio rinkoje yra nerealu [7, 14, 17, 26, 36, 38, 40, 43]. Atlikti Europos Komisijos koordinuojamo tyrimo „Eurobarometras“ duomenys pateikia žmonių požiūrį į esamą politinę, ekonominę ir socialinę aplinką ES ir atskirose valstybėse. Tyrimų metu buvo nustatyta, kad patenkintų gyvenimu ES gyventojų vidurkis sudarė 81 %, tačiau [40]:

- ◆ Estijoje – 70 %;
- ◆ Latvijoje – 55 %;
- ◆ Lietuvoje – 54 % (*labiausiai nepatenkinti gyvenimu ES Lietuvos gyventojai*).

Labiausiai patenkinti gyvenimu Skandinavijos šalių gyventojai: Suomijoje – 94 %, Švedijoje – 96 %, o Danijoje – 97 % (*labiausiai patenkinti gyvenimu ES*)[40].

Tačiau į ateitį Baltijos jūros regiono mažųjų valstybių gyventojai žvelgia optimistiškiau nei kitų ES valstybių. Teigiamų gyvenimo pokyčių tikisi vidutiniškai 35 % europiečių, tačiau [40]:

- ◆ Estijoje – 42 %;
- ◆ Lietuvoje – 40 %;
- ◆ Latvijoje – apie 33 % (*mažiau už europiečių vidurkį tik Latvijoje – 35 %*).

Pateikti duomenys yra subjektyvūs, tačiau vis dėlto atspindi Baltijos jūros regiono atskirų valstybių ir visuomenių raidos tendencijas, kurios daro įtaką regioninio bendradarbiavimo ekonominiam ir nacionaliniam saugumui [26]. Nacionalinis saugumas – regioninio bendradarbiavimo saugumo pagrindas, kuris valstybės viduje ir išorėje turi užtikrinti žmogaus saugumui palankią socialinę aplinką.

Socialinė aplinka

Globalizacijos sąlygomis politiniai ir ekonominiai veiksniai daro lemiamą įtaką socialiniams veiksniams, kurie valstybėje formuoja žmonių gyvenimo socialinę aplinką konkrečiu laiku ir konkrečioje vietoje [17].

Baltijos jūros regiono valstybėse (*Lietuvoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Latvijoje ir Estijoje*) ir Rytų bloko valstybėse (*Baltarusijoje ir Rusijoje*) 2000–2005 metais atliktų tyrimų metu nustatytos penkios bendros visose valstybėse globalizacijai būdingos tendencijos [26]:

- ◆ Politiniai veiksniai daro tiesioginę įtaką ekonominiams veiksniams.
- ◆ Ekonominiai veiksniai daro tiesioginę įtaką politiniams veiksniams.
- ◆ Socialiniai veiksniai nutolę nuo politinių veiksnių ir daro mažą įtaką politiniams sprendimams.
- ◆ Ekonominiai veiksniai daro neigiamą įtaką socialiniams veiksniams.
- ◆ Socialiniai veiksniai nutolę nuo ekonominių veiksnių ir daro mažą įtaką ekonominiams veiksniams.

Tyrimų metodika paremta realiais politinių, ekonominių ir socialinių

veiksnių raidos rezultatais [17]:

- ◆ Politinė aplinka – vertinta normatyvinių aktų atitiktimi pažangos, demokratijos plėtrai (*Bendradarbiavimo saugumo politinės aplinkos strateginė apžvalga*).
- ◆ Ekonominė aplinka – vertinta makroekonomikos, mikroekonomikos rodikliais (*Bendradarbiavimo saugumo ekonominės aplinkos strateginė apžvalga*).
- ◆ Socialinė aplinka – vertinta socialinių veiksnių kriterijais, normatyvais, rezultatais.

Kriterijus – matavimo vienetas (egzistuoja natūriniai, piniginiai ir mišrūs).

Normatyvas – skaičiuotinas optimalios veiklos rezultato dydis fiksuotu laiku ir fiksuotoje vietoje, kuri realiai galima pasiekti, tačiau jo viršyti nėra galimybių (*pagal veiklos optimizavimo metodologiją, metodiką ir XXI amžiaus vadybos metodus organizacijoje*).

Rezultatas – žmogaus atliktas darbas per laiko vienetą.

Tyrimų metu nustatyta, kad visose valstybėse žmonių veiklos normatyvų realus skaičiavimas neužtikrina atskirose organizacijose veiklos optimizavimo metodikos ir metodų, o realūs rezultatai vertinami apytiksliai ir tuomet jų palyginimas tarp valstybių Baltijos jūros regione, ES, pasaulyje neatitinka žmonių gyvenimo socialinės aplinkos tikrovės konkrečioje vietoje ir konkrečiu laiku [17].

Reikėtų susitarti, kad žmonių gyvenimo socialinės aplinkos vertinimo sistemą sudarytų penki pagrindiniai rodikliai [17]:

- ◆ Žmonių gyvenimo lygio indeksas.
- ◆ Žmonių nedarbo lygio koeficientas.
- ◆ Žmonių gyvenimo skurdo ribos koeficientas.
- ◆ Žmonių pasitenkinimo gyvenimu (*politine, ekonomine, socialine aplinka*) koeficientas.
- ◆ Žmonių gyvenimo visuotinės kokybės koeficientas.

Kiti visuomenės ir valstybės socialinės aplinkos rodikliai svarbūs pagrindinių rodiklių skaičiavimams. Tuomet galime tiksliau palyginti žmogaus gyvenimo privataus saugumo socialinėje aplinkoje XXI amžiaus pokyčių vektorius. Galbūt tokie skaičiavimų rezultatai sudarytų informacinį duomenų

banką politinių ir ekonominių pokyčių vektoriams prognozuoti [26].

Apibūdinsime socialinės aplinkos veiksnių vertinimo pagrindinių rodiklių skaičiavimo metodiką [17].

Žmonių gyvenimo lygio indeksas – skaičiuotinas dydis, kai vidutinės grynosios pajamos vienam šalies gyventojui dalijamos iš vidutinio realaus vartojimo normatyvo vienam šalies gyventojui konkrečiu laiku.

Žmonių nedarbo lygio koeficientas – skaičiuotinas dydis, kai šalyje realus bedarbių skaičius dalijamas iš realaus (*turinčių teisę į darbą*) žmogiškųjų išteklių normatyvo konkrečiu laiku.

Žmonių gyvenimo skurdo ribos koeficientas – skaičiuotinas dydis, kai žemiau skurdo ribos gyvenančių šalies gyventojų skaičius dalijamas iš realaus šalies gyventojų skaičiaus.

Tačiau pasaulyje nėra vieningo susitarimo, kas yra skurdo riba ir kaip skaičiuojamas jo rodiklis (dydis), tuomet reikalinga pripažinti, kad skurdo riba atskiroje valstybėje yra realus žmonių gyvenimo lygio indeksas, lygus vienetui (*tuomet žmogaus gyvenime kapitalo kaupimo funkcija yra lygi nuliui*) [17].

Žmonių pasitenkinimo gyvenimu koeficientas – skaičiuotinas dydis, kai realus nepatenkintų gyvenimu žmonių skaičius dalijamas iš realaus šalies gyventojų skaičiaus.

Žmonių gyvenimo visuotinės kokybės koeficientas – skaičiuotinas dydis, kai žmonių gyvenimo kokybės realusis rodiklis (*rodikliai*) dalijamas iš jo normatyvo (*jų normatyvų*) konkrečiu laiku. Žmonių gyvenimo visuotinės kokybės rodiklis yra integrinis rodiklis, kurį sudaro valstybės politinės, ekonominės ir socialinės aplinkos veiksnių vertinimo rodiklių seka, kurie suskirstomi į dvi pagrindines grupes [17]:

- ◆ pagal žmogaus aplinką;
- ◆ pagal visuomenės aplinką.

Pagal žmogaus aplinką skiriame penkias pagrindines rodiklių grupes [26]:

- ◆ darbo vertybių (*pasitenkinimo darbu kriterijai*);
- ◆ šeimos vertybių (*pasitenkinimo gyvenimu kriterijai*);
- ◆ gyvenimo infrastruktūros vertybių (*komunikacijos, keliai, transportas, landšaftas, aptarnavimas, švietimas, kultūra, bendravimas, informuotumas, kiti kriterijai*);

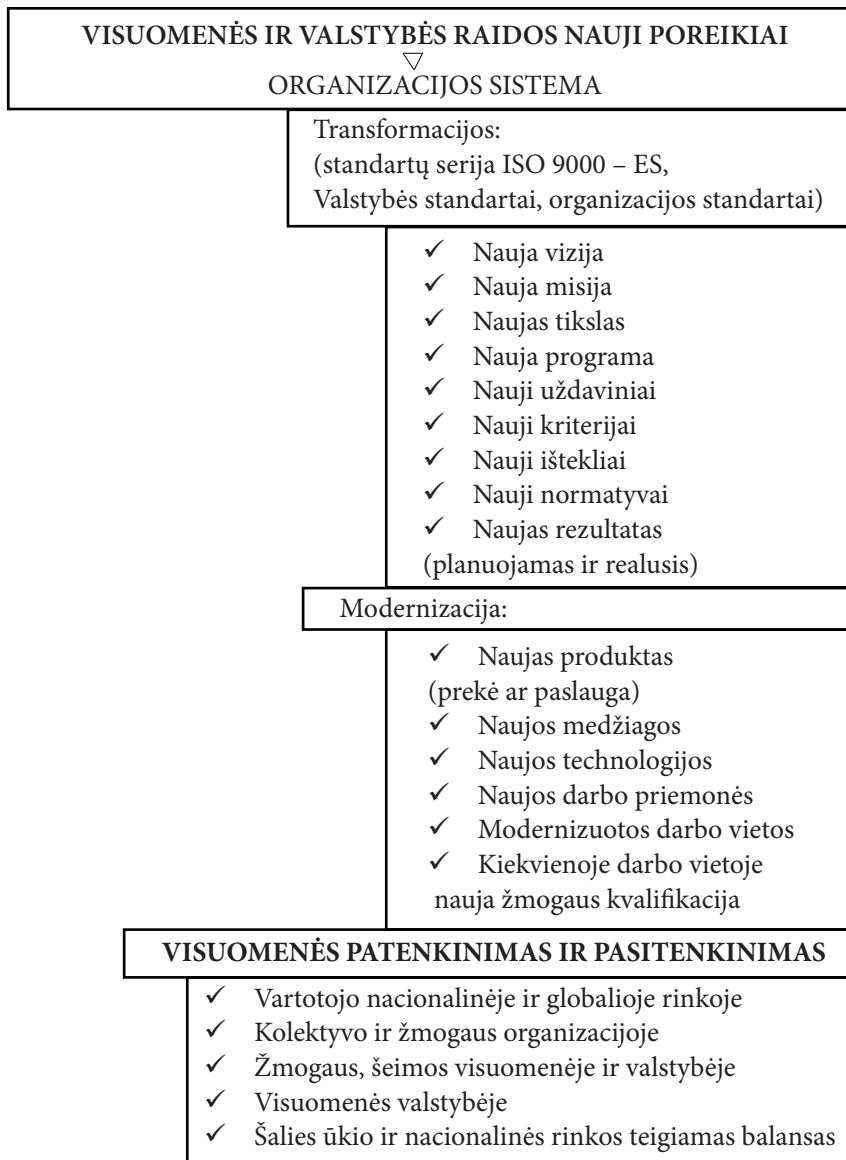
- ◆ moralinių vertybių (*laimės pojūtis, elgsena, tikėjimas, kiti kriterijai*);
- ◆ palikimo ir kaupimo vertybių (*giminės palikimo perdavimas, kapitalo kaupimo ir plėtojimo: didinimo ar mažinimo kriterijai*).
- ◆ Pagal visuomenės aplinką skiriame tris pagrindines rodiklių grupes:
- ◆ politinių vertybių (*bendradarbiavimo saugumo politinės aplinkos strateginė apžvalga*);
- ◆ ekonominių vertybių (*bendradarbiavimo saugumo ekonominės aplinkos strateginė apžvalga*);
- ◆ socialinių vertybių (*bendradarbiavimo saugumo socialinės aplinkos strateginė apžvalga*).

Socialinės aplinkos veiksmų vertinimo pagrindiniai rodikliai apima politinės, ekonominės, socialinės aplinkos pokyčius tam tikru laikotarpiu. Šie rodikliai yra bendri pasaulio bendrijos globalios ekonomikos, makro- ir mikrosistemų (*kuriose dirba ir gyvena žmogus*) raidos vektoriams prognozuoti, t. y. atskiros valstybės nacionalinio saugumo vidinėms ir išorinėms grėsmėms nustatyti (*Baltijos jūros regione, ES, pasaulyje*) [26].

Galima pabrėžti, kad globalios ekonomikos, Vakarų–Rytų ir Rytų–Vakarų, ES ir Baltijos jūros regiono bendradarbiavimo saugumo išorinės grėsmės nuolat didina nacionalinio saugumo vidines grėsmes Lietuvoje (*Lietuvos gyventojų – 3,6 mln., arba 2,35 % Baltijos jūros regione ir 0,78 % ES*). Tačiau ES teritorijos siena Rytuose ribojasi su Rusija (*kur gyvena 143,8 mln. gyventojų*) ir Baltarusija (*kur gyvena 10,3 mln. gyventojų*), tuomet socialiniai vektoriai formuojasi bendradarbiavimo sferoje, kuri ES Baltijos jūros regione apima 152,10 mln. gyventojų (*be Kaliningrado srities – Rusijos Federacijos sudedamosios dalies*), o Rytuose – 153,9 mln. gyventojų, turinčių savų politinių, ekonominių, socialinių interesų [26].

Tyrimų duomenys rodo, kad Baltijos jūros regiono bendradarbiavimo saugumas ypač aktualus pasaulio geopolitinės aplinkos lygmeniu. Lietuvos nacionalinis saugumas yra Baltijos jūros regiono sudedamoji dalis, kuri laiduoja žmonių gyvenimo socialinės aplinkos veiksmų teigiamą raidą, būtina norint subalansuoti politinę ir ekonominę aplinką, darančią įtaką socialinei aplinkai Lietuvoje ir visame Baltijos jūros regione [26].

Jungtinių Tautų ekspertai prognozuoja, kad 2050 metais Lietuvoje gyvens 2,5 mln., Latvijoje – 1,6 mln., Estijoje – 0,75 mln. (*iš viso 4,85 mln., sumažės*

1 pav. XXI amžiaus modernios sistemos valdymo modelis

34,5 %) gyventojų. Šios prognozės gali pasitvirtinti, nes 1992–2004 metais iš Lietuvos emigravo apie 0,4 mln. jaunų žmonių ir 2005 metais emigracijos mastas didėja [33].

XXI amžiaus valstybės valdymo modelis

Statistiniai duomenys patvirtina, kad atskirose valstybėse politiniai bei ekonominiai veiksniai nuolat tolsta nuo socialinių veiksnių, dėl kurių XXI amžiuje pasaulyje žmonių bendradarbiavimo saugumas bus labai pažeidžiamas, todėl būtina skirti ypatingą dėmesį nacionalinio, regioninio, žemyninio ir globalinio saugumo stiprinimui. Šiuos uždavinius spręsti ir strateginius tikslus įgyvendinti padės XXI amžiaus valstybės valdymo modelis, kuris pateikiamas 1 paveiksle.

Svarstomos naujos valstybės ir visuomenės darnaus vystymosi valdymo formos ir viena iš pažangiausių – liberalioji konstitucinė demokratija. Šiai formai įgyvendinti gali pasitarnauti pristatytas XXI amžiaus modernios sistemos valdymo modelis.

Vadybos šiuolaikinės tendencijos prognozuoja lyderio vietą valstybėje ir visuomenėje, nes tik stiprus lyderis ir jo sistema gali būti pakankamai stabili, o vyriausybių pasikeitimas – sklandesnis. Tai užtikrintų valstybės ir visuomenės darnią raidą, o tam valstybės institucijoms reikės vis didesnės visuomenės paramos.

Tačiau būtina prisiminti, kad vadybos šiuolaikinės tendencijos išryškina tai, kad absoliuti lygybė realiai egzistuoja tik tarp absoliučiai lygių dydžių, taigi reali lygybė tarp žmonių yra skirtinga ir grindžiama pasiektais darbo rezultatais nacionalinėje rinkoje. Nacionalinės rinkos konkurencingumą didinti galima tik nuolat kuriant ir gaminant naują konkurencingą nacionalinį produktą. Šis XXI amžiaus vadybos uždavinys skiriamas valstybės institucijoms ir jos privalės jį spręsti artimiausiu laiku.

Bendrasis plėtros rezultatas – XXI amžiaus žmogus, šeima, organizacija, nacionalinė valstybė ir jos visuomenė, kuri yra veikiamą sudėtingų vidinių

ir išorinių politinių, ekonominių ir socialinių veiksnių, o šie veiksniai daro įtaką valstybės ir visuomenės darniai raidai.

Visuomenės ugdymo procesų pažanga ir demokratija – pagrindinės žmogaus, šeimos, organizacijos veiklos privataus saugumo sąlygos, kurias apibūdina atitinkama valstybės valdymo ir visuomenės savivaldos sistema. Nuo valdymo ir savivaldos veiksnių priklauso žmonių gyvenimo lygis – pagrindinis demokratijos ir pažangos raidos valstybėje indikatorius (išplėstinis vadybos procesų matavimo vienetas).

Nuo atskiros valstybės ir jos visuomenės priklauso realios bendravimo pasaulyje sąlygos, demokratijos ir pažangos plėtra. Šie procesai yra sudėtingi ir begaliniai, todėl labai svarbu suprasti ir įgyvendinti vadybos šiuolaikines tendencijas siekiant, kad kiekvienos valstybės ir visuomenės raida būtų darni: visi nacionaliniai išteklių būtų racionaliai naudojami ir darbo tarpiniai rezultatai būtų optimalūs.

Išvados

1. Užtikrinti žmogaus ir šeimos privatų saugumą.
2. Užtikrinti valstybės ir visuomenės raidos politinių, ekonominių ir socialinių veiksnių vienovę.
3. Užtikrinti valstybės ir visuomenės darnią raidą globalios ekonomikos ir rinkos sąlygomis bendroje ES bei pasaulio erdvėje.
4. Parengti valstybės ir visuomenės darnios raidos projektą.
5. Parengti šalies Konstitucijos pataisas ir jas pateikti svarstyti visuomenei referendumo forma.

Literatūra

1. Aaker, D. A., *Strategic Market Management*. Hoboken, Connecticut: Jon Wiley & Sons, Inc., 2005.
2. Akbar, Y. H., *The Multinational Enterprise EU Enlargement and Central Europe. The Effects of Regulatory Convergence*. New York, Connecticut: Pal-

grave Macmillan, 2003.

3. Coker, Sh., *The Future of War. The Re-Enchantment of War in the Twenty-First Century*. Malden, Connecticut: Blachwell Publishing, 2004.

4. Crouch, C., Gales, P., Trigilia, C., Voelzkow, H., *Changing Governance of Local Economies: Responses of European Local production Systems*. Oxford, Connecticut: University press, 2004.

5. *Electoral Systems and Political Transformation in post-Communist Europe*. Edited by Sarah Birch. New York, Connecticut: Palgrave Macmillan, 2003.

6. Fitzroy, P., Hulbert, J., *Strategic Management. Creating Value in a Turbulent World*. West Sussex, Connecticut: Jon Wiley & Sons, Inc., 2005.

7. *Future Lithuanian the World Context: Experts' View*. Edited by V. Jasiulevičius and A. Makštutis. Vilnius, Connecticut: Mokslo aidai, 2003.

8. Held, D., *Global Covenant. The Social Democratic Alternative to the Washington Consensus*. Malden, Connecticut: Polity, 2004.

9. Held, D., Koenig-Archibugi, M., *Global Governance and Public Accountability*. Malden, Connecticut: Blackwell Publishing, 2005.

10. Hitt, M., Ireland, R. D., Hoskisson, R. E., *Strategic Management. Competitiveness and Globalization*. Ohio, Connecticut: Thomson, 2005.

11. Hughes, J., Sasse, G., Gordon, C., *Europeanization and Regionalization in the EU's Enlargement to Central and Eastern Europe. The Myth of Conditionality*. New York, Connecticut: Palgrave Macmillan, 2003.

12. Jones, A., Sufrin, B., *EC Competition Law*. Oxford, Connecticut: University press, 2004.

13. *Lineages of European Citizenship. Rights, Belonging and Participation in Eleven Nation-States*. Edited by Richard Bellamy, Dario Castiglione and Emilio Santoro. London, New York, Connecticut: Palgrave Macmillan, 2004.

14. *Lithuanian Membership in the EU and the Effects of Quality Management Upon National Economy*. The Editorial Committee. Kaunas, Connecticut: Technologija press, 2004.

15. Loughlin, J., *Subnational Democracy in the European Union. Challenges and Opportunities*. Oxford, Connecticut: University press, 2004.

16. Makštutis, A., *The Principles of Strategic Management*. Klaipėda, Connecticut: University press, 2001.

17. Makštutis, A., *Total Quality Management of Globalization Conditions*.

Vilnius, Connecticut: Academy press, 2005.

18. Mead, R., *International Management. Cross-Cultural Dimensions*. Malden, Oxford, Connecticut: Blackwell Publishing, 2005.

19. Nye Jr., J. S., *Power in the Global Information Age. From Realism to Globalization*. London and New York, Connecticut: Routledge Taylor & Francis Grup, 2004.

20. Sakwa, R., Stevens, A., *Contemporary Europe*. New York, Connecticut: Palgrave Macmillan, 2000.

21. Salvatore, D., *Managerial Economics in a Global Economy*. Ohio, Connecticut: Thomson South-Western, 2004.

22. Shaw, M. N., *International Law*. Cambridge, Connecticut: University press, 2003.

23. *Soldiers and Societies in Postcommunist Europe. Legitimacy and Change*. Edited by Anthony Forster, Timothy Edmunds and Andrew Cottey. New York, Connecticut: Palgrave Macmillan, 2003.

24. Steiner, H. J., Alston, Ph., *International Human Rights in Context. Law, Politics, Morals*. Oxford, Connecticut: University press, 2000.

25. *The Area of Freedom, security and Justice in the Enlarged Europe*. Edited by Karen Henderson. New York, Connecticut: Palgrave Macmillan, 2005.

26. *The Security of Regional Cooperation*. Edited by Antanas Makštutis. Vilnius, Connecticut: Academy press, 2005.

27. Thompson, A. A., Strickland III, Jr. A. J., *Strategic Management: Concepts and Cases*. New York, Connecticut: Thomson, 2004.

28. Thoreau, H. D., *Walden and Resistance to Civil Government*. New York-London, Connecticut: W-W-Norton & Company, 1995.

29. Rose, R., *Learning from Comparative*. London and New York, Connecticut: Public Policy, 2005.

30. Vanagas, P., *Total Quality Management*. Kaunas, Connecticut: Technologija press, 2004.

31. White, C., *Strategic Management*. New York, Connecticut: Palgrave

Macmillan, 2004.

32. Wit, B., Meyer, R. *Strategy Process, Content, Context and International Perspective*. London, Connecticut: Thomson, 2004.

33. *World Development Report 2005. A Better Investment Climate for Everyone*. Oxford, Connecticut: The World Bank and Oxford University press, 2004.

34. <http://www.delfi.lt/archive/index.php?id=6017530>. February, 2005.

35. <http://www.delfi.lt/archive/index.php?id=6030408>. February, 2005.

36. <http://www.delfi.lt/archive/index.php?id=6031153>. February, 2005.

37. <http://www.delfi.lt/archive/index.php?id=6028285>. February, 2005.

38. <http://www.delfi.lt/archive/index.php?id=6047091>. February, 2005.

39. <http://www.delfi.lt/archive/index.php?id=6047005>. February, 2005.

40. <http://www.delfi.lt/archive/index.php?id=6053724>. February, 2005.

41. <http://www.delfi.lt/archive/index.php?id=6066514>. February, 2005.

42. <http://www.delfi.lt/archive/index.php?id=6070338>. February, 2005.

43. <http://www.delfi.lt/archive/index.php?id=6070007>. February, 2005.

MANAGEMENT OF DEVELOPMENT STATE AND SOCIETY: PAST, TODAY, FUTURE

Summary

The paper analyzes the global economic factors of security cooperation in the Baltic Sea region that have an effect on the present and future development of national markets in separate states of this region within the development of the common market of the European Union (EU). It is noted that the EU principal market factors of today: the free movement of people, goods and capital destabilizes the development of a separate state market in the Baltic Sea region, and the tasks of a national state in the future will become still more complicated. The work provides the research results of the factors of a specific geopolitical environment in the Baltic Sea region; the ways and methods are foreseen for solving the future political, economic and social problems in this region under the conditions of globalization.

THE PROBLEMS OF DEVELOPMENT NATIONAL STATE IN THE EUROPEAN UNION

Antanas Makštutis

The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania

Abstract

The paper analyzes the global economic factors of the development of the national state in the European Union (EU). The place of the national state is shown under globalization in the common EU space where under the conditions of a free market complicated tasks are being formed: for development of progress, promotion of democracy in the territory of the state, and activation of the public activity. Problems of the national state and public development as well as ways of their solution are described. Analysis is given of the opportunities of the modernization of the organization on the national market and the common EU space, factors for optimization of human labour are determined and presented, and methods are foreseen for solving the future political, economic and social problems in the EU under the conditions of globalization.

Keywords: *state, society, development, market, democracy, progress, product, price, model, capital, security.*

Introduction

The scientific and practical problem of the work is to explore the factors of globalization, which impact the EU political, economic and social system

under the conditions of the global market, to identify the place of the national state in the EU in the 21st century and developmental tendencies that are specified by the development of progress and democracy on the national market [6]. Progress and democracy factors form the prospects for the development of the individual, family and organization in the EU space, which are regulated by the national state and the EU. On the other hand, the EU is a constituent part of the global economy and takes a strategically important place in European-Asian-African region in the field of national, continental and global security. Problem analysis created conditions for formulation of research objective and tasks [9].

The objective of research is to determine the national development tendencies in the EU and the world in the 21st century.

Research the tasks are to analyze the trends of the national state development system, progress and democracy processes and factors, to present a national state model and steps for its implementation in the 21st century under the conditions of globalization, and to formulate the conclusions for the modernization of an organization.

Research the results are to forecast the tendencies for the modernization of an organization under the global economy and market conditions in the national state, the EU, and the world.

In this work the use is made of the material of research carried out in Lithuania within 2000-2006, the most advanced scientific and other national, EU and world information data sources, which created conditions for formulation of the key theoretical and practical approaches presented in this work [10]. Research results allow one to forecast the activity of the 21st century organization in the national state under the conditions of the EU global economy, to formulate theoretical and practical provisions in respect of labour.

The state is the most significant system of the balanced development of the political organizations of the society, through which the progress and democracy development factors are controlled for speeding up the balanced development of the society on the national market, an impact is made on the human labour, family life, labour results of a separate collective in the organization, the general economic, political and social structure of the society, individual, family and collective (in the organization) is secured, and progress of developmental processes, characteristic of the 21st century in the

global world, is constantly ensured [14].

The labour activity, which is expressed by the work performed per calendar year (or per activity cycle), explains how the most important features of the state, intended for the improvement of the management and self-management system on the national state and EU common market under the conditions of global economy, are revealed in the society, national economy, and the market. The management theory provided in the work is characteristic of all the states in the world to-date and in the future [13].

According to this theory, the most important features of the national state in the 21st century society are distinguished and characterized by [8]:

- ◆ the special system of institutions, which is intended for performance of government functions;
- ◆ the right to perform government functions strictly according to the normative system of acts (“NAS”) of the state;
- ◆ the state territory, which is limited by the borders and where the government functions are implemented for the development of progress and democracy of the organizations according to their normative system of acts (“nas”).

The features of the state in the society provide equal conditions for optimization of human labour, family life and activity of the organization in using progress, developing democracy in the society, since the government executive functions are implemented according to “NAS” (constitution, laws and other normative acts), therefore the system of the organizations of the national state, which exercises management, must undertake personal responsibility for the speed of progress development on the national market, since democracy in the society is expressed through self-management (human labour in the family life and organization by actual results) [3].

Democracy is expressed by the self-management, which is implemented in the life of the individual and the family, management of the activity of the collective inside and outside the organization according to “nas” of the organization. The mutual factors of “NAS” and “nas” regulate the degree of public democracy in the national state and the common EU market in the world [9].

Progress and democracy

The progress and democracy factors may be subdivided into macro- and microfactors. Macrofactors are characterized by political, economic and social factors [2]. The efficiency of the management and self-management system of these factors is expressed by macroeconomic indicators within the year in the national economy, market and society as [9]:

- ◆ state national budget and its balance (income less expenses);
- ◆ national market balance (export less import);
- ◆ unemployment – the ratio of the number of the unemployed people with the number of the people able to work actually;
- ◆ the average standard of living, expressed by the ratio of the real income and normative state expenses per capita;
- ◆ minimum wage – the normative wage established by the state;
- ◆ minimum standard of living – the normative established by the state per capita, on the average;
- ◆ investment speed – the average volume of investment per capita in the country;
- ◆ demand – the real purchasing power, calculated, on the average, per capita in the country;
- ◆ supply – the volume of the product manufactured in the national economy and placed on the market (calculated, on the average, per capita in the country);
- ◆ strategic programmes of the development of the national economy, separate branches of the economy, regions and local economy (the actual number);
- ◆ other national market factors (agreements, protocols of intention, and projects).

These macroeconomic indicators are specific of all the states in the world, therefore in the national state the labour results, achieved in developing progress and democracy, define, in the essence, the management and self-management efficiency, which is evaluated by the already mentioned criteria and indicators [12]. Work is carried out by the collective in the concrete organization. Therefore the efficiency of the management of progress and demo-

cracy factors and of the self-management of the organization is expressed by economic indicators per year like [9]:

- ◆ organization activity balance (income less expenses);
- ◆ product cost price;
- ◆ product price;
- ◆ product profit;
- ◆ average wages of the worker;
- ◆ capital of the organization (real estate, investment and money);
- ◆ annual labour programme;
- ◆ number of jobs;
- ◆ level of modernization of jobs (by application of progress);
- ◆ labour efficiency;
- ◆ competence of employees (capacity to apply progress);
- ◆ application of progress (new product, new materials, new technologies, new equipment, new jobs and labour efficiency);
- ◆ purchase volumes;
- ◆ sales volumes;
- ◆ product stock;
- ◆ other factors for optimization of the organization activity (strategic and perspective programmes, agreements, protocols, and projects).

These microeconomic indicators are characteristic of all business organizations, they are also important for the system of state organizations since they are intended for evaluation and optimization of its activity efficiency [11].

The macroeconomic indicators on the national market depend on the microeconomic indicators, and all of them are under direct effect of progress and democracy processes under global economic conditions. Therefore in the 21st century the management factors in the national state and self-management factors in the organization make an impact on the balanced development of the state and society under the EU global market conditions [1].

With the average standard of living in the national state, it is important that the accumulation function of the separate individual per year would be more than the unity, since the unity expresses the average real consumption needs per family member on the national market. It is the real accumulation function that provides the opportunity to develop progress [8].

Such criterion for the evaluation of the development of progress and democracy in the state is essential in the 21st century.

Progress factors and objects. It was established by research that progress factors and objects in the balanced development of the society and the state are as follows [10]:

- ◆ **factors** – political, economic, social;
- ◆ **objects** – national state budget, national market balance, labour, development strategy of national economy, its separate branches, regions, cities, districts, programmes and projects (strategic, perspective and operative plans for the implementation of programmes and projects).

State national budget is aimed at ensuring the development of political, economic and social factors for the balanced development of the society and the national state and development of progress, therefore its optimum balance shall be equal to zero [8].

National market balance is expressed by the difference in the volumes of export and import [10]. Therefore progress development is optimum when national market balance is positive, and the result is worst when national market balance is negative. In this case (in the state) the value of labour reduces, the number of jobs does not increase, demand on the market (or the purchasing power of people) decreases, and supply on the market is ensured at the account of import volumes (the labour value of people of other states is imported and sold) [9].

Thus, progress development is not promoted, modern organizations (small, medium, large: of the manufacturing industry, creation and realization of new products) and new modern jobs are not established, therefore it is especially difficult to organize and implement investment projects, which would ensure the balanced development of the society and the state.

Democracy factors and objects. It was identified by research that democracy factors and objects in the life of the individual, family development, and in extending the activity in the organization under global economic conditions are as follows [10]:

- ◆ **factors** – external factors of the political, economic and social environment of the national state (characterizing “NAS” of the state)

and internal factors of the organization (characterizing “**nas**” of the organization), which impact the life of the individual and the family, self-management of the collective in the organization through the labour results and also express the prospects of the management efficiency of the system of the state organizations;

- ◆ **objects** – national wealth (national resources: natural resources, real estate, investment, money), product, human labour, profit, cost price, wages, income, expenses, creation and application of progress, imported resources, miscellaneous (state action strategy, programme, investment environment, national and global market).

The whole capital of the individual, of the family and of the collective in the organization is intended for the development of progress and organization of the efficient work of the individual, whereas the labour results show the speed of the application of progress on the national and EU market in the world. This means that the development of all factors and objects of democracy depends in the essence on the development of labour and capital. This development ensures the improvement of the systems of the management of the state and self-management of the organization on the national market, therefore the national capital increases and capital concentration occurs. Capital concentration manifests itself when the amount of money increases [15]. Then it is possible to increase the volumes of investment and real estate, which under the global economic conditions increase the amount of money again. These processes are developing in the realization of labour results on the national, EU and world markets under the global economic conditions [4]. The results achieved by human labour in the organizations create the real conditions in the human and family life, therefore special attention by the state management system should be accorded to business organizations through “**NAS**”, then the democracy factors in the organizations will ensure the improvement of the “**nas**” in the organization [14].

The efficiency of the organization activity increases when the key factors are constantly evaluated optimally and are established in the employees’ organization: objectives, normatives, planned and real results. These activity conditions are characteristic of all organizations in the state and the world community in starting and completing the calendar year, since it is this environment that creates conditions for the development of democracy and

progress in the 21st century [5]. After making analysis of the global economic impact and the national market factors, the generalizations, forming conditions for the creation of the state model [8], may be presented for improvement of the management and self-management system.

The national state model conditions foresee [10]:

- ◆ To restructure the state management system and attribute to this system the society and state development strategy, programmes, progress, and democracy.
- ◆ To restructure the self-management system of the organization and attribute to this system human labour, optimization of the activity of the organization.
- ◆ 21st century action prospects only for modern organizations, therefore their activity is specified by objectives, programmes, tasks, evaluation criteria, resources, normatives, planned and real labour results.

National state

Firstly, the state is independent in the world community. In the 21st century, the vision and mission of the national state got changed in the essence and, accordingly, the state management system.

Secondly, national market relations underwent changes under global economic conditions, affecting the state and social relations, which are characterized by the political, economic and social factors of the national state in the 21st century.

Thirdly, rates of the development of the national state and society are slowing down, therefore the totality of negative and positive factors increases and is characterized by inflation, competition, conjuncture, unemployment, bankruptcy, demand, supply, import, export, resources, migration, other national and global market factors [7].

The world economic and global market factors (free movement of capital, goods and services, people) make a direct impact on the national state management efficiency, which may be increased only by implementing the balanced development model of the society and the state under the conditions of globalization, which is given below [10].

Model of national state:

1. To transform the existing management system into the management-self-management system of national economy (model: “nas–NAS and NAS–nas”), which would develop democracy under the 21st century conditions. Place of implementation of Article 1 of the model – the state and society. Responsible for implementation – the national state parliament.

2. To prepare and implement a scientific-technical progress model in the state (for optimization of the human, family, collective /in the organization/ activity, model: “nas–NAS and NAS–nas”), which would ensure the manufacture of the national product and market development under global economic conditions. Place of implementation of Article 2 of the model – the state and society. Responsible for implementation – the national state government.

3. Improvement of political, economic, social factors (a social self-management model: “nas – NAS and NAS – nas”) in the national state under the globalization conditions. Place of implementation of Article 3 of the model – organizations. Responsible for implementation – management and specialists of organizations.

4. To create the optimum activity environment for organizations (a social self-management model: “nas – NAS and NAS – nas”) under global market conditions. Place of implementation of Article 4 of the model – organizations. Responsible for implementation – management and specialists of organizations.

5. To plan optimum activity factors in the organizations and to manufacture a new product (a social self-management model: “nas – NAS and NAS – nas”) under global market conditions. Place of implementation of Article 5 of the model – organizations. Responsible for implementation – management and specialists of organizations.

6. To plan the optimum activity factors in the organizations and to increase the national product volumes (a social self-management model: “nas – NAS and NAS – nas”) under global market conditions. Place of implementation of Article 6 of the model – organizations. Responsible for implementation – management and specialists of organizations.

The balanced development model is intended for optimization of labour of the collective in the organization, the human and family life conditions in the national state under the global market conditions in the world [9].

Implementation of this model in practice creates all conditions for the balanced development of the society and the state under the EU global economic conditions in the 21st century in the world [10].

Statistical data confirm that in separate states political and economic factors are constantly moving away from social factors, as a result of which in the world in the 21st century security cooperation of people will be very vulnerable, and special attention should be devoted to the strengthening of national, regional, continental and global security [7].

Conclusions

The conclusions and problems presented above are characteristic of all the states in the Baltic Sea region, the regional cooperation between West-East and East-West in the common EU and the world.

Research factors of regional cooperation in the conditions of Lithuania's integration into the EU revealed wide opportunities for a comprehensive analysis of external and internal threats to the national state as well as for evaluation of the impact of the changes of political, economic and social factors on the geopolitical environment of Lithuania in time and space. Conclusions are based on the methodological principles in investigating external and internal threats to regional cooperation in the EU, methodics and methods of their implementation.

1. It is the harmonization of the development of political, economic and social factors that will assure the balanced development of the state and society under conditions of Lithuania's integration into the EU.
2. Integration into the EU creates positive conditions for strengthening national cooperation in time and space (in Lithuania, the EU and in the world).
3. Today, however, the existing political, economic, and social factors of

the internal environment in Lithuania are unfavourable to the investors from the EU, since the tax system and price policy on the national market constantly increase the cost price of the national product for business organizations, as a result of which the compatibility of business organizations go on reducing on the national, EU and world markets.

4. The institutions of the Lithuania must review in the essence the national tax policy, create favourable conditions for investment of national and foreign capital into Lithuania's economy.

5. The national business organizations due to the tendencies towards increasing the product cost price do not possess the real economic conditions for wage increase of the employees, and because of these reasons the purchasing power of the population on the national market goes on decreasing, the annual inflation rate amounts to over 3 %, and the social environment is becoming worse.

6. The factors of the social environment accelerate the emigration of young people, its scale going up, and within the nearest 15 years over 500,000 young people will emigrate from Lithuania, the demographic environment will become worse for a long period, as a result of which the number of the population in Lithuania in 2016 may go down from 3,000,000 to 2,750,000 of 3,500,000 today.

7. The national business organizations should search other economic methods and ways for their integration into the activities of international corporations under the conditions of global economy.

8. The institutions of the Lithuania must solve the problems of reduction of import flows from the East (to 50%) and limit the import of unqualitative goods (to 100%) into the national market.

The conclusions and problems presented above are characteristic of all the states in the EU and the world.

References

1. Aaker, D. A., *Strategic Market Management*. Hoboken, Connecticut: Jon Wiley & Sons, Inc., 2005.
2. Fitzroy, P., Hulbert, J., *Strategic Management. Creating Value in a Turbulent World*. West Sussex, Connecticut: Jon Wiley & Sons, Inc., 2005.
3. *Future Lithuanian the World Context: Experts' View*. Edited by V. Jasiulevičius and A. Makštutis. Vilnius, Connecticut: Mokslo aidai, 2003.
4. Hitt, M., Ireland, R. D., Hoskisson, R. E., *Strategic Management. Competitiveness and Globalization*. Ohio, Connecticut: Thomson, 2005.
5. *Lineages of European Citizenship. Rights, Belonging and Participation in Eleven Nation-States*. Edited by Richard Bellamy, Dario Castiglione and Emilio Santoro. London, New York, Connecticut: Palgrave Macmillan, 2004.
6. *Lithuanian Membership in the EU and the Effects of Quality Management Upon National Economy*. The Editorial Committee. Kaunas, Connecticut: Technologija press, 2004.
7. Loughlin, J., *Subnational Democracy in the European Union. Challenges and Opportunities*. Oxford, Connecticut: University press, 2004.
8. Makštutis, A., *The Principles of Strategic Management*. Klaipėda, Connecticut: University press, 2001.
9. Makštutis, A., *Total Quality Management of Globalization Conditions*. Vilnius, Connecticut: Academy press, 2005.
10. Makštutis, A., *Strategic Planning of Globalization Conditions*. Vilnius, Connecticut: Academy press, 2006.
11. Mead, R., *International Management. Cross-Cultural Dimensions*. Malden, Oxford, Connecticut: Blackwell Publishing, 2005.
12. *The Area of Freedom, Security and Justice in the Enlarged Europe*. Edited by Karen Henderson. New York, Connecticut: Palgrave Macmillan, 2005.
13. *The Security of Regional Cooperation*. Edited by Antanas Makštutis. Vilnius, Connecticut: Academy press, 2005.
14. *Tendency of National Security in the Baltic Sea Region*. Edited by Antanas Makštutis. Vilnius, Connecticut: Academy press, 2006.
15. Thompson, A. A., Strickland III, Jr. A. J., *Strategic Management: Concepts and Cases*. New York, Connecticut: Thomson, 2004.

POLITICAL IDEA AND NATIONAL SECURITY

Vaidotas Matutis

Vilnius, Lithuania

Abstract

In this paper we discussing about the potential threats to the national security evaluation system, creating the model of the system analysis methods when a new political concept is raised in the country. The method assumptions suggested and discussed in this paper are made according to the summaries of public surveys and research results of sociologists, political scientists and psychologists of different countries. These summaries are made analyzing the survey and research results systematically and separately from the variety of their initial objectives. We construct the dimensional frame of references combining the time axes, government forms scale, ideology scale and call they Politological system of axis. It help to us show that if a new political concept is raised in the country, it will be supported and developed by the majority of society members only if its political-ideological essence is possible to show in the chosen politological frame of reference and the point are possible to mark in the area of the most typical structures of the statistical division of the society individuals' approaches at the set point of time and the deviance of this concept is not forecast in the nearest future. The methods we are discussing provide the specialists with the opportunity to evaluate the possibilities of inside threats to the national security still in the political concept raising process and its political-ideological core. To summarize this discussion, we can make once more conclusion as following: the main threat to the national security after the new political concept raising is the prejudice of the social characters' majority. Such graphic and many-sided reflection of the analyzed and summarized politological researches shows the perspective forecasts and assumptions of the formulated political and economical analytics.

Keywords: *security, evaluation system, new political concept, model, government, structures, politological,, society, state, democracy, ideology.*

Introduction

The 21st century globalization challenges condition the necessity to evaluate as realistically as possible the consequences of a new political concept before its raise, taking into account its potential threat, external as well as internal, to the national security.

Global economy has been formed under the influence of the developing international corporations expanding their international industry and commerce network. In fact, global economy should be analyzed as economy constituents of which, at the industrial, structural, and technological approach, are capable to operate as the whole in the real and chosen time and worldwide. It has an influence on the entire social environment. Free information flow worldwide, unrestricted technological and innovative knowledge exchange preconditioned the development of a human being or “enterprise” without reference to the social environment.

The creation of the world information network served as a background for free and efficient flow of financial sources. Various financial institutions employed this joining to the global economy development. The assumption could be made that the globalization of financial markets is a backbone of a new global economy. Free knowledge and information flows through the digital net covering the world help the set society terms and definitions vanish and influence the society quarters change...

Free world capital flow without any walls and limits, free information flows unstoppable even by the language barriers forces to think about the priorities of external and internal threats in the sense of national security. However, the priority question is not the main one. Perhaps, the most important is to evaluate both threats and their possible influence, and only then we are capable to decide upon their priorities. For such evaluation performance, it needs to choose the appropriate methods and forecast possibility.

One of the new suggested methods providing with the possibility to evaluate the country's internal political social structure, also the structure of the nearest neighbours and other countries capable to influence the development of a new political concept and its terminal results, will be reviewed in this paper. The methodology allows analyzing and forecasting the influence

of the political and economical characters' approaches on the publicity of a new political concept, public opinion formation and support or rejection.

Research objective – preparing the methods of the internal and external threats on the national security analysis.

Research goals – analyzing the relationships between political development and government of the separate and neighboring countries; analyzing the method implementation possibilities assessing validity and consequences of the threats to the national security; revealing the method implementation possibilities forecasting the country development; evaluating the political and economical characters' approach towards the influence of a new political concept on the national security and the formatted public opinion.

Research target – a new political concept, political and state government factors in one separate country situation.

Research results – giving the potential threats to the national security evaluation system, creating the model of the system analysis methods, summary of the results, making conclusions.

References: works by Lithuanian and foreign authors, conference and workshop material, other sources.

1. Political concepts and national security

Frame of reference. Before the evaluation, it is always important to choose properly the frame of reference where the main points typical to the research and evaluation could be set, and to reflect the most specific collections of the statistical division. While making such a choice, it is never possible to avoid initial assumptions or postulates selected or formulated on the basis of conterminous research results, analyzing and summarizing them. The method assumptions suggested and discussed in this paper are made according to the summaries of public surveys and research results of sociologists, political scientists and psychologists of different countries. These summaries are made analyzing the survey and research results systematically and separately from the variety of their initial objectives. There was a great number and different sources exploit the research objectives of which were formatted star-

ting from individual conduct research and to comparable analysis of political parties' programs and public opinion about them.

The first assumption will not surprise anyone and it is already discussed sufficiently. It is a form of government and all its possible versions. A form of government defines quite well the steady balance for a set period of the state economical platform and social structure. At the attempt to set point of government forms on one line, they could be ranked from anarchy to dictatorship (Figure 1). It is worth discussing here the most popular at present and encouraged by developed countries in less developed ones democratic government form. This particular form, according to its essence, is shifted more closely to dictatorship due to the resolution making procedures described as "dictatorship of majority against minority". Discussing democracy and its level, often the statements are made regarding possibility to talk about the limits of democracy expanding from anarchy to dictatorship while surveying the degree of democratic freedom. Thus, the state government forms are almost identified with the possible democratic freedom degrees inside it. Here we will discuss democracy only as a possible state government form, however, not as a possible political ideology.

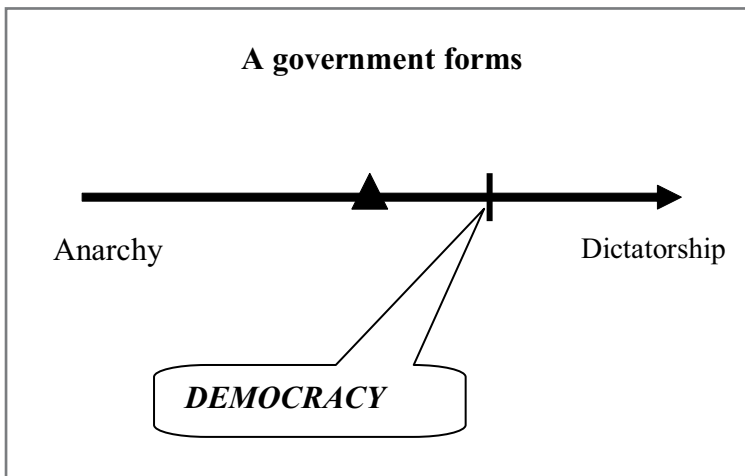

Figure 1. Government forms scale

The government form existing in the country as shown in this Figure reflects more properly the economical social structure at the current time, and the government form and governing methods used in it.

Continuing the subject about the existing social structure in the country, it is reasonable to discuss in detail political ideologies and public attitude towards them.

The second assumption is about the social attitudes shown on the line from liberalism to communism ranking them according to value approach to the role of an individual and society in the human race development (Figure 2). Every inhabitant expresses the political approach in different discussions and talks evaluating the current situation and formatting the expectations and future prospects.

Here should be discussed one point of rather important political social attitudes – socialism. Due to the perverted essence in the former Soviet Union, the term “socialism” is avoided in discussions and considerations but again according to its essence socialism comply with the state of society between an individual’s freedom evaluation and social needs evaluation, also compatibility of these two values.

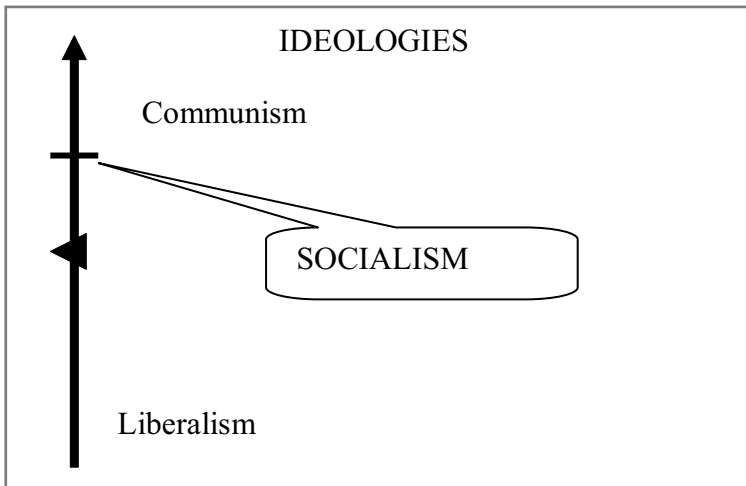

Figure 2. Ideology scale

Such consentaneous value balance is usually ventilated by all society members, maybe even more – by all people. Some undesignedly, some meaningfully understanding this, some, though trying to contradict, lacking the arguments agree with some statements of this political public opinion.

One of the basic assumptions of this political public approach is the statement about „man as a society creature“.

The third assumption is the basis of the methods we discuss. This assumption is easily made analyzing the history of humanity in large stages from the apes to the technological achievements. Here, an interesting remark was made by the German philosopher Friedrich Nietzsche, while analyzing and discussing the famous and well-known Darwin's theory. The philosopher stated only the organisms combining their actions could survive, develop and adapt conquering and supplanting the stronger ones but more individuals.

Therefore, socialism in our scale of political public approach should be set shifted closer to extreme communism overrating the role of society, whereas socialism, without denying the importance of individual lead, evaluates appropriately „fellow public“ values and society importance as to individual survival, as to the development of the entire humanity.

Having combined these two scales into one system of axes, we get the political system of axes that we can use in our further work evaluating the political state of the country, discussing the consequences of a new political concept raise in a particular country and threats to its national security.

2. Political frame of reference and location of political ideologies

Combining the discussed above estimation scale to one political axes system, we shall choose the government form axe, reflecting the whole of the economical social structure and government forms and methods, as Axe „X“. (Figure 3) In order to keep consistency that will help us handle with this system of axes, we set a point in Axe „X“ – one of the most important and key points – „Democracy“.

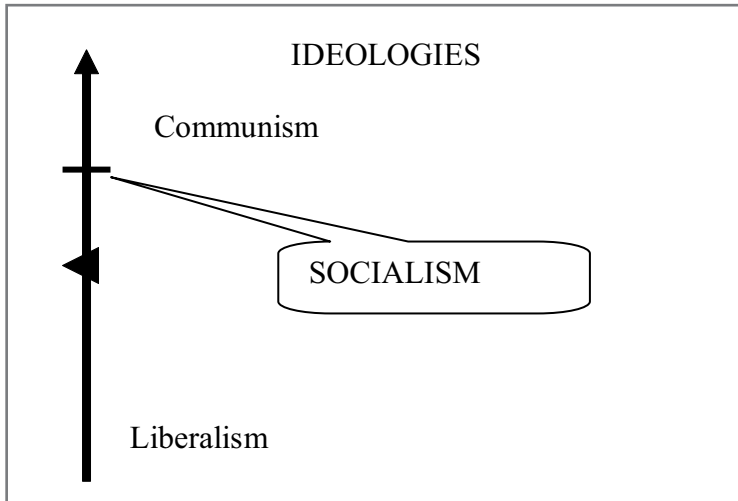

Figure 3. *Political frame of reference*

Further, as Axe “Y” we choose the scale of political public approaches, reflecting the attitude of the society and its individuals towards the current socioeconomic structure and their hopes, expectations, attitude to the nearest future, balance between “fellow society” and individual values. Here, in this axe, we mark one of already discussed points typical to value balance – “Socialism”.

We will limit ourselves, while discussing political ideologies and their place in the chosen politological frame of reference, from political parties, their announced program provisions, particular programs and actions of political characters, usually absolutely contradictory to those propagated provisions of political ideologies and concealing the core. Shelling this philosophical core of political ideologies, we will use politological researches and point out three main political ideologies, although of different forms, successfully realized in some countries of the world and having laid down the development basics for mixed political ideologies.

Analysis of this practical sample does not mean it is impossible to mark

or find a place for particular political parties after evaluation of their values, programs and real actions in this politological frame of reference. There could be found and set more places for even particular top political and economical characters after evaluation of the government methods they apply, approach to individual and „fellow society“ values. But then our research and this method consideration would expand towards the practical application. Meanwhile, in order to avoid this expansion and concentrating on pointing at general principals of the methods, we will separate from possible practical samples, make one more assumption and return back to the discussion of the theoretical model.

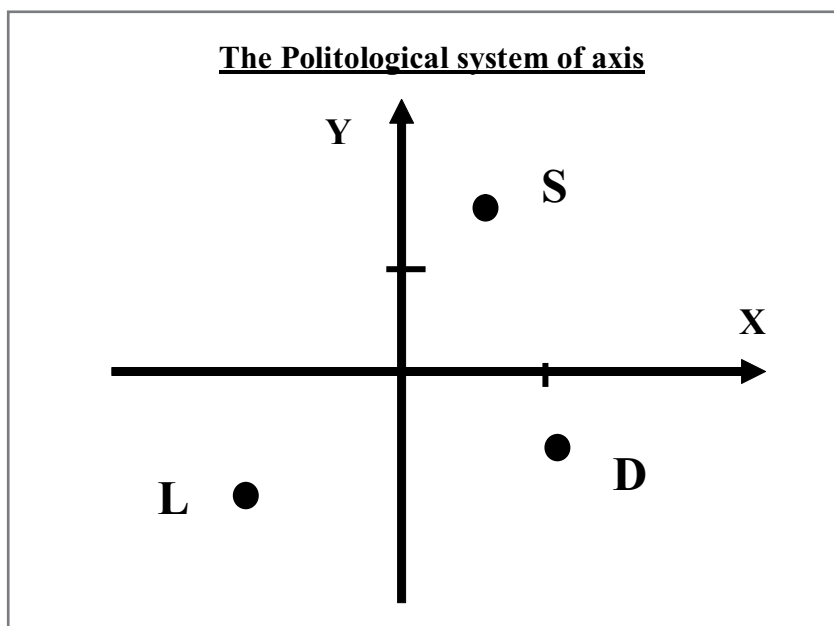

Figure 4. *Political ideologies in the politological frame of references*

The fourth assumption was made mostly on the basis of different psychological research results and their practical notice summaries. Its core is that the individual attitudes are impossible to mark in this politological frame of

reference as a point. Value system of an individual range according to with whom and what environment the matter is discussed, whether the attitude has to be simply expressed or reasoned additionally answering appropriate counterarguments and given assumptions and statement, or perhaps the individual gives counterarguments himself/herself.

Analyzing the initially chosen practical sample, we select three political ideologies, as follows:

- socialists (hereinafter referred to as „S“);
- liberals (hereinafter referred to as „L“);
- democrats (hereinafter referred to as „D“).

Liberals base their political ideology on personal freedom values, minimizing „fellow society“ values and the role of collective government bodies, also the state influence on the economical and social development of the country. Therefore, we will set the point for the liberals (L) in the left lower quarter of the chosen frame of reference, as speaking for anarchy and unlimited liberal freedom (Figure 4).

The political ideology of the socialists is based on the valued collective government form, where one can avoid some dictatorship, and on „fellow society“ values. That is why, in the chosen politological frame of reference, we point them in the right upper quarter. This way we appreciate the role of society they vote for but, on the other hand, we acknowledge some form of dictatorship in their government methods.

Finally, democratic political ideology is founded on public values and influence on government methods in taking collective decisions and implementation what, beside the majority's dictate on minority, have some liberal features. Therefore, this political ideology will be marked with the point in the right lower quarter in the chosen politological frame of reference (Figure 4).

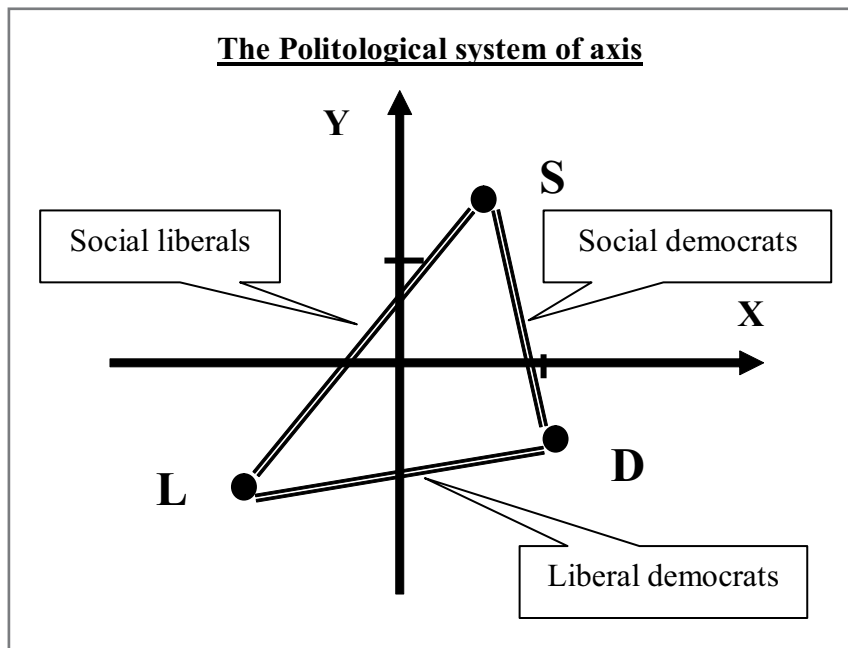

Figure 5. *Mixed political ideologies*

Having marked three main points and three main political ideologies and remembering the fourth assumption regarding a man's attitudes range depending on their surrounding environment, we should try to analyze the bond between these three points. As we can see, these three points make a clear triangle and, when joining them together, we get an area this triangle covers. Moreover, the analysis of different politological surveys data show the attitudes of the society members' towards political ideologies concentrated in this triangle area in the chosen politological frame of reference. Often this area is called the most typical structure of statistical division in the analytical researches.

Taking into account the sections joining the points (Figure 5), we can notice that the sections practically have the meaning of mixed political ideological attitudes of social individuals. It allows a simple explanation of such political ideologies to appear and rapidly spread in the recent decades. From

these main points of political ideologies left in the angles of the triangle and creating three the most successfully and rapidly spread mixed political ideologies: 1) social democrats; 2) social liberals; 3) liberal democrats; (Figure 5). Although the major part of statistical public attitudes concentrate inside the triangle, one part of them are located in the closest environment, that is why the sections are not very clear but obscure a little. This observation is of a great importance while speaking about the practical implementation of these methods; however, it does not make any corrections in the method essence.

Thus, here thinking of the main subject of this paper, we are already capable to make the first conclusion. If there is a new political concept raised in the country, it will get the support from the majority society members only if its political – ideological essence is also possible to show in the area covered with the triangle in the chosen politological frame of reference. (Figure 5). Otherwise, there a threat to the national security from inside exists due to the contraposition of the society structures. Definitely, it depends also on this concept introduction methods but it is already the subject of continuous researches in order to evaluate the threat degree. The methods we are discussing provide the specialists with the opportunity to evaluate the possibilities of inside threats to the national security still in the political concept raising process and its political-ideological core. Seeking for more complete evaluation, we need to take into account the political concept development assumptions and motivation, the time period required, and also into the possible perspectives and corrections in the time flow. Therefore, it is logical to survey the time dependence.

3. Time dependence, perspectives and forecasting

We shift to the dimensional frame of reference while analyzing the time dependence and up till now we were discussing only the plane distribution (view). Thus, to the mentioned politological system of axes, we add one more axe „Z“, the time axe we will mark by the letter „t“, and now we have a dimensional or volumetric view (Figure 6).

We will stick to the same consistency principles and limit ourselves only

with the statistical data analysis and summary. Analyzing the results of political society surveys and comparing them of different years, many political or economical analytics have already noticed that in the time flow, political ideologies get similar. Such phenomenon shown in our chosen political system of axes may be described as an observation that the angles of the already discussed shape get closer to each other in the time flow. So, the triangle area reduces in size and the concentration increases in this most typical structure of the statistical division.

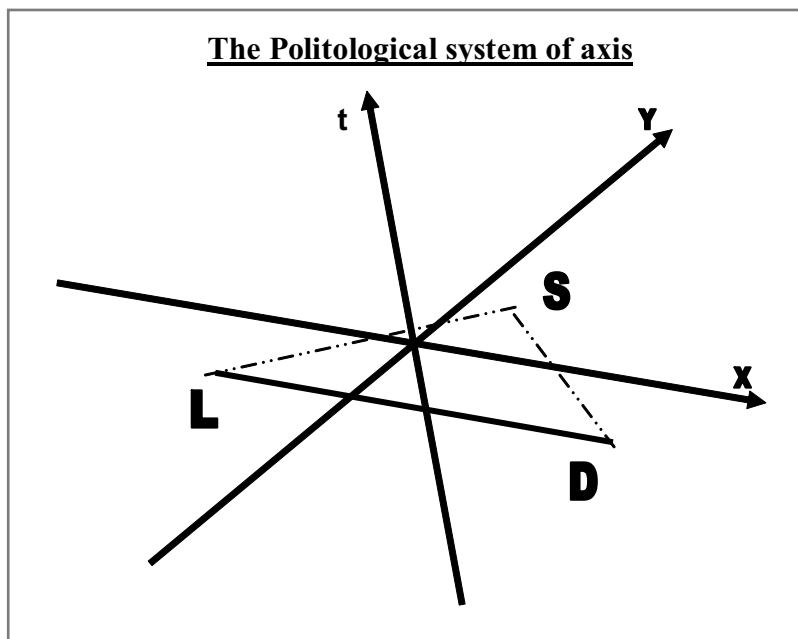

Figure 6. Dimensional frame of reference

Just for imagery, we will leave only the time axes and show here the observations discussed worldwide about the political ideologies getting closer to one another. We choose two typical points – the years 2000 and 2005 in the time axes (Figure 7). Having joined the marked points of the triangle, we can clearly see the same tendency: in the time flow, the areas of the triangles

reduce in size. This temporal change tendency can be used for perspective analysis. If we prolong the joining sections, we get the perspective and still continuing, we create a perspective view.

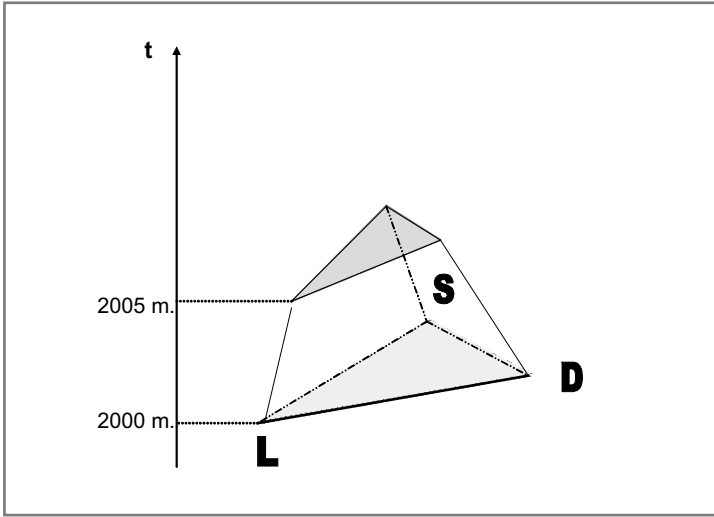

Figure 7. *Dynamics*

This perspective prognosis seems to be rather interesting. Prolonged sections, continuing through the angles in the dimensional politological system of axes, intercross after some time and make a dimensional pyramid shape ending it with a spike (Figure 8). Such graphic and many-sided reflection of the analyzed and summarized politological researches shows the perspective forecasts and assumptions of the formulated political and economical analytics. But at the same time, it raises several additional questions that need answers. One of them is as follows: what is on the pyramid spike? We point it visually with the question mark „?“, but what could it mean in the political science, what prospects does it suggest in politics and economy?

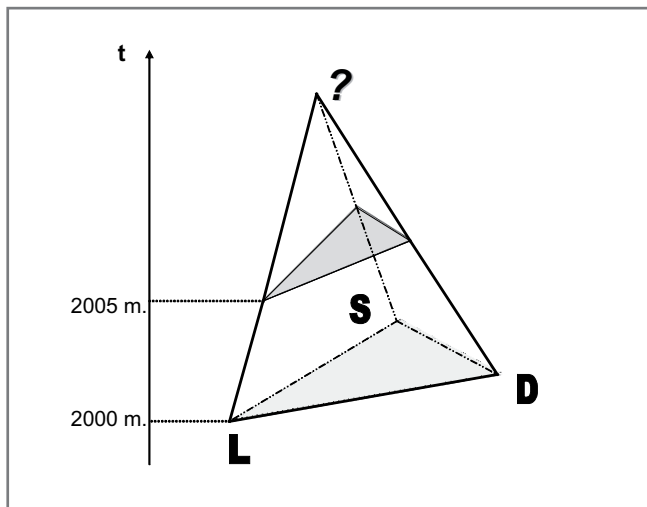

Figure 8. *Perspective*

This is the matter of further researches, discussions, considerations and time that will not be touched in this paper. We will confine ourselves with the general conclusion the key idea of which was developed earlier and which is closely connected to the paper objective and subject.

If a new political concept is raised in the country, it will be supported and developed by the majority of society members only if its political-ideological essence is possible to show in the chosen politological frame of reference and the point are possible to mark in the area of the most typical structures of the statistical division of the society individuals' approaches at the set point of time (in our case, in the triangle) and the deviance of this concept is not forecast in the nearest future. That is, if we try to show the time perspective of a new political concept, its location will not appear over the pyramid range. Otherwise, such new political concept threatens the national security of the country.

Here, it is worth stressing some more closely related observations. The value system of social individuals of any country is based on well-established traditions; therefore its time change is a very inert process. Meanwhile, a new political concept raised in such inert social environment, collapsing with this inertness in its development process, can change in comparison to the sharp

leaps trying to adapt. It should be taken into account while forecasting the new political concept development in the time to perspective. We cannot also forget about the influence of the globalization process, so we cannot speak only about the evaluation of this political concept within the members of society in one separate country. This political concept will be assessed by other countries – the closest neighbors as well as other powerful and influence seeking countries. And only in case the important society characters of other countries find this new political concept does not satisfy the visions of their society development, they can take actions threatening the national security of the country this political concept was raised in.

4. Society leaders and their attitudes

Further the statistic consideration of the most appropriate response of public characters to a new political concept will be discuss more widely without going deeply into the personal influence on the society development processes. Previously, we indicated two main constituent parts: economy and politics, discussing the social structure; here, analyzing possible approaches of society characters, we will do the same - divide them into two parts according to their activity sphere and influence on the society. So, we are going to discuss two groups of society characters of almost the same size, political characters or politicians, and economical characters or financiers – economists. This kind of division allows us to regard the approach development process in the analyzed methods.

For further analytic considerations, we will make some more general assumptions allowing us to simplify the statistic division of the analyzed approaches. Speaking about politicians, we will divide them again into two groups for further analysis – the old nomenclature representing politicians and the new ones. This assumption would be contradicted by none of those who at least meanly were interested in politics. What is more, it would be added that the nomenclature politicians are normally large in size in comparison to those who could be labeled as new politicians seeking for progress, and then, changes in social life.

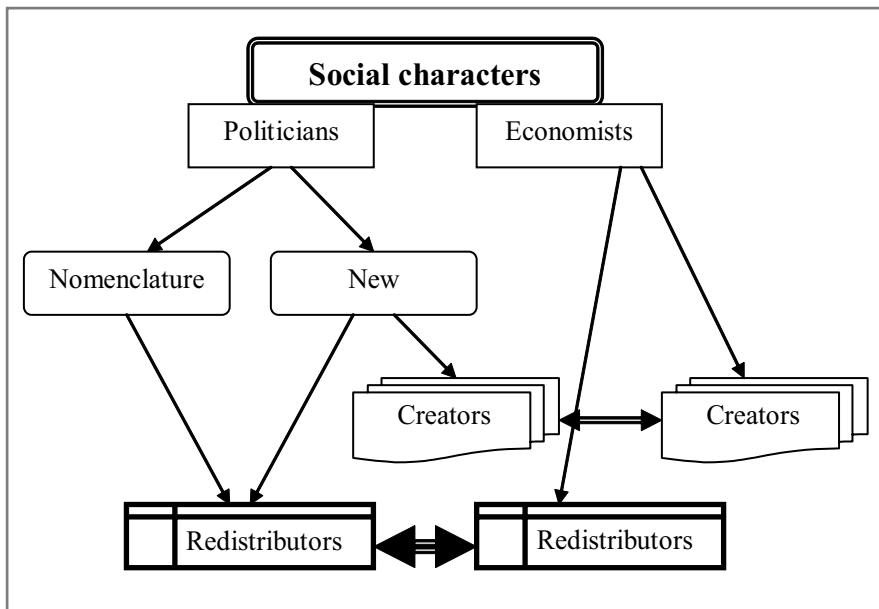

Figure 9. *Structural scheme of society leaders groups*

Economical characters, according to the analogous assumption, can be divided into two groups: nomenclature and those creating the surplus value. Following the business essence, nomenclature would cover the economical characters that do not create anything and earn capital only via redistribution of already created values. Thus, the economical characters creating the surplus value are those who earn capital by producing new products that encourage changes and development, and providing them to the markets. We should notice that nomenclature makes a larger part of this group of economical characters. Therefore, according to the introduced assumptions and in order to be clear, we can call these two groups shorter and more precisely: redistributors and creators (Figure 9).

Conclusions

1. Following the same logics and speaking about the old politicians or so called nomenclature, we may class absolutely all of them to the characters who only redistributed the social values and now live on them. And the politicians we call new and who make a majority comparing to nomenclature, should be divided once more into redistributors and creators because not all of them can defend their point of view and ideas, and it is much easier to simply adapt if you want to hold down.

2. This way we again divided all social characters into two groups where the redistribution group is much larger than the group of creators. Additionally, it should be mentioned that the redistributors are the least interested in changes, they would like to continue spinning the wheel of money they can operate now. So, speaking about the new political concept, after it is raised, we can expect support only from the minority of social characters, that is the creation group, due to their understanding, though having only few arguments, of the development necessity and perspective benefit. And the majority of social characters that belongs to the redistribution group will meet a new political concept with a negative prejudice that will need to be conquered in order to realize and implement this new concept. There will be a great need of additional arguments.

3. Further already friendly support or at least neutral reaction will depend of the argument selection and offering them to the discussed group of social characters. Otherwise, we will be forced again to speak about the disunity and contraposition of leaders what threatens the national security. Exactly the same could be said about the social characters of the neighbouring and other powerful countries. They will also evaluate the new political concept but they will do this from their point of view and considering the globalization processes.

To summarize this discussion, we should make our second conclusion as following: the main threat to the national security after the new political concept raising is the prejudice of the social characters' majority.

References

1. Indriūnas A. V., Siaurukas J. G. Socialinis liberalizmas ir kitos politinės ideologijos. – Vilnius: Firidas, 2006.
2. Makštutis A. S., Kotliar V. S., Mai I. J., Aliaev A. V. Menedžement i globalizacija v XXI veke. – Maskva: Kanonj, 2006.
3. Castells M. Tinklaveikos visuomenės raida. – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2005.
4. Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas. Tarptautinės konferencijos pranešimai. – Vilnius: VAGA, 2000.
5. Nietzsche F. Stabų saulėlydis. – Vilnius: Strofa, 2000.
6. Makštutis A. Strateginis planavimas globalizacijos sąlygomis. – Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2006.
7. Shumpeter J. Kapitalizmas, socializmas ir demokratija. – Vilnius: Mintis, 1998.
8. Stone D. Viešosios politikos paradoksai: sprendimų priėmimo menas politikoje. – Vilnius: Eugrimas, 2004.

MODERNIOS EKONOMIKOS KŪRIMAS: NAUJI IŠŠŪKIAI IR VALSTYBĖS POLITIKA GLOBALIZACIJOS IR ŽINIŲ VISUOMENĖS KŪRIMOSI SĄLYGOMIS

Borisas Melnikas

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

Santrauka

Analizuojamos šiuolaikinės ekonomikos raidos problemos ir prioritetai atsižvelgiant į globalizacijos bei žinių visuomenės formavimosi aplinkybes. Apibūdinamas valstybės bei jos politikos vaidmuo, parodomi valstybės ekonominės politikos prioritetai.

Pažymimi pagrindiniai šiuolaikinės ekonomikos modernizavimo prioritetai:

verslo tobulinimo ir plėtros, taip pat palankios verslo aplinkos kūrimo prioritetai,

technologijų pažangos bei inovacijų aktyvinimo prioritetai,

žmogiškųjų išteklių ugdymo ekonomikos modernizavimo kontekste prioritetai,

regioninės plėtros ir socialinės politikos prioritetai,

ekonomikos internacionalizavimo atsižvelgiant į globalizacijos, žinių visuomenės formavimosi bei ES plėtros aplinkybes prioritetai.

Reikšminiai žodžiai: *ekonomika, valstybė, visuomenė, produktas, efektyvumas, stabilumas, vystymasis, ištekliai, modernizavimas.*

Įvadas

Ekonomikos modernizavimas – esminis šiuolaikinės visuomenės gerovės didinimo bei jos socialinio komforto gerinimo, taip pat politinio stabilumo palaikymo veiksnys. Galima teigti, jog ekonomikos modernizavimas visada yra vienas svarbiausiųjų valstybės ekonominės politikos prioritetų, reikalaujantis ypatingo tiek plačiosios visuomenės, tiek ekonomikos ir vadybos specialistų dėmesio.

Ekonomikos modernizavimas, kaip sudėtingas ekonomikos pokyčių procesas, pasižymi didžiule *problemų įvairove*. Šią įvairovę nemažu mastu lemia ekonominė raida itin reikšmingi globalizacijos, taip pat žinių visuomenės kūrimosi ir tokiai visuomenei būdingų gyvenimo būdo modelių, socialinės elgsenos stereotipų bei vertybių pasklidimo procesai. Tai reiškia, kad ekonomikos modernizavimo problemos turi būti nagrinėjamos ir sprendžiamos atsižvelgiant į globalizacijos aplinkos bei žinių visuomenės kūrimosi procesų sąlygojamas aplinkybes.

Pažymėtina ir tai, jog šiuolaikinės ekonomikos modernizavimo galimybės ir perspektyvas smarkiai veikia ir Europos Sąjungos raidos ir plėtros procesai. Savaimė suprantama, ekonomikos modernizavimo galimybės ir perspektyvas tose šalyse, kurios priklauso Europos Sąjungai, būtina nagrinėti atsižvelgiant į *bendrąjį* Europos Sąjungos raidos ir plėtros kontekstą.

Ekonomikos modernizavimo tematika gali būti suvokiama ir kaip prioritetinga *mokslinių tyrimų* sritis. Siekiant, kad šiuolaikinė ekonominė politika būtų realiai orientuota į naujausius globalizacijos ir žinių visuomenės sukūrimo iššūkius, būtina giliais ir kompleksiniais moksliniais tyrimais pagrįsti tiek *ekonomikos modernizavimo prioritetus*, tiek *konkrečias priemones*, kurios turi būti įgyvendinamos ekonomikos modernizavimo dėlei.

Publikacijos tikslas – atskleisti aktualias ekonomikos modernizavimo prioritetų nustatymo problemas, įvertinti naujus iššūkius ir reikalavimus, į kuriuos būtina atsižvelgti rengiant ir pagrindžiant strateginius sprendimus ekonomikos modernizavimo srityje.

1. Ekonomikos modernizavimo samprata ir prioritetai globalizacijos ir žinių visuomenės kūrimosi sąlygomis

Šiuolaikinės ekonomikos modernizavimo samprata. Šiuolaikinė ekonomika – tai labai sudėtinga visuomenės gyvenimo sritis, pasižyminti nepertraukiamais pokyčiais bei jų spartėjimu, šių pokyčių daugialypiškumu, masto didėjimu, prieštaringomis raidos ir plėtros tendencijomis. Šiuolaikinėje ekonomikoje nuolat randasi *naujų iššūkių, naujų problemų*, kurių sprendimas reikalauja kitaip suvokti ir įvertinti įvairius socialinės, ekonominės raidos bei technologijų pažangos reiškinius.

Esminis požymis, būdingas tiek *ekonomikai* apskritai, tiek *šiuolaikinei ekonomikai* – nuolat ir nepertraukiamai pasireiškiantis *polinkis į pokyčius*. Šis požymis gali būti apibūdintas kaip *ekonomikos, ypač šiuolaikinės ekonomikos, polinkis į dinamizmą*: polinkių į dinamizmą prasmė yra ta, jog nuolat ir nepertraukiamai pasireiškiantys pokyčiai yra būdingi tiek *ekonomikai kaip sistemai*, tiek *ekonomikos kaip sistemos raidos aplinkai*.

Polinkis į dinamizmą, kaip esminis šiuolaikinės ekonomikos požymis, sudaro *prielaidas* nepertraukiamai vykstančiam *ekonomikos modernizavimui*.

Ekonomikos modernizavimas gali būti suprantamas kaip *kryptingas ekonomikos pokyčių procesas, orientuotas į apibrėžtų tikslų ar siekių įgyvendinimą*. Savaiame suprantama, jog *ekonomikos modernizavimas* yra suvoktinas kaip *procesas*, kuriuo yra *realizuojamas pačios ekonomikos polinkis į dinamizmą*: tai reiškia, kad galima teigti, jog ekonomikos modernizavimas, kaip procesas, vyksta pasireiškiant pačioje ekonomikoje glūdinčiam polinkiui į dinamizmą.

Būtina pažymėti dar vieną esminę aplinkybę. *Ekonomikos modernizavimo sąvokos* vartojimu yra vienareikšmiškai parodoma, jog *modernizavimu apibūdinami pokyčiai turi būti vertinami ir suprantami kaip pažangūs ar teigiami*. Savo ruožtu, *ekonomikos modernizavimu* apimamų pokyčių priskyrimą *pažangių ar teigiamų pokyčių kategorijai* tegali nulemti *aiškus išankstinis apibrėžimas subjektų*, kurių požiūriu pokyčiai ekonomikoje yra vertintini kaip *pažangūs ir teigiami*: tai kartu reiškia, kad *ekonomikos modernizavimo sąvokos* apibrėžime būtinai turi būti nuoroda į tai, jog ekonomikos pokyčiai turi būti orientuoti į *tam tikrų subjektų*, siekiančių būtent pažangių ir teigiamų pokyčių ekonomikoje, interesų ir tikslų įgyvendinimą.

Beje, *pažangiais ir teigiamais pokyčiais* gali būti laikomi tokie, dėl kurių gaunamas *kiekybiškai išreiškiamas ar kokybiškai apibūdinamas naujas arba papildomas rezultatas (efektas)*, pasižymintis humanistinėmis bei į naują pažinimo ar į naują galimybių lygį orientuotomis nuostatomis. Suvokiant, jog efekto palyginimu su jam gauti reikalingomis *sąnaudomis* gali būti įvertinamas *efektyvumas*, galima teigti, jog pagrindinis *ekonomikos modernizavimo požymis* yra *ekonomikos efektyvumo didėjimas (ekonomikos efektyvinimas)*: tai reiškia, kad *ekonomikos modernizavimui* apibūdinti gali būti taikomi įvairūs požymiai ir kriterijai, apibūdinantys *ekonomikos efektyvumą bei efektyvinimą*.

Taigi, apibendrinant išdėstytus teiginius, skirtus *ekonomikos modernizavimo* sąvokai apibūdinti, galima pažymėti, jog pačiu bendriausiu atveju ši sąvoka gali būti apibrėžiama taip: *ekonomikos modernizavimas* – tai *kryptingas pažangių pokyčių ekonomikoje procesas, orientuotas į jos efektyvinimą bei į tokio efektyvinimo siekiančių subjektų interesų ir tikslų įgyvendinimą*.

Galima teigti, kad toks apibrėžimas yra vertintinas kaip *universalus*, tinkantis įvairiais atvejais, kai ekonomikos modernizavimo procesai yra nagrinėjami skirtingu mastu, skirtingais požiūriais bei atsižvelgiant į skirtingų subjektų interesus, pasireiškiančius įvairialypėje aplinkoje. Kartu pastebėtina, kad *ekonomikos modernizavimas*, kaip procesas, tegali būti nagrinėjamas ir vertinamas tik aiškiai apibrėžus *ekonomikos efektyvumo ir efektyvinimo kriterijus* bei nustatčius *interesus ir tikslus subjektų*, kurių požiūriu *pokyčiai* ekonomikoje gali būti laikomi *pažangiais ir teigiamais*.

Suvokiant, jog *ekonomikos modernizavimas* yra suprantamas kaip *pokyčių procesas*, būtina pažymėti ir tą aplinkybę, kad pokyčiai savo ruožtu gali būti labai *įvairialypiai*. Beje, pokyčių įvairialypumas gali būti iliustruojamas jų *klasifikavimo* galimybių įvairove: egzistuoja daug galimybių nustatyti ir klasifikuoti ekonomikoje vykstančius pokyčius, atsižvelgiant į daugybę kriterijų ir pokyčių turinį bei formas apibūdinančių rodiklių.

Pagrindiniais kriterijais ir rodikliais, pagal kuriuos gali būti nustatomi ir klasifikuojami ekonomikos modernizavimo procesus išreiškiantys pokyčiai, laikytini tokie:

- ◆ pokyčių turinys ir jų raiškos pobūdis;
- ◆ pokyčių rezultatai;
- ◆ pokyčius sukeliančios priežastys bei prielaidos patiems pokyčiams

pasireikšti;

- ◆ pokyčius inicijuojantys subjektai, šių subjektų interesai bei kitos šiuos subjektus apibūdinančios charakteristikos, šių subjektų gebėjimai valdyti pokyčių procesus (ypač svarbūs yra tie kriterijai ir rodikliai, kuriais remiantis yra išreiškiamos įvairių verslo bei viešojo sektoriaus subjektų, įvairiausių organizacijų, taip pat valstybės ar valstybių grupių, kitų subjektų dalyvavimas inicijuojant bei visapusiškai veikiant pokyčius);
- ◆ pokyčių bei jų raiškos mastai (prioritetiniai yra tie pokyčiai bei jų raiškos mastus apibūdinantys kriterijai ir rodikliai, kuriais remiantis gali būti parodomi pokyčių ypatumai įvairių šalių, regionų, kitaip apibrėžiamų erdvių mastu, taip pat pokyčių dydžiai, pastaruosius įvertinant įvairiomis veiklos masto bei apimties dimensijomis);
- ◆ pokyčių bei jų raiškos reikšmingumą apibūdinančios efektyvumo, produktyvumo, įvairių pasekmių charakteristikos;
- ◆ pokyčius apibūdinantys laiko parametrai, apibūdinantys trukmę, periodiškumą, eiliškumą;
- ◆ pokyčių apibrėžtumas bei neapibrėžtumas, gebėjimas juos prognozuoti bei planuoti.

Esminė bet kokių pokyčių įvairovės charakteristika yra ta, jog pokyčiai gali būti suvokiami ir vertinami kaip kiekybiniai ir kaip kokybiniai:

- ◆ *kiekybiniais* yra laikytini pokyčiai, kuriems vykstant besikeičianti sistema ar objektas *neįgauna naujų požymių ar savybių*; tokių pokyčių sąlygomis sistema ar objektas gali būti apibūdinti panaudojant nekeičiamą anksčiau taikytų kriterijų ir rodiklių sąranką, suvokiant, jog pačius pokyčius išsamiai apibūdina šių kriterijų ir rodiklių skaitinių reikšmių kaita;
- ◆ *kokybiniais* yra laikytini pokyčiai, kuriems vykstant besikeičianti sistema ar objektas *įgauna naujų požymių ar savybių*; tokių pokyčių sąlygomis sistema ar objektas gali būti apibūdinti panaudojant koreguotiną ar iš esmės pakeistiną anksčiau taikytų kriterijų ar rodiklių sąranką, suvokiant, jog pačius pokyčius galima apibūdinti tik atnaujinus atitinkamų kriterijų ir rodiklių sudėtį bei atsižvelgus į *naujos kokybės* susiformavimo ar raiškos aplinkybes.

Pokyčių įvairialypumo suvokimas leidžia įvertinti ir didžiąją *ekonomikos modernizavimo atvejų bei galimybių įvairovę*: savaime suprantama – jei ekonomikos modernizavimą sudarantys pokyčių procesai pasižymi įvairove, tai kartu ir ekonomikos modernizavimas, kaip visuma, taip pat pasižymi įvairove.

Savo ruožtu ekonomikos modernizavimo atvejų ir galimybių įvairovė lemia būtinumą sugebėti *analizuoti ir vertinti įvairius ekonomikos modernizavimo variantus*, taip pat *pagrįstai parinkti ekonomikos modernizavimo prioritetus*, leidžiančius *užtikrinti efektyvią ekonomikos raidą bei sėkmingą sprendimą tų socialinių ir ekonominių problemų*, kurios yra aktualios šiuolaikinei visuomenei.

Dar kartą pabrėžtina, jog pateiktas požiūris į ekonomikos modernizavimą yra *universalus*, ypač ta prasme, jog šis požiūris yra taikytinas įvairiais atvejais – tais atvejais, kai ekonomikos modernizavimo problemos, galimybės ir perspektyvos yra nagrinėjamos tiek *nacionalinės ar regioninės ekonominės sistemos mastu*, tiek *Europos Sąjungos ekonomikos, visos Europos ekonominės erdvės*, kitų *stambių pasaulio regionų* ar net *viso pasaulio ekonomikos mastu*, tiek įvairių ar įvairiai apibrėžtinių *ekonomikos sektorių mastu*. Savaime suprantama, šis požiūris yra taikytinas ir *Lietuvos ekonomikos modernizavimo sąlygomis*: šiuo požiūriu gali būti remiamasi iškeliant ir nagrinėjant tiek *Lietuvos ekonomikos kaip visumos*, tiek *atskirų Lietuvos ekonomikos sektorių*, tiek kitų *nacionalinių, regioninių, sektoriinių ekonominių sistemų*, tiek *Europos Sąjungos ekonominės sistemos tolesnės raidos problemas*, taip pat išryškinant tolesnės ekonominės raidos prioritetus bei pagrindžiant ekonomikos modernizavimui skirtus strateginius sprendimus.

Apibendrinant išdėstytus teiginius, galima dar pažymėti, jog ekonomikos modernizavimas – tai daugialypių pokyčių procesas, reikalaujantis kryptingo valdymo, taigi – *atsakingo spęstinių problemų įvertinimo* ir šioms problemoms spręsti skirtų *ekonominės raidos prioritetų pasirinkimo*. Tai kartu reiškia, kad pagrįstas spęstinių ir visuomenės pažangai aktualių socialinės ir ekonominės raidos problemų iškėlimas bei įvertinimas ir šioms problemoms spręsti tinkamų prioritetų pasirinkimas yra esminė ir labai svarbi šiuolaikinės ekonomikos modernizavimo aplinkybė.

Iššūkiai ir aktualios problemos, spręstinos modernizuojant šiuolaikinę ekonomiką. Siekiant adekvačiai suvokti ir įvertinti aktualias problemas, kylančias šiuolaikinės ekonomikos modernizavimo srityje, bei pagrįstai pa-

rinkti tokio modernizavimo prioritetus yra būtina visų pirma apibrėžti *svaibiausius iššūkius bei reikalavimus*, kurie yra būdingi šiuolaikinei visuomenei, jos ekonominiam gyvenimui bei ekonominei raidai. Beje, šių iššūkių ir reikalavimų esmės suvokimas bei gebėjimas juos pagrįstai apibrėžti jau savaime lemia ekonominei raidai bei ekonomikos modernizavimo procesams būdingų tiek *probleminių sričių*, tiek *perspektyvių raidos ir pažangos galimybių bei prioritetų nustatymą*.

Neabejotina, jog iššūkiai ir reikalavimai, būdingi šiuolaikinei visuomenei, jos ekonominiam gyvenimui bei ekonominei raidai, pasižymi *didžiule įvairove*. Kartu pastebėtina, jog pačiu *bendriausiu atveju* tokie iššūkiai ir reikalavimai gali būti nustatomi atsižvelgiant į *dvejopas* aplinkybes:

- ◆ aplinkybės, išreiškiančios tai, jog minėtų iššūkių ir reikalavimų raiškai gali būti būdingi tiek *visuotinė*, tiek *vietinė* mastą apibūdinantys požymiai;
- ◆ aplinkybės, išreiškiančios tai, kad minėti iššūkiai ir reikalavimai gali būti *skirtingos kilmės ir pobūdžio*, ir kad prioritetinis dėmesys turi būti teikiamas iššūkiams ir reikalavimams, kompleksiskai apibūdinamiems įvairiais ekonominiais, socialiniais, kultūriniais, politiniais, taip pat technologiniais, ekologiniais ir kitais rodikliais.

Iššūkių ir reikalavimų, būdingų šiuolaikinei visuomenei, jos ekonominiam gyvenimui bei ekonominei raidai, nustatymas ir klasifikavimas atsižvelgiant į nurodytas dviem grupėms priskirtinas aplinkybes leidžia *kompleksiškai* suvokti ir įvertinti daugialypius veiksnius, kurie yra itin reikšmingi iškeliant ir sprendžiant šiuolaikines ekonomikos modernizavimo problemas.

Galima teigti, jog tarp iššūkių ir reikalavimų, būdingų šiuolaikinei visuomenei, jos ekonominiam gyvenimui bei ekonominei raidai, ypač svarbiais laikytini tokie:

- ◆ *globalizacijos bei socialinės, ekonominės, politinės raidos, technologijų pažangos internacionalizavimo* lemiami iššūkiai ir reikalavimai;
- ◆ iššūkiai ir reikalavimai, kuriuos lemia *žinių visuomenės formavimas bei naujų gyvenimo būdo modelių kūrimasis bei pasklidimas*.

Akivaizdu, jog nurodytas šiuolaikinei visuomenei, jos ekonominiam gyvenimui bei ekonominei raidai būdingų iššūkių ir reikalavimų sugrupavimas

yra *gana sąlygiškas*: šių iššūkių ir reikalavimų priskyrimas dviem nurodytoms grupėms tegali tik iš dalies išryškinti skirtingų iššūkių ir reikalavimų ypatumus. Kartu pastebėtina, jog toks sugrupavimas leidžia išaiškinti šiuolaikinei ekonomikai ir jos raidai ypač svarbias *dviejų* tipų aplinkybes: tai aplinkybės, kurias lemia *pačios ekonomikos globalizavimo ir internacionalizavimo procesai*, ir aplinkybės, kurias lemia *žinių visuomenės, kaip naujo tipo visuomenės, kūrimasis*. Suvokiant, jog nurodytos aplinkybės yra *iš esmės skirtingo pobūdžio*, pasiūlytas šiuolaikinei visuomenei, jos ekonominiam gyvenimui bei ekonominei raidai būdingų iššūkių ir reikalavimų sugrupavimo variantas gali būti vertinamas kaip atspindintis svarbiausias šiuolaikinės ekonomikos modernizavimo problemas bei jų grupes ir kartu kaip tinkamas nagrinėjant šiuolaikinės ekonomikos modernizavimo procesus.

Globalizacijos bei socialinės, ekonominės, politinės raidos ir technologijų pažangos internacionalizavimo lemiami iššūkiai ir reikalavimai, būdingi šiuolaikinei visuomenei, jos ekonominiam gyvenimui bei ekonominei raidai, pasireiškia tuo, kad:

- ◆ *globaliniu mastu* turi būti sprendžiamos *visai žmonijai aktualios problemos*, kurias lemia *klimato pokyčiai*, vis ryškiau pasireiškiantis *tradicinių žaliavų bei energetikos išteklių rezervų ribotumas*, taip pat didėjantis *natūralios aplinkos užterštumas*: šių problemų sprendimas reikalauja *radikalių pasaulio ekonomikos struktūros pokyčių*, taip pat *proveržių kuriant ir įgyvendinant kokybiškai naujas technologijas visuose socialinio ir ekonominio gyvenimo sektoriuose bei efektyviai ir tausojančiai panaudojant globaliniu mastu turimus gamtos išteklius*;
- ◆ *globaliniu mastu* turi būti sprendžiamos *visai žmonijai aktualios socialinės raidos, sveikatos apsaugos, taip pat aprūpinimo maisto produktais problemos*: šioms problemoms išspręsti reikia prioritetą suteikti *socialinėms ekonominės raidos orientacijoms*, vis didesnę dalį ekonomikoje sukurtų produktų skiriant *socialinėms reikmėms*;
- ◆ *globaliniu mastu* turi būti sprendžiamos *visai žmonijai aktualios problemos*, kurias lemia *naujomis formomis besireiškianti ir besiplėtojanti socialinė ir ekonominė diferenciacija tarp skirtingų šalių ir regionų*, taip pat tarp *skirtingų socialinių sluoksnių ir grupių įvairių šalių ir regionų visuomenėje*: šių problemų sprendimas reikalauja

esminių pokyčių *pasaulio ir tarptautinės ekonomikos regioninių struktūrų sistemose*, taip pat esminių pokyčių *plėtojant skirtingus ekonomikos sektorius* tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu mastu;

- ◆ *globaliniu mastu turi būti sprendžiamos visai žmonijai aktualios saugumo ir stabilumo problemos, ypač terorizmo prevencijos, taip pat nusikalstamumo apskritai prevencijos problemos: šių problemų sprendimas reikalauja kryptingai plėtoti šiuolaikinės ekonomikos potencialą bei skirti papildomų išteklių technologijų pažangai.*

Vertinant *globalizacijos bei socialinės, ekonominės, politinės raidos ir technologijų pažangos internacionalizavimo* lemiamus iššūkius ir reikalavimus, būdingus šiuolaikinei visuomenei, jos ekonominiam gyvenimui bei ekonominei raidai, ypač pažymėtina *tarptautiniu ir globaliniu mastu naujomis formomis besiplėtojanti konkurencija*, apimanti visas šiuolaikinės visuomenės raidos sritis ir pasireiškianti tiek viso pasaulio, tiek stambių regionų bei šalių grupių, tiek nacionalinių šalių bei jų socialinių-ekonominių sistemų mastu, tiek atskiruose ekonomikos sektoriuose. Būtinumas reaguoti į besiplėtojančios ir kokybiškai besikeičiančios konkurencijos iššūkius reikalauja *adekvačių ekonomikos modernizavimo priemonių*, todėl galima teigti, jog kaip tik *konkurencijos plėtojimas bei konkurencijos raiškos pokyčiai* dideliu mastu lemia *ekonomikos modernizavimo prioritetus*.

Globalizacija bei socialinės, ekonominės, politinės raidos ir technologijų pažangos internacionalizavimas ne tik lemia ekonomikos modernizavimui keltinus reikalavimus, bet ir sudaro realias prielaidas formuoti *naujo tipo visuomenei*, kuri būtų pajėgi kurti ir skleisti *naujus gyvenimo būdo modelius*, tarp jų ir *naujos ekonomikos modelius*.

Suvokiant, jog *naujo tipo visuomenė* gali būti apibūdinama kaip *žiniomis grindžiama visuomenė*, galima teigti, jog globalizacijos bei socialinės, ekonominės, politinės raidos bei technologijų pažangos internacionalizavimo procesai kartu reiškiasi kaip *žinių visuomenės formavimosi bei naujų gyvenimo būdo modelių kūrimosi ir pasklidimo veiksniai*.

Tai reiškia, kad iš šiuolaikinės ekonomikos modernizavimui būdingų iššūkių ir reikalavimų būtina būti išryškinti, kaip labai svarbūs, *žinių visuomenės formavimosi bei naujų gyvenimo būdo modelių kūrimosi bei pasklidimo* lemiami iššūkiai ir reikalavimai.

Šiuolaikinei visuomenei, jos ekonominiam gyvenimui bei ekonominei raidai būdingi iššūkiai ir reikalavimai, kuriuos lemia *žinių visuomenės formavimasis bei naujų gyvenimo būdo modelių kūrimasis bei pasklidimas*, pasireiškia tuo, kad:

- ◆ šiuolaikinėje visuomenėje vis didesniu mastu formuojasi, sklinda ir yra paskleidžiamos *naujos vertybės*, išreiškiančios prioritetines orientacijas į *naujų žinių kūrimą, skleidimą bei panaudojimą visose socialinio, ekonominio gyvenimo bei technologijų pažangos srityse*: tokių vertybių pasklidimas daro didelę įtaką visuomenėje besiklostančių *naujų poreikių* struktūrai, kartu lemia atitinkamus poreikius modernizavimui įvairiuose ekonomikos sektoriuose;
- ◆ *naujų vertybių*, orientuotų į *naujų žinių kūrimą, skleidimą bei panaudojimą*, paplitimas, taip pat *naujos technologinės galimybės*, kuriomis disponuoja šiuolaikinė visuomenė, lemia poreikius sukurti ir plėtoti *žinių visuomenės idealus atitinkančią žinių ekonomiką: žinių ekonomikos sukūrimas ir tolesnis plėtojimas* gali būti suvokiami kaip esminis šiuolaikinei ekonomikai keltinas iššūkis ir kaip itin svarbus jos modernizavimo prioritetas;
- ◆ šiuolaikinėje visuomenėje vis didesniu mastu yra *naujai* suvokiamas *humanistinių bei demokratijos idealų ir vertybių vaidmuo*. Tuo pagrindu formuojasi ir sklinda *nauji socialinės elgsenos stereotipai*, tarp jų – realizuojantys visų žmonių grupių ir sluoksnių *lygių galimybių* įvairiose gyvenimo bei veiklos srityse *idėją*: naujų socialinės elgsenos stereotipų bei lygių galimybių idėją realizuojančių gyvenimo būdo modelių pasklidimas lemia naujų radikalių pokyčių poreikį šiuolaikinėje ekonomikoje, kartu ir būtinumą kryptingai plėtoti ekonomikos modernizavimą, atitinkantį naują humanistinių ir demokratijos idealų bei vertybių suvokimą;
- ◆ šiuolaikinė visuomenė vis didesniu mastu yra orientuota į *tvarios subalansuotos plėtos* prioritetus, kurių įgyvendinimas reikalauja modernizuoti ekonomiką: šiuolaikinė ekonomika turi būti plėtojama atsižvelgiant į *ekologiškumo, socialinės harmonijos ir socialines orientacijas*, taip pat *intelektinio potencialo plėtos prioritetiškumo idealus*, kuriais yra apibrėžiami ekonominės raidos ir pačios ekonomikos modernizavimo prioritetai.

Vertinant šiuolaikinei visuomenei, jos ekonominiam gyvenimui bei eko-

nominei raidai būdingus iššūkius ir reikalavimus, į kuriuos būtina atsižvelgti nagrinėjant ekonomikos modernizavimo problemas, galimybes bei perspektyvas, ypač svarbūs tie iššūkiai ir reikalavimai, kuriuos lemia *Europos Sąjungos raidos ir plėtros procesai*: Europos Sąjungos raida ir plėtra yra itin svarbios aplinkybės, lemiančios poreikį modernizuoti ekonomiką tiek Europos Sąjungos, tiek kitose šalyse bei regionuose. Dėl šios priežasties tokie *Europos Sąjungos raidos ir plėtros procesai*, kaip *naujo tipo daugiakultūris erdvės, naujo tipo ekonominės, politinės, socialinės, informacinės, mokslo ir studijų* bei pagal kitus požymius ir kriterijus apibrėžtinų *erdvių formavimasis*, yra vertintini kaip *esminiai veiksniai*, darantys įtaką ekonominei raidai bei ekonomikos modernizavimui tiek nacionalinių bei regioninių ekonominių sistemų Europos Sąjungoje ir Europoje mastu, tiek Europos Sąjungos visuminės ekonominės sistemos mastu, tiek tarptautinės bei pasaulio ekonomikos mastu. Beje, būtent šie veiksniai yra laikytini ypač reikšmingais apibrėžiant svarbiausius iššūkius ir reikalavimus, į kuriuos reikia atsižvelgti nagrinėjant ekonomikos modernizavimo problemas, galimybes ir perspektyvas Centrinės ir Rytų Europos šalyse, tarp jų – Lietuvoje.

Gilesnis ir išsamesnis esminių iššūkių ir reikalavimų, į kuriuos turi būti atsižvelgiama vertinant ekonomikos modernizavimo problemas ir prioritetus, nagrinėjimas ir suvokimas yra svarbi sąlyga rengti ir įgyvendinti pagrįstus ekonomikos modernizavimui skirtus strateginius sprendimus.

Šiuolaikinės ekonomikos modernizavimui skirtų priemonių prioritetai. Šiuolaikinės ekonomikos modernizavimo dėlei turi būti parengiamos ir įgyvendinamos daugiaplanės ir įvairialypės priemonės, skirtos nacionalinėms ir regioninėms ekonominėms sistemoms, atskiriems ekonomikos sektoriams, tarptautinei bei pasaulio ekonomikai.

Parengiant ir įgyvendinant tokias priemones neišvengiamai turi dalyvauti *visi* ekonominiame gyvenime ir ekonominiėje veikloje besireiškiantys *subjektai* – įvairaus tipo ir profilio įmonės, įstaigos, įvairūs jų dariniai, įvairaus pobūdžio ir įvairias funkcijas atliekančios organizacijos, tarp jų – tarptautinės. Ypač reikšmingu subjektu, kuris tiesiogiai dalyvauja modernizuojant ekonomiką, būtina laikyti *valstybę* – kaip žinoma, valstybės kaip subjekto daromi bei įgyvendinami valdymo sprendimai yra itin svarbus šiuolaikinės ekonomikos modernizavimo veiksnys. Beje, Europos Sąjungos sąlygomis vis reikšmingesniais subjektais, darančiais įtaką ekonomikos modernizavimo

procesams, tampa įvairios Europos Sąjungos institucijos.

Parengiant ir įgyvendinant ekonomikos modernizavimui skirtas priemonės ypatingas dėmesys gali būti teikiamas keliems esminiems prioritetams:

- ◆ prioritetai, orientuojantys į *verslo efektyvinimą ekonomikos modernizavimo sistemoje* bei į *verslo plėtrai palankios aplinkos sudarymą* (šių prioritetų esmė – sudaryti prielaidas skatinti ir efektyvinti verslą, taigi suaktyvinti ekonomikos augimą užtikrinant jos konkurencingumo didėjimą);
- ◆ prioritetai, išreiškiantys *mokslo ir technologijų plėtojimo bei inovacijų skatinimo modernizuojant ekonomiką* nuostatas (šių prioritetų esmė – sudaryti prielaidas modernizuoti ekonomiką įgyvendinant mokslo ir technologijų pažangai bei inovacijų skatinimui skirtas priemones);
- ◆ prioritetai, išreiškiantys būtinumą *spręsti užimtumo problemas bei visapusiškai tobulinti žmoniškųjų išteklių ugdymą* (šių prioritetų esmė – ekonomiką modernizuoti tobulinant žmoniškųjų išteklių ugdymo sistemas, o socialiniam komfortui užtikrinti spręsti užimtumo problemas, kartu sudarant prielaidas garantuoti socialinį saugumą ir stabilumą);
- ◆ prioritetai, išreiškiantys būtinumą kompleksiskai spręsti *regionų socialinės ir ekonominės raidos bei gamtos saugos problemas*, kartu – siekimą užtikrinti *darnios plėtros* nuostatas (šių prioritetų esmė – pasiekti, kad ekonomikos modernizavimo priemonės būtų orientuotos į kompleksinę įvairių regionų socialinę ir ekonominę raidą, numatant regionuose kompleksiskai spręsti regionų raidai aktualias problemas);
- ◆ prioritetai, išreiškiantys *šiuolaikinės ekonomikos bei jos raidos internacionalizavimo svarbą* bei nuostatas (šių prioritetų esmė – pasiekti, kad kiekviena nacionalinė ar regioninė ekonomika kaip visuma, taip pat kiekvienas ekonomikos sektorius pasižymėtų aukštu konkurencingumu tarptautinėse ekonominėse erdvėse bei globalinės ekonomikos sistemoje).

Nurodytieji prioritetai gali būti laikomi svarbiausiais tarp tų prioritetų, kurie turi būti įgyvendinami modernizuojant šiuolaikinę ekonomiką. Paabrėžtina, jog būtent nurodytiems prioritetams turėtų būti skiriama daugiausia dėmesio rengiant ir įgyvendinant *valstybės politiką ekonomikos modernizavimo srityje*. Beje, nurodytieji prioritetai yra itin reikšmingi rengiant ir įgyvendinant valstybės politiką *visoje* šalyse, visų pirma – Europos Sąjungos šalyse Centrinėje ir Rytų Europoje, taigi ir Lietuvoje. Tai reiškia, jog būtent *nurodytieji prioritetai* reikalauja detalaus nagrinėjimo, o jiems įgyvendinti skirti į ekonomikos modernizavimą orientuoti valdymo sprendimai ir veiksmai – kompleksinio pagrindimo ir įvertinimo.

Apibendrinant išdėstytus teiginius galima pažymėti, jog ekonomikos modernizavimo prioritetų išryškėjimas ir ekonomikos modernizavimui skirtų priemonių parengimas ir įgyvendinimas – labai sudėtinga problema, reikalaujanti *kompleksinių tyrimų ir naujų sprendimų*. Kartu galima teigti, jog tyrimai, skirti ekonomikos modernizavimui, yra vertintini kaip viena pačių prioritetiškiausių, sudėtingiausių ir atsakingiausių socialinei raidai bei ekonomikai skirtų mokslinių tyrimų sričių.

2. Valstybės politika modernizuojant ekonomiką globalizacijos ir žinių visuomenės kūrimosi sąlygomis

Šiuolaikinė valstybės ir jos politikos samprata. Valstybė yra suvoktina kaip *pagrindinė visuomenės organizavimo forma*. Valstybė, išreikšdama visuomenės interesus ir lūkesčius, nustato visuomenės raidos tikslus, kuriems įgyvendinti ji *kryptingai veikia pačią visuomenę bei jos gyvenimo aplinką*. Valstybė, kaip pagrindinė visuomenės organizavimo forma, gali būti labai daugialypė. Žmonija per savo istoriją yra sukaupusi didžiulę įvairių *valstybės modelių* sukūrimo ir įgyvendinimo patirtį: ši patirtis apima skirtingomis organizacinėmis formomis pasižyminčius bei į skirtingas vertybes orientuotų valstybių susikūrimo, veiklos ir raidos modelius, taip pat sąlygas bei aplinkybes.

Vertinat įvairius valstybės modelius yra tikslinga pirmąjį dėmesį teikti tokiems kriterijams:

- ◆ valstybės gebėjimas reprezentuoti ir išreikšti *visos visuomenės interesus ir lūkesčius*;
- ◆ valstybės gebėjimas įgyvendinti *humanistines ir demokratiškas vertybes*, užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių garantijas, taip pat subalansuotos harmoningos ir ekologiškos plėtros nuostatas;
- ◆ valstybės gebėjimas suformuoti *visuomenės atžvilgiu atsakingas* valdymo sprendimus darančias ir įgyvendinančias *valdžios grandis*, visų pirma įstatymų leidybos, vykdomąją valdžią ir nepriklausomą teismų sistemą.

Valstybė reiškiasi ne tik kaip visuomenę reprezentuojanti organizacija, bet ir kaip pačios visuomenės bei jos gyvenimo aplinkos *valdymo subjektas*: valstybė, kaip organizacija, kryptingai daro ir įgyvendina *valdymo sprendimus*, veikiančius tiek pačią visuomenę, jos gyvenimo būdą ir jos gyvenimo aplinką, tiek *pokyčius*, lemiančius visuomenės ateitį. Šia prasme pažymėtina, kad valstybės, kaip valdymo subjekto, veiksmai gali būti vykdomi valdymo sprendimų darymo bei įgyvendinimo formomis: valstybės vaidmuo tokiu atveju turi būti suvokiamas per valstybės daromų ir įgyvendinamų valdymo sprendimų prizmę.

Valstybės sprendimai, numatantys kryptingą poveikį visuomenei bei jos gyvenimo būdai ir gyvenimo aplinkai, gali būti apibūdinami kaip *valstybės politika*. Beje, sąvokos „politika“ kilmė išreiškia „valstybės valdymo meną“.

Galima teigti, kad *valstybės politika* yra *kompleksas valdymo sprendimų*, kuriuos daro ir įgyvendina valstybė kaip visuomenę bei jos interesus ir lūkesčius atstovaujanti organizacija ir kuriais siekiama tenkinti visuomenės poreikius visose gyvenimo srityse, tarp jų ir tose, kurios yra tiesiogiai orientuotos į jos gerovės didinimą.

Valstybės politika visada yra *kompleksinė ir daugiaplanė*: valdymo sprendimai, kuriuos daro ir įgyvendina valstybė kaip valdymo subjektas, visada apima daugelį gyvenimo sričių ir atspindi daugybę visuomenės interesų ir lūkesčių, pasireiškiančių skirtingomis formomis.

Skirtingos sritys, kurias apima valstybės politika, pasižymi tuo, kad jos yra viena su kita glaudžiai susijusios ir viena kitos atžvilgiu „susikertančios“: tarp skirtingų valstybės politikos sričių nėra griežtų ribų. Nepaisant minėto teiginio, gali būti išskirtos *pagrindinės* valstybės politika apimamos sritys:

- ◆ politika ekonomikos ir jos raidos srityje;
- ◆ politika socialinės raidos, sveikatos apsaugos, kultūros, švietimo ir mokslo srityje;
- ◆ politika teisėtvarkos ir teisėsaugos srityje;
- ◆ politika gamtos apsaugos ir gamtonaudos srityje;
- ◆ politika nacionalinio saugumo ir gynybos srityje;
- ◆ užsienio politika.

Savaime suprantama, gali būti išryškintos ir kitos politikos sritys, būdingos šiuolaikinei valstybei, tačiau reikia suvokti, jog bet kuriuo atveju tokių sričių klasifikacija yra *sąlyginė* ir gali būti *daugiavariantė*. Atsižvelgiant į valstybės vaidmenį šiuolaikinėje visuomenėje bei suvokiant globalizacijos, internacionalizacijos bei žinių visuomenės formavimosi reikšmingumą, galima teigti, jog *prioritetinis* dėmesys turėtų būti teikiamas *valstybės politikai ekonomikos ir jos raidos srityje*. Būtent *valstybės politika ekonomikos ir jos raidos srityje* lemia ne tik ekonominių visuomenės problemų sprendimą, bet ir sudaro prielaidas spręsti socialinės raidos, sveikatos apsaugos, kultūros, švietimo ir mokslo problemas, taip pat teisėtvarkos ir teisėsaugos, gamtos apsaugos ir gamtonaudos, nacionalinio saugumo ir gynybos, užsienio ryšių plėtojimo ir visoms kitoms visuomenės gyvenimo sritims būdingas problemas.

Politika ekonomikos ir jos raidos srityje turi būti siekiama sudaryti *ekonomines prielaidas įgyvendinti* visuomenės interesus ir lūkesčius *visose* gyvenimo srityse, todėl šiai politikai turi būti teikiamas *išskirtinis dėmesys*.

Apibendrinant išdėstytus teiginius galima dar kartą pažymėti *valstybės vaidmenį šiuolaikinėje visuomenėje* ir nurodyti *ekonomikos ir jos raidos, kaip valstybės politikos objekto, svarbą*.

Ekonomikos ir jos raidos, kaip valstybės politikos objekto, svarbą parodo tai, jog *esminis ekonomikos raidos prioritetas yra ekonomikos modernizavimas*. Dėl šios priežasties *ekonomikos modernizavimo* problemos turi būti nagrinėjamos *bendrame ekonomikos raidos procesų kontekste*. Beje, pastarasis teiginys galioja ir tais atvejais, kai yra svarstomi *valstybės politikos klausimai*: norint nagrinėti *ekonomikos modernizavimo* problemas *valstybės politikos* kontekste turi būti apibūdinti *ekonomikos ir jos raidos, kaip esminio valstybės politikos objekto, ypatumai*.

Ekonomika ir jos raida, kaip esminis valstybės politikos objektas. Vals-

tybė, formuodama ir įgyvendindama savo politiką, veikia įvairias jos reguliuojamas gyvenimo sritis. Tarp šių sričių viena svarbiausių yra *ekonomika*. Galima teigti, kad *ekonomika ir jos raida* yra esminis *valstybės politikos objektas*: šiam objektui apibūdinti būtina apibrėžti *ekonomikos* bei *ekonomikos raidos* sąvokas. *Ekonomikos* sąvoka gali būti apibrėžta dvejopai:

- ◆ kaip visuomenei būdinga *gamybinių santykių sistema*, kuri leidžia apibūdinti pačios visuomenės *vertybes bei gebėjimus* formuoti, palaikyti ir plėtoti šias vertybes atitinkančius *santykius tarp visuomenės narių*, pasireiškiančius vykstant materialinių bei nematerialinių gėrybių kūrimui, paskirstymui, mainams ir vartojimui (pažymėtina, jog šiame apibūdinime vartojama sąvoka *gamybiniai santykiai* turi būti suprantama *plačiąja prasme* ir yra taikytina išreiškiant tuos santykius visuomenėje, kurie susiklosto materialinių ir nematerialinių gėrybių kūrimo, paskirstymo, mainų ir vartojimo srityse: šis supratimas leidžia atskleisti prigimtį tų santykių visuomenėje, kurie susiklosto kuriant visuminę visuomenės gerovę);
- ◆ kaip tam tikroje geografiškai apibrėžtoje erdvėje (regionas, šalis, regionų ar šalių grupė, žemynas, visas pasaulis) susiklosčiusi *ūkio sistema*, kurios paskirtis yra tenkinti šioje erdvėje gyvenančios visuomenės *poreikius visuomenės gerovės srityje*; ekonomika kaip *ūkio sistema* leidžia apibūdinti visuomenės *gebėjimus užtikrinti savo gerovę* materialinių ir nematerialinių gėrybių kaupimo, kūrimo, mainų, paskirstymo, vartojimo priemonėmis.

Pateikti apibrėžimai yra skirti *ekonomikos* sąvokai apibūdinti *statiškai*, t.y., atsižvelgiant į tai, kad šiais apibrėžimais išryškinamas ekonomikos kaip gamybinių santykių sistemos ir kaip ūkio sistemos *pastovumas*. Kartu pažymėtina, kad ekonomika kaip gamybinių santykių sistema gali būti taip pat apibrėžta ir *dinamiškai*, t.y. atsižvelgiant į minėtoms sistemoms būdingą *kaitą*: šiuo tikslu gali būti įvesta ir taikoma *ekonomikos raidos* sąvoka.

Bendriausiu atveju *ekonomikos raida* gali būti apibrėžta kaip *visuomenei būdingų gamybinių santykių sistemos bei ūkio sistemos pokyčių procesas*, išreiškiantis tiek naujų visuomenės vertybių ir poreikių, tiek naujų gebėjimų tenkinti šiuos poreikius formavimąsi.

Pažymėtina taip pat ir tai, kad *ekonomika* bei *ekonomikos raida* gali būti

suvokiami tiek kaip tiesioginis *valstybės politikos objektas*, tiek kaip *mokslinio pažinimo objektas*. Pastarasis teiginys išplaukia iš to, jog *ekonomika yra mokslas apie visuomenėje susiklosčiusius gamybinius santykius bei apie ūkio sistemas, taip pat apie gamybinių santykių ir ūkio sistemų kaitą*; beje, ekonomikos kaip mokslo plėtojimas yra labai svarbi sąlyga užtikrinti *valstybės politikos ekonomikos bei jos raidos srityje sėkmę*, kadangi būtent *mokslinis pažinimas leidžia patikimai atskleisti realius ekonomikai bei jos raidai būdingus dėsningumus bei pagrįstai įvertinti* tiek aktualių, tiek ateityje galinčių pasireikšti problemų *sprendimo galimybes*.

Ekonomikai ir jos raidai, kaip valstybės politikos objektui, apibūdinti tikslinga pažymėti, jog šiuolaikiniame ekonomikos moksle, kurio plėtojimas yra labai svarbi sąlyga formuoti, įgyvendinti ir tobulinti valstybės politiką ekonomikos ir jos raidos srityje, yra skirtini *du lygiai* – makroekonominis ir mikroekonominis:

- ◆ *makroekonominis* lygis atitinka ekonomikos mokslo orientaciją į *visuomenės gamybinių santykių bei ūkio sistemų, kaip visumos, pažinimą bei į šiose sistemose, kaip visuomoje, išskylančių problemų sprendimą*;
- ◆ *mikroekonominis* lygis atitinka ekonomikos mokslo orientaciją į *atskirų subjektų veiklos visuomenės gamybinių santykių bei ūkio sistemose pažinimą, taip pat šioms sistemoms priklausančių subjektų problemų sprendimą*.

Formuojant, įgyvendinant bei tobulinant valstybės politiką ekonomikos bei jos raidos srityje *prioritetas* yra teiktinas *makroekonominiam* lygiui: valstybės politika siekiama kryptingai paveikti visuomenės gamybinių santykių ir ūkio sistemą *kaip visumą*, todėl valstybės politikai formuoti yra reikalinga *kaip visumą* pažinti visą šią sistemą, išryškinti realiai pasireiškiančius šios sistemos kaitos dėsningumus, pačią kaitą veikiančias priežastis, taip pat pagrįstai apibrėžti šios sistemos, kaip visumos, problemas ir nustatyti šių problemų sprendimo galimybes.

Kartu pažymėtina, jog formuojant, įgyvendinant bei tobulinant valstybės politiką ekonomikos ir jos raidos srityje yra taip pat atsižvelgtina ir į *mikroekonominį* lygį. Viena vertus, pati valstybė gali būti suvokiama kaip *atskiras subjektas*, veikiantis bendrojoje visuomenės gamybinių santykių bei

ūkio sistemoje, o tai reikalauja mikroekonominio požiūrio į valstybės, kaip atskiro subjekto, veiklą. Kita vertus, formuojant, įgyvendinat bei tobulinant valstybės politiką makroekonominiu lygiu neturi būti ignoruojamos *atskirų subjektų bei jų veiklos aplinkybės*.

Išdėstyta ekonomikos ir jos raidos, kaip valstybės politikos objekto, samprata gali būti suvokiama kaip pagrindas pačiai *ekonomikai ir jos raidai kaip sistemai* nagrinėti ir *valstybės politikos, skirtos ekonomikai ir jos raidai, turiniui* svarstyti. Tokiu atveju gali būti vartojama *ekonominės sistemos* sąvoka, apibūdinanti konkrečią gamybinių santykių ir ūkio sistemą, kuri veikia kaip valstybės poveikio objektas. Savo ruožtu valstybės politika, skirta ekonomikai ir jos raidai, gali būti apibūdinama kaip *valstybės ekonominė politika*.

Apibūdintos sąvokos yra vartotinos visais tais atvejais, kai ekonomika ir jos raida yra nagrinėjamos kaip valstybės politikos objektas.

Valstybės politikos prioritetai ekonomikos ir jos raidos srityje. Valstybės politika ekonomikos ir jos raidos srityje pasižymi daugeliu ypatumų, kuriuos lemia *šiuolaikinės valstybės ir visuomenės prigimtis*. Nagrinėjant šiuos ypatumus yra pažymėtinos kelios esminės *aplinkybės*.

Visų pirma, suvokiant, jog valstybė turi tinkamai reprezentuoti ir išreikšti visos visuomenės interesus ir lūkesčius, valstybės politika ekonomikos ir jos raidos srityje turi būti orientuota į visuomenės *ekonominių interesų ir lūkesčių tenkinimą*. Tai reiškia, kad šios politikos *prioritetai* turi būti visuomenėje išryškėjusių *ekonominių poreikių tenkinimas, ekonominės gerovės didinimas*, taip pat *sudarymas ekonominių prielaidų* tenkinti poreikius ir didinti gerovę visose kitose visuomenės gyvenimo srityse – socialinėje, kultūros, saugumo užtikrinimo ir kitose.

Antra, suvokiant, jog valstybė turi sugebėti įgyvendinti humanistines vertybes, užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių garantijas bei subalansuotas, harmoningas ir ekologiškos plėtros nuostatas, valstybės politika ekonomikos ir jos raidos srityje turi būti orientuota į *moralumo* prioritetais grindžiamą ekonominę, socialinę, politinę raidą, į *visuotinės gerovės bei socialinio teisingumo* nuostatų įgyvendinimą. Tai reiškia, kad valstybės politika ekonomikos ir jos raidos srityje turi užtikrinti *socialinę harmoniją visuomenėje, tvarios plėtros orientacijas bei destruktivių konfliktų prevenciją*. Esminis ekonomikos ir jos raidos *prioritetas* turi būti *aukšta kokybe* pasižyminti *išplėstinė žmogaus biosocialinė reprodukcija*.

Trečia, suvokiant, jog valstybė turi būti pajėgi suformuoti visuomenės atžvilgiu atsakingas valdžios grandis, valstybės politika ekonomikos ir jos raidos srityje turi būti orientuota tiek į *lygių* ekonominių galimybių *visiems* visuomenės nariams sudarymą, tiek į *kryptingą rėmimą* tų sektorių ir visuomenės sluoksnių, kurie pasižymi *didesniu socialiniu pažeidžiamumu*. Valstybės politikos priemonės ekonomikos ir jos raidos srityje *neturi būti panaudojamos įgyvendinant egoistinius* įvairių lyderių, jų grupių ar realią valdžią įgavusių visuomenės sluoksnių *interesus*.

Ketvirta, suvokiant, jog valstybė visada veikia *tarptautinėje aplinkoje*, jos politika ekonomikos bei jos raidos srityje turi atitikti tiek bendrąją ekonominę aplinką ir situaciją, tiek savo atstovaujamos visuomenės interesus globalizacijos ir tarptautinės ekonominės, politinės, kultūrinės ir socialinės aplinkos atžvilgiu.

Be minėtų aplinkybių, yra pažymėtina ir ta, jog *valstybė reiškiasi kaip valdymo subjektas*, darantis tiesioginę įtaką situacijai visuomenėje ir jos gyvenimo aplinkoje. Situacijos veikimas *politinėmis* priemonėmis ekonomikos ir jos raidos srityje gali apimti įvairias *valstybės veiklos*, kartu ir *valstybės politikos, kryptis*:

- ◆ politika, orientuota į *ekonomikos plėtrą, jos efektyvumo didinimą* bei šios plėtros *subalansavimą ir suderinimą su pokyčiais socialiniame, kultūriniame gyvenime*, taip pat *gamtos aplinkoje*: galima teigti, kad ši valstybės politikos kryptis gali būti apibrėžiama kaip *ekonomikos tvarios raidos* kryptis;
- ◆ politika, orientuota į *visišką užimtumą bei socialinių ir kitų garantijų visiems visuomenės nariams užtikrinimą*: galima teigti, kad ši valstybės politikos kryptis gali būti apibrėžiama kaip *visuotinės gerovės ir socialinių orientacijų* kryptis;
- ◆ politika, orientuota į *ekonomikos stabilumo palaikymą*, t. y. numatant įgyvendinti priemonės *mokėjimų balanso pusiausvyros, palankios ekonomikos plėtrai valstybės biudžeto būsenos, palankios ekonomikos plėtrai palūkanų normų būsenos, kainų stabilumo užtikrinimo ir kitose srityse*: galima teigti, kad ši valstybės politikos kryptis gali būti apibrėžiama kaip *ekonomikos raidą skatinančio finansinio stabilumo* kryptis.

Valstybės politika ekonomikos ir jos raidos srityje visada turi tam tikrą *tikslų* ir naudojasi tam tikrais *instrumentais*.

Valstybės politikos *tikslus* ekonomikos ir jos raidos srityje nustato pati valstybė, atsižvelgdama į *visuomenėje susiklosčiusius interesus bei lūkesčius*, taip pat į išryškėjusius įvairaus pobūdžio *iššūkius*. Nustatytieji tikslai gali būti detalizuoti *uždavinių* forma, suvokiant, kad uždavinių išsprendimas turi sudaryti prielaidas *pasiekti tuos tikslus*. Valstybės politikos *tikslams* ekonomikos ir jos raidos srityje pasiekti skirti *instrumentai* pasižymi didele įvairove: iš tokių instrumentų pagrindiniais laikytini šie:

- ◆ *iždo (mokesčių) politika*, suvoktina kaip visuma priemonių, apimančių *ūkio subjektų apmokestinimą bei valstybės išlaidų reguliavimą*;
- ◆ *pinigų politika*, suvoktina kaip *centrinio banko politika reguliuojant pinigų kiekį bei palūkanų normas*;
- ◆ *valstybės biudžeto politika*, suvoktina kaip vyriausybės parengiamos ir įgyvendinamos priemonės *valstybės biudžetui suformuoti ir panaudoti*, kai *biudžeto pajamų ir išlaidų santykiu* yra reguliuojami ekonomikos, taip pat įvairių visuomenės gyvenimo sektorių raidos procesai;
- ◆ *valiutinė politika*, suvoktina kaip ekonominių, organizacinių ir teisiinių veiksmų sistema, veikianti situaciją valiutinių santykių srityje.

Galima teigti, kad valstybės politika ekonomikos ir jos raidos srityje iš esmės yra parengiama ir įgyvendinama įvairiomis iždo, pinigų, valstybės biudžeto, valiutinės politikos priemonėmis. Šios priemonės taikomos plėtojant *investicijas, tarptautinę prekybą, regioninę raidą, mokslo ir technologijų pažangą*. Tai reiškia, kad iždo, pinigų, *valstybės biudžeto, valiutinė politikos, kaip instrumentai*, pasižymi *universalumu* įgyvendinant valstybės tikslus visuose ekonomikos bei jos raidos sektoriuose. Apibendrinant išdėstytus teiginius galima išryškinti svarbiausius *prioritetus*, kuriems turėtų būti teikiama daugiausia dėmesio nagrinėjant valstybės politiką ekonomikos ir jos raidos srityje:

- ◆ valstybės politikos ekonomikos ir jos raidos srityje *samprata*, šios politikos įtaka valstybės politikai apskritai;
- ◆ valstybės politikos ekonomikos ir jos raidos srityje *ypatumai*, išreiškiantys ekonomikos vaidmenį šiuolaikinės visuomenės gyvenime;
- ◆ valstybės politikos ekonomikos ir jos raidos srityje *tikslai ir instru-*

mentai, tarp jų išskiriant tokius kaip išdo, pinigų, valstybės biudžeto, valiutinė politika.

Tolesnis valstybės politikos ypatumų ekonomikos ir jos raidos srityje nagrinėjimas leis giliau suvokti šios politikos aktualijas ir plėtojimo galimybes.

Pagrindiniai ekonomikos ir jos raidos rodikliai. Ekonomika ir jos raida – daugialypė sritis, kuriai apibūdinti gali būti taikomi įvairūs *rodikliai*. Tais atvejais, kai ekonomika ir jos raida yra apibūdinami *makroekonominiu* lygiu, iš tokių rodiklių *svarbiausiais* laikytini priskirtini šioms *grupėms*:

- ◆ rodikliai, apibūdinantys ekonominės sistemos mastu kuriamą *produktą* ir visų materialinių ir nematerialinių gėrybių kūrimo, paskirstymo, mainų, vartojimo *apimtis* (materialinių ir nematerialinių gėrybių *gamybės* visos visuomenės mastu *apimtis*);
- ◆ rodikliai, apibūdinantys ekonominėje sistemoje turimą *žmogiškųjų išteklių potencialą* bei šio potencialo *panaudojimą įvairiomis darbo formomis*;
- ◆ rodikliai, apibūdinantys ekonominėje sistemoje susiklosčiusią *verčių struktūrą* bei šios struktūros *pokyčius*.

Šioms trims grupėms priskirtini rodikliai leidžia kompleksiskai apibūdinti tiek *ekonominės sistemos būseną*, tiek *ekonominės sistemos dinamiką*. Ekonominės sistemos būsenos bei dinamikos *apibūdinimo kompleksiskumą* lemia tai, kad šioms trims grupėms priskirtini rodikliai leidžia nustatyti:

- ◆ galutinius visą visuomenę apimančios *ekonominės* sistemos funkcionavimo bei raidos *rezultatus*;
- ◆ visuomenės *gebėjimus panaudoti visų savo narių potencialą* siekiant užtikrinti poreikių patenkinimą bei gerovės didinimą;
- ◆ visuomenėje susiklosčiusią *vertybių skalę* bei kuriamų ir vartojamų produktų *verčių struktūrą*.

Rodikliai, priskirtini kiekvienai iš minėtų grupių, gali būti apibūdinti detaliau.

Rodikliai, apibūdinantys ekonominės sistemos mastu kuriamą produktą ir visų materialinių ir nematerialinių gėrybių kūrimo, paskirstymo, mainų bei vartojimo apimtis, iš esmės rodo ekonominės sistemos funkcionavimo bei jos raidos *rezultatą*. Tarp šių rodiklių pagrindiniu yra laikomas *bendrojo vidaus*

produkto rodiklis, kurio kiekybinė išraiška parodo ekonominėje sistemoje per tam tikrą laiką (paprastai – per metus) sukurtų (pagamintų) prekių ir paslaugų rinkos kainų sumą. Nustatant konkretų bendrojo vidaus produkto dydį yra įvertinamos visos ekonominėje sistemoje sukurtos (pagamintos) prekės ir paslaugos, kurioms sukurti (pagaminti) yra panaudoti išteklių, kuriais disponuoja ekonominė sistema. Bendrojo vidaus produkto rodiklis ekonomikai ir jos raidai apibūdinti gali būti panaudojamas labai įvairiai.

Visų pirma, bendrojo vidaus produkto rodiklis gali būti panaudotas kaip ekonominės sistemos funkcionavimo rezultato (efekto) charakteristika. Konkrečiam laikotarpiui nustatytas šio rodiklio dydis parodo ekonominės sistemos funkcionavimo absoliutųjį rezultatą, o šio rodiklio dinamika (paprastai – metiniai augimo tempai) parodo ekonomikos augimą (ekonominės sistemos augimą) bei augimo tempus.

Antra, bendrojo vidaus produkto skaičiuojant vienam gyventojui rodiklis gali būti panaudotas kaip ekonominės sistemos efektyvumo charakteristika. Konkrečiam laikotarpiui nustatytas šio rodiklio dydis parodo ekonominės sistemos absoliutųjį efektyvumą, o šio rodiklio dinamika (paprastai – metiniai augimo tempai) parodo ekonomikos efektyvumo augimą. Būtina pažymėti, jog efektyvumo sąvoka visada išreiškia tam tikro rezultato santykį su tam rezultatui gauti reikalingomis sąnaudomis: bendrojo vidaus produkto skaičiuojant vienam gyventojui rodiklis iš esmės apibūdina visuminį ekonomikos efektyvumą, kadangi parodo, kiek efektyviai vidutinis visuomenės narys panaudoja ekonominės sistemos išteklius šios sistemos produktui sukurti.

Bendrojo vidaus produkto bei bendrojo vidaus produkto skaičiuojant vienam gyventojui rodikliai gali būti panaudojami kaip labiausiai apibendrintą ekonomikos bei jos raidos charakteristiką teikiantys rodikliai. Šie rodikliai taip pat yra vertintini kaip prioritetiniai visais tais atvejais, kai tenka parengti ar parinkti konkrečius ekonominės politikos variantus.

Ypač pažymėtina, kad bendrojo vidaus produkto bei bendrojo vidaus produkto skaičiuojant vienam gyventojui rodikliai yra plačiai taikytini atliekant įvairius tarptautinius palyginimus: šie rodikliai yra laikomi svarbiausiais visais tais atvejais, kai tarptautiniu mastu yra vertinamas ar lyginamas ekonomikos lygis bei ekonominis augimas konkrečiose šalyse ar regionuose ir kai yra vertinamos tam tikros ekonominės politikos rezultatyvumas.

Be minėtų, labai svarbūs ekonomikos ir jos raidos rodikliai yra tie, kurie

apibūdina ekonominėje sistemoje turimą žmoniškųjų išteklių potencialą bei šio potencialo panaudojimą įvairiomis darbo formomis. Iš esmės jie parodo visuomenės narių aktyvumą kuriant (gaminant) visos ekonominės sistemos bendrąjį produktą, užtikrinant visuomenės poreikių patenkinimą bei gero- vės didinimą. Iš jų svarbiausi yra įvairūs *užimtumo ir nedarbo rodikliai*. Pa- grindiniai *užimtumo ir nedarbo* rodikliai yra šie:

- ◆ *darbo jėgos* absoliutaus ir santykinio skaičiaus rodikliai (bendras darbingo amžiaus žmonių skaičius bei darbingo amžiaus žmonių lyginamasis svoris bendrame gyventojų skaičiuje);
- ◆ *užimtumo* absoliutūs ir santykiniai rodikliai (bendras dirbančių ir kitaip užimtų visuomenės narių skaičius, dirbančių bei kitaip užim- tų visuomenės narių skaičiaus santykis su turimų darbo vietų skai- čiumi, dirbančių bei kitaip užimtų visuomenės narių lyginamasis svoris bendrame darbingo amžiaus žmonių skaičiuje);
- ◆ *nedarbo* absoliutūs ir santykiniai rodikliai (bendras bedarbių bei kitaip neužimtų darbingo amžiaus žmonių skaičius, bedarbių bei kitaip neužimtų darbingo amžiaus žmonių skaičiaus santykis su turimų darbo vietų skaičiumi, bedarbių bei kitaip neužimtų dar- bingumo amžiaus žmonių lyginamasis svoris bendrame darbingo amžiaus žmonių skaičiuje); vienas iš svarbiųjų šios grupės rodiklių yra *nedarbo lygis* – bedarbių bei kitaip neužimtų žmonių skaičiaus santykis su bedarbių, kitaip neužimtų, taip pat dirbančių bei kitaip užimtų žmonių sumariniu skaičiumi.

Nurodyti užimtumo ir nedarbo rodikliai gali būti *detalizuoti* atsižvelgiant į ekonominės sistemos žmoniškųjų išteklių struktūrą (gyventojų, tarp jų darbingo amžiaus gyventojų struktūra pagal gyvenamosios vietos bei darbo vietų regioninės sklaidos kriterijus, pagal įvairius demografinius kriterijus, pagal specialybių, profesijų, išsilavinimo lygio, patirties kriterijus, taip pat pagal užimtumo sritis apibūdinančius kriterijus). Be to, nurodyti rodikliai gali būti panaudojami tiek įvertinant užimtumą ir nedarbą *konkrečiais laiko- tarpiais*, tiek įvertinant užimtumo ir nedarbo *dinamiką*: pastaraisiais atvejais yra naudotini atitinkami *dinamikos* rodikliai (paprastai – metinių augimo tempų rodikliai).

Užimtumo ir nedarbo rodikliai yra plačiai taikytini atliekant *tarptautinius*

palyginimus: tokiais atvejais šie rodikliai paprastai naudojami kartu su bendrojo vidaus produkto rodikliais.

Ekonominėje sistemoje turimą žmoniškųjų išteklių potencialą bei šio potencialo panaudojimą apibūdinantys rodikliai leidžia apibūdinti ekonomiką bei jos raidą *žmoniškųjų išteklių*, kaip *svarbiausiųjų ir itin prioritetinių ekonominės sistemos išteklių, panaudojimo prasme*. Kartu pastebėtina, kad, siekiant *kompleksiškai* įvertinti įvairių išteklių panaudojimą bei įvairių išteklių reikšmingumą, yra tikslinga taikyti rodiklius, apibūdinančius ekonominėje sistemoje susiklosčiusią *verčių struktūrą bei verčių struktūros pokyčius*.

Rodikliai, apibūdinantys ekonominėje sistemoje susiklosčiusią verčių struktūrą bei verčių struktūros pokyčius, iš esmės apibūdina visuomenėje susiklosčiusią *vertybių* skalę, kuriamų bei vartojamų produktų *verčių struktūrą*, o kartu ir *poreikių prioritetus* bei jiems tenkinti *reikalingų išteklių panaudojimo galimybes*. Iš šių rodiklių svarbiausias yra laikytini *kainų lygio* bei *kainų dinamikos* ir *augimo* rodikliai.

Pažymėtina, kad tam tikru laiko momentu susiklosčiusios *rinkos kainos*, būdingos įvairiems ištekliams, prekėms bei paslaugoms, iš esmės atspindi šių išteklių, prekių bei paslaugų *reikšmingumą bei prioritetiškumą visuomenėje susiklosčiuosioje verčių sistemoje*. Iš *kainų struktūros* bei *kainų dinamikos* galima spręsti apie įvairių išteklių, prekių ir paslaugų poreikius bei vartojimą, poreikių bei vartojimo prioritetus, šių prioritetų pokyčius. Iš *kainų lygio* bei *kainų augimo* rodiklių išskirtini tokie:

- ◆ *kainų lygio* rodikliai, apibūdinantys konkrečių išteklių, prekių ar paslaugų kainų *absoliučius dydžius* tam tikru laiko momentu; šie rodikliai gali būti nustatomi atskirai kiekvienam išteklių, prekių ar paslaugų *vienetui*, taip pat kiekvienai išteklių, prekių ar paslaugų *grupei* (gali būti nustatomos *vidutinės kainos* kiekvienos išteklių, prekių ar paslaugų grupės mastu);
- ◆ *kainų indeksai*, apibūdinantys *kainų kitimą* (didėjimą ar mažėjimą) per tam tikrą laikotarpį: kainų indeksai nustatomi kainų tam tikru laikotarpiu santykiu su ankstesnio (bazinio) laikotarpio kainomis; tokie indeksai gali būti nustatomi tiek atskiroms išteklių, prekių ir paslaugų *grupėms*, tiek *visos ekonominės sistemos mastu*;
- ◆ *kainų lygio ir kainų indeksų kaitos tempai*, apibūdinantys kainų lygio ir kainų indeksų *pokyčius*, šių pokyčių mastą bei tempus.

Ypač pažymėtinas *kainų indekso*, kaip rodiklio, reikšmingumas vertinant ekonominėje sistemoje naudojamų *piniginių vienetų perkamąją galią*:

- ◆ kainų indekso ekonominės sistemos mastu didėjimas rodo *infliaciją*, pasireiškiančią *piniginių vienetų perkamosios galios mažėjimu*;
- ◆ kainų indekso ekonominės sistemos mastu mažėjimas, kartu kainų lygio mažėjimas, rodo *defliaciją*, pasireiškiančią *piniginių vienetų perkamosios galios didėjimu*.

Kainų lygio bei kainų augimo rodikliai yra labai plačiai panaudotini atliekant įvairius *tarptautinius palyginimus*, taip pat vertinant įvairias ekonomikos raidai skirtas priemones. Be minėtų rodiklių, ekonomikai ir jos raidai apibūdinti gali būti taikomi ir kitokie. Iš pastarųjų ypač svarbiais laikytini *gamybos veiksnių* bei *gamybos veiksnių pajamų*, tarp jų ir *grynųjų pajamų*, rodikliai.

Gamybos veiksnių samprata plačiąja prasme leidžia apibūdinti tuos *veiksnius*, kurie lemia galimybes sukurti (pagaminti) prekę ar paslaugą. Šie veiksniai iš esmės charakterizuoja įvairius *išteklis*, panaudotinus kuriant (gaminant) prekes ar paslaugas: savaiame suprantama, skirtingų išteklių panaudojimas skirtingai veikia galimybes gauti pajamas, susidarancias sukūrus (pagaminus) prekes ar paslaugas, todėl išteklių (arba gamybos veiksnių) panaudojimas gali būti vertinamas pagal gamybos veiksnių pajamas, tarp jų ir grynąsias pajamas. Iš įvertinamų išteklių svarbiausi yra *darbo* ir *kapitalo* ištekliai, todėl įvairiais būdais apibūdinant realias ekonomines sistemas prioritetinis dėmesys yra teiktinas būtent šiems ištekliams.

Pažymėtina ir tai, kad *gamybos veiksnių* samprata kartais gali būti taikoma ne tik *ištekliai*, bet ir tam tikrų *sąlygų* atžvilgiu (sąlygos investicijoms, tarptautinei prekybai plėsti, technologinei modernizacijai), tačiau net ir tokiomis atvejais pirmasis dėmesys visgi teikiamas „tradiciniams“ gamybos veiksniais – įvairiems *ištekliais*.

Gamybos veiksnių pajamų, tarp jų ir grynųjų pajamų, rodiklių naudojimas leidžia vertinti įvairių išteklių *efektyvumą*, kartu – įvairių būdų prekėms ir paslaugoms kurti (gaminti) perspektyvumą. Dėl šios priežasties minėtais rodikliais labai naudinga *papildyti* anksčiau apibūdintus ekonominės sistemos mastu kuriamo produkto, žmoniškųjų išteklių potencialo bei jo naudojimo, taip pat verčių struktūros bei jos pokyčių rodiklius.

Apibendrinant ekonomikos ir jos raidos pagrindinių rodiklių charakte-

ristiką galima teigti, kad nurodytos rodiklių grupės apima *visus svarbiausius rodiklius, naudotinus ekonomikos bei jos raidos apibūdinimui*. Šie rodikliai ir įvairios jų modifikacijos gali būti plačiai panaudojami parengiant ir formalizuojant ekonominės politikos sprendimus, juos optimizuojant bei pritaikant sparčiai kintančioms sąlygoms. Išdėstytas požiūris į ekonomikos ir jos raidos apibūdinimą leidžia apibrėžti esmines aplinkybes, į kurias turi būti atsižvelgiama *parengiant, pagrindžiant bei įgyvendinant valstybės politiką ekonomikos bei jos raidos srityje*. Savo ruožtu, tokių aplinkybių suvokimas leidžia sudaryti prielaidas siekti *efektyvesnio valstybės dalyvavimo modernizuojant ekonomiką*.

3. Valstybės politikos modernizuojant ekonomiką rezultatyvumas

Valstybės politikos poveikiai pokyčiams visuomenėje bei šių poveikių įvertinimo prasmė. Valstybės politika ekonomikos, jos raidos bei jos modernizavimo srityje visada pasižymi daugialypiškumu, poveikių įvairove. Ši politika ne tik daro poveikį ekonominiam gyvenimui bei ekonominei raidai, bet ir lemia situaciją visuose kituose visuomenės gyvenimo sektoriuose: šia prasme galima teigti, jog valstybės politika ekonomikos, jos raidos bei modernizavimo srityje daro įtaką *daugialypiams pokyčiams* visose ne tik ekonominio, bet ir socialinio, politinio, kultūrinio gyvenimo srityse, technologijų pažangos, aplinkosaugos ir kitose sferose.

Suvokimas to, jog *pokyčiai visuomenėje* visada išreiškia tam tikrus valstybės ekonominės politikos įgyvendinimo *rezultatus* ir apibūdina visuomenės *raidos perspektyvas*, reikalauja valstybės ekonominės politikos rezultatyvumą ir efektyvumą vertinti atsižvelgiant būtent į visuomenėje vykstančių *pokyčių* mastus ir tempus. Savo ruožtu, tokių *pokyčių* įvertinimo dėlei yra tikslinga detaliau apibrėžti tuos *poveikius* bei *įtakas*, kurias visuomenės raidai gali turėti tiek valstybės ekonominė politika tiesiogiai, tiek kitos politikos, kurių parengimas bei įgyvendinimas yra grindžiamas ekonominės politikos nuostatomis. Tai reiškia, kad ekonominės politikos įgyvendinimo *rezultatas* gali būti suprantamas kaip *kompleksiniai pokyčiai visuomenėje*, išryškėjantys įgyvendinant *įvairaus pobūdžio priemones*: šiuo atveju tokios *priemonės* gali

būti traktuojamos ir kaip tiesiogiai *ekonominės politikos struktūroje* parengiamos bei įgyvendintinos priemonės, ir kaip su ekonomine politika *tiesiogiai* susietos *neekonominei politikai* priskirtinos priemonės.

Vertinant pokyčius visuomenėje, bet kuriuo atveju yra būtina atsižvelgti tiek į poveikius, tenkančius įvairioms politikoms *valstybės ekonominės politikos struktūroje* (išdo, pinigų, investicijų ir kitos „grynai“ ekonominės politikos), tiek *kitoms* politikoms, kurios yra *tiesiogiai* sietinos su ekonomine politika (socialinė politika, mokslo, studijų, technologijų pažangos politika, regioninė politika, kitos formaliai „neekonominės“ politikos, bet faktiškai glaudžiai susijusios su ekonomine politika).

Iš išdėstytų teiginių išplaukia, jog *valstybės ekonominės politikos poveikis pokyčiams visuomenėje* gali būti vertinamas atsižvelgiant į įvairius tiek grynai „ekonominės“ kilmės, tiek „neekonominės“ kilmės *specializuotomis* politikomis daromus (ar darytinus) *poveikius pokyčiams visuomenėje*. Tai reiškia, kad tokio vertinimo dėlei turi būti panaudojamos atitinkamos metodikos, skirtos įvertinti *įvairiomis politikomis daromus pokyčius visuomenėje*: būtent tokių metodikų panaudojimu gali būti grindžiamas gebėjimas įvertinti valstybės ekonominės politikos rezultatyvumą.

Įvairiomis politikomis daromų pokyčių, vykstančių visuomenėje, įvertinimas. Visuomenėje vykstančius pokyčius lemia įvairios aplinkybės. Vienos šių aplinkybių visada yra *objektyvios* – jos reiškiasi nepriklausomai nuo žmonių ir visuomenės valios. Kitos aplinkybės pasireiškia kaip tam tikrų *subjektų* veiklos rezultatas – tokios aplinkybės atspindi *visuomenės*, įvairių jos *organizacijų*, taip pat ir *valstybės*, taip pat atskirų *visuomenės grupių* ar *kitų subjektų aktyvų kryptingą* poveikį įvairiems visuomenei raidai būdingiems pokyčiams. Įvairių subjektų gebėjimas veikti visuomenėje vykstančius pokyčius lemia būtinumą sugebėti *vertinti*, kartu *analizuoti ir prognozuoti* šių *pokyčių rezultatus*, taip pat *įvairių įtakų vaidmenį* šiems pokyčiams bei pačių pokyčių *eigai*. Visuomenės raidai būdingiems pokyčiams, šių pokyčių rezultatams, taip pat įvairioms įtakoms vertinti gali būti panaudojami įvairūs būdai. Gana *universalium* yra laikytinas *vertinimo būdas* grindžiamas tuo, kad:

- ♦ visuomenėje vykstantys pokyčiai yra vertinami panaudojant *vienas kitą papildančius kriterijus*, kurių *kiekvienas* yra apibūdinamas *kiekibiškai* išreiškiamais *rodikliais*, tokių kriterijų ir rodiklių *visuma*

gali būti suprantama kaip *kriterijų ir rodiklių sistema*;

- ◆ yra įvertinama *skirtingos kilmės poveikių ir veiksnių įtaka kiekvienam* iš visuomenėje vykstančius pokyčius charakterizuojančių *kriterijų ar rodiklių*; toks įvertinimas leidžia nustatyti *sąranką poveikių*, kurie įgalina pasiekti labiausiai efektyvius pokyčių rezultatus;
- ◆ skirtingos kilmės poveikiai ir veiksniai gali būti suvokiami kaip *įvairaus pobūdžio politika*, kurios kryptingas parengimas ir vykdymas yra orientuotas į tai, kad ši politika įgalintų užtikrinti labiausiai efektyvius pokyčių visuomenėje rezultatus.

Galima teigti, kad visuomenės raidai būdingų pokyčių, šių pokyčių rezultatų bei įvairių įtakų šiems pokyčiams *vertinimui* taikytino *universalus* būdo pagrindas yra *matrica*, kurią sudaro:

- ◆ pokyčių *eigą* ir pokyčių *rezultatus* apibūdinančių kriterijų ir rodiklių sistema;
- ◆ įvairias politikas apibūdinančių parametrų, darančių įtaką pokyčiams visuomenėje, sistema.

Pačiais bendriausiais atvejais minėtoje *matricoje* gali būti numatyti tokie pokyčių *eigą* ir pokyčių *rezultatus* apibūdinantys *kriterijai ir rodikliai*:

- ◆ ekonomikos augimas;
- ◆ gyventojų ekonominė gerovė;
- ◆ gyvenimo kokybė.

Būtent šių kriterijų ir rodiklių sistema leidžia gana kompleksiskai apibūdinti esamą ir galimą visuomenėje vykstančių pokyčių *eigą* ir *rezultatus*. Be to, pačiais bendriausiais atvejais minėtoje *matricoje* gali būti numatyti *parametrai*, apibūdinantys įvairias *politikas*, kurių kiekviena *daro įtaką* pokyčiams visuomenėje; tarp tokių politikų svarbiausios yra šios:

- ◆ mokesčių ir valstybės biudžeto politika;
- ◆ investicijų politika;
- ◆ eksporto skatinimo politika;
- ◆ mokslo, studijų ir technologijų pažangos politika;
- ◆ politika teisėsaugos ir teisėtvarkos srityje;
- ◆ socialinė politika;
- ◆ užsienio politika;

- ◆ politika viešojo administravimo srityje;
- ◆ viešųjų ryšių ir žiniasklaidos politika;
- ◆ regioninė politika;
- ◆ politika kitose srityse.

Matricos pagrindu gali būti nustatyta tokia minėtas politikas apibūdinančių parametrų sąranka, kuri galėtų geriausiai atitikti visuomenėje vykstančių pokyčių eigos ir rezultatų kriterijus bei rodiklius. Maža to, tokios matricos pagrindu gali būti vertinamas minėtų politikų poveikis pokyčiams, jų eigai ir rezultatams. Suvokiant, kad minėtoji matrica yra gana sudėtinga ir į ją įtrauktini kriterijai, rodikliai bei parametrai yra įvairialypiai, šios matricos struktūrą yra tikslinga apibūdinti detaliau.

4. Visuomenėje vykstantiems pokyčiams įvertinti naudojamų kriterijų, rodiklių ir juos veikiančių veiksnių charakteristika

Visuomenėje vykstantys pokyčiai, jų eiga ir rezultatai priklauso nuo daugybės įvairių *poveikių*, kuriuos lemia *sprendimai*, apibrėžiami įvairiomis *politikomis*. Pokyčiams, vykstantiems visuomenėje, įvertinti yra tikslinga apibūdinti įvairias poveikių šiems pokyčiams galimybes: tokio apibūdinimo esmė – skirtingomis *politikomis* daromų poveikių *prioritetų* numatymas.

Visų pirma pažymėtina, jog esminis visuomenėje vykstančių pokyčių eigą ir rezultatus apibūdinantis kriterijus – tai *ekonomikos augimas*. Savime suprantama, jog *ekonomikos augimas* gali būti išreiškiamas įvairiais rodikliais; tarp šių rodiklių pagrindiniai yra *bendrasis vidaus produktas ir jo augimas*, taip pat *bendrasis vidaus produktas ir jo augimas skaičiuojant vienam gyventojui*.

Ekonomikos augimui lemiamą įtaką gali turėti tokie *politikos prioritetai*:

- ◆ *mokesčių ir valstybės biudžeto politikos srityje – liberalizacija*, pagrįsta tuo, kad: a) *mažinami* tiek fizinių asmenų, tiek ūkio subjektų mokami mokesčiai, *lengvinama* mokesčių našta bei *suprastinama* visa mokesčių bei jų administravimo sistema; b) *mažinami* valsty-

bės išipareigojimai, susiję su socialinės sferos palaikymu valstybės biudžeto sąskaita;

- ◆ *investicijų politikos* srityje – *liberalizacija*, orientuota į investicijų į *visus ūkio sektorius* pritraukimą, šiuo tikslu numatant mokesčines ir kitas *lengvatas*, supaprastinant valstybės vykdomą kontrolę ir administravimą, sudarant *vienodas* investavimo sąlygas vietiniams ir užsienio investuotojams;
- ◆ *eksporto skatinimo* srityje – įvairios palaikymo priemonės, skirtos didinti eksportui iš tų ūkio sektorių, kuriuose tai leidžia gerokai *padidinti bendrąjį nacionalinį produktą* (ypač pridedamąją vertę), taip pat *didinti užimtumą*;
- ◆ *mokslo, studijų ir technologijų pažangos* srityje – įvairios palaikymo priemonės, kuriomis skatinama kurti ir įgyvendinti *aukštąsias technologijas*, visose gyvenimo srityse plačiai panaudoti *žinių visuomenei* būdingus produktus, metodus ir technologijas, taip pat gerinti *studijų kokybę* ir užtikrinti aukštos kvalifikacijos specialistų užimtumo bei aukšto jų darbo apmokėjimo galimybes;
- ◆ *teisėsaugos ir teisėtvarkos* srityje – įvairios priemonės, skirtos užtikrinti tiek *teisinėms garantijoms*, tiek *viešajam saugumui*, būtinam plėtojant ekonominę veiklą;
- ◆ *socialinės politikos* srityje – įvairios priemonės, skirtos užtikrinti *socialiniam stabilumui*, būtinam plėtojant ekonominę veiklą;
- ◆ *užsienio politikos* srityje – įvairios priemonės, skirtos užtikrinti, kad *užsienyje* būtų sudaroma palanki situacija plėtoti eksportą į atitinkamas užsienio šalis bei *importą* iš užsienio šalių;
- ◆ *viešojo administravimo* srityje – įvairios priemonės, kuriomis siekiama užtikrinti viešojo administravimo institucijų veiklos palankumą bendrajam ekonomikos aktyvinimui ir kartu ekonomikos augimui;
- ◆ *viešųjų ryšių ir žiniasklaidos* srityje – įvairios priemonės, padedančios skleisti visuomenėje nuostatas, kad ekonomikos augimas yra tiek visos visuomenės, tiek kiekvieno individo gerovės pagrindas, todėl ekonomikos augimui turi būti teikiamas prioritetas dėmesys;
- ◆ *regioninės politikos* srityje – priemonės, kuriomis siekiama užtikrinti kiekvieno regiono privalumą panaudojimą tiek bendrojo ekonominio augimo, tiek ekonomikos augimo kiekviename regione tikslais;

- ◆ *kitose srityse – priemonės, skirtos ekonomikos augimui suaktyvinti įvairių politinių, socialinių, kultūrinių, ekonominių, technologinių bei kitokių svertų pagrindu.*

Antra, pažymėtina, jog kitas labai svarbus visuomenėje vykstančių pokyčių eigą ir rezultatus apibūdinantis kriterijus yra *gyventojų ekonominė gerovė*.

Gyventojų ekonominė gerovė gali būti išreiškiama tokiais rodikliais, kaip: *vidutiniškai vieno gyventojų pajamos, vidutinis pragyvenimo lygis, minimalus pragyvenimo lygis* per tam tikrą laikotarpį – mėnesį ar metus, taip pat *lyginamasis svoris gyventojų, kurių pragyvenimo lygis yra ne mažesnis kaip vidutinis*.

Gyventojų ekonominę gerovę galima įvertinti ir tokiais rodikliais, kaip *pajamų, skirtų vartojimui ir kaupimui, struktūra*, taip pat *pajamų bei pragyvenimo lygio augimo tempai*.

Gyventojų ekonominė gerovė gali būti vertinama ir kitais rodikliais.

Visais atvejais gyventojų ekonominei gerovei lemiamą įtaką gali turėti tokie *politikos prioritetai*:

- ◆ *mokesčių ir valstybės biudžeto politikos srityje – dvejopo pobūdžio priemonės: a) priemonės, orientuotos į tai, kad gyventojams tenkanti mokesčių našta būtų kiek galint mažesnė, b) priemonės, orientuotos į tai, kad valstybės biudžetas būtų kuo didesniu mastu panaudojamas gyventojų ekonominei gerovei didinti (atlyginimų didinimas biudžetinės sferos darbuotojams, įvairių socialinių garantijų, lengvatų, išmokų teikimas, biudžetinės dotacijos ir subsidijos atskiriems ekonomikos sektoriams, taip pat kultūros, švietimo, sveikatos, socialinės saugos sferoms);*
- ◆ *investicijų politikos srityje – dvejopo pobūdžio priemonės; a) priemonės, orientuotos į tai, kad būtų didinamos investicijos į tuos sektorius, kuriuos plėtojant tiesiogiai didinama gyventojų ekonominė gerovė, b) priemonės, skirtos sudaryti kiekvienam gyventojui palankias galimybes daryti investicijas ir didinti savo kapitalą ir kartu didinti gyventojų ekonominę gerovę;*
- ◆ *eksperto skatinimo srityje – priemonės, leidžiančios skatinant eksportą gerinti užimtumą, didinti tiek darbdavių, tiek darbuotojų pajamas, kartu kelti gyventojų ekonominę gerovę;*
- ◆ *mokslo, studijų ir technologijų pažangos srityje – priemonės, skirtos*

vis sparčiau ir vis didesniu mastu plėtoti tiek *visos visuomenės*, tiek *kiekvieno individo intelektualinį potencialą*, kelti *visų gyventojų išprusimo bei profesinio pasirengimo lygį*, kartu gerinti *žmoniškųjų išteklių ir darbo jėgos kokybę* ir tuo pagrindu kelti gyventojų gerovę;

- ◆ *teisėsaugos ir teisėtvarkos srityje* – įvairios *teisinės* priemonės, užtikrinančios teises garantijas visiems visuomenės nariams *teisėtai* didinti ekonominę gerovę;
- ◆ *socialinės politikos srityje* – priemonės, sudarančios *palankią socialinę aplinką* didinti ekonominę visų visuomenės narių gerovę, tarp jų priemonės, orientuotos į tai, kad didėjanti socialinė diferenciacija visuomenėje būtų „švelninama“ *visų visuomenės narių ekonominės gerovės didėjimu*;
- ◆ *užsienio politikos srityje* – priemonės, leidžiančios sudaryti prielaidas visiems visuomenės nariams teisėtai naudotis galimybėmis gerinti ekonominę gerovę bendradarbiaujant su *partneriais užsienyje*, gaunant *pajamas užsienyje* ar kitaip gerinant savo ekonominę padėtį *užsienio ryšių* plėtojimo sąskaita;
- ◆ *viešojo administravimo srityje* – priemonės, padedančios sudaryti *palankią administracinę aplinką* visų visuomenės narių ekonominei gerovei didinti;
- ◆ *viešųjų ryšių ir žiniasklaidos srityje* – priemonės, padedančios sudaryti *palankią psichologinę ir informacinę aplinką visuomenėje*, orientuotą į visų visuomenės narių ekonominės gerovės didinimą (pažymėtina, kad viešųjų ryšių ir žiniasklaidos srityje ypatingas dėmesys turi būti teikiamas tiek *verslumo, inovatyvumo ir iniciatyvos* vertybių, tiek *etikos, moralės, tolerancijos bei socialinės atsakomybės* prioritetų propagavimui);
- ◆ *regioninės politikos srityje* – priemonės, padedančios užtikrinti kiek galint *tolygesnį* visų visuomenės narių ekonominės gerovės didinimą ir pasiekti, kad *regioniniai skirtumai* nebūtų *esminis* gyventojų ekonominės gerovės *diferenciacijos veiksnys* (pažymėtina, kad regioninė politika turi būti orientuota į dvejopus tikslus: a) pasinaudoti visais *kiekvieno regiono* teikiamais *privalumais* užtikrinant gyventojų ekonominės gerovės augimą; b) kiek įmanoma sulygtinti gyventojų ekonominės gerovės didinimo *galimybes nepaisant* to, kad įvairių regionų sąlygos yra labai skirtingos;

- ◆ *kitose srityse* – priemonės, padedančios didinti gyventojų ekonominę gerovę įvairių politinių, socialinių, kultūrinių, ekonominių, technologinių bei kitokių svertų pagrindu.

Trečia, pažymėtina, jog labai svarbus visuomenėje vykstančių pokyčių eigą ir rezultatus apibūdinantis kriterijus yra *gyvenimo kokybė*. Savo ruožtu, *gyvenimo kokybė* yra suvoktina kaip *kompleksinis integruotas* rodiklis, apibūdinantis tiek *vidutiniškai vieno gyventojų laukiamą gyvenimo trukmę*, tiek *fizinės bei psichinės sveikatos lygį*, tiek *socialinių garantijų bei aprūpinimo sveikatos apsaugos, švietimo, kultūros, mokslo, studijų paslaugomis lygį*, tiek *politinių ir kitų žmogaus laisvių ir teisių užtikrinimo lygį*, tiek *gyvenimo fizinės, biologinės bei socialinės aplinkos kokybės lygį*.

Gyvenimo kokybė, kaip rodiklis, *kiekybiškai* gali būti išreiškiamą kaip *svertinis vidurkis įvairių balais arba rangais įvertinamų dydžių*, tam tikrose skalėse apibūdinančių skirtingus gyvenimo kokybės komponentus. *Gyvenimo kokybė* gali būti vertinama tiek konkretaus laikotarpio – mėnesio ar metų – atžvilgiu, tiek *pokyčių tempais*. Vertinant gyvenimo kokybę yra būtina visais atvejais atsižvelgti į tai, jog ją gali veikti atitinkami *politikos prioritetai*:

- ◆ *mokesčių ir valstybės biudžeto politikos srityje* – priemonės, skirtos valstybės biudžeto lėšų panaudojimo pagrindu gerinti gyvenimo kokybę, prioritetą teikiant socialinėms garantijoms, sveikatos ir socialinei saugai, švietimui, kultūrai, mokslui, studijoms, taip pat aplinkos apsaugai;
- ◆ *investicijų politikos srityje* – priemonės, skirtos eksportui didinti ir taip gerinti gyvenimo kokybę (viena tokių priemonių – dalį papildomų pajamų, gaunamų didinant eksportą, panaudoti tiesiogiai gerinant gyvenimo kokybę);
- ◆ *mokslo, studijų ir technologijų pažangos srityje* – priemonės, skatinančios mokslo, studijų ir technologijų pažangą, numatant rezultatus tiesiogiai panaudoti gyvenimo kokybės gerinimui (prioritetas tokiais atvejais teiktinas aktualių medicinos, gamtos apsaugos ir kitų problemų sprendimui, šiais tikslais tobulinant mokslą ir studijas bei plėtojant technologijų pažangą);
- ◆ *teisėsaugos ir teisėtvarkos srityje* – priemonės, užtikrinančios socialinį komfortą ir aukštą gyvenimo kokybę *teisėtumo* garantijų prasme;

- ◆ *socialinės politikos* srityje – priemonės, užtikrinančios aukštą gyvenimo kokybę *socialinių* garantijų ir *socialinio* saugumo prasme;
- ◆ *užsienio politikos* srityje – priemonės, užtikrinančios saugų ir patikimą bendradarbiavimą su *partneriais užsienyje*, padedančios plėtoti įvairialypes *komunikacijas užsienyje*, lankyti *užsienio šalis* ir jose gyventi, naudotis galimybėmis pažinti užsienio kultūros, mokslo ir technologijų pažangos laimėjimus ir juos pritaikyti savo gyvenime (svarbus prioritetas – užsienio politikos priemonėmis užtikrinti *taiškos ir tarptautinio saugumo garantijas*, tiesiogiai veikiančios gyvenimo kokybę);
- ◆ *viešojo administravimo* srityje – priemonės, skatinančios sudaryti *palankią administracinę aplinką* gerinti visų visuomenės narių gyvenimo kokybę (svarbus prioritetas – realiai įgyvendinti žmogaus bei pilietines teises visose santykių tarp asmens ir tarp valstybės bei jos įstaigų ir institucijų grandyse);
- ◆ *viešųjų ryšių ir žiniasklaidos* srityje – priemonės, skatinančios kurti *palankią psichologinę ir informacinę aplinką visuomenėje*, orientuotą į gyvenimo kokybės gerinimą (pažymėtina, kad viešųjų ryšių ir žiniasklaidos srityje ypatingas dėmesys turi būti teikiamas tam, kad būtų skleidžiamos *konstruktyvios ir pozityvios idėjos bei vertybės*, orientuotos į *sveiko gyvenimo būdo, moralios elgsenos, kultūros, meno, sporto populiarinimą, į ekologišką gyvenseną, humanistinių, demokratinių ir pilietinių vertybių įtvirtinimą*);
- ◆ *regioninės politikos* srityje – priemonės, užtikrinančios kiek galint aukštesnę gyvenimo kokybę lygi *visuose regionuose*, ypatingą dėmesį teikiant *gamtos išsaugojimui, kraštovaizdžiui*, taip pat *kultūros paveldo puoselėjimui*;
- ◆ *kitose* srityse – priemonės, gerinančios gyvenimo kokybę įvairių politinių, socialinių, kultūrinių, ekonominių, technologinių bei kitokių svertų pagrindu.

Apibendrinant pateiktus teiginius, galima pažymėti, kad *visuomenės raidai būdingus pokyčius, šių pokyčių eigą ir rezultatus bei įvairiomis politikomis daromas įtakas, kuriomis galima paveikti šiuos pokyčius*, yra įmanoma, o kartais ir tikslinga apibūdinti ir *kitais* parametrais bei rodikliais. Yra būtina suvokti ir tą aplinkybę, kad kiekvienos visuomenės raidai būdingus pokyčius

gali veikti ir *kitokios ar kitaip klasifikuojamos politikos*. Kartu galima pabrėžti, jog būtent išdėstytas požiūris yra *universalus* ir leidžia apibūdinti patį bendriausią atvejį, kai yra vertinami *svarbiausi poveikiai visuomenėje vykstančių pokyčių eigai ir rezultatams*.

Apibūdintu būdu praktiškai įvertinti įvairiomis politikomis veikiamus visuomenėje vykstančius pokyčius gali būti labai naudinga visais atvejais, kai tenka analizuoti ir prognozuoti visuomenės raidai svarbių sprendimų parengimo ir įgyvendinimo pasekmes. Tokie atvejai yra itin svarbūs, kai yra palyginami *alternatyvūs sprendimų variantai*, kaip parengti ir įgyvendinti *valstybės ekonominę politiką*. Iš išdėstytų aplinkybių matyti, kad minėtų klausimų sprendimas atsižvelgiant į aprašytos metodikos panaudojimo galimybes yra svarbi prielaida užtikrinti *pažangą* įvairiose visuomenės raidos srityse. Savaiame suprantama, gilus ir kompleksiškas išdėstytų aplinkybių suvokimas ir įvertinimas sudaro esmines prielaidas pasiekti, kad *valstybės politika modernizuojant šiuolaikinę ekonomiką būtų rezultatyvi ir efektyvi*.

Išvados ir rekomendacijos

Šiuolaikinės ekonomikos modernizavimas – sudėtingas ir prieštaringas procesas, reikalaujantis nuodugnai ir visapusiškai parengtų strateginių sprendimų bei palankių sąlygų, būtinų tokiems sprendimams įgyvendinti.

Savo ruožtu šiuolaikinę ekonomiką modernizuojantiems strateginiams sprendimams parengti ir pagrįsti reikalingi *kompleksiniai moksliniai* tyrimai, kuriais būtų siekiama įvertinti *aktualias ekonomikos modernizavimo problemas, išryškinti šių problemų sprendimo galimybes bei perspektyvas ir nustatyti svarbiausius praktinės veiklos, orientuotos į realų ekonomikos modernizavimą, prioritetus*.

Pagrindinėmis tokių tyrimų kryptimis yra laikytinos šios:

1. Tyrimai, padedantys išryškinti šiuolaikinės ekonomikos, jos raidos bei jos modernizavimo sampratą atsižvelgiant į šiuolaikinei visuomenei aktuales iššūkius, kuriuos lemia globalizacijos procesai, socialinės, ekonominės, politinės raidos bei technologijų pažangos internacionalizavimas, žinių visuomenės formavimasis, taip pat Europos Sąjungos raida ir plėtra.

2. Valstybės politikos vaidmeniui plėtojant ekonomiką apibrėžti bei valstybės poveikio visuomenės socialinei ir ekonominei pažangai globalizacijos aplinkoje sustiprinti skirti tyrimai.

3. Tyrimai, padedantys efektyvinti verslą bei gerinti verslo aplinką kartu sudarant prielaidas didinti ekonomikos konkurencingumą.

4. Tyrimai, orientuoti į mokslo ir technologijų pažangą bei į inovacijų skatinimą visose ekonominio gyvenimo srityse.

5. Tvarios plėtros idėjas realizuojantys tyrimai, padedantys pasiekti, kad ekonominė raida ir ekonomikos modernizavimas įgalintų spręsti socialinės raidos problemas, užtikrintų, kad ekonomikos augimas ir technologijų pažanga būtų grindžiama ekologiniu požiūriu pagrįstais sprendimais ir kad ekonomikos augimas būtų orientuotas į socialinio komforto įgyvendinimo prioritetus bei į harmoningos regionų plėtros nuostatas.

6. Žmogiškųjų išteklių ugdymui bei jų vadybos tobulinimui ekonomikos modernizavimo sistemoje skirti tyrimai.

7. Tyrimai, skirti ekonomikos internacionalizavimui atsižvelgiant į naujas aplinkybes, kurias lemia šiuolaikiniai globalizacijos procesai, žinių ekonomikos formavimasis bei Europos Sąjungos plėtra.

Tyrimai šiomis kryptimis yra labai svarbi prielaida visapusiškai tobulinti valstybės politiką ekonomikos, jos raidos bei modernizavimo srityje.

Literatūra

1. Armstrong, M. (2001) – A handbook of management techniques – London, Kogan Page – 618 p.

2. Building a dynamic Europe: the key policy debates (2004) – Ed. J. Gual – Cambridge, Cambridge University Press – 180 p.

3. Cantwell, J., Iammarino, S. (2003) – Multinational corporations and European regional systems of innovation – Abingdon – Oxon, Routledge – 216 p.

4. Dicken, P. (2003). Global shift – London, Sage publications – 656 p.

5. Dunn, R. M., Mutti, J. H. (2003) – International economics – Abingdon – Oxon, Routledge – 544 p.

6. Global crises, global solutions (2004) – Ed. B. Lomborg – Cambridge, Cambridge University Press – 670 p.
7. Gottinger, H. – W. (2003) – Economies of network industries – Abingdon – Oxon, Routledge – 248 p.
8. Gros, D., Steinherr, A. (2004). Economic transition in Central and Eastern Europe. Planting the seeds – Cambridge, Cambridge University Press – 374 p.
9. International business and government relations in the 21st century (2005) – Ed. R. Grosse – Cambridge, Cambridge University Press – 544 p.
10. Johnson, D., Turner, C. (2003) – International business – Abingdon – Oxon, Routledge – 368 p.
11. Manager's handbook (2002) – Ed. R. Heller – London, Dorling Kindersley – 256 p.
12. Melnikas B. Transformacijos. – Vilnius: Vaga, 2002. – 750 p.
13. Merrill, R. E., Sedgwick, H. D. (2000) – The new venture handbook – New York, Amacom – 356 p.
14. Motta, M. (2004). Competition policy: theory and practice – Cambridge, Cambridge University Press – 640 p.
15. Parker, B. (2005). Introduction to globalization and business – London, Sage publications – 536 p.
16. Salvatore, D. (1999) – International economics – New York, Macmillan Publishing – 720 p.
17. Shy, Oz (2001). The economics of network industries – Cambridge, Cambridge University Press – 330 p.

TENDENCY MODERN OF ECONOMY: TODAY AND FUTURE

Summary

The problems and priorities of the development of modern economy in the conditions of the globalization and knowledge based society creation are analyzed. The role of the state and its economic policy is described, the priorities of the economic policy of the state are showed.

The main priorities of the economic modernization are emphasized:

- ✓ priorities of business modernization and development and of the creation of favourable business environment,
- ✓ priorities of scientific and technological development and of the innovation activities,
- ✓ priorities of the human resource development in the context of economic modernization,
- ✓ priorities of the regional development and of the social policy,
- ✓ priorities of the economic internationalization in the conditions of globalization, knowledge based society creation and EU enlargement.

SUSTAINABLE SECURITY: THE VIRTUAL APPROACH

Stasys Paulauskas

Strategic Self-management Institute, Lithuania

Abstract

Virtual approach to phenomenon “national security” in conditions of globalisation gave possibility to model qualitative security transition process, which consist of three qualitative leaps: individual security, national security and sustainable security. Human security primarily was related to security of individuals. Social quality of human survival resulted formation of national security, which is targeted to survival of majority. An individual is a mean for survival of majority. For modern democratic society this kind of security is in contradiction to necessity to guaranty survival of each member of society. Culture of management in social relations isn't more acceptable. Seeking to increase own security by reducing security of foreign social subjects – this is wrong way, which lead to confrontation and conflicts. Interpretation of security from point of view of sustainable development, which is ground methodology of development of United Nation's and European Union, sustainable security is grounded on anthropocentric outlook and is targeted to guaranty to personality as longer and sterling life. On the stage of sustainable security the sense of security and safety of personality becomes the same. Social inversion – transit from management to self-management is right way for reduce a risk. The best way to perfect a World – is to perfect your self. Sustainable security provides sustaining the life – harmonizing flow of natural development process. The responsibility shall undertake the most prudent. Every social subject from personality to all World could improve its security and reduces a risk, when it get abilities to model, forecast, plan, monitor and sustain natural flow of self-development process. So, strategic self-management – is sustainable tool for increase national security.

Keywords: *sustainable security, safety, sustainability culture, innovations, virtualics, virtual modelling, strategic self-management, responsibility.*

1. Introduction

Positivistic mission of the science is to deliver to human more *extropy*¹ - certainty as mean to increase a security and independency from natural and social surroundings. “National security” and “globalisation” still more *political phenomenon* because there are lack of sociological lows and too much of interests. *Globalisation* is a transition process which requires qualitative improvement of “security” concept. Scientific interpretation of security related to *new methodological approaches*.

One of the most substantial features of modern methodology relates to paradigm of sustainable development, which becomes official methodology of United Nations and European Union in last decades. Sustainable development is obviously progressive outlook, however hard to perceive. Created by author universal methodological tools of virtualics and strategic self-management gave possibility to transfer sustainability outlook in to pragmatic practical way related to innovative interpretation of phenomenon “national security” on conditions of globalisation.

The *main aim* of the article is to propose strategic self-management system of *sustainable security* using the methodology of *virtualics*.

Main tasks:

1. To introduce *Virtualics* as methodology for representation of natural transition process.
2. To model the qualitative transition of outlook to *security*.
3. To present practical implementation of *strategic self-management system* related to improvement of security.

1. The Virtualics as the tool for sustainable development

The sustainability is natural condition of inanimate and lively nature functioning and development, which is constantly maintained by regularly operated self-regulation mechanisms. Sustainability and regeneration is typical for nature now as well. However, when developing the progress of science

¹ Extropy - criterion of certainty, opposite to entropy.

and technology and when it gained the power, Homo sapiens sapiens because of not measured ambitions and lack of sagacity more and more menaces the natural nature renewing processes and him-self in the latter centuries. Only recently, it was started to realize, that we live in the closed system, where the resources for maintaining the ecosystem are limited. So, the pause was given about the whole interaction with environment quality – culture.

The sustainable culture of innovations is a manner of interaction between the individuals and society with environment, the capabilities to harmonize the development according to the criteria of harmony and responsibility for the present and future generations. The sustainable development methodology and culture in European Union distinguishes by the objective to take stock in the economical, environmental protection and social priorities by emphasizing the responsibility in making decisions for future generations.

Diversity of interpretation of sense of *sustainable development* don't make troubles to use this paradigm on direct point of the term “*sustain*”, which mean “support” of natural self-developing process. However, it isn't so easy to model these processes using traditional methodology of metaphysics, which model of the world consists of *things, its conditions and relations between them*. *Virtualics* – created in 1985 and developing by S. Paulauskas synthetic metatheory of virtual modelling. Primarily it was worked out as theoretical system of dialectical modelling, grounded on concept of *dichotomic relation*². The *virtualics* is grounded on model of *polytomical* relation. The term *virtual* there is using in natural for information society sense as related to informational activity of human.

² Paulauskas S. (1999). Self-Management Dialectics. Theory, methodology, models. The monograph. Klaipeda: Klaipeda university press. Klaipeda.

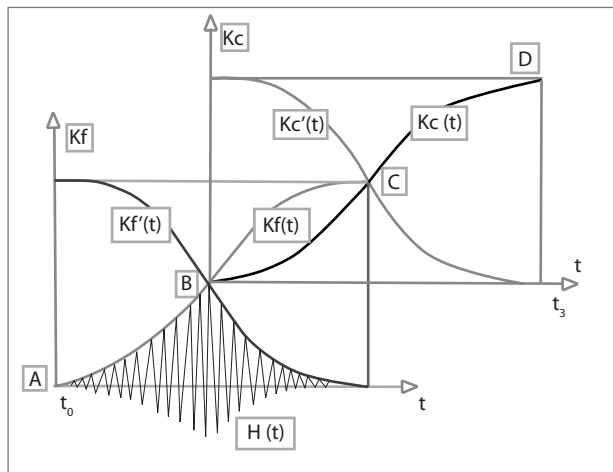

Fig 1 *Qualitative model of innovations*

This advanced outlook gives ground to interpret the World as qualitative self-developing process. For human, every action is innovative, because it runs in new time and in a bit changed World. So, the life is an innovation. Seeking to realise sustainable development we should be able to model an innovation process for support it. According to Virtualics the process of innovation could be presented using model of natural qualitative leap (Paulauskas S., 1999) (Fig. 1). The innovation's process consists of three joint parts: the dichotomy of the form Kf , the dichotomy of the content Kc and the contradiction H . The form of innovation has sense of creation or programming of the new quality of action. The content is the process of innovation's implementation. Interaction of the form and the content of innovations are going through contradiction between them in form of resonance sinusoid. So, every innovation may transit full path of development, starting (A) from ideas, growing critical examination and faith with representatives of conventional culture. After the program of innovation is formed, its implementation starts in revolutionary point B.

On methodological arsenal of virtualics there are dichotomic, trichotomic, quadrotomic and polytomical virtual models for representation single

development process. Qualitative transition of outlook to security culture development is presenting by trichotomic qualitative model.

2. The qualitative transition of outlook to security culture

Qualitative character of life is a culture, which reflects the special mode of interaction of human with surroundings and with himself. So, human history could be expected as dynamics of security culture, which is modelled using trichotomic qualitative model of single virtual relation (equation 1, Fig 2.). The culture is qualitative level of development, specified with some grade of extropy, certainty, independency or freedom. The Virtualics have necessary measurement tools for that. On historical scale we could expect the three level transition of security culture $R(t)$: *individual security* $A(t)$, *national security* $B(t)$ and *sustainable security* $C(t)$.

$$R(t) = A(t) + B(t) + C(t) \quad (1)$$

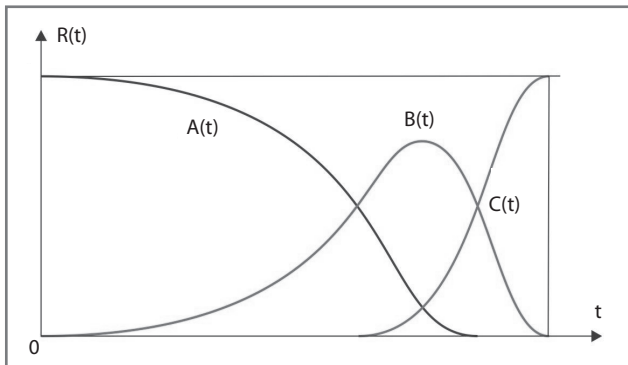

Fig 2 *The qualitative trichotomic model of security culture transition.*

Human security primarily was related to security of individuals (*thesis*). Social quality of human survival resulted formation of national security (*antithesis*). National security targeted to survival of majority. Individual is as mean for survival of majority. Sustainable security is grounded on ant-

hropocentric outlook and is targeted to guaranty to personality as longer and sterling life (*synthesis*). Sustainable security provides sustaining the life – harmonizing flow of natural development process. On the stage of sustainable security the sense of security of personality becomes same as safety of personality. So, security becomes equal sense as safety.

From stochastic point of view, security is opposite to risk. So, a security $K(t)$ and a risk $K'(t)$ could be interpreted as opposite sides of security dichotomy (equation 2, Fig 3.)

$$K(t) + K'(t) = 1 \quad (2)$$

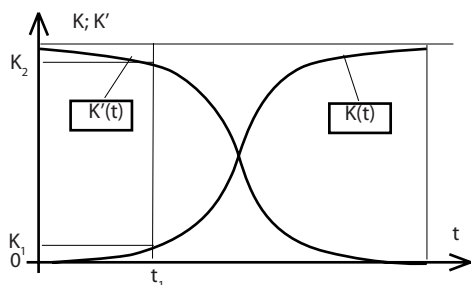

Fig 3 *The qualitative dichotomy of security transition*

Risk is decreasing and security is increasing during cognition process. Growing abilities to provide a future reduces risk and increases security. So, Virtualics gives possibility to model, provide future and sustain – harmonize development flow. Strategic Self-Management – is methodology for sustain a life.

Taking in trust A. Maslow³ hierarchy of human needs we should confess, that earlier or later mankind will be able to assure their biogenetic needs up to a point, when the need for safety and security becomes a priority. The frequent hungry one ignores safety till the time he/she is stuffed. Then the time comes to address the need for safety. No wonder that the concept „safety culture“ appeared only in 1986, when the Chernobyl disaster made the

³ Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. Originally Published in Psychological Review, 50, p. 370-396. <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>

whole world muse upon human relationship with technology⁴. This global catastrophe was a caution, but not for everyone. Potent

Even such progressive communities as European Union elaborating long-term strategic decisions do not find clear and reasonable principles that would empower to choose safe technologies in regard to present and future generations. Giving way to the ostensible effectiveness of centralized technologies such as equipment, communication, energetic, etc. that are well-disposed to big business, the majority of politicians and even scientists are not able to estimate the risk that is programmed in the choosing of dangerous and insecure technical decisions. It is not still realized that none of the technologies is worth of human life or safety.

Society should mature for the point of human safety. The glimpse of Homo Sapiens in the history of Universe defined the tendency in change of understanding of the concept „mankind“ from „the mob of separate individuals“ to „the freewill community of personalities“. The survival of mankind has historically implied as *the security of community*, which requires sacrificing the lives of separate individuals. Such an abstract interpretation of concepts, irrespective to the factors of time and place, or just a scholastic peroration was suitable for explaining whatever and whenever. That is why heroism and self-sacrifice for community welfare is considered as a prior value up till now. Community seeks for safety at the expense of separate individuals.

The level of social maturity is a factor stipulating the merge of two concepts „safety“ and „a person“. At the time when industrial priorities were dominant the concept „safety techniques“ had been used putting stress on peculiarities of working with technical devices and on the ways how could manpower be adjusted to them. Later the term „Safety of labour“ appeared. It drew attention on the labour process and its peculiarities. The assimilation of European culture has determined the introduction of the notion „employees safety and health“ to Lithuanian labour relations.

The post-industrial stage of humanity development brings the new understanding of major values. Individual is now identified as a personality as

⁴ Zhang, H., Wiegmann, D. A., Terry, L. von Th., Sharma, G., Mitchell, Al. A. (2002). Safety culture: a concept in chaos? To appear in the Proceedings of the 46th Annual Meeting of the Human Factors and Ergonomics Society. Santa Monica, Human Factors and Ergonomics Society, <http://www.humanfactors.uiuc.edu/Reports&PapersPDFs/humfac02/zhawiegvonshamithf02.pdf>

well as human life as the major value. The natural and social environment becomes a means for fostering the human welfare. Scholastic is even harmful here. It is necessary not to talk about safety in general, having in mind wealth, nature, borders, etc., but about the most important – human safety. No doubt that all the things that are related to „safety“ are interconnected and have an influence on the safety of human being.

So, what does „human safety“ mean? The discovery of genome presupposes the interpretation of a human being's life cycle as a process of qualitative transformation from birth till natural death. It could be philosophized about the *quality* of this natural process – the continuity of the life cycle for as longer period as possible. In this case, the proper life duration becomes a criterion for life quality. The proper life is not just an addition to longevity; it is the condition for longevity. The proper „exploitation“ of the organism and the one's unity with nature and social environment - these are the means empowering to ensure the higher quality of life and duration of proper life. The proper regime, nutrition, hygiene, comfortable place of living, clothing, etc. serve for ensuring the better organism work. The unity with nature and social environment influence the quality of personality. And that is of a major importance to life duration. So, the indicator of human being's safety is a proper life durability.

Human safety is closely related and even merges with the characteristics of „freedom“. On the basis of virtual relation theory freedom could be understood as a chance for passing the continuous spontaneous development cycle not interrupting it⁵. So we can ground the concept „safety“ in this theory. Safety is freedom from any dependence that could worsen or even break the natural life cycle. Struggling for freedom means struggling for safety as well as for eliminating undesired impacts on life conditions. So, conceding freedom as an implicit objective, safety should be as well conceded as an equal and unarguable life criterion.

Safety is determined by the ability to foresee future. The ability to foresee future based on extrapolation skills is included to genome of each living being. This ability allows not just to foresee future (no matter successfully or not) but to do it in order to meet one's needs. Seeking for safety people

⁵ Paulauskas, S. (1999). *Self-management Dialectics. Theory, Methodology, Models*. Klaipėda: KU, p. 35.

tend to analyze the factors, related to different accidents, and, on their basis, elaborate the ways of prevention of traumatism and diseases. However, the financial support for such kind of researches is not sufficient. That is why it should be confessed, that human need for safety is not realized as a major demand nowadays. Risk and extreme remain the usual part of people life, work and leisure. The facts about traffic accidents, wrecks, etc. are perceived as usual. It is not mused upon the possibility not only to foresee these accidents but upon a necessity to preserve each person's life.

All the factors that reduce the duration of human life could be treated as a threat for one's safety. Improper care about the organism, unhealthy habits, overwork, diseases, pollution, stresses, etc., all these factors decrease life quality, duration and safety. These factors could be divided into two groups: internal factors, that depend on a person and external factors that are provoked by environment.

Depending on the impact's to safety time these factors could be long-term, momentary and extreme. Long-term factors are: climate, unsuitable place of life, poor nutrition, unsuitable social relations, etc. These factors have a continual impact on life duration, and, when achieve the critical mass, they violate some certain organism or/and personality systems. They provoke ailment, diseases and augur early death. Knowledge allows avoiding long-term factors. If one is aware of the negative impact of some factor, he tends to avoid them, unless the natural and social environment restricts one's actions. So, the formation of knowledge society as well as scientific researches should serve for everyone to be aware of negative natural, social, work, etc. factors and be able to avoid them.

Momentary factors usually occur in a very short period of time, so that one is not able to estimate and avoid them. In the case of momentary factors safety depends on person's ability to react and move quickly. Good reaction could help avoiding the majority of momentary factors and their impacts. It is important, that nothing would interrupt the reaction and constrain movements. Sports, proper leisure, etc. help keeping fit and healthy.

The most dangerous factors for human life are extreme factors that could not be avoided by a person. These factors overcome people in reaction, force, stamina, etc. These are different traffic accidents, explosions, fires, earthquakes, tsunamis, avalanche, etc. In such a situation one is usually helpless.

Neither movements, nor reaction could help a person. What is left – just to pray for the best.

The most reliable way to avoid extreme factors is related to choice of proper buildings, techniques, means, etc. depending on the peculiarities of a geographical locality. The majority of people have an opportunity to choose a safer (in the aspect of natural cataclysms) place of living. The increasing impact of human activity on nature calls out the more frequent and intensive cataclysms. It is noted, that in locations of lower seismic activity there appears a risk of much stronger earthquakes. Floods, hurricanes, etc. have become more frequent. That is why it is safer to live in low (1-2-floor) buildings, far from water reservoirs, avoid mountains, etc.

The question of avoiding techno factors' impact is of a major importance. These factors are: weaponry, transport means, energy equipment, mechanisms and devices. These factors by themselves are the definite source of disaster. People are not able to avoid their impacts: different crashes, accidents, fires, etc. The tendency „to use a device till it breaks down or till an accident“ augurs disasters. The hope to foresee the possible accident usually lets down. That is too difficult task even for computer programs.

The solution should be found in developing exploitation culture that empowers to avoid malfunction or wearing out of technical devices or their parts. Program equipment should be elaborated in order to ensure the supervision of exploitation of technical devices, their service and utilization as well as to protect from injuries. The aspect of utilization should be solved by the organization that projects or produces the equipment or devices. It should not become the responsibility of community members.

The time will soon come, when people totally change their point of view on technical equipment safety. We believe that an accident would not occur. However, it is not worth to take risk. Moreover, it is necessary to realize the principle „no more risk“. That means totally avoid the technical equipment, any devices, chemical elements' repositories, etc. those are unsafe for us. It is said „God helps the one who cares about safety“. Of course, it is difficult to avoid risky factors even trying to escape them. That means that intentional risk increases the general risk.

It is important, that technical progress stimulates people (despite they do not realize this fact) to use safer techniques. For instance, energetic is decen-

tralized and this allows avoiding accumulating of huge amount of thermal or nuclear energy in one place. Such a huge amount of energy (no matter which: thermal, nuclear, etc.), high voltage facilities, chemical elements' repositories increase the risk of accidents; moreover it is difficult to ensure their safety. One of the decentralization solutions is to reject any kinds of burning. For instance, wind power plants that are established on the safe distance from consumers do not evoke any risk. The solar energy batteries will be even safer. They will be attached to windows and provide necessary amount of energy to houses.

The charging of various devices with the help of batteries, accumulators is being improved as well. The clearance and the power of energy used is reduced. There appear such devices that already use the energy of human organism. So, the decentralization of technical equipment provides a possibility to avoid accumulation of huge amounts of energy in one particular place and, as a circumstance, escape a risk to human safety.

The „no more risk“ principle is important in arranging and taking decisions on selection of energy technologies. In Lithuania, for example, increasing prices on oil and gas as well as complicated accessibility induces to choose the only alternative – to build one more nuclear power-plant. Such progressive countries as Denmark, Sweden, Germany have resigned the dangerous technologies, putting priority on renewable sources of energy.

New challenges are impeded by well-established business' practice that ignores human and environmental safety rules and seeks for economical benefit. Pursuing investments into economics development it is often conciliated with the building of dangerous power-plants. Sometimes such constructions are allowed in the densely-settled locations. However the dominant European strategy of sustainable development requires drawing attention on economical, ecological, social priorities, stressing the accountability to present and future generations. Progressive movement of social and corporation accountability „Global Compact“ has become more and more significant nowadays. More than 40 business companies from Lithuania have become the members of this movement in 2005 (among them is innovations company „EkspONENTE“).

Apparently, the dimensions of safety culture look forward to the attention and efforts of scientists from various spheres, which could help to realize the meaning of human safety and create the means for its insurance. The demand for the best intellectual potential that would focus on urgent methodological,

anthropological, sociologically, technological issues of safety insurance has matured. This is clearly seen through our needs.

3. The strategic self-management as top method for security

Anthropocentric world's model consist of one general relation, which connects two sides: human and its surroundings. Natural matter of this relation is human self-management respecting these surroundings. Behaviouristic interpretation of human being is too uncertain and doesn't give us enough knowledge for efficient action. It's necessary to deep into level of self-regulating mechanisms of human being where the keys are located from the lock of many human and social secrets.

Longitude sociological research enabled to discover the regularity that self-management structure and efficiency of society historically is naturally nearing to structure and efficiency of self-management of live organisms (Paulauskas S., 1999).

The natural self-management cycle of live organism consists of 4 strongly specialized stages: 1. Programming of action (function of brain); 2. Decision – making (function of the will); 3. Implementation (function of spin); 4. Monitoring (function of senses) (Fig. 4).

In Lithuania, same as is in many democratic countries, self-management cycle isn't working in the best mode, because each function of self-management is not fully specialised and separated.

Administration should execute two functions at same time: programming and implementation. This conditioned domination of more easy function of implementation. Having enough of administrative abilities, executors not always have competence and wishes to do specialised work of programming, which requires knowledge and abilities of modelling, forecasting, programming of development. In live organism this function is assigned to the brain, which is specialised in programming of actions.

On the other hand, executors aren't interested in working out the programs, which could ask from him more effort in work and developing. Exe-

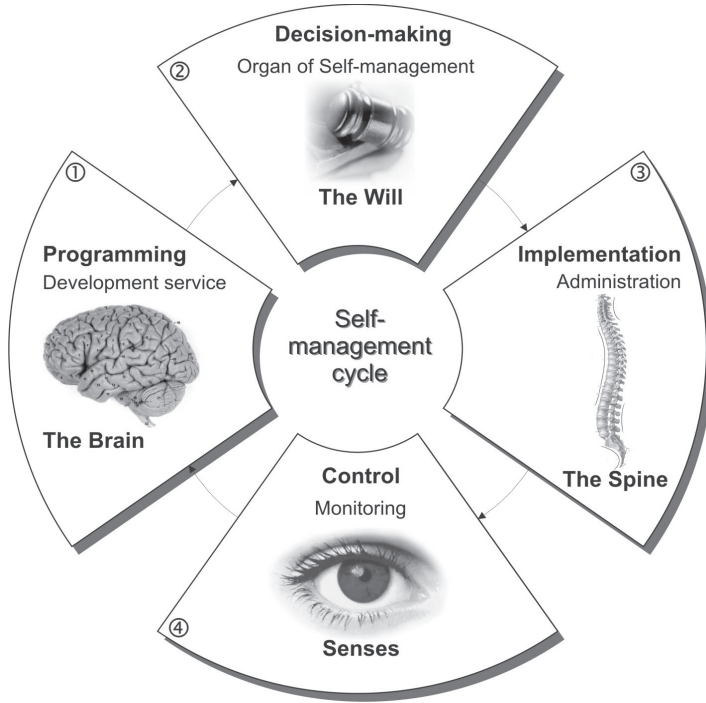

Fig 4 *Self-management cycle of live organism*

cutors (the spine) are not interested in having very innovative programming unit. Because of reasons the self-management cycle of society doesn't turn so quickly comparing to live organism and society doesn't use possibilities of faster development.

Based on natural self-regulating mechanism of live organism the method of Strategic Self-management was constructed. The created model of homogenous society was named as Democratic Self-Government (Paulauskas S., 2000). The model is targeted to reach qualitative state of the society, every level of which is arranged in kind of strategic self-management. The function of programming should be separated from administration and concentrated in Development service. This will open the possibilities to incorporate the science and innovation facilities of the society into self-management cycle.

The activity of Self-management organ should be concentrated only on responsible and competent decision-making. The true monitoring is obligatory to guaranty the best possibilities of social organisations' development.

Fig 5 The procedure of Strategic Self-management

The technology of Strategic Self-management consists of methodological and operational parts (Fig.5). In first part are deciding the next tasks: analysis of self-management subject, preparing of a technique of monitoring, model-

ling of a development process, long term forecasting, setting of targets, evaluation of efficiency of provided means. In second part are operating the next procedures: diagnostics, evaluation, forecasting, planning, decision making, implementation and control.

4. The responsibility is the key for security

The responsibility shall undertake the most prudent. Strategic self-management decisions gave possibilities to find the right solutions in very important spheres of Lithuanian state – energy, maritime, education, etc. The models of clusters were worked out; they were arranged in mode of strategic self-management. According to our proposal the Lithuanian Fisheries law was accepted and Lithuanian fisheries council was established in 2000. This gave a possibility to normalise governance of national fisheries by defining legal procedures for coordination of state and regional authorities, business, science and public organisations and start democratic talk about strategy of the fisheries and its implementation.

On behalf of our initiative, the Lithuanian maritime economy development program was prepared in 2000, where the implementation of the sustainable maritime economy model was foreseen. Project of Lithuanian maritime cluster was prepared in 2000 year⁶. The joint action group estimated the prepared study well, and it recommended applying its models when solving the partial tasks of maritime economy development. However, the maritime cluster of horizontal regional complexion did not correspond to the official vertical economy management structure. That is why, the time for implementation of the sustainable maritime economy model had not come yet.

The most hopes to explicate the holistic maritime economy model appeared in 2004, when Lithuania joined EU, where by the principals of sustainable development, regional development, the creation of knowledge society the whole strategic management system is grounded. On the 2nd of March, 2005 European committee announced that it started the consultations as concerns the future EU maritime policy and that it is starting to prepare

⁶ *The maritime economy development program of Lithuania (2000)*. UAB „EkspONENTE“. Klaipėda.

the advisory document – Entire Europe's maritime policy⁷. This document should be confirmed in 2007.

European energy approaches to cross road. The fight between an Old and a New becomes more and more danger. The growing risk reduces security of inhabitants of Europe. EU energy is still blind and irresponsible. Growing dependence from suppliers of oil, gas and other kinds of fuel reduces energy security of European countries from Eastern suppliers. J.M.Barosso declares: "EK esteems energy choice of every Member State". Is it EU energy strategy? No, it isn't any strategy. It is incompetence and irresponsibility for actual and future generations.

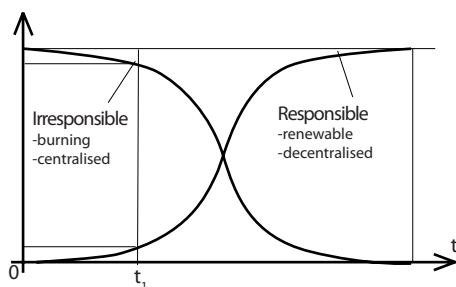

Fig.6. Energy qualitative transition dichotomy

(Source: Strategic Self-Management Institute).

Newest energy development models explain a natural energy transition trend from irresponsible to responsible qualities (Fig.6.). European methodology of *sustainable development* provides to sustain and harmonize the natural flow of energy transition. The right choice – *responsible energy* - is necessary to do. The Global Compact shall enter in energy sector.

⁷ http://europa.eu.int/comm/fisheries/maritime/index_en.htm

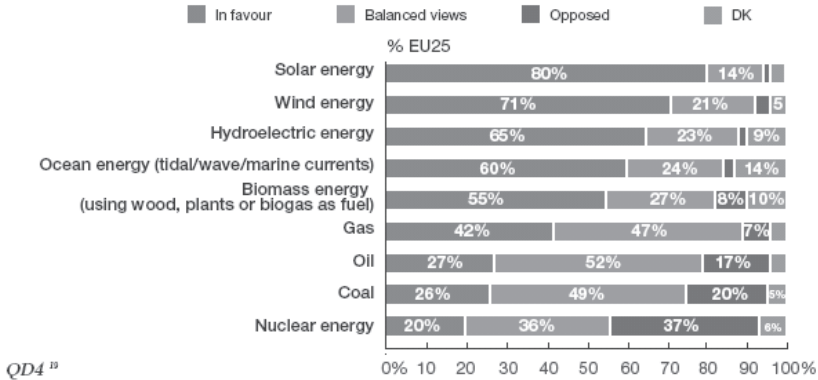

Fig.7. Energy choice of EU25 (Source: Eurobarometer, 2006).

„Vox populi – vox dei“. The people of EU confirm priorities of responsible energy (Fig.7.). Results of sociological poll made in 25 States of EU in 2006 discovered true orientation of people to responsible - „sky“ energy technologies – solar, wind, hydro, etc. Irresponsible – “hell” energy, related to burning of fuel and use of danger nuclear technologies are out of choice of European people. Transition from irresponsible to responsible kind of energy avoids import of fuel and energy supply risk.

The Lithuanian Wind Energy Association was founded aiming to establish strategic self-management system and cluster of national wind energy in 2002. The Baltic Memorandum on Responsible energy, prepared according to principles of strategic self-management, was signed by chairmen of Wind energy associations of Estonia, Latvia and Lithuania Jaan Tepp, Paulis Barons and Stasys Paulauskas during the Energy forum „Investing and Financing Renewables. Wind Power in the Nordic & Baltic Region” in Oslo in May 30, 2006⁸:

We, hereunder signed representatives of Wind Energy providers of Baltic States - Estonia, Latvia and Lithuania;

bearing responsibility for sustainable and long-term supply of safe, reliable and available energy to people and enterprises;

stating that institutions of governance and self-management, science institutions and energy enterprises have achieved a lot striving to ensure stable

⁸ <http://www.energyforum.net/feature/feat287.shtml>

and reliable supply of energy and rational fulfilment of energy needs;

remarking that enlargement of EU and integration into economic structures of global market encouraged us to pay more attention to speeding up reforms in energy sector, dispose energy producing in generators which grounded on unreliable technical decisions, adopt principles of sustainable development and increase the use of renewable energy sources;

acknowledging that due to the lack of clarity in development perspectives, conventional energy conditioned imminent climate changes, rapid increase of oil and gas prices and increasing dependence on providers of these types of fuel, centralized energy system will be incapable of ensuring reliable and stable supply of energy in affordable prices, and *seeking* to create favourable opportunities to provide people of EU with safe, ecological and socially acceptable energy, *we shall undertake*:

1. Take specific actions to consistently transform dominating conventional energy system grounded on priorities of technical, production and economic growth into responsible energy system, in which economic, environmental and social aspects would be harmonized and directed towards ensuring long-term prosperity of people.

2. Seek to create and implement Strategic Self-Management System of Responsible Energy of EU, which would be able to constantly debate, investigate, create and simulate various future scenarios of energy evaluating and basing them primarily on principles of social benefit, environmental and green accounting.

3. Support creation of energy system based on principles of positive – renewable energy, which would allow to provide residents, business enterprises and public institutions with the most secure and most convenient, regarding to supply and electronic regulation, form of end-use energy – electricity; We hereby would reject dangerous for environment and people nuclear power plants and constantly reduce combustion of oil, gas and other materials for water heating and energy production.

4. Support consistent reformation of centralized electricity supply into decentralized, as closely as possible attached to consumer, energy system, which uses wind, solar power and other sources of renewable energy; In order to flatten fluctuations of electricity consumption, the Pumped Storage Plants and other modern decisions must be adopted.

5. Guide reformation of centralized electricity transmission and distribution grid in such way that nearing of electricity production to consumers would help to create opportunities to reduce costs of electricity grid and energy prices for the end-users; In order to restore wind energy traditions of the sixteenth century, create opportunities, with regard to local and regional principle, to establish wind power plants near every town and settlement, which would be collectively funded by local self-management institutions, business enterprises and residents.

6. Seek to improve legal basis of energy in such way that this sector would be regulated by energy law written in language understandable for consumers; Renounce gas, heating, electricity and other discrete laws and statutory acts that entrench monopolistic interests of producers and energy centralization.

7. Initiate consolidation of energy enterprises and relevant institution into Cluster of Responsible Energy of EU, establish Council of Responsible Energy of EU and departments of development and administration, and found The Technological Platform of Responsible Energy of EU.

8. Guard that funds dedicated to development of energy sector and also support of the Structural Funds of the EU would be directed towards development of responsible energy, research of modern scientific decisions for energy, innovation, project implementation and enlightening of society about the issues of responsible energy.

9. Support and develop international cooperation in the field of responsible energy, initiate international projects and invite specialists of other states to foster energetic prosperity of people and preservation of environment for the current and future generations.

10. Invite all concerned institution, political parties, enterprises and establishments to join the memorandum of responsible energy.

35 participants of the conference, same as Secretary General of World Wind Energy Association Stefan Gsänger, president of Polish wind energy association Maciej Bartmański and other high representatives of energy community supported this honoured action of responsibility. European Commissioner of Energy Andris Piebalgs attaches great importance to the development of renewable energy and very much appreciates this initiative. Let's create a Future responsibly.

Conclusions

1. Virtual approach to phenomenon “national security” in conditions of globalisation gave possibility to model qualitative security transition process, which consist of three qualitative leaps: individual security, national security and sustainable security. Human security primarily was related to security of individuals. Social quality of human survival resulted formation of national security, which is targeted to survival of majority. An individual is a mean for survival of majority. For modern democratic society this kind of security is in contradiction to necessity to guaranty survival of each member of society.

2. Culture of management in social relation isn't more acceptable. Seeking to increase own security by reducing security of foreign social subjects – this is wrong way, which lead to confrontation and conflicts.

3. Interpretation of security from point of view of sustainable development, which is the ground methodology of development of United Nation's and European Union, sustainable security is grounded on anthropocentric outlook and is targeted to guaranty to personality as longer and sterling life. On the stage of sustainable security the sense of security and safety of personality becomes the same.

4. Social inversion – transit from management to self-management is right way for reduce a risk. The best way to perfect a World – is to perfect your self. Sustainable security provides sustaining the life – harmonizing flow of natural development process. The responsibility shall undertake the most prudent. Every social subject from personality to all World could improve its security and reduces a risk, when it get abilities to model, forecast, plan, monitor and sustain natural flow of self-development process. So, strategic self-management – is sustainable tool for increase national security.

References

1. Ciegis R. (2002). *Sustainable development and environment: economical outlook*. Vilnius: Aldorija.
2. Ciegis R., Cesonis G. (2004). Sustainable development strategic planning: urban aspect. *International innovations works „Strategic Self-Management“* ISSN 1648-5815. 2004, No 1. Strategic Self-Management institute. Klaipeda. P.20-31,
3. Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. Originally Published in *Psychological Review*, 50, p. 370-396. <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>
4. Paulauskas A., Paulauskas S. (2005). Formation of Lithuanian wind energy cluster. *International innovations works „Strategic Self-Management“* ISSN 1648-5815. 2005, Nr. 1(2). Strategic Self-Management institute. Klaipeda. P.38-52.
5. Paulauskas A., Paulauskas S. (2005). Wind power as catalyser of sustainability culture's development. *XIII World's symposium of Lithuanian science and creation*. June 30- July 3, 2005, Vilnius.
6. Paulauskas A., Paulauskas S. (2006). Problems and decisions of sustainability culture innovations in Lithuania./ *Selected papers of International scientific conference "Citizen and governance for sustainable development"*. Vilnius. 28-30 September. –P.101-106.
7. Paulauskas S. (1999). *Self-management Dialectics. Theory, methodology, models*. The monograph. Klaipeda: Klaipeda university press. Klaipeda.
8. Paulauskas S. (2000). *Democratic Self-government. How to improve the government of the State of Lithuania*. JSC „EkspONENTE“. Klaipeda.
9. Paulauskas S. (2005). Methods of unblocking of self-regulation mechanisms of present social organizations. *International conference „Lithuanian Knowledge towards Global Competitiveness: Lisbon Strategy Relunched“*. Vilnius.
10. Paulauskas S. (2005). The methodological conditionality and subject of education of knowledge culture's improvement. *West Lithuania Business College: Scientific research works „Management“*. ISSN 1648-7974. Nr. 1(6), 2005. Klaipeda. P. 154–158.
11. Paulauskas S. (2005). The methodology of the information literacy

quality's quantitative evaluation. *West Lithuania Business College: Scientific research works „Management“*. ISSN 1648-7974.Nr. 2(7), 2005. Klaipeda. P. 100-107,

12. Paulauskas S. (2005).The virtual relation as progressive tool for creation the future. *XIII World's symposium of Lithuanian science and creation*. June 30- July 3, 2005. Vilnius.

13. SANJEEV KHAGRAM, WILLIAM C. CLARK and DANA FIRAS RAAD. *From the Environment and Human Security to Sustainable Security and Development*. Journal of Human Development. Vol. 4, No. 2, July 2003.

14. *The Lithuanian maritime economy development programme* (2000). JSC „Eksponente“. Klaipeda.

15. *The national sustainable development strategy* (2003). Vilnius.

16. *The strategy of use of EU structural support in Lithuania in 2007–2013 years*.

17. Zhang, H., Wiegmann, D. A., Terry, L. von Th., Sharma, G., Mitchell, Al. A. (2002). Safety culture: a concept in chaos? To appear in the Proceedings of the 46th Annual Meeting of the Human Factors and Ergonomics Society. Santa Monica, Human Factors and Ergonomics Society, <http://www.humanfactors.uiuc.edu/Reports&PapersPDFs/humfac02/zhawiegvonshamithf02.pdf>

NACIONALINIO SAUGUMO ASPEKTAI LIETUVOS ENERGETIKOS STRATEGIJOJE

Česlovas Stankevičius

Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija

Santrauka

Šioje publikacijoje pateikiamas autoriaus pranešimas, skaitytas 2007-01-30 Ūkio ministerijos ir Lietuvos mokslų akademijos Tarptautinės energetikos ekonomikos asociacijos Ūkio ministerijoje surengtame seminare „Lietuvos ir Baltijos valstybių energetikos strategijų aptarimas“.

Reikšminiai žodžiai: *energetika, strategija, saugumas, išteklių, grėsmės, integracija, perspektyvos.*

2007 m. sausio 18 dieną Seimas patvirtino Nacionalinę energetikos strategiją ir paragino Lietuvos Vyriausybę parengti strategijos įgyvendinimo veiksmų ir programų planą bei pateikti jį Seimui susipažinti ir nuomonei pareikšti. Panagrinėjime, kaip Seimo patvirtintoje strategijoje atspindėti nacionalinio saugumo aspektai.

Dar visai neseniai, vos prieš keletą metų, ryšys tarp energetikos ir užsienio bei saugumo politikos nebuvo nei toks akivaizdus, nei taip stipriai akcentuojamas kaip šiuo metu. Tačiau per pastaruosius kelerius metus tarptautinė situacija dėl energijos apsirūpinimo smarkiai pasikeitė, energetiniam saugumui iškilo rimtų grėsmių, jo ateities perspektyvos tapo miglotos. Garantuotas energetinių išteklių tiekimas stabiliais kainomis tapo rimta tarptautinių santykių problema.

Pagrindiniai gamtinių dujų ir naftos išteklių glūdi probleminiuose regionuose ir probleminėse valstybėse. Pavyzdžiui, 60 procentų pasaulio dujų at-

sargų yra dviejose valstybėse – Rusijoje ir Irane. 60 procentų pasaulio naftos atsargų yra Vidurio Rytų regione. Didžiųjų pasaulio ekonomikų – Amerikos, Europos Sąjungos, Kinijos ir Indijos – energijos poreikiai ir priklausomybė nuo energijos išteklių importo nuolat didėja. Tačiau naujų naftos ir dujų telkinių įsisavinimas ir gavybos apimčių augimas eksportuojančiose šalyse vis labiau atsilieka nuo vartojančių šalių importo poreikių didėjimo. Pagrindiniais energijos resursais disponuojančių šalių vyriausybės išteklių kontrolę sutelkė savo rankose. Energijos išteklių tiekimo sąlygas jos dažnai naudoja kaip politinio diktato ir savo įtakos didinimo įrankį. Todėl vis dažniau ekspertai prieina prie išvados, kad energijos ištekliai naudojami kaip naujos rūšies nekonvencinis puolamasis ginklas.

Pastaruoju metu smarkiai didėjančios energijos išteklių – ypač naftos ir dujų – kainos bei pasikartojantys tiekimo sutrikimai sukelia ne tik ekonominius ir socialinius, bet ir politinius padarinius. Todėl natūralu, kad energijos išteklius importuojančios šalys energetinį saugumą suvokia kaip svarbų nacionalinio saugumo dėmenį. Kiekvienas energijos išteklių tiekimo sutrikimas, šantažas ar tiekimo blokavimas gali sukelti tarptautinę krizę, tapti rimtų tarptautinių konfliktų priežastimi. Taigi energetinis saugumas tapo ne tik regioniniu, bet ir globaliu saugumo veiksmu. 2006-aisiais metais energetinis saugumas pirmą kartą tapo pripažintas NATO strateginiu saugumo interesu. JAV senatorius Richardas Lugaras Rygoje paragino NATO būti pasirengusia reaguoti į energetinę prievartą ir turėti strategiją, kaip teikti energetinę pagalbą nuo agresyvaus energijos išteklių tiekimo nutraukimo nukentėjusioms šalims.

Lietuvos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo 1 ir 4 skyriuose yra bendrosios saugumo politikos nuostatos. Tame teisės akte įtvirtinta nuostata, kad stiprinti nacionalinį saugumą yra aukščiausias Lietuvos vidaus ir užsienio politikos tikslas. Pagrinduose yra reikalavimas, kad atskirų valstybės sričių ilgalaikio funkcionavimo strategijos, taigi ir energetikos strategija, privalo remtis nacionalinio saugumo pagrindų nuostatomis. Tame pačiame dokumente energetikos sektorius įvardytas kaip strategiškai svarbus nacionaliniam saugumui.

Ankstesnėse Lietuvos energetikos strategijose nacionalinio saugumo sąlygojami uždaviniai būdavo įvardijami bendrais bruožais, tačiau konkrečių sprendimų įgyvendinimas nebūdavo akcentuojamas kaip prioritetas, jų vykdymas palikdavo neapibrėžtai ateičiai. Tuo metu, kai visose kitose srityse

vyko sparti Lietuvos integracija į ES ir NATO, energetikos sektorių integracija paliko antrajame plane. Nors Lietuva ir kitos dvi Baltijos valstybės yra Europos Sąjungos ir NATO narės, integravusios savo ekonomikas ir gynybos sistemas į europines ir transatlantines sistemas, jų energetikos sektoriai iki šiol išlieka vieninteliai į Rusiją integruoti viešieji sektoriai. Mūsų paveldėtą energetikos integraciją į Rytus vertindami pagal geostrateginius kriterijus turime pripažinti, kad kol mūsų energetika nėra integruota į europinę ir transatlantinę erdvę, tol Lietuvos narystė NATO ir Europos Sąjungoje ir Lietuvos saugumas nėra visaverčiai.

Dabar Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje bei Amerikoje, įsitvirtina supratimas, kad energetinis saugumas kainuoja brangiai, tačiau šią kainą reikia mokėti, nes nesaugumas gali kainuoti kur kas brangiau.

Dabartinėje energetikos strategijoje Lietuva atsigręžia į saugumo grėsmes energetikos srityje, jas deramai įvertina ir yra užsibrėžusi 2010–2015 metais įgyvendinti nacionalinio saugumo tikslais grindžiamus strateginius uždavinius. Neseniai Seimo patvirtinta Nacionalinė energetikos strategija pabrėžia, kad Lietuvos energetinis saugumas yra nacionalinio saugumo dalis. Naujoji strategija energetinio saugumo turinį apibrėžia kaip visumą sąlygų, užtikrinančių tradicinių ir atsinaujinančių pirminių energijos šaltinių įvairovę, energijos tiekimo įvairovę ir patikimumą bei nepriklausomybę nuo monopolinio tiekėjo diktato, energijos prieinamumą vartotojui priimtinais kainomis konkurencijos sąlygomis funkcionuojančioje energijos rinkoje. Strategija grindžiama samprata, kad energetikos politika neatskirama nuo užsienio ir saugumo politikos.

Nacionalinė energetikos strategija įvertina tai, kad grėsmės energetiniam saugumui yra dvejopo pobūdžio:

- a) bendros visoms Europos Sąjungos narėms;
- b) grėsmės, kurios būdingos Lietuvai bei kitoms dviem Baltijos valstybėms.

Pastarosios susiję su iš praeities paveldėtais ir dar neatpalaiduotais energetikos sektorių integraciniais saitais su Rusija. Ankstesnė Lietuvos energetikos strategija buvo grindžiama nuostata, kad Lietuvai pakaktų dalinės integracijos į Vakarų sistemas, kartu išsaugant dalinę integraciją į Rytų sistemas. Dabartinė strategija vienareikšmiškai numato Lietuvos elektros ir dujų sektorius kompleksiskai integruoti į Europą ir tokiu būdu panaikinti Lietuvos energetinę izoliaciją nuo Europos bei užbaigti Lietuvos euroatlantinę integraciją.

2007 metų strategija nustato, kad Lietuva didesnio energetinio saugumo sieks trimis lygmenimis: daugiausia a) Europos Sąjungos; b) regioniniu; c) nacionaliniu lygmeniu. Nacionaliniu numatoma spręsti pirminės energijos šaltinių plėtros ir energijos išteklių balanso uždavinius. Strategija numato iki Ignalinos atominės elektrinės uždarymo 2009 m. skirti dideles investicijas elektros gamybos pajėgumų modernizavimui Lietuvos elektrinėje Elektrėnuose ir nuo 2010 m. joje gaminti didelius energijos kiekius. Tačiau šis sprendimas reiškia, kad dujiniu kuru gaminamos elektros energijos lyginamoji dalis bendroje energijos gamyboje padidės kelis kartus. Nuo tada, kai Lietuvai teko įsipareigoti uždaryti Ignalinos atominę elektrinę, dujų tiekimo Lietuvai sąlygos smarkiai pablogėjo. Tada dar nebuvo akivaizdu, kad padidėjusi elektros gamyba naudojant dujinį kurą sukels ne tik energijos kainų šuolį, bet ir padidins priklausomybę nuo „Gazpromo“ bei sumažins Lietuvos apsirūpinimo energija patikimumą iki bus įgyvendinti strategijoje numatyti sprendimai – pastatyti elektros perdavimo liniją į Lenkiją ir naują atominę elektrinę.

Regioniniu lygmeniu Lietuvos strategijoje numatoma remtis partneryste ir kooperacija – tai padėtų spręsti bendrus regiono valstybėms saugumo stiprinimo uždavinius. Čia reikėtų pažymėti, kad dabartinėje strategijoje pirmą kartą pabrėžiama ne vien regioninės partnerystės su Baltijos valstybėmis svarba, kaip kad buvo iki šiol, bet ir suteikiama strateginė reikšmė Lietuvos–Lenkijos energetinei partnerystei, ypač elektros energijos ir dujų sektoriuose. Kartu pabrėžiama elektros perdavimo jungčių su Skandinavijos šalimis svarba.

Europos Sąjungos energetinis saugumas nėra užtikrintas dėl to, kad Europa stokoja prieigos prie alternatyvių apsirūpinimo gamtinėmis dujomis šaltinių ir alternatyvių tiekimo kelių. Atsiskleidęs Rusijos priešinimasis tranzito liberalizavimui, jos kaip išteklių tiekėjos nepatikimumas ir energetinio šantažo panaudojimo atvejai paskatino Europos Sąjungą telktis ir pradėti formuoti bendrą energetikos strategiją bei bendrą išorės politiką. Didesnio saugumo Europos Sąjungos lygmeniu Lietuva sieks aktyviai dalyvaudama formuojant ir veiksmingai įgyvendinant Europos Sąjungos energetikos strategiją taip, kad ji atitiktų Lietuvos saugumo interesus. Europos strategijoje Lietuva labiausiai akcentuoja izoliuotų elektros ir dujų rinkų – vadinamųjų energijos salų infrastruktūrų sujungimą į vientisą Europos Sąjungos energijos rinkos infrastruktūrą. Kadangi naujoji Europos Sąjungos strategija numato sukurti reagavimo į energijos tiekimo krizes mechanizmus, jų funkcionavimui taip

pat reikalinga atitinkamai pritaikyta infrastruktūra.

Suvoktos saugumo grėsmės turėtų padėti Europos Sąjungai įveikti ligšiolinį susiskaldymą, vadovautis solidarumo principu ir tapti realia energetine sąjunga, sukurti konkurenciją palaikančias elektros energijos ir dujų rinkas. Išoriniuose santykiuose Europos Sąjunga turėtų ginti bendrus saugumo interesus kalbėdama „vienu balsu“, vykdyti bendrą išorės energetikos politiką ir palaikyti stiprų transatlantinį ryšį. Tokia bendros ES politikos raida visiškai atitiktų Lietuvos nacionalinius interesus.

Priimtos pagrindinės Europos Sąjungos energetinio saugumo didinimo strateginės kryptys yra šios: alternatyvių naftos ir dujų tiekimo srautų užsitikinimas, bendros energijos rinkos kūrimas, energijos efektyvumo didinimas ir atsinaujinančių šaltinių energetikos plėtra. Lietuvos naujoji energetikos strategija nustato tuos Lietuvos energetikos plėtros strateginius tikslus, kurie yra bendri visoms ES narėms. Lietuvos strategijoje nustatyti tokie bendrieji energetikos plėtros tikslai:

- ◆ energetinis saugumas;
- ◆ darni energetikos sektorių plėtra;
- ◆ konkurencingumas;
- ◆ efektyvus energijos naudojimas.

Lietuvos energetikos sektorių integracijos į Europą sėkmingam įgyvendinimui būtina Lietuvos ir Lenkijos strateginė partnerystė bei Europos Sąjungos parama, ypač tarp sisteminių jungčių projektams įgyvendinti. Trumpai apžvelkime, kokių būdu šią generalinę integracijos į Europą kryptį strategija numato įgyvendinti branduolinės energetikos, elektros ir dujų sektoriuose.

Nacionalinio saugumo pagrinduose ir energetikos strategijoje numatytas Lietuvos branduolinės energetikos tęstinumas. Kadangi Lietuva yra įsipareigojusi veikiančią Ignalinos atominę elektrinę uždaryti 2009 metų pabaigoje, Strategija numato, kad iki 2015 turi būti pastatyta nauja atominė jėgainė Lietuvoje. Nors ir statoma greta senosios, naujoji elektrinė bus atskira ir visiškai skirtinga. Naujasis projektas nėra senosios elektrinės uždaromų reaktorių pakeitimas naujais. Senoji elektrinė buvo pastatyta pagal Rusijos technologiją kaip integrali Rusijos-NVS elektros energijos sistemų dalis. Elektrinė buvo pastatyta Rusijos statybininkų ir aptarnaujama iš Rusijos atkeldintų specialistų. Po Černobylio avarijos atsiskleidė tokių elektrinių nepatikimumas, dėl

ko Ignalinos elektrinę ir tenka anksčiau laiko uždaryti.

Naujoji branduolinė elektrinė bus statoma naudojant europinės ir transatlantinės integracijos kriterijus atitinkančias užsienio investicijas pagal saugias Vakarų technologijas ir parengiant profesionalius nacionalinius specialistus joms aptarnauti. Svarbu pažymėti, kad naujoji jėgainė bus statoma keturių Europos Sąjungos Baltijos regiono strateginių partnerių jungtinėmis investicijomis, bus bendrai valdoma ir skirta tenkinti Europos Sąjungos regiono energijos poreikiams. Kartu su minėtomis tarpsisteminėmis jungtimis bei Kruonio HAE ji taps integralia Europos Sąjungos elektros generavimo ir perdavimo sistemos dalimi.

Kartu su naujos atominės elektrinės statyba Strategija nustato kitus du elektros energetikos sektoriaus strateginės svarbos uždavinius. Pirmasis – įrengti tarpsistemines energijos perdavimo jungtis su Lenkija bei Švedija. Antrasis – parengti ir įgyvendinti reikalingas technines ir kitokias priemones, kad Lietuvos elektros perdavimo sistema nuo 2015 metų galėtų būti sujungta sinchroniniam darbui su Europos elektros perdavimo koordinavimo sąjungos (UCTE – *Union for the Co-ordination of Transmission of Electricity*) sistema.

Ne tik Lietuvos ir Baltijos valstybių elektros perdavimo, bet ir dujotiekių tinklas yra izoliuotas nuo Europos Sąjungos tinklų. Lietuva dujas gauna ne tik iš vienintelio tiekėjo, bet iš esmės ir iš vienintelio vamzdžio per Baltarusiją, nes dujų vamzdis iš Latvijos yra mažo pralaidumo. Todėl strategijoje pabrėžiama, kad būtina įrengti Lietuvos ir Lenkijos dujų tinklų tarpsisteminę jungtį.

Pirma, ši jungtis yra būtina, kad Lietuva ir kitos Baltijos valstybės galėtų įsijungti į Europos Sąjungos dujų rinką, kurios sukūrimą akcentuoja ES strategija.

Antra, be šios jungties būtų neįmanoma gauti dujų tiekimo pagalbos iš Lenkijos dujotiekių sistemos krizės atveju.

Trečia, tik ši jungtis gali suteikti Lietuvai galimybę užsitikrinti ir Baltijos valstybių prieigą prie alternatyvių dujų srautų, kurie netolimoje ateityje pasieks Lenkiją iš Vokietijos, planuojamų NABUCCO ir Norvegijos dujotiekių bei Lenkijos suskystintų dujų terminalo.

Reikėtų bendradarbiaujant su Lenkija kuo anksčiau parengti jungties galimybių studiją. Suprantama, kad šis tarpsisteminės jungties projektas nebūs komerciškai patrauklus, todėl reikės nuoseklių ir atkaklių pastangų, kad jis būtų įtrauktas į ES prioritetinių jungčių planą ir galėtų būti įgyvendintas pasinaudojant ES finansine parama. Kitas svarbus saugumo padidavimo dujų

sektoriuje uždavinys – Baltijos regioninio natūralių suskystintų dujų terminalo Latvijoje ir dujų saugyklos Lietuvoje įrengimas.

Numatyta Lietuvos energetikos sektorių plėtrai reikės didelių finansinių investicijų. Akivaizdu, kad integraciją į vieną ar kitą integracinę erdvę lemia investicijų energetikos sektoriuje kilmė. Chrestomatinis pavyzdys – „Mažeikių naftos“ istorija.

Po susidorojimo su „JUKOS“ privačių nuo Kremliaus nepriklausomų energetikos kompanijų Rusijoje neliko. Visuose Rusijos energetikos sektoriuose kontrolę perėmė vertikalios integruotos valstybinės monopolijos, įgyvendinančios politinę Rusijos įtakos ekspansiją gyvybiškai svarbioje energetikos srityje. Priimdama sprendimus dėl investuotojų ir kitų Lietuvos energetikos projektų dalyvių, Lietuva turės vadovautis Nacionalinio saugumo pagrindais, kurie nustato, kad aprūpinimas energetiniais ištekliais negali būti perduodamas šalių, iš kurių šie ištekliai tiekiami, subjektų kontrolei. Preferencijos turi būti teikiamos europinės ir transatlantinės integracijos kriterijus atitinkančioms užsienio investicijoms. Rusijos valstybinės kompanijos Lietuvos energetikos objektų privatizavimo konkursuose teisėtai dalyvauti apskritai negali, nes privatizavimas pagal savo prasmę reiškia privačių, o ne valstybinių kompanijų dalyvavimą jame.

Išvados

Baigiant galime padaryti išvadas, kad:

1. 2007 m. Seimo patvirtinta Nacionalinė energetikos strategija atitinka nacionalinio saugumo stiprinimo tikslus ir numato ambicingus, bet įgyvendinamus uždavinius Lietuvos energetiniam saugumui užtikrinti.

2. 2015 metais įgyvendinusi Strategijoje nustatytus uždavinius, Lietuva užbaigs savo visišką integraciją į Vakarų struktūras ir užsitikrins lygiavertį su kitomis Europos Sąjungos ir NATO narėmis energetinį bei nacionalinį saugumą.

3. Patvirtinta strategija nustato Vyriausybės pareigą kasmet pateikti Seimui informaciją apie tai, kaip nacionalinės strategijos nuostatos yra įgyvendinamos. Remdamiesi šia oficialia informacija ne tik Seimas, bet ir visuomenė galės įvertinti, kas ir kaip per metus konkrečiai nuveikta įgyvendinant strategijos keliamus uždavinius.

NAUJI IŠŠŪKIAI LIETUVOS EKONOMINEI IR SOCIALINEI ATEIČIAI

Juozas Vijeikis

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjami nauji iššūkiai Lietuvos ekonominei ir socialinei ateičiai. Čia išsamiai išdėstytos problemos, apimančios Lietuvos ūkio raidą, bei pateiktas esamos ūkio situacijos įvertinimas. Daug dėmesio skiriama Lietuvos ūkio rezervų ir galimybių atskleidimui. Straipsnis skirtas besidomintiems Lietuvos ūkio ekonomiais ir socialiniais klausimais.

Reikšminiai žodžiai: *ekonomika, rodikliai, perspektyvos, vystymasis, visuomenė, valstybė, sistema, produktas, efektyvumas.*

1. Aktualijos, problemos ir esamos situacijos įvertinimas

2004 m. buvo reikšmingi Lietuvai, nes ji buvo priimta į NATO ir tapo visateise Europos Sąjungos (ES) nare. Per pastarąjį dešimtmetį Lietuva sėkmingai sugebėjo pertvarkyti savo ūkį ir pasirengė konkuruoti su kitomis ES šalimis. Tačiau ryžtingi Lietuvos ūkio reformų žingsniai socialiniu požiūriu brangiai kainavo. Didelis nedarbas, mažas vidutinis darbo užmokestis, skurdžios pensijos, paviršutiniškos švietimo ir sveikatos apsaugos reformos, nepamatuotai didėjanti nelygybė tarp mažiausiai ir daugiausiai uždirbančių temdė pasiektų laimėjimų rezultatus.

Bene prasčiausiai atrodo švietimo sistema. Per visus šalies nepriklausomybės metus ji buvo nuolat tobulinama, viena reforma keitė kitą. Švietimo sistemos darbuotojai vos spėdavo prisitaikyti prie besikeičiančių reikalavimų. Didėjo darbo krūviai. Stengiantis užsidirbti dirbama keliose darbovietėse. Ką jau kalbėti apie tiesioginį kokybiško darbo atlikimą, tam paprasčiausiai pritrūkdavo laiko.

Šiandien pertvarkyta šalies švietimo sistema siekia ne kokybės, o kiekybės, – teigiama Pasaulio banko 2004 m. atliktoje Lietuvos investicinio klimato įvertinimo studijoje. Šalies vidutinis mėnesinis darbo užmokestis 2004 m. pabaigoje siekė 1144 Lt, Latvijoje – 1018 Lt, Estijoje – 1531 Lt. Palyginimui galima paimti to paties laikotarpio Vokietijos vidutinį mėnesinį darbo užmokestį. Jis sudarė 12 072 Lt [1]. Taigi, vokiečių vidutinis mėnesinis uždarbis viršijo daugiau nei dešimt kartų lietuvių vidutinį mėnesinį uždarbį. O Danijoje vidutinis mėnesio atlyginimas siekia net 19 448 Lt ir yra net 17 kartų didesnis negu Lietuvos gyventojų [7].

Pagal perkamąją galią 2004 m. vienam gyventojui tenkantis bendrasis vidaus produktas (BVP) Lietuvoje sudarė tik 39,3 proc. ES šalių vidurkio ir buvo vienas mažiausių iš naujai įstojusių šalių į ES. Lauktas 2002–2004 m. eksporto į ES šuolis, kaip prognozavo Lietuvos laisvosios rinkos instituto (LLRI) specialistai, neįvyko. 2004 m. Lietuvą slėgė 8,4 mlrd. litų bendras prekybos deficitas, o prekybos deficitas su ES šalimis siekė net 4,4 mlrd. litų. Eksportas su ES šalimis 2004 m. pabaigoje sudarė 66 proc. bendro Lietuvos eksporto sumos.

Kadangi panašūs procesai lydėjo ir kitas iš socializmo išsivadavusias šalis, galima manyti, kad tokie socialiniai reiškiniai, kaip nedarbas, maži atlyginimai ir pensijos yra neišvengiami radikaliai keičiant pasenusias gamybos technologijas ir valdymo metodus. Reikia laiko, kad pasireikštų teigiamas reformų poveikis šalies ekonomikai ir išaugtų skirtingų socialinių grupių pajamos. Spartus Lietuvos ūkio BVP augimo tempas, kuris 2001–2004 m. daugiau kaip keturis kartus viršijo ES šalių vidurkį, ir vidutinis 6,1 proc. darbo našumo augimas liudija, kad pertvarkyta ekonomika sukūrė prielaidas sparčiam nacionalinių pajamų augimui. Tai leido didesniam skaičiui žmonių pasinaudoti atsiradusiomis galimybėmis, kurios lėmė bendrą gyvenimo lygį, ypač didmiesčiuose, augimą.

Deja, tenka pabrėžti, kad šiandien Lietuva neturi savo specializacijos tarp-

tautinėje rinkoje ir dirba srityse, iš kurių gauna mažą pridėtinę vertę. Lietuvos ekonomikos augimas remiasi tradicinėmis veiklomis – savo išaugintos produkcijos perdirbimu (žemės ūkis, žuvininkystė, miškininkystė), perdirbama iš kitur atvežta žaliava ir pagamintos tradicinės produkcijos eksportu (baldu pramonė, naftos perdirbimo pramonė, tekstilė, transportas). ES ekonomikos kontekste tokios veiklos nėra perspektyvios, nes joms didelę konkurenciją sudaro gamyba Azijos šalyse, kur darbo jėga žymiai pigesnė [6].

Ekonomiką būtina orientuoti į produkcijos gamybą, duodančią didelę pridėtinę vertę, nors to reikėjo imtis prieš penkerius ar daugiau metų. Šiandien mus į tai jau orientuoja parengta nacionalinė šalies plėtros strategija, numatanti šalyje didinti intelektinės veiklos efektyvumą. Užsienio šalių patirtis įrodo, kad su intelekto pagalba sukurti aukštųjų technologijų produktai bei suteiktos intelektinės paslaugos turi didžiulę pridėtinę vertę. Šis kelias sukuria ne tik didelę naujų produktų pridėtinę vertę, bet ir užtikrina aukštą jų konkurencinį pranašumą, kuris, taikant informacines technologijas, lemia minėtų produktų plėtrą ir prisiskverbimą į visus be išimties ekonomikos sektorius. Visa tai sudaro palankias sąlygas didinti šalies BVP.

Visai neseniai Pasaulio ekonomikos forumas paskelbė naujus globalinio konkurencingumo duomenis. Šie duomenys atskleidžia iš pažiūros sunkiai suprantamą, paradoksalų reiškinį: iš šešių konkurencingumo požiūriu pirmaujančių šalių keturios yra Šiaurės šalys: Suomija šiame sąrašė pirmauja, Švedija yra trečia, o Danija ir Norvegija užima atitinkamai penktą ir šeštą vietas. Į pirmaujančių šešetuką įeina JAV (antroji vieta) ir Taivanas (ketvirtoji vieta). Lietuva pagal konkurencingumą lenkia daugelį naujųjų ES šalių. Pagal konkurencingumo indeksą Lietuva 2004 m. užėmė 36-ąją vietą (2003 m. buvo 40-a), aplenkusi Vengriją (39 vieta), Čekiją (40 vieta), Slovakiją (43 vieta), Latviją (44 vieta), Lenkiją (60 vieta) bei kai kurias kitas šalis [10].

Kaip matyti iš aukščiau pateiktų skaičių, Lietuva, gerindama savo konkurencingumą, neparodė didelės pažangos, tačiau padėtis nepablogėjo, palyginti su praėjusiais metais. Šiandien Lietuvos poziciją lemia geri mikroekonominiai rodikliai. Tačiau valdžiai būtina atkreipti dėmesį į tyrime atskleistas viešojo administravimo problemas, susijusias su nusikalstamumu ir korupcija.

Kuo paaiškinti tokią Šiaurės šalių sėkmę? Tyrimo autoriai išvardija šiuos Šiaurės šalių ekonominės sėkmės veiksnius – stiprią makroekonominę va-

dybą, gerą teisinę aplinką ir efektyvias institucijas, greitą naujų technologijų perėmimą privačiame sektoriuje. Be to, jų ekonomika orientuota į ilgalaikes programas. Vadinas, galima drąsiai teigti, kad idėjos, inovacijos ir ilgalaikės programos, o ne darbas, kapitalas ir trumpalaikiai uždaviniai yra pagrindiniai veiksniai, lemiantys šiuolaikinės informacinės visuomenės ekonomikos plėtrą bei jos konkurencingumą [3].

Pasinaudoti inovacijų privalumais galima tik keičiant mąstymo būdą, stiprinant makroekonominę vadybą bei per ilgalaikes programas diegiant naujas technologijas privačiame sektoriuje. Paprastai šalies ūkio vadybos pokyčiai esti labai skausmingi, ypač darbo jėgai. Pradėjus diegti naujoves kartais paaiškėja, kad žmonių įgūdžiai neatitinka pasikeitusių sąlygų, dėl to jie turi persikvalifikuoti, prisitaikyti prie pakitusios aplinkos, iš naujo mokytis naujų įgūdžių. Tai sudėtinga, tačiau laikas suprasti, kad besikeičiančioje rinkos aplinkoje, siekiant visavertiškai ir produktyviai įsijungti į atsinaujinančios gamybos procesus, o juo labiau konkuruoti su ES šalių dirbančiais, reikės nuolat, visą gyvenimą, mokytis siekiant atnaujinti turimas žinias.

Dažnai žinių ekonomikos sąvoka yra tapatinama su informacinių technologijų verslu ir švietimu. Iš tiesų, sėkmingą žinių ekonomikos funkcionavimą, kaip pažymi ekonomistė Margarita Starkevičiūtė, lemia ne tik ekonominės veiklos, kurių pagrindinis veiksnys yra žinios ir kūrybiškumas, bet ir veiklos, kurios platina ir aktyviai naudojami informacija – informaciniai leidiniai, populiarūs straipsniai bei įvairios mokslinės publikacijos [9, 45 p.].

Šiandien Lietuvoje žinių ekonomikos indėlis didėja kuriant bendrąjį vidaus produktą. Tai iš esmės lėmė aukštųjų technologijų pramonės, ryšių ir finansinių paslaugų dalies augimas. 2004 m. Lietuvos ekonomikoje didžiausią įtaką bendrajam vidaus produktui turėjo tradicinio verslo šakos. Bendrajame vidaus produkte jos sudarė 71,2 proc., o žinių ekonomikos dalis tesiekė 28,8 proc. Kartu tenka atkreipti dėmesį į labai kuklią aukštųjų technologijų pramonės dalį bendroje ūkio struktūroje, – 2004 m. pabaigoje ji tesudarė 1,1 proc.

Atsižvelgiant į vis didėjančią žinių ekonomikos svarbą, reikia pažymėti, kad pagrindinis augimo veiksnys yra intelektinis kapitalas. Intelektinio kapitalo turinys – žinios ir kūrybiškumas smarkiai veikia visos ekonomikos plėtros rezultatus. Kūrybinė energija padeda rasti būdų, kaip efektyviau panaudoti nepakankamus turimus išteklius, surasti ar sukurti išteklių panaudojimo pakaitalus ar rasti kitas tinkamas alternatyvas.

Akivaizdu, kad ateityje galingą žinių ekonomiką sukurs tos naujosios ES šalys, kurios sugebės paskatinti gyventojų kūrybinį potencialą ir padės jam atsiskleisti. Todėl vienas iš šiuolaikinės ekonomikos politikos prioritetų yra kultūros, kaip dvasinio kūrybiškumo pagrindo, plėtra. Tik aukštos kultūros piliečiai pajėgūs plėtoti naują gyvenimo kokybę kuriantį paslaugų sektorių. Palyginimui galima pateikti skaičius: šiuo metu Lietuvos paslaugų sektoriuje sukuriama apie 63 proc. BVP, o Europos Sąjungos šalių paslaugų sektoriaus indėlis į BVP vidutiniškai sudaro apie 72 proc.

2. Rezervai, galimybės ir abejonės

Palyginus šalies ūkio šakų pridėtines vertes, t.y. produktus ir paslaugas, sukurtus per vieną darbo valandą, su ES šalių rodikliais matyti, kad mažiausias augimo galimybes turi tradicinės ūkio šakos – žemės ūkis, medžioklė ir žuvininkystė. Šių šakų pridėtinė vertė sudaro 54 proc. ES vienam gyventojui tenkančio produkto. Bet šis rezultatas yra pasiektas daugiausia dėl didelio dirbančių žmonių skaičiaus – minėtų tradicinių ekonominių veiklų našumas tesudaro 15 proc. ES vidurkio. Vadinasi, žemės ūkyje, medžioklėje ir žuvininkystėje yra pakankamai nepanaudotų galimybių taikyti pažangias technologijas našumui didinti.

Šiuo metu žemės ūkyje dirba apie 18 proc. šalies darbo žmonių. Todėl akivaizdu, kad inovacijos neigiamai paveiks užimtumą. Likę be darbo žmonės turės susirasti darbo paslaugų sferoje ar naujų technologijų pramonėje.

Pramonėje ir energetikoje pagaminta pridedamoji vertė, tenkanti vienam gyventojui, nesiekia 25 proc. ES vidurkio. Vadinasi, tiek pramonėje, tiek energetikoje yra labai daug erdvės pažangai ir naujovėms.

Gamyboje vyrauja nedidelę pridėjamąją vertę turintys produktai, o intelektualūs, aukštos pridėtinės vertės produktai sudaro tik labai mažą visų pagamintų produktų dalį. Analitikų teigimu, aukštųjų technologijų eksportas sudaro vos 5–6 proc. bendro eksporto. Pagal šį rodiklį Lietuva ir Latvija užima paskutines vietas tarp ES naujokių [6]. Tik didindama didelės pridėtinės vertės produktų gamybą Lietuva gali tikėtis daug didesnių pajamų vienam gyventojui ir šansų per artimiausią dešimtmetį priartėti prie ES šalių rodiklių vidurkio.

Lietuvoje yra nepakankamai išvystyta paslaugų sfera, duodanti jau šiandien du tris kartus aukštesnę pridėtinę vertę. Pavyzdžiui, paštas ir ryšiai duoda apie 72 Lt, o finansinis tarpininkavimas ir draudimas – po 50 Lt pridėtinės vertės per valandą. Tuo tarpu tradicinėse ūkio šakose – žemdirbystėje, gyvulininkystėje, apdirbamojoje pramonėje pridėtinės vertės prieaugis neviršija 30 Lt per valandą.

Kartu reikia pažymėti, kad Lietuva lenkia visas kaimynes, buvusias sovietinio lagerio atstoves pagal tradicinių šakų pramonės produkcijos augimo tempus. Tačiau šių pramonės šakų produkcijos pridėtinė vertė yra nedidelė. Pavyzdžiui, variklių transporto priemonių, priekabų gamyba duoda apie 26 Lt, o elektrinės ir optinės įrangos gamyba – po 25 Lt pridėtinės vertės per valandą.

Galima paminėti, kad per 2002–2004 metus mūsų Baltijos kaimynių Latvijos ir Estijos paslaugų sektorius plėtėsi daug spartesniais tempais. Latviai beveik du kartus viršijo ES vidurkį, Estijos rodikliai taip pat buvo geresni nei Lietuvos.

Viena iš svarbiausių priežasčių, kodėl Lietuvoje taip menkai išvystyta paslaugų sfera ir taip atsiliekama diegiant šiuolaikines informacines technologijas tradicinėje gamyboje yra ta, kad darbuotojai ir darbdaviai mažai dėmesio skyrė naujoms žinioms įsisavinti.

Kad neatsiliktų nuo technologijų pažangos, modernios ekonomikos šalių organizacijos nuolat rengia tobulinimosi kursus, kuriuose darbuotojai su pažindinami su vis sparčiau augančiu pasaulio žinių fondu. Minėtuose kursuose padedama ne tik perprasti surinktą informaciją, bet ir stengiamasi ją pritaikyti vietiniams poreikiams bei inovacijoms kurti ir idėjoms generuoti.

Lietuvos įmonių ir pačių darbuotojų investicijos į kvalifikacijos kėlimą buvo vienos mažiausių tarp naujai įstojusiųjų į ES šalių. Mažiau lėšų darbo jėgos efektyvumui didinti skyrė tik Rumunija. Lietuvoje išlaidos kvalifikacijos kėlimo kursams sudaro mažiau nei 1 proc. bendros darbo kainos. Danijoje šiems tikslams skiriama daugiau nei 3 proc. [9, 47 p.]. Skandinavijos šalys (Švedija, Danija) jau seniai suvokė, jog neturint daug gamtinių išteklių deramą vietą pasaulinėje rinkoje galima užimti tik sukaupus aukštos kokybės žmogiškąją ir socialinę kapitalą. Todėl jau daugiau nei pusę amžiaus jie daug investuoja į švietimą, mokslą ir į institucijas [3].

Lietuvoje praėjusiais metais daugiausia lėšų darbuotojų mokymui buvo skirta finansinio tarpininkavimo veikloje – 1,6 proc. darbo jėgos kainos, nekilnojamojo turto ir nuomos versle – 1,1 proc., apdirbamojoje pramonėje

– 0,6 proc., prekyboje – 0,5 proc., socialinėje sferoje – tik 0,2 proc.

Šiandien, siekiant pavyti pirmaujančias ES šalis pagal ekonomikos išsivystymo lygį, nepaprastai svarbu tinkamai ir efektyviai panaudoti valstybės ir Europos Sąjungos skiriamas lėšas šalies ūkio restruktūrizavimui.

Pagal Europos Komisijos lėšų paskirstymą Lietuvai 2005–2008 m. numatoma skirti daugiau kaip 10 mlrd. Lt. Tai pakankamai dideli pinigai, sudarantys beveik metinę valstybės išleidžiamų pinigų sumą [4]. Šių lėšų panaudojimo ilgalaikiai rezultatai ir efektyvumas priklauso nuo tinkamai parinktos valstybės išlaidų politikos ir jos prioritetų.

Būtina panaudoti efektyvius siūlomų projektų atrankos mechanizmus, kad finansinę paramą gautų tokie projektai, kurie duotų aukštą pridėtinę vertę.

Priimdama minėtus sprendimus valstybė turi orientotis ne į trumpalaikių uždavinių sprendimą, o į ilgalaikius valstybės programinius tikslus, kurie lemtų efektyvios ekonomikos vystymosi raidą, orientuotą į šalies regioninių skirtumų mažinimą.

Todėl, laikantis bendrojo programinio dokumento nuostatų, numatančių ES struktūrinių fondų lėšų naudojimo Lietuvos ekonomikoje kryptis, būtina sistemingai skatinti žinių ekonomikos plėtrą, užtikrinant skiriamų lėšų panaudojimo efektyvumą bei kokybišką administravimą.

Galimybės efektyviai panaudoti ES struktūrinių fondų lėšas žinių ekonomikos plėtrai priklauso nuo taikomų efektyvių atrankos principų ir kriterijų, kurie lemia optimalų valstybės išlaidų poreikį atskiroms programoms. Tačiau, kaip žinoma, socialinėje sferoje efektyvumo kriterijai sunkiai apibrėžiami ir juos nustato tos pačios srities darbuotojai, kurie paprastai (su retomis išimtimis) atstovauja savo profesinės grupės interesams.

Taigi atsiranda natūralios prielaidos, kad lėšos gali būti panaudotos ne tomis kryptimis ir Lietuvos žmonės dar ilgai nesulauks teigiamų šių lėšų įsavinimo rezultatų.

Išvados

1. Siekiant plėtoti pramonę, žemės ūkį, energetiką, gerinti transporto infrastruktūrą bei tobulinti valstybės finansų sistemą laisvosios rinkos sąlygomis, būtina iš esmės pertvarkyti Lietuvos ekonomiką, daugiausia dėmesio skiriant prioritetinėms ūkio šakoms.

2. Nepaprastai svarbu valstybei investuoti į žmonių mokymą, nes tik tokiu būdu galima tikėtis ilgalaikio teigiamo rezultato.

3. Globalizacija, ekonomikos nuosmukiai ir pakilimai (cikliškumas) yra neišvengiami XXI amžiaus palydovai, turintys tiek negatyvų, tiek pozityvų poveikį ekonomikos raidai.

4. Nors ir gerokai atsilikusi nuo ES, Lietuvos ekonomika auga. Kartu auga ir nacionalinio saugumo lygis. Ateityje dėl ekonomikos cikliškumo sunku įvardyti pražūtingas grėsmes, kurios galėtų sustabdyti šalies ekonominę raidą.

5. Kadangi labai svarbu kuo geriau panaudoti žinias, viena iš labiausiai priimtinių šalies ūkio vystymo strategijos alternatyvų yra klasterių kūrimas, t.y. mokslo, mokymo ir gamybos koncentravimas.

Literatūra

1. Baltijos šalių ūkiui vėl prognozuoja spartų augimą. – ELTA, www.delfi.lt, 2004 m. spalio 6 d.
2. Baltijos šalys pagal ekonomikos augimą lenkia ES. – ELTA, www.delfi.lt, 2005 m. kovo 10 d.
3. Gylys P. Lietuviški mitai ir skandinaviški „paradokсай“. – www.delfi.lt, 2004 m. spalio 21 d.
4. Gudavičius S. Europos Sąjunga: milijardai iš bendros kišenės. – Kauno diena, 2004.
5. Iš Vyriausybės verslininkai tikisi konkurencingumo skatinimo. – ELTA, www.delfi.lt, 2004 m. gruodžio 8 d.
6. Lietuva – mažos pridėtinės vertės prekių eksportuotoja, – teigia Pasaulio bankas. – ELTA, www.delfi.lt, 2005 m. vasario 4 d.
7. Lietuvos atlyginimas – 17 kartų mažesnis nei dano. – ELTA, www.delfi.lt, 2005 m. kovo mėn. 1 d.
8. LLRI tyrimai apie Lietuvos konkurencingumo stiprinimą. – Laisvoji rinka, 2004, Nr. 4.
9. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 2002–2003 m. – Jungtinių Tautų vystymo programa, socialinės politikos grupė. – V., Atviros Lietuvos fondas. 2003.
10. Suomijos ekonomika – konkurencingiausia, Lietuvos – 36-a. – ELTA, www.delfi.lt, 2004 m. spalio 13 d.
11. Svarbiausi 2004 metų ekonominiai ir socialiniai įvykiai. Parengė Monika Kačinskienė. – Laisvoji rinka, 2004, Nr. 4.

NEW CHALLENGES OF ECONOMICAL AND SOCIAL FUTURE IN LITHUANIA

Summary

This article analyzes new challenges of economical and social future in Lithuania. Problems concerning the development of Lithuania economics are thoroughly described and the evaluation of present economic situation is portrayed. Much attention is put into development of Lithuania economics reserves and capabilities. The article is orientated for those who are interested in questions involving Lithuania economics and social life.

DARBUOTOJŲ VALDYMO PRIELAIDŲ KAITA – XXI AMŽIAUS IŠŠŪKIAI

Juozas Vijeikis

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjamas darbuotojų santykių valdymas, įvertinant praeitį, dabartį ir ateitį. Sudėtingėjant gamybos technologijoms, intensyvėjant gamybos procesams žinomos vadybos teorijos apie žmonių santykių valdymą nebeatspindi pasikeitusių sąlygų ir tampa stabdžiu veiklos efektyvumui didinti. Žmonių nebereikia valdyti taip, kaip tai buvo suprantama iki šiol. Šiandien protinio darbo atstovai pavaldinių statusą keičia į partnerių statusą. Pagrindinis uždavinys yra vadovauti žmonėms, vesti juos link užsibrėžto tikslo. Vadovų užduotis – rūpintis jiems patikėtu kolektyvu, panaudoti kiekvieno individo stipriąsias puses ir žinias. Darbuotojų santykių valdymo išeities tašku tampa ne žmogiškųjų santykių proceso reguliavimas, o galutiniai veiklos rezultatai.

Reikšminiai žodžiai: *organizacija, personalas, valdymas, pažanga, efektyvumas, veikla, rezultatai.*

Ivadas

Žmonių santykių valdymas yra sudėtingiausia bet kurios organizacijos vadybos problema. Šių santykių inertiškumas siejamas su nesąmoningu nusistovėjusių prielaidų, tradicijų, nuostatų laikymusi. Nėra kitos vadybos srities, kurioje realybė yra taip smarkiai iškraipyta ir kur veikiama taip neracionaliai. Keičiantis aplinkybėms, sudėtingėjant technologijoms ir gamybos procesams, keičiasi ir darbuotojų tarpusavio santykiai bei santykiai tarp darbuotojų ir vadovų [1]. Šiandien daugeliui vadovų efektyviai valdyti žmonių santykius tampa problemiška, kadangi trūksta vadybinės nuojautos, patirties bei vadybos žinių, iki galo nesuvokiamos besikeičiančios aplinkybės. Dar blogiau, kai kurie vadovai, nesugebėdami perprasti naujai besiformuojančių aplinkybių, atsiriboja nuo kolektyvų nepažeidžiamumo siena, viską palikdami savieigai ir nieko nesprendami.

Dėl šių priežasčių kolektyvuose, darbo grupėse krenta darbingumas, išsibalansuoja tarpusavio santykiai, įsigali nepasitikėjimo atmosfera. Darbuotojai nuolat stebi ir vertina vadovo veiksmus. Jei jie bus nepatenkinti savo vadovu, jis, be abejo, praras autoritetą. Darbuotojai paprasčiausiai nūsūs, ir vadovui nebeliks j ką atsiremti, su kuo pasitarti. Grupelė „patarėjų“, pasyvių stebėtojų, išnyks vos pasirodžius pirmiesiems vadovo žlugimo požymiams. Be to, jei vadovo veiksmų nepalaikys ir aukštesnė vadovybė, jis atsidurs „tarp girnų“. Kyla pagrįstas klausimas, kodėl taip atsitinka? Galbūt vadovaujamasi pasenusiomis prielaidomis – darbuotojams nurodinėjant, juos ignoruojant, nesitariant, nesuvokiant galutinių organizacijos tikslų? Gal yra kitų priežasčių, gilesnių įžvalgų?

Klasikinės vadybos teorijos įtikinamai įrodė, kad žmonių valdymas, sugebėjimas juos priversti „tiksėti“ yra labai sudėtingas uždavinys, tad skirtingus žmones ir valdyti reikia skirtingai. Vadybos mokslas skiriasi nuo kitų mokslų tuo, kad vadyboje valdymas remiasi tam tikromis prielaidomis, o toms prielaidoms įtaką daro subjektai, kurie irgi tarpusavyje susiję – bendrauja, reiškia emocijas, paprasčiau tariant, įneša daug neapibrėžtumo. Ko nepasakysi apie tiksluosius mokslus – čia viskas paprasčiau: analizuojami reiškiniai, prietaisais išmatuojami ir fiksuojami duomenys. Išmatuoti ir fiksuoti dydžiai tarpusavyje nei kalbasi, nei reiškia emocijas. Jie leidžia gauti tikslesnes išvadas ir daryti apibendrinimus.

Vadinasi, žmonių santykių valdymas yra ypač sunkus ir sudėtingas uždavinys, kurio sprendimo būdai siejami su dinamiška aplinka bei kintančiomis prielaidomis. Tik suformulavę teisingas prielaidas, liečiančias žmonių santykius, galime pastebėti akivaizdžius valdymo procesų dėsningumus, kurie, keičiantis aplinkos sąlygoms, irgi turi tendenciją keistis.

Jeigu pažvelgsime į praeitį, pamatysime, kad didžiausią įtaką darbuotojų valdymui turėjo tokios prielaidos – darbuotojų priklausymas kokiai nors organizacijai, darbuotojų visos darbo dienos darbo laikas, darbuotojų karjeros priklausomybė nuo tos organizacijos, aiškus darbuotojų hierarchinis pasiskirstymas organizacijoje. Be to, beveik iki pat XX a. paskutinio dešimtmečio buvo daroma prielaida, kad dauguma darbuotojų yra mažai kvalifikuoti ir atlieka tik tai, kas jiems liepiama. Žinoma, tuo laikotarpiu minėtos prielaidos buvo gana realios. Tačiau šiandien dauguma jų jau nebetinka. Keičiasi žmonių santykių valdymo prielaidos. Ir šiandien daugelis darbuotojų, dirbančių kokioje nors organizacijoje, vis dar jai priklauso. Tačiau mažesnioje, tačiau nuolat auganti jų dalis, nors ir dirba toje organizacijoje, jau nėra vien jos darbuotojai, o tuo labiau dirbantys visą darbo dieną. Jie gali dirbti toje organizacijoje kaip subrangovai, gali dirbti ne visą darbo dieną, o tik tam tikromis darbo valandomis, gali dirbti už honorarą arba pagal autorines darbo sutartis. Tai ypač būdinga labai kvalifikuotiems, taigi patiems vertingiausiems žmonėms.

Net ir tarp dirbančių organizacijoje visą darbo dieną yra vis mažiau pavaldinių tiesiogine šio žodžio prasme, kadangi labai keičiasi santykis tarp nekvalifikuotų ir kvalifikuotų darbuotojų pastarųjų naudai. Vis didėja protinio darbo atstovų poreikis. Jie šiandien tampa mokslo ir gamybos varomąja jėga, t.y. gamybiniuose procesuose įsigali „žinių darbuotojų“ kategorija. O protinio darbo atstovai nėra besmegeniai vykdytojai, jie yra kūrybiniai darbuotojai, jiems ne įsakinėjama, o su jais tariamasi, diskutuojama, vadinasi, bendradarbiaujama. Jie savo darbą turi išmanyti geriau nei jų viršininkai. Šiandien tai normali padėtis, sudaranti sąlygas didėti veiklos efektyvumui. Taigi pavaldinių statusas keičiamas į bendradarbių statusą. Aukštosios mokyklos hierarchinėje piramidėje mokslinio darbo vadovas yra daug žemiau negu tos mokyklos rektorius. Tačiau iš mokslinio vadovo nebūtų jokios naudos, jeigu jis apie nagrinėjamą problemą nusimanytų ne ką daugiau už rektorius, kuriam jis atsiskaito [1].

Didėjant informacijos srautams, augant darbo našumui, intensyvėjant gamybos procesams keičiasi ir supratimas apie vakarykštės dienos ir šiuolaikiškus vadovus.

Prieš kelis dešimtmečius stambios statybos įmonės vadovu būdavo tam-pama tik pabuvus pagrindinių žemesnių įmonės padalinių vadovu – vyriausioju inžinieriumi, gamybos skyriaus vadovu, aikštelės viršininku, darbų vykdytoju, meistru. Vienintelis skirtumas tarp šių pareigybių, pradedant nuo žemiausių (meistro), ir baigiant aukščiausiomis (įmonės vadovo), buvo tas, kad vadovaujama skirtingam darbuotojų skaičiui, o šiaip atliekamas darbas labai panašus. Žinoma, šiandieniniai įmonių vadovai dėl sparčios rinkos santykių kaitos ir dėl pasikeitusių nuosavybės santykių nebeturi galimybių lėtai kopti karjeros laiptais. Šiandien statybos įmonių vadovai gyvenimiškos ir gamybinės patirties semiasi atlikdami įvairius darbus – dirba projektavimo organizacijose stambių įmonių aikštelių viršininkais, pedagogais, sąmatininkais, techninės priežiūros specialistais ir t.t. Tad negalima daryti prielaidos, kad jie žino viską, pvz., ką jo pavaldinys, tarkim, statybos direktorius gamybai, daro ar bando daryti.

Panašiai ir profesinės mokyklos vadovas galėjo iškilti iš mokytojų, kurie labai daug žino apie mokykloje rengiamas profesijas. Tačiau jis gali nieko nežinoti apie darbo rinkos tyrimus, specialistų poreikį, vyriausybės planuojamą strategiją valdant žmogiškuosius išteklius. Todėl toks vadovas, bent jau savo darbo pradžioje, negalės nurodyti specialistų poreikių planavimo darbuotojams, ką ir kaip jie turėtų daryti. Tačiau daroma prielaida, kad jie turi būti profesinės mokyklos vadovo pavaldiniai, o minėtas vadovas neabejotinai atsako už visos mokyklos veiklos efektyvumą ir už atitinkamos profesijos specialistų parengimą.

Žinoma, tie darbuotojai yra pavaldiniai ta prasme, kad jie priklauso nuo savo vadovo, kai eina kalba apie jų priėmimą į darbą ar atleidimą iš jo, paaukštinimą ar paskatinimą. Tačiau vadovas gali sėkmingai eiti savo pareigas tik tuo atveju, jei jo pavaldiniai bus suinteresuoti organizacijos gerove, savo karjeros perspektyvomis ir geranoriškai priims prievolę dalytis savo darbo srities rezultatais bei patirti su savo tiesioginiu vadovu. Savo ruožtu pavaldiniai, vertindami savo vadovo autoritetą, paklus savo vadovui, nes jo priedermė yra nurodyti pavaldiniams teisingą kryptį ir pasakyti, koks yra veiklos rezultatas [2].

Kitaip sakant, šiandien vadovo ir jo pavaldinių santykiai daug panašesni į

orkestro dirigento santykius su muzikantais, negu į tradicinį vakarykštės dienos supratimą apie vadovų ir pavaldinių santykius. Vadovas organizacijos, kurioje yra daug protinio darbo atstovų, gali nesugebėti atlikti specifinio darbo, pvz., skaityti paskaitas, todėl jis suranda atitinkamos kvalifikacijos žmogų, kuris sugebėtų tai daryti Savo ruožtu, protinio darbo atstovas priklauso nuo savo vadovo ta prasme, kad pastarasis nurodo pavaldiniui veiklos kryptį, įvertina jo veiklą bei parodo pavaldinio veiklos įvertinimo vietą bendroje organizacijos veiklos piramidėje. Vadovas, sąmoningai neįvaldęs pagrindinio vadybos principo – rūpintis jam patikėtu kolektyvu, ir tuo pagrindu neįgavęs kolektyve gero vadovo reputacijos, yra pasmerktas, panašiai kaip ir orkestro vadovas, neradęs bendros kalbos su savo muzikantais, gali būti lengvai sabotuojamas. Be to, protinio darbo atstovams yra būdingas mobilumas. Jie gali išeiti, nes jiems priklauso jų „gamybos priemonės“ – jų žinios ir patirtis.

Ilgametė kitų šalių patirtis rinkos sąlygomis parodo, kad darbas su žmonėmis, jų efektyvus valdymas turi būti vertinamas kaip darbas su savanoriais, kuriems svarbiausia iššūkiai, o ne materialinis atlygis už darbą. Jie turi žinoti organizacijos misiją ir tikėti ja, jiems reikia matyti darbo rezultatus. Žinoma, apie tokį lygį, kai pavaldiniui pinigai nėra svarbiausia paskata gerai dirbti, gali kalbėti labiau pažengusios Vakarų šalys, mums tai – ateities klausimas. Tačiau tai yra pakankamai įdomi ir svarbi darbuotojų valdymo alternatyva ateityje.

Atsižvelgiant į aukščiausiai pateiktas mintis, galima teigti, kad įvairiais istoriniais laikotarpiais skirtingas darbuotojų grupes reikėjo ir reikia valdyti skirtingai, atsižvelgiant į prielaidas, kurios realiai atspindi susiklosčiusias paskatas efektyviai valdyti žmogiškuosius resursus. Šiandien vis daugiau protinės veiklos darbuotojų reikia valdyti kaip partnerius, o ne kaip pavaldinius. O partnerystės principas reiškia, kad partneriai, sprenddami įvairia rūšius klausimus, turi elgtis kaip lygūs, be įsakinių ar kitokių papildomų sąlygų, vien tik įtikinėjant. Šiuo atveju vadovavimas žmonėms suprantamas kaip jų vedimas link tikslo, rodant asmeninį pavyzdį, panaudojant kiekvieno individo stipriąsias puses, žinias ir patirtį. Todėl žmonių santykių valdymas, grindžiamas partnerystės principais, vis labiau primena rinkodarą. O rinkodara pradedama ne klausimu – „ko mes norime?“, o klausimu – „ko nori kita pusė?“, „kokios kitos pusės vertybės, tikslai, poreikiai?“ Tai nėra mums žinomos vadybos teorijos „X“, „Y“, „Z“ apie žmonių santykių valdymą [3]. Rinkos ekonomikos aplinkoje formuojasi naujos darbuotojų tarpusavio ben-

dradarbiavimo prielaidos, orientuotos į galutinius veiklos rezultatus.

Atsižvelgiant į aukščiau pateiktus teorinius apibendrinimus galima teigti, kad šiandien, gilėjant rinkos ekonominiams santykiams, žmonių santykių valdymas transformuojasi į valdymą veiklos efektyvumui didinti. Išėities tašku, arba naująja prielaida, tampa galutiniai veiklos rezultatai, lygiai kaip krepšinio komandos treneriui atskaitos taškas yra galutinis rezultatas – komandos pergalė varžybose.

Išvados

1. Šiandien, XXI amžiaus pradžioje, darbuotojų santykių tobulinimas yra tiesiogiai susijęs su nusistovėjusių prielaidų keitimu bei laužymu. Darbuotojų santykių tobulinimas siejamas su dinamiška aplinka bei kintančiomis prielaidomis.

2. Vadovas gali sėkmingai eiti savo pareigas tik tuo atveju, jei jo pavaldiniai bus suinteresuoti organizacijos gerove, savo karjeros perspektyvomis ir geranoriškai prisiims prievolę dalytis savo darbo srities rezultatais bei patirti su savo tiesioginiu vadovu.

3. Darbas su žmonėmis, jų efektyvus valdymas turi būti vertinamas panašiai kaip darbas su savanoriais.

4. Protinės veiklos darbuotojus reikia valdyti kaip partnerius, o ne kaip pavaldinius. Šiandien žmonių santykių valdymas, grindžiamas partnerystės principais, vis labiau primena rinkodarą.

5. Rinkos ekonomikoje formuojasi naujos darbuotojų tarpusavio bendradarbiavimo prielaidos, orientuotos į galutinius veiklos rezultatus.

Literatūra

1. Peter F. Drucker. Valdymo iššūkiai XXI amžiuje. – Vilnius, 2004.– 114 p.
2. Robert C. Appleby. Šiuolaikinio verslo administravimas. – Vilnius, 2003.– 488 p.
3. Gary Dessler. Personalo valdymo pagrindai. – Kaunas, 2001.– 342 p.

THE PROBLEMS OF MANAGEMENT HUMAN RESOURCES IN THE 21st CENTURY

Summary

This article analyzes the control of workers relationship in the past, present and future. The existing management theories of workers relationship control do not follow the progress of production technologies and production volume and become a hindrance to make the work more effective. We do not need the same human resources control as it was before. On our days the worker are not any more the subject, but become a partner. The principal task is to lead workers to achieve the goal of enterprise. Leaders have to take care of the human resources, employ the advantages and knowlages of every person. In the control of workers relationship the result of the work is more important than the regulation of human relations.

EKONOMINĖS RAIDOS PROBLEMOS LIETUVOJE

Juozas Vijeikis

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Santrauka

Darbe analizuojami šalies ūkio ir rinkos makroekonomikos bei mikroekonomikos veiksniai globalios ekonomikos sąlygomis bendroje Europos Sąjungos erdvėje XXI amžiuje. Aptariamos vidinės ir išorinės grėsmės, kurios daro įtaką Lietuvos nacionaliniam saugumui Baltijos jūros regione tarp Vakarų ir Rytų. Prognozuojamos ekonomikos raidos galimybės, rezervai ir rizika. Aprašoma ekonomikos politikos strategija, kaip pagrindas stiprinti nacionalinį saugumą. Pateikiami apibendrinimai ir išvados.

Reikšminiai žodžiai: *valstybė, visuomenė, raida, rinka, demokratija, pažanga, produktas, kaina, modelis, turtas, saugumas, grėsmės, galimybės, rizika.*

Įvadas

Rinkos ekonomikos šalyse, taip pat ir Lietuvoje, ekonominės grėsmės yra painiausias, o jų poveikis – nevienareikšmis. Todėl jų vertinimas nacionalinio saugumo kontekste yra sudėtingas ir laiko požiūriu kintantis reiškinys. Kas šiandien ekonominių grėsmių požiūriu (laikotarpio perkėlimas, kada nuo lito bus pereita prie euro), atrodytų, nekelia Lietuvos nacionali-

niam saugumui problemų, rytoj gali tapti problema; ir atvirkščiai, šiuolaikinės grėsmės trumpalaikėje laiko atkarpoje (pvz.: išaugusios kainos, naftos tiekimo apribojimai ar net visiškas jos nutraukimas) gali tapti efektyvesnių energijos šaltinių naudojimo technologijų plėtotos stimuliu. Pagrindinė problema, atsiradusi dėl ekonominių rizikos veiksnių, yra ta, kad normali rinkos ekonomikos dalyvių elgsena susijusi su rizika, stipria konkurencija bei neapibrėžtumu. Šiandien yra vieningai pripažinta, kad rinkos ekonomika yra rimčiausias ekonomikos augimo mechanizmas, kuris leidžia efektyviai panaudoti ribotus atskirų valstybių resursus, plėtoti tarptautinę prekybą siekiant gauti optimaliausią rezultatą. Kad efektyviai funkcionuotų, rinka kelia nuolatinę bankroto grėsmę neefektyviems dalyviams. Kitaip tariant, norint kad augtų šalies ūkis ir jos žmonių turtai bei gerovė, arba vadinamasis šalies bendrasis vidaus produktas (BVP), rinkos dalyviai turi būti pažeidžiami ir nesaugūs. Tai vienintelė ir svarbiausia rinkos ekonomikos paradoksali sąlyga, kuri lemia žmonių veiklą visuose valstybės bei jos ūkio subjektų valdymo lygiuose bei struktūrose.

Atsižvelgiant į pateiktą trumpą rinkos dalyvių apibūdinimą, atskiros valstybės ekonominių grėsmių požiūriu būtina išsiaiškinti ekonominio saugumo reikšmę rinkos sąlygomis. Iš vienos pusės, sėkmingą rinkos funkcionavimą lemia vartotojų paklausa bei produkcijos ir paslaugų gamintojų pasiūla. Tiek vartotojų, tiek gamintojų veikla yra ribojama valstybės per jos leidžiamus įstatymus ir nutarimus. Šiuo atveju valstybės atsakomybė ir interesai ekonominiame sektoriuje nėra pakankamai apibrėžti, sakysim, taip, kaip politiniame, socialiniame ar kariniame sektoriuose. Dėl to atsiranda alternatyvos – ar valstybė per savo struktūras turi siekti kontroliuoti nacionalinę ekonomiką, ar ji turi apriboti savo kontrolę iki minimumo, tenkintis tik bendra priežiūra, kartu didindama kitų rinkos dalyvių vaidmenį ir atsakomybę. Tai svarbiausi klausimai, kurie yra nagrinėjami visose rinkos ekonomikos šalyse ieškant geriausio rinkos valdymo modelio.

Šia prasme kiekvienai nacionalinei valstybei iškyla dilema. Pirma – ar ūkio vystymąsi bandyti reguliuoti ir, siekiant išvengti staigių ekonominių pokyčių, remti kai kurias pramonės šakas ir stambias jose veikiančias įmones. Šiuo atveju laikinai išvengiama socialinių sproginimų – streikų, darbo netekimo galimybių ir panašiai, tačiau stabdoma pažanga, susijusi su naujų, perspektyvių įmonių kūrimu, jų veiklos plėtimu ir darbo efektyvumo didinimu.

Antra – ar ūkio vystymą orientuoti į tyrimų finansavimą kaip į ilgalaikės plėtotės ir konkurencijos stiprinimo priemonę. Šiuo atveju stiprinama šalies nacionalinė ekonomika, susijusi tiek su vidaus, tiek su užsienio prekybos išplėtimu, ekonomine integracija. Tačiau nei vienu, nei kitu atveju valstybės institucijos negali paveikti giluminių procesų, kurie lemia nacionalinės ekonomikos nuosmukius ir pakilimus. Dar daugiau, nepaisant visažinių ekonomikos ekspertų pretenzijų į tiesą, nacionalinės ekonomikos dinamika yra sudėtinga ir jos svyravimai menkai suvokiami bei patikimai nenuspėjami. Prisiminkim neseną dolerio istoriją ir ekspertų nuomones, nors prieš keletis metų dauguma tikėjo dolerio galia ir jo stabilumu.

Atsižvelgiant į aukščiau pateiktus argumentus galima teigti, kad rinkos ekonomika yra labai dinamiška ir veikiama įvairių išorinių ir vidinių grėsmių. Tiksliai apibrėžti pačių grėsmių, kurios padeda ar trukdo nacionalinei šalies ekonomikos raidai, neįmanoma. Vienu metu grėsmė veikia ekonomiką neigiamai, kitu atveju tai sudaro prielaidas ieškoti efektyvių sprendimų.

Konkurencija, palūkanų normos, eksporto apribojimai, vadinamosios kvotos, ekonominė integracija, valstybės ir įmonių skolos, kreditų gavimo sąlygos ir daugybė kitų veiksnių, be abejo, turi įtakos nacionalinei ekonomikai.

Konkurencija yra tai, kas verčia rinką veikti efektyviai, ieškoti geriausių sprendimų ribotų resursų panaudojimo srityse.

Palūkanų normų dinamika atspindi investicijų judėjimo galimybes – atpigus palūkanų dydžiui investicijos į ekonomiką suaktyvėja ir atvirkščiai – brangstant palūkanoms, t.y. joms didėjant, investicijų judėjimas pastebimai sulėtėja. Tai rimtas ekonomikos reguliavimo svertas, kuris veikia ekonomikos augimą ir yra jo veikiamas.

Kiti ekonomikos apribojimai – kvotos, kreditų gavimo sąlygos ir panašūs veiksniai sudaro sąlygas plėtoti rinkos kūrimą, sudaryti jai reikiamas ekonomines sąlygas bei sukurti racionalią ekonomikos integracijos perspektyvą.

Šiuo metu praktiškai visuose pasaulio kraštuose veikia daugiau ar mažiau valstybės reguliuojamos rinkos sistemos. Šiuo požiūriu ne išimtis ir Lietuva.

1. Ekonominės grėsmės Lietuvos ūkiui nacionalinio saugumo kontekste

Teisinga rinkos ekonomikos sistema turi kurti ne tik materialinę, bet ir socialinę gerovę. Šiandien pasaulyje rinkos ekonominių sistemų efektyvumas vertinamas daugeliu kriterijų.

1. BVP dydžiu ir augimo tempais.
2. Nedarbo lygiu.
3. Infliacijos lygiu.
4. Realiomis gyventojų pajamomis, šeimos biudžetu.
5. Socialine apsauga.
6. Aplinkos apsauga.
7. Skurdo riba ir skurstančiųjų dalimi.
8. Eksporto ir importo santykiu.
9. Valstybės išsiskolinimo dydžiu.
10. Pagamintos produkcijos kiekiu ir t.t.

Dabartiniu metu pasaulio šalių gerovę priimta lyginti pagal keturis rodiklius: BVP, išsilavinimą, vidutinę gyvenimo trukmę bei vaikų mirtingumą.

Suprantama, kad tik turtinga šalis gali ne tik pasiekti aukštus ekonominius rodiklius, bet ir sėkmingai išspręsti iškilusias socialines problemas.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1645 patvirtino Aukštųjų technologijų programą. Ši programa kalba apie 5 pramonės šakų (biotechnologijų, mechatronikos, lazerių technologijų, informacinių technologijų bei nanotechnologijų ir elektronikos) plėtrą. Lietuvoje egzistuoja šių technologijų pramonė, gaminami pasaulio rinkoje konkurencingi produktai. Įgyvendinant šią programą numatoma kryptingai koncentruoti lėšas ir specialistų pastangas, plėtoti jau egzistuojančią pasaulyje konkurencingą aukštųjų technologijų gamybą, kurti darbo vietas aukščiausios kvalifikacijos specialistams bei skatinti investicijas į aukštųjų technologijų gamybą.

Kartu Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1646 patvirtino Ilgalaikę mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros strategiją. Strategijos tikslas yra stiprinti šalies mokslinį techninį potencialą ir siekti, kad jis kuo efektyviau būtų naudojamas įmonių konkurencingumui

didinti. Ilgalaikėje mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros strategijoje nustatyti tokie pagrindiniai strateginiai tikslai:

- ◆ Lietuva iki 2015 m. turi tapti žinių visuomene;
- ◆ per artimiausius 7 metus pasiekti, kad mokslo ir gamybos sąveikos sistema atitiktų europinę inovacijų diegimo praktiką;
- ◆ iki 2010 m. mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros išlaidos iš visų finansavimo šaltinių turi padidėti iki 3 % bendrojo vidaus produkto (BVP), o privačios mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros išlaidos sudaryti 2 % BVP;
- ◆ per artimiausius 10 metų aukštųjų technologijų gamybos dalis turi pasiekti iki 20 % BVP.

2. Aktualijos, problemos ir esamos situacijos įvertinimas

Per pastarąjį dešimtmetį Lietuva sugebėjo sėkmingai pertvarkyti savo ūkį ir pasirengė konkuruoti su kitomis ES šalimis. Tačiau ryžtingi Lietuvos ūkio reformų žingsniai brangiai kainavo socialiniu atžvilgiu. Negausios užsienio investicijos, mažas vidutinis darbo užmokestis, gyventojų emigracija ir kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas, skurdžios pensijos, paviršutiniškos švietimo ir sveikatos apsaugos reformos, didėjanti nelygė tarp mažiausiai ir daugiausiai uždirbančių temdė pasiektų laimėjimų rezultatus.

Ekonomikos plėtra apėmė visas ūkio šakas ir ypač ryški buvo pramonės, statybos, transporto ir viešbučių sektoriuose.

Pagal perkamąją galią 2005 m. vienam gyventojui tenkantis bendras vidaus produktas (BVP) Lietuvoje sudarė tik 52,0 proc. ES šalių vidurkio ir buvo vienas mažiausių tarp naujųjų ES narių. 2002–2004 m. lauktas eksporto į ES šalis šuolis, kaip prognozavo Lietuvos laisvosios rinkos instituto (LLRI) specialistai, neįvyko. 2005 m. Lietuvą slėgė 10,4 mlrd. litų bendras prekybos deficitas, o prekybos deficitas su ES šalimis siekė net 4,4 mlrd. litų. Eksportas su ES šalimis 2005 m. pabaigoje sudarė 66 proc. bendro Lietuvos eksporto sumos.

Deja, tenka pabrėžti, kad šiandien Lietuva neturi savo specializacijos tarptautinėje rinkoje ir dirba srityse, iš kurių gauna mažą pridėtinę vertę. Lietuvos ekonomikos augimas remiasi tradicinėmis veiklomis – savo išaugintos pro-

dukcijos perdirbimu (žemės ūkis, žuvininkystė, miškininkystė), perdirbama iš kitur atvežta žaliava ir pagamintos tradicinės produkcijos eksportu (baldų pramonė, naftos perdirbimo pramonė, tekstilė, transportas). ES ekonomikos kontekste tokios veiklos nėra perspektyvios, nes joms didelę konkurenciją sudaro gamyba Azijos šalyse, kur darbo jėga žymiai pigesnė [6].

Ekonomiką būtina orientuoti į gamybą produkcijos, duodančią didelę pridėtinę vertę, ir to reikėjo imtis prieš penkerius ar daugiau metų. Į tai jau kreipia nacionalinės šalies plėtros strategija, numatanti efektyvaus intelektualinės veiklos panaudojimo būdus. Užsienio patirtis įrodo, kad intelektualiniai aukštųjų technologijų produktai bei suteiktos intelektualinės paslaugos teikia didžiulę pridėtinę vertę. Be to, šitaip užtikrinamas aukštas konkurencinis pranašumas, kuris lemia minėtų produktų plėtrą ir prisiskverbimą į visus be išimties ekonomikos sektorius. Visa tai sudaro palankias sąlygas šalies BVP augimui.

2005 m. Pasaulio ekonomikos forumas paskelbė naujus globalinio konkurencingumo duomenis. Šie duomenys atskleidžia iš pažiūros sunkiai suprantamą, paradoksalią reiškinį: iš šešių konkurencingumo požiūriu pirmaujančių šalių trys yra Šiaurės šalys: Suomija šiame sąrašė pirmąja, Švedija yra trečia, o Danija užima ketvirtą vietą. Į pirmaujančiųjų šešetuką įeina JAV (antroji vieta), Taivanas ir Singapūras užima atitinkamai penktą ir šestą vietas. Lietuva pagal konkurencingumą lenkia tik keletą naujųjų ES šalių. Pagal konkurencingumo indeksą Lietuva 2005 m. užėmė 43-ią vietą (2004 m. buvo 36-a), aplenkusi iš kaimyninių šalių tik Latviją (44 vieta) ir Lenkiją (51 vieta), kurios, nors ir aplenktos, savo situacijos, palyginti su 2004 m., nepablogino – Latvija 2004 m. irgi buvo 44-oje, o Lenkija – 60 vietoje [13].

Kaip matyti iš aukščiau pateiktų skaičių, Lietuva, gerindama savo konkurencingumą, neparodė pažangos, o priešingai, per pastaruosius trejus metus ją pablogino. Šiandien Lietuvos poziciją lemia geri makroekonominiai rodikliai. Tačiau, atsižvelgiant į neigiamas pastarųjų metų tendencijas, valdžiai būtina atkreipti dėmesį į tyrime atskleistas viešojo administravimo problemas, susijusias su nusikalstamumu ir korupcija, nedovanotinai lėtą ir nekokybišką švietimo ir sveikatos sistemų pertvarką.

Kuo paaiškinti tokią Šiaurės šalių sėkmę? Tyrimo autoriai išvardija šiuos Šiaurės šalių ekonominės sėkmės veiksnius – stiprią makroekonominę vadybą, gerą teisinę aplinką ir efektyvias institucijas, greitą naujų technologijų perėmimą privačiame sektoriuje. Be to, jų ekonomika orientuota į ilgalaikes

programas. Vadinas, galima drąsiai teigti, kad idėjos, inovacijos ir ilgalaikės programos, o ne darbas, kapitalas ir trumpalaikiai uždaviniai yra pagrindiniai veiksniai, lemiantis šiuolaikinės informacinės visuomenės ekonomikos plėtrą bei jos konkurencingumą [3].

Pasinaudoti inovacijų privalumais galima tik keičiant mąstymo būdą, stiprinant makroekonominę vadybą bei aktyviai veikiant per ilgalaikes programas naujų technologijų plėtrą privačiame sektoriuje. Paprastai šalies ūkio vadybos pokyčiai esti labai skausmingi, ypač darbo jėgai. Pradėjus diegti naujoves kartais paaiškėja, kad žmonių įgūdžiai neatitinka pasikeitusių sąlygų, dėl to jie turi persikvalifikuoti, prisitaikyti prie pakitusios aplinkos, iš naujo mokytis naujų įgūdžių. Tai sudėtinga, tačiau laikas suprasti, kad besikeičiančioje rinkos aplinkoje, siekiant visavertiškai ir produktyviai įsilieti į atsinaujinančius gamybos procesus, o juolab konkuruoti su ES šalių darbuotojais, reikės nuolat, visą gyvenimą mokytis siekiant atnaujinti turimas žinias.

Dažnai žinių ekonomikos sąvoka yra tapatinama su informacinių technologijų verslu ir švietimu. Iš tiesų, sėkmingą žinių ekonomikos funkcionavimą, kaip pažymi ekonomistė Margarita Starkevičiūtė, lemia ne tik ekonominės veiklos, kurių pagrindinis veiksnys yra žinios ir kūrybiškumas, bet ir veiklos, kurios platina ir aktyviai naudojami informacija – informaciniai leidiniai, populiarūs straipsniai bei įvairios mokslinės publikacijos [9, p. 45].

Šiandien Lietuvoje žinių ekonomikos indėlis didėja kuriant bendrąjį vidaus produktą. Tai iš esmės lėmė aukštųjų technologijų pramonės, ryšių ir finansinių paslaugų dalies augimas. 2004 m. Lietuvos ekonomikoje didžiausią įtaką bendrajam vidaus produktui turėjo tradicinio verslo šakos. Bendrajame vidaus produkte jos sudarė 71,2 proc., o žinių ekonomikos dalis tesiekė 28,8 proc. Kartu reikia atkreipti dėmesį į labai kuklią aukštųjų technologijų pramonės dalį bendroje ūkio struktūroje – 2004 m. pabaigoje tesudarė 1,1 proc.

2004 m. tyrimams ir investicijoms šalyje buvo skiriama vidutiniškai 5,9 proc. visų įmonės išlaidų. 2005 m. planuota, kad tyrimams ir investicijoms skiriamų išlaidų dalis padidės iki 6,5 proc. [13].

Atsižvelgiant į vis didėjančią žinių ekonomikos svarbą, reikia pažymėti, kad žinių ekonomikoje pagrindinis augimo veiksnys yra intelektinis kapitalas. Intelektinio kapitalo turinys – žinios ir kūrybiškumas smarkiai veikia visos ekonomikos plėtros rezultatus. Kūrybinė energija padeda rasti būdų, kaip efektyviau panaudoti nepakankamus turimus išteklius, išrasti ar sukurti

išteklių panaudojimo pakaitalus ar surasti kitų tinkamų alternatyvų.

Akivaizdu, kad ateityje galingą žinių ekonomiką sukurs tos naujosios ES šalys, kurios sugebės paskatinti gyventojų kūrybinį potencialą ir padės jam atsiskleisti. Todėl vienas iš šiuolaikinės ekonomikos politikos prioritetų yra kultūros, kaip dvasinio kūrybiškumo pagrindo, plėtra. Tik aukštos kultūros piliečiai pajėgūs plėtoti naują gyvenimo kokybę kuriantį paslaugų sektorių. Palyginimui galima pateikti skaičius: šiuo metu Lietuvos paslaugų sektoriuje sukuriama apie 63 proc. BVP, o Europos Sąjungos šalių paslaugų sektoriaus indėlis į BVP vidutiniškai sudaro apie 72 proc.

3. Rezervai, galimybės ir abejonės

Palyginus šalies ūkio šakų pridėtinės vertes, t.y. produktus ir paslaugas, sukurtus per vieną darbo valandą, su ES šalių rodikliais matyti, kad mažiausias augimo galimybes turi tradicinės ūkio šakos – žemės ūkis, medžioklė ir žuvininkystė. Šių šakų pridėtinė vertė sudaro 52 proc. ES vienam gyventojui tenkančio bendrojo vidaus produkto. Tačiau šis rezultatas yra pasiektas daugiausia dėl didelio dirbančių žmonių skaičiaus – minėtų tradicinių ekonominių veiklų našumas tesudaro 15 proc. ES vidurkio. Vadinasi, žemės ūkyje, medžioklėje ir žuvininkystėje yra pakankamai nepanaudotų galimybių taikyti pažangias technologijas našumui didinti.

Šiuo metu žemės ūkyje dirba apie 18 proc. šalies darbuotojų. Todėl akivaizdu, kad inovacijos neigiamai paveiks užimtumą. Likę be darbo žmonės turės susirasti darbo paslaugų sferoje ar naujų technologijų pramonėje.

Pramonėje ir energetikoje pagaminta pridėdama vertė, tenkanti vienam gyventojui, nesiekia 25 proc. ES vidurkio. Vadinasi, tiek pramonėje, tiek energetikoje yra labai daug erdvės pažangai ir naujovėms.

Gamyboje vyrauja nedidelę pridėdama vertę turintys produktai, o reikalaujantys intelektualinio darbo, aukštos pridėtinės vertės produktai sudaro tik labai mažą visų pagamintų produktų dalį. Aukštųjų technologijų eksportas, analitiku teigimu, sudaro vos 5–6 proc. bendro eksporto. Pagal šį rodiklį Lietuva ir Latvija užima paskutines vietas tarp ES naujokių [6]. Tik didindama didelės pridėtinės vertės produktų gamybą Lietuva gali tikėtis daug didesnių

pajamų vienam gyventojui ir šansų per artimiausią dvidešimtmetį priartėti prie ES šalių rodiklių vidurkio.

Lietuvos Respublikos finansų ministerijos prognozėmis numato, kad 2007 m. šalies BVP augs lėčiau – tik 5,3 proc.

Lietuvoje yra nepakankamai išvystyta paslaugų sfera, jau šiandien duodanti du-tris kartus aukštesnę pridėtinę vertę. Pavyzdžiui, paštas ir ryšiai duoda apie 72 Lt, o finansinis tarpininkavimas ir draudimas – po 50 Lt pridėtinės vertės per valandą.

Lietuva lenkia visas kaimynes, buvusias sovietinio lagerio atstoves, pagal tradicinių šakų pramonės produkcijos augimo tempus. Tačiau šių pramonės šakų produkcijos pridėtinė vertė yra nedidelė. Pavyzdžiui, variklių transporto priemonių, priekabų gamyba duoda apie 26 Lt, o elektrinės ir optinės įrangos gamyba – po 25 Lt pridėtinės vertės per valandą.

Per pastaruosius trejus metus mūsų Baltijos kaimynių Latvijos ir Estijos paslaugų sektorius plėtėsi daug spartesniais tempais. Latviai beveik du kartus viršijo ES vidurkį, Estijos rodikliai taip pat buvo geresni nei Lietuvos. Viena iš svarbiausių priežasčių, kodėl Lietuvoje taip menkai išvystyta paslaugų sfera ir taip atsilieka diegiant šiuolaikines informacines technologijas tradicinėje gamyboje yra ta, kad darbuotojai ir darbdaviai mažai dėmesio skiria naujoms žinioms įsisavinti.

4. Ekonominiai rizikos veiksniai

2000–2006 m. duomenimis, toliau augo Lietuvos ekonomikos realusis BVP. Atitinkamai pagal metus išaugo: 2000 m. – 5,9 proc, 2001 m. – 6,4 proc, 2002 m. – 6,8 proc, 2003 m. – 10,5 proc., 2004 m. – 7,0 proc., 2005 m. – 7,4 proc. ir 2006 m. – 7,2 proc. [Lietuvos statistikos departamentas].

Akivaizdu, kad Lietuvoje vyksta teigiami ekonominės veiklos procesai, kuriais siekiama integruotis į Europos bei pasaulio ekonomikos sistemą:

- ◆ aktyviai skatinama užsienio prekyba;
- ◆ Lietuvos rinka darosi atviresnė užsienio kapitalo atėjimui;
- ◆ šalinamos kliūtys kitoms pasaulio ūkio ryšių formoms;
- ◆ liberalizuotas tarptautinis kapitalo judėjimas.

Be to siekiama :

- ◆ užtikrinti stabilią valstybės pinigų ir išdo politiką,
- ◆ mažinti valstybės skolas užsieniui,
- ◆ didinti šalies ekonomikos konkurencingumą,
- ◆ aprūpinti kraštą energija ir energetiniais ištekliais,
- ◆ plėtoti šalies transporto infrastruktūrą.

5. Ekonominės aplinkos veiksnių koreliacijos koeficientų analizė

Ekonominės aplinkos veiksnių tyrimas leido išplėsti įžvalgas dėl pagrindinių rodiklių, lėmusių šalies bendrojo vidaus produkto (BVP), tenkančio vienam gyventojui, augimo. Kartu šie tyrimai leido nustatyti pagrindinių rodiklių, lėmusių BVP augimą, tarpusavio ryšius. Visa tai sukūrė aplinkybes, kurios leido pažvelgti į gilumines priežastis, užtikrinusias spartų BVP augimą. Be abejo, tai sudarė palankias sąlygas stabilizuoti nacionalinio saugumo ekonominius rizikos veiksnius bei neutralizuoti neigiamus veiksnius.

Pagrindinių rodiklių (veiksnių), veikusių šalies BVP, augimo dinamikai įvertinti buvo panaudoti daugiafaktoriniai koreliacijos koeficientai. Jie parodo, kokie tarpusavio ryšiai lemia apibendrinančio rodiklio, šiuo atveju BVP, dinamiką. Tarp siejamų rodiklių dinamikos laike ir erdvėje gali būti stiprūs teigiami (+) tiesioginiai ir stiprūs neigiami (–) atvirkštiniai ryšiai. Tai parodo koreliacijos koeficientai, kurie vidutiniškai gali sudaryti nuo 0,8 iki 1,0. Silpną tiesioginį ir atvirkštinį ryšį iliustruoja teigiami ar neigiami koreliacijos koeficientai, kurių dydis kinta nuo 0,5 iki 0,0 ir nuo 0,0 iki – 1.

Pateikti ekonominės aplinkos koreliacijos koeficientų skaičiavimai leido įvertinti pagrindinių ekonominių šalies rodiklių įtaką bendrai šalies ekonomikos pažangai, t.y. BVP augimui. Kaip rodo atlikti tyrimai, didžiausią tiesioginę įtaką BVP augimui per 1995–2004 metų laikotarpį turėjo mažmeninės prekybos apyvarta (X_{12}) ir tiesioginės užsienio investicijos vienam gyventojui (X_{16}). Minėtų rodiklių (X_{12} , X_{16}) koreliacinis ryšys su BVP, tenkančio vienam gyventojui, kitimu siekė atitinkamai 0,95 ir 0,97.

Atlikti tyrimai parodė didelę priklausomybę tarp gyventojų skaičiaus ($X_1 = -0,97$), užimtų gyventojų ($X_2 = -0,81$) ir bedarbių ($X_3 = -0,86$) kitimo. Tačiau ši priklausomybė, kaip parodė atlikti skaičiavimai, yra atvirkštinė (neigiama). Tai įrodo, kad mažėjant gyventojų, užimtų gyventojų bei bedarbių skaičiui šalies BVP, stipriai veikiamas minėtų rodiklių, augo. Tai galima paaiškinti kaip spartesnį darbo našumo augimą, palyginti su žmonių skaičiaus (gyventojų, užimtų gyventojų bei bedarbių) mažėjimu.

Silpną atvirkštinę įtaką šalies BVP augimui turėjo krovinių vežimo apyvartos didėjimas ($X_{14} = -0,53$) ir nedarbo lygis ($X_4 = -0,39$). Nepakankamas ryšys tarp BVP augimo ir krovinių vežimo apyvartos gali būti paaiškintas nepakankamu vežimo paslaugų pridėtinio produkto didėjimu. O tai savo ruožtu susiję su nedidele rinkos dalimi, kurią šiandien aptarnauja lėtai besiplečiančios Lietuvos transporto paslaugų įmonės.

Nedarbo lygis, nors ir turėjo nedidelę įtaką BVP augimui, šiandien yra stipriai veikiamas didėjančios migracijos.

Apibendrintai galima teigti, kad atlikti ekonominių rodiklių tyrimai įrodė, jog didžiausią įtaką BVP augimui per 1995–2004 metų laikotarpį turėjo mažmeninė prekių apyvarta ir tiesioginės užsienio investicijos vienam šalies gyventojui. Mažiausią teigiamą įtaką BVP augimui turėjo nedarbo lygis ir krovinių vežimas visų rūšių transportu.

6. Naujos ekonominės politikos strategija – sąlyga Lietuvos ekonominiam saugumui

Aukšto gyvenimo lygio valstybėse aukšto produktyvumo ūkio pagrindą sudaro tarptautinėje rinkoje konkurencingos vidutinio dydžio įmonės, sugebančios pasiekti ypač aukštą produktyvumą bei kurti naujas prekes ir paslaugas. Joms būdingas greitas augimas, naujų pavaldžių įmonių radimasis, platus mokslinių tyrimų panaudojimas kuriant naujus gaminius bei didinant veiklos produktyvumą.

Reikėtų pažymėti, kad augant gyvenimo lygiui Lietuvoje turimą pranašumą praras tos bendrovės, kurių šiandieninis klestėjimas ir tarptautinis konkurencingumas yra paremtas vien pigios darbo jėgos panaudojimu. Tai

visų pirma palies tokias šiandien konkurencingas ūkio šakas kaip tekstilė ar baldų gamyba. Tolesnėje ateityje sparčiausiai augs tos įmonės, kurios jau šiandien naudojasi kitais mūsų privalumais: atlieka mokslinius tyrimus, sugeba kurti ilgalaikes plėtros strategijas, drąsiai imasi kurti naujus gaminius ir paslaugas, nes tik tai leidžia sparčiai didinti veiklos produktyvumą, tai yra siekti svarbiausio mūsų tikslo – didesnio visos šalies ūkio produktyvumo ir konkurencingumo [15].

Nė kiek neperdedant galima pasakyti, kad ateityje išliks tik mokslo pasiekimais pagrįstas verslas, nes tik jis garantuoja nuolatinę produktyvumo plėtrą.

Kitu šalių patirtis parodė, kad glaudžiausi santykiai tarp verslo, mokslo ir mokymo ir didžiausias produktyvumo augimas, verslo plėtra bei naujovių kūrimas ir yra pasiekiami vadinamuosiuose žinių ekonomikos branduoliuose. Tokie branduoliai (klasteriai, sankaupos, telkiniai) kaip tik ir užtikrina glaudžią mokymo, mokslo pajėgumų bei verslo sąjungą, spartų mokslinių atradimų pavertimą rinkoje parduodamomis prekėmis. Jų esmė – geografiškai arti vieni kitų esanti aukštoji mokykla, mokslinių tyrimų įstaiga bei verslo įmonė, susietos glaudžiais tarpusavio ryšiais.

Praėjusiais metais Švedijoje įtakingas Verslo ir politikos centras parengė siūlymus Vyriausybei, ką per 10–15 metų reikėtų daryti Švedijos ekonomikoje, kad globalizuojantis pasauliui bei vienijantis Europai šalis netaptų Europos Sąjungos provincija. Vienas iš pagrindinių siūlymų – 5-6 aukšto lygio žinių ekonomikos branduolių sukūrimas. Kaip žinoma, Švedijoje jau dabar veikia pasaulinio lygio informacinių technologijų branduolys Kistoje, netoli Stokholmo, kuriame dirba apie 30 tūkst. darbuotojų. Čia įsikūrusios tokių žinomų bendrovių kaip „Ericsson“ ir kt. pagrindinės buveinės [15].

Klasikiniu žinių ekonomikos branduolio pavyzdžiu laikomas vadinamasis Silicio slėnis Kalifornijoje, JAV. Jis gyvuoja jau 50 metų. Čia savo veiklą pradėjo ir išplėtojo tokios bendrovės kaip „Eastman Kodak“, „General Electric“, „Intel“, „Fairchild“, „Lockheed“, „Hewlett-Packard“ ir kitos. Apšaukiuota, kad iki pastarojo laikotarpio Silicio slėnio kasmetinė verslo apyvarta augo pavydėtina 35 nuošimčių sparta.

Jungtinių Tautų plėtros programos 2001 metų raporte pažymima, kad šiuo metu pasaulyje yra 48 tokie žinių ekonomikos branduoliai. Daugiausia žinių ekonomikos branduolių yra JAV, tačiau šiandien jie sėkmingai veikia ne tik Vakarų Europos valstybėse ar Japonijoje, bet ir Brazilijoje, Indijoje,

Malaizijoje, Izraelyje, netgi Tunise.

Taigi turime pavydėti ne Estijai ar Airijai, o Indijai ar Tunisui, kurių IT klasteriai įtraukiami į pasaulio klasterių žemėlapius.

Lietuva, pasižyminti gerai išplėta aukštojo mokslo sistema, aukšto lygio moksliniais tyrimais, taip pat turi galimybių žengti šiuo keliu. Kelių žinių ekonomikos branduolių įkūrimas ne tik suveiktų tarsi garvežys, gerokai padidinantis ūkio augimo spartą, bet ir būtų geras jaukas užsienio investicijoms pritraukti, o kartu ūkio produktyvumui didinti ir nedarbui mažinti. Tai galime daryti tose aukštųjų technologijų ekonomikos srityse, kuriose Lietuva jau ir šiandien pirmauja: biotechnologijose, informacinėse technologijose bei telekomunikacijose, lazerių gamyboje. Tą patį galima bandyti ir tose tradicinės ekonomikos srityse, kuriose ir šiandien dar esame gana stiprūs – tai tekstilė, baldų gamyba, bet čia turime rasti kaip į šį verslą pritraukti pasaulinio lygmens mokslinius tyrimus. Tai galėtų tapti pagrindine Lietuvos ūkio plėtos strategija artimiausiam dešimtmečiui. Taigi naujoji Lietuvos ateities ekonomikos strategija, pasak A. Kubiliaus, turėtų būti klasterių ekonomikos strategija [15].

Pasaulis sparčiai žengia žinių ekonomikos branduolių kūrimo keliu. Europa bando lenktyniauti su Amerika ir kelia klausimą, ar galima klonuoti Sicilijo slėnį Europoje, švedai važiuoja semtis patirties į Honkongą ir Singapūrą, kaip reorganizuoti universitetų veiklą klasteriuose. Ir Lietuvoje, apsisprendę eiti šiuo keliu, visų pirma turėtume pradėti nuo pasaulyje sukauptos patirties analizės. Ir visų pirma nuo teorinių pagrindų pažinimo. Mes jau gerai išmokome, ką apie mokesčių mažinimą ir griežtą pinigų politiką sako F. Hayekas ir visa Čikagos mokykla, bet labai mažai žinome, ką apie konkurencingumą kalba M. Porteris. Tuo tarpu Olandijoje ekonomistų klubuose rengiami Porterio skaitymai, Olandijos ekonomikos ministerija skiria dideles lėšas klasterių tyrimams Olandijoje ir visame pasaulyje, sudarytos specialios komisijos spausdina didžiulius veikalus apie vyriausybių vaidmenį skatinant klasterių kūrimąsi. Visa tai Lietuvoje iki šiol yra mažai žinoma.

Mes turime apsispręsti, kuriose srityse Lietuva turi daugiausia galimybių konkuruoti pasaulinėje gamyboje. Kaip jau buvo minėta, šiandien atrodo, kad pajėgiausios yra tradicinės verslo sritys: tekstilė, baldų gamyba, chemijos pramonė ir transporto paslaugos. Naujųjų technologijų ekonomikoje mes esame pajėgiausi biotechnologijose, kompiuterinio programavimo,

telekomunikacijų ir lazerių gamybos srityse. Mes turime išmokti šiose srityse sutelkti prioritetinį valstybės dėmesį, visų pirma rūpinantis tuo, ką M. Porteris vadina infrastruktūra, t.y. visų pirma mokslinių tyrimų ir aukštųjų studijų orientavimu į šias sritis. Tik čia mes sugebėtume konkuruoti pasaulio rinkose. Tam reiktų pritraukti dideles investicijas ir stambias užsienio įmones, kuriose daugiau galimybių organizuoti pasaulinio lygio tyrimus ir suburti aukštos kvalifikacijos darbo jėgą.

Todėl ypatingu valstybės uždaviniu tampa aukštųjų studijų ir mokslo sistemos orientavimas šiomis kryptimis. Ir pirmiausia – ne skirti didesnę finansavimą, bet persvarstyti tikslus ir prioritetus švietimo ir mokslo sistemoje. Dabartinė mokslo ir aukštojo švietimo sistema yra visiškai neprišitaikiusi veikti klasterių ekonomikos erdvėje. Tik įveikus pirmąjį etapą, valstybei teks apsispręsti, kokių mastu didesnę finansavimą skirti mokslui ir švietimui. Žinant, kaip sunkiai gali pasisekti pakeisti uždarų ir hipertrofuotos autonomijos universitetų veikimą, reikia galvoti apie specialių darinių, įsteigtų universitetuose, bet veikiančių palyginti savarankiškai ir kur kas moderniau, steigimą. Pirmasis bandymas galėtų būti biotechnologijos studijų centro kūrimas Vilniaus universitete. Vėliau reiktų galvoti apie analogiškus kompiuterinio programavimo, telekomunikacijų ir lazerinius centrus. Šia kryptimi turėtų galvoti ir tekstilininkai bei baldininkai.

Ilgai neatidėliojant reikia pradėti rengtis ir pirmųjų klasterių atsiradimui Lietuvoje. Kai kuriose srityse, pavyzdžiui, biotechnologijose, jau ir dabar galima matyti klasterių užuomazgas. Lietuvoje veikia kelios pasaulinio lygio gamyklos („Biotechna“, „Fermentas“), yra atliekami pasaulinio lygio moksliniai tyrimai, susiformavusi darni aukštųjų studijų sistema [15].

Valstybė turi parengti tinkamą paramos naujoms įmonėms, veikiančioms tokiuose klasteriuose, formas. Tai gali tapti viena iš svarbiausių sąlygų plėtoti nacionalinę ekonomiką bei didinti nacionalinį saugumą.

Išvados

1. Viena svarbiausių nacionalinio saugumo sudedamųjų dalių yra ekonominis šalies saugumas.

2. Siekiant plėtoti pramonę, žemės ūkį, energetiką, transporto infrastruktūrą bei tobulinti valstybės finansų sistemą laisvosios rinkos sąlygomis, būtina iš esmės pertvarkyti Lietuvos ekonomiką vystant prioritetines ūkio šakas.

3. Nepaprastai svarbu valstybei investuoti į žmonių mokymą, nes tik tokiu būdu galima tikėtis ilgalaikio teigiamo rezultato.

4. Globalizacija, ekonomikos nuosmukiai ir pakilimai (cikliškumas) yra neišvengiami XXI amžiaus palydovai, turintys tiek neigiamą, tiek teigiamą poveikį ekonomikos raidai.

5. Lietuvos ekonomika, nors dar gerokai atsilikusi nuo ES, kyla. Kartu auga ir nacionalinio saugumo lygis. Tačiau dėl ekonomikos cikliškumo sunku įvardyti pražūtingas grėsmes, kurios galėtų sustabdyti šalies ekonominių vystymąsi ateityje.

6. Kadangi labai svarbu tobulinti žinių panaudojimą, viena iš labiausiai priimtinių šalies ūkio vystymo strategijos alternatyvų yra klasterių kūrimas, t.y. mokslo, mokymo pajėgumų ir gamybos koncentravimas.

7. Atlikti ekonominių rodiklių tyrimai įrodė, jog didžiausią įtaką BVP augimui per 1995–2004 m. laikotarpį turėjo mažmeninė prekių apyvarta bei tiesioginės užsienio investicijos vienam gyventojui. Mažiausią įtaką BVP augimui turėjo nedarbo lygis ir krovinių vežimas visų rūšių transportu.

Literatūra

1. Baltijos šalių ūkiui vėl prognozuoja spartų augimą. – ELTA, www.delfi.lt, 2004 m. spalio 6 d.

2. Baltijos šalys pagal ekonomikos augimą lenkia ES. – ELTA, www.delfi.lt, 2005 m. kovo 10 d.

3. Gyls P. Lietuviški mitai ir skandinavieški „paradoksai“. – www.delfi.lt, 2004 m. spalio 21 d.

4. Gudavičius S. Europos Sąjunga: milijardai iš bendros kišenės. – Kauno diena, 2004.

5. Iš Vyriausybės verslininkai tikisi konkurencingumo skatinimo. – ELTA, www.delfi.lt, 2004 m. gruodžio 8 d.

6. Lietuva – mažos pridėtinės vertės prekių eksportuotoja, – teigia Pasaulio

bankas. – ELTA, www.delfi.lt, 2005 m. vasario 4 d.

7. Lietuvos atlyginimas – 17 kartų mažesnis nei dano. – ELTA, www.delfi.lt, 2005 m. kovo 1 d.

8. LLRI tyrimai apie Lietuvos konkurencingumo stiprinimą. – Laisvoji rinka, 2004, Nr. 4.

9. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 2002–2003 m. – Jungtinių Tautų vystymo programa, socialinės politikos grupė. Vilnius: Atviros Lietuvos fondas, 2003.

10. Suomijos ekonomika – konkurencingiausia, Lietuvos – 36-a. – ELTA, www.delfi.lt, 2004 m. spalio 13 d.

11. Svarbiausi 2004 metų ekonominiai ir socialiniai įvykiai. Parengė Monika Kačinskienė. – Laisvoji rinka, 2004, Nr. 4.

12. www.weforum.org, 2005 m.

13. Lietuvos ekonomikos tyrimo rezultatų apibendrinimas. – Laisvoji rinka, 2005, Nr. 2.

14. Vilkas E. Ekonomika ir nacionalinis saugumas. – Veidas, 2002.10.10, Nr. 41.

15. Kubilius A. Nauja ekonominė politika. Tarptautinė konferencija „Informacinė visuomenė 2001“. – <http://www.infobalt.lt/main.php?&s=11&g=26&i=1339>

16. Mokslo darbo „Regioninio bendradarbiavimo saugumo Lietuvai integruojantis į NATO ir ES tyrimai“. – Vilnius, LKA, 2003.

17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 metų veiklos ataskaita. LR Vyriausybės nutarimas Nr. 337, 2005 m. 19. kovo 30 d.

18. <http://www.litua.com/modules.php?name=News&file=article&sid=220>, žiūrėta 2006 02 12.

19. Pugačiauskas V. Globalizacija ir Lietuvos ekonominė politika, 2000.

20. http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/2002_3_3/p3_1.html, žiūrėta 2006 02 12.

21. Makarychev A. S., Sergunin A. A. Globalization – The globalization of Eastern Europe: Teaching international relations without borders / Eds. K. Segbers, K. Imbusch.— Hamburg, 2000.— P. 397.

22. Nacionalinių vartotojų teisių apsaugos taryba prie Teisingumo ministerijos. 2004–2006-ųjų metų strateginis veiklos planas.

23. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo pakeitimų bei papildymo įstatymas, 2005.

24. Peter F. Drucker. Valdymo iššūkiai XXI amžiuje. – Vilnius, 2004. – 114 p.
25. Robert C Appleby. Šiuolaikinio verslo administravimas. – Vilnius, 2003. – 488 p.
26. Gary Dessler. Personalo valdymo pagrindai. – Kaunas, 2001 – 342 p.

THE PROBLEMS OF DEVELOPMENT IN LITHUANIA

Summary

The paper analyzes the economic factors of the development of the national state in the EU. The place of the national state is shown under globalization in the common EU space where under the conditions of a free market complicated tasks are being formed: for development of progress, promotion of democracy in the territory of the state, and activation of the public activity. Problems of development the national state and economic development as well as ways of their solution are described. Analysis is given of the opportunities of the modernization of the organization on the national economic and market the common EU space, factors for optimization of human labour are determined and presented, and methods are foreseen for solving the future political, economic and social problems in Lithuania and the EU under the conditions of globalization.

THE DRUG BUSINESS, THE ILLEGAL TRADE OF ARM AND „WHITENING OF BLACK MONEY“: THE MAIN POLITICAL AND SOCIAL-ECONOMIC PROBLEM OF THE FEEDING SOURCE OF NATIONALLY ORGANIZED TERRORISM AND PRO-COMMUNIST EPOCH

Murman Kvaratskhelia

*Supreme Council of the Autonomous Republic of Abkhazia,
The Commission of Finance and Budget of Georgia*

Abstract

The worlds development entered such kind of phase, when its political and social-economic development tightly fastened to each other. The drug business, the illegal trade of arm and the whitening of black money, these three dangerous, negative events antisocial and antidemocratic tendency evidently appeared in our epoch. The main result of this event is a terrorism. These events created the authoritarian regime instead of democracy and tolerance in the post-socialistic countries. The modern world is in danger. To get rid of this problem it happen the international isolation of these countries, which favor the terrorism. Here, the particular word must be said to the post communist courtiers, which are on the way of democracy and totalitarian forces.

Keywords: *region, global, society, state, result, terrorism, regime, money, development, problem.*

Introduction

The world's development entered such phase, when its political and social-economic development tightly fastened to each other. After the 11-th of September, 2001, it was clear, that the 21-th century's events were completely altered so we were accustomed to the the last 20-th century. That's why the politics and economy completely request the new idea and decision.

It has a great importance how to touch recently the current, global and regional problems to develop the world stably. In this view it makes a great interest about this problem. The practice shows us that if where the drug business is, there is also illegal trade of arms and the whitening of black money's phenomenon and vice versa. In a word, three dangerous, negative events, antisocial and antidemocrat tendency clearly appear in our epoch.

The matter is more dangerous, when it connects to the terrorism. The practice also shows us that the feeding source of terrorism, the financing and organizing force is to search the organic connection between the criminal, illegal economic and terrorized policy which is based on the hatred of human and it is shown up.

Development: today and future

It causes the dissociation from the two parts of the modern world's political and economical development.

1. On the one hand it happens in the development of the post-communist epoch and on this way, the formation of new world order which is based on human rights, protection and strengthening of freedom, on the free market-economical interrelation development, population and countries, culture and civilization on the peaceful interexistence. On this hand it makes a great importance to develop Europe and the whole world at last 10-15 year. European and the Northern-Atlantic Integration gives the example to other world if how must the 21-th century's social-economical developing of world strategy.

2. With this positive tendency, on the other hand, it gradually becomes clear the antagonistic contrast between the antidemocrat and reactionary forces almost in all region of world. The totalitarian and authoritarian regime takes place instead of democracy and tolerance, which makes the insane events in the economic development. Especially this tendency clearly appears in ex-communist countries, which can be peculiarity explained as “a force of inertia”.

How can be solved the problem of contrast and antagonism, in economical and political development of the world? To solve this problem, at first it is necessary to diagnose justly the reason of its origin. We consider that one of the most principal reason of current events, which is in the world is the objective and destructive policy, which is marked as “a nationally organized terrorism”.

Early century in 90-s the events of the Balkans evidently showed us that how can be followed the ruinous results and bloodshed tragedies after all of these.

Our country and its social-economic development also felt the same ruinous results and bloodshed tragedies after the dissolution of the Soviet Union. It isn't hidden fact for nobody that behind the separative rebellion and armed conflict of Abkhazia and so-called “The South Osseti” exactly stood and is standing now this “nationally organized terrorism”.

If we look through the other region of the world especially so-called “Hot Points”, there we can also find the trace of “nationally organized terrorism”. It is also clear that this most dangerous and ruinous force takes the peculiar and international face of syndicate.

The growing of scales of terrorism evidently confirms almost in every region of the world.

Conclusions

1. The task is to make an effort to fight with such kind of international union against this force, which pushes the world toward the anarchy and bloodshed tragedy. If the democratized forces of Europe and the world don't unite for total action, we never get rid of this "World Cancer" as the terrorism is often called.

2. We suggest the clear and practical one with this comprehension.

3. How so the drug business, the illegal trade of arm and whitening of black money represents the feeding source of terrorism, as the international commonwealth must work out the special juridical norm and it will make the whole international isolation of organization of terrorism and the country which favors the terrorism and makes a severe political and economic sanction for it.

4. Like the fascism the nationally organized terrorism is the peculiar national ideology which is built on the xenophobia and it must be blamed and judged by the world society.

5. Otherwise we can't cease this disease and it will spread as a cancer on the humankind.

6. The post-communist countries which are on the way of democracy, should say a word otherwise this danger will touch our future: either we can solve this problem and with this we can provide the democratized and stable social-economic development or we were again under the danger of reactionary.

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ И ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Рамаз Абесадзе

Институт экономики им. П. Гугушвили Академии наук Грузии

Abstract

There are different approaches to globalization in economic literature. According to author, globalization is the result of real process of development of national economies. It carries many positive features, as well as negative ones. We should consider that globalization is the reality of present and no single state is able to abolish it. This is why we should not oppose to globalization altogether but each state should strive to succeed in this competitive field. Otherwise state may face economic collapse, which will in its turn lead to degradation of science, culture, traditions etc.

Keywords: *economic, globalization, factors, state, society, time, progress, labour, product, price, problems.*

Международным экономическим отношениям основы были заложены еще в далеком прошлом. Но мировая экономика формируется после того, как возник мировой рынок товаров и услуг и начался процесс вывоза факторов производства, за чем следует усиление интернационализации и транснационализации экономики, стремление мировой экономики к формированию единого рынка товаров, услуг, капитала, рабочей силы, знаний и т.д., или к глобализации мировой экономики.

Можно выделить три этапа глобализации мировой экономики. Первый – это 1820-1914 годы, когда значительно усиливается международная торговля, начинается вывоз рабочей силы и капитала. Всему этому способствовала прокладка телефонного кабеля, посредством которого Великобритания связалась с Северной Америкой. Если до этого для передачи информации из Лондона в Америку требовалось примерно три недели, то к 1914 году это время сократилось до одной минуты. В этом также большую роль сыграло введение системы золотого стандарта ведущими странами мира, чем была создана благоприятная желаемая среда для осуществления инвестиции. Второй период охватывает 1914-1950 годы. Под влиянием мировых войн и великой экономической депрессии в этот период в государствах дали о себе знать антиглобалистские устремления, предпочтение стало отдаваться защите национальных интересов, значительно был ограничен импорт, а некоторые страны осуществили полное блокирование от внешнего мира. Третий этап глобализации начинается с 1950 года и продолжается по сегодняшний день. Это период самого интенсивного развития глобализации, когда он осуществляется, прежде всего, посредством регионализации, на основе чего увеличивается процесс международной экономической интеграции; головокружительными темпами происходит транснационализация национальной экономики. Транснациональные корпорации представляют главную силу по ускорению процессов интернационализации в мировой экономике. Именно их деятельность преобразует мировое хозяйство в единый рынок товаров, услуг, капитала, рабочей силы и знания; в международных экономических отношениях доминирует не международная торговля, а организация производства с сбыта непосредственно в зарубежье; формируются мировые финансовые рынки и происходит их невиданная диверсификация. Усиливается тенденция диверсификации в сферах технологии, экономики, бухгалтерского учета, образования и культуры и др; посредством внедрения новых информационных технологии, электрических систем осуществляется диверсификация мировой коммуникационной сети; формируются мощные международные экономические организации, внедряющие во всем мире единые критерии макроэкономической политики и постепенно

осуществляющие институциональное оформление глобализации. Их решения все чаще и чаще становятся юридически необходимыми для номинально суверенных государств; глобализация проникла и во внутригосударственную среду и постепенно становится одним из определяющих факторов внутренней жизни, мощь которого во многом превосходит возможности национального государства; усиливается международная конкуренция между такими субъектами, не имеющими определенного государственного происхождения и осуществляющими конкуренцию национальным компаниям, вытесняя их с национальных рынков; все больше государств вовлекается в процессы глобализации, складываются соответствующие глобальной цивилизации общие навыки, вкусы, ценности, взгляды, мышление и т.д.

Тот факт, что в условиях глобализации вывоз как товаров и услуг, так и факторов производства, имеет место в основном из развитых стран в развивающиеся страны, подтверждается тем, что большая часть материнских транснациональных корпораций расположена именно в развитых странах. При этом транснациональные корпорации отдают предпочтение прямым инвестициям, поскольку они пользуются свободным доступом к природным и трудовым ресурсам других стран, присоединяя к ним свои собственные ресурсы – капитал, знания, технологии, предпринимательские способности.

В экономической литературе существуют различные взгляды в связи с породившими глобализацию причинами. Одна часть ученых считает, что глобализация есть объективный результат исторического развития, другая же часть считает, что она организовано ведущими государствами мира с целью использования в своих интересах национальных ресурсов и в конечном счете, окончательного упразднения национальных государств и создания единого мирового государства.

По нашему мнению, глобализация является реальным результатом процесса развития национальных экономик, что обусловлено следующими основными причинами:

1. Внутренние потребности экономического развития по повышению реального уровня жизни людей, в чем заинтересованы все страны мира.

2. Мотивация удовлетворения личных интересов людей – получить как можно больше прибыли.
3. Существование в мире нерешенных глобальных проблем, разрешение которых отдельным странам не по силам.

Общеизвестно, с какими положительными моментами связана внешняя торговля для участвующих в ней стран. Она дает возможность каждому человеку потреблять больше и более разнообразные товары и услуги. Так же и каждый предприниматель с целью получения как можно более высокой прибыли использует свои возможности не только внутри страны, а и за ее пределами, вывозя свои факторы производства. На сегодняшний день существуют многочисленные глобальные проблемы, решение которых для отдельного государства невозможно и требует совместных усилий. Например, это проблемы: преодоления бедности и отсталости; установления мира и разоружения; обеспечения продовольствием; обеспечения природными ресурсами, экологической и демографической стабильности; развития человеческого потенциала; освоения мирового океана и космоса и др.

Несмотря на то, что в процессе глобализации каждая страна получает определенную выгоду, качество и количество этой пользы для разных стран различны. Приоритетное положение явно занимают развитые страны, так как именно они владеют избыточным количеством соответствующего качества факторами производства, они производят большее количество и высокого качества продукцию. Такое положение обуславливает то, что развитые страны в мировом масштабе: 1. Используют значительно более дешевую рабочую силу и дешевые ресурсы; 2. Привлекают рабочую силу высокой квалификации; 3. Во многих случаях вывозят в другие страны низкого качества и уже использованную продукцию; 4. Осуществляют вывоз физически и материально устаревшей техники; 5. У них создаются подходящие условия для ускорения научно-технического прогресса в связи с привлечением необходимых для этого огромных ресурсов в мировом масштабе.

Другие страны в процессе глобализации:

1. Используют накопленный в мире большой опыт и новейшие достижения научно-технического прогресса.
2. Получают большую финансовую помощь.
3. Решают многие (бедности, экологические, медицинские) проблемы.

Но у глобализации имеются и недостатки, об. учете и недопущении действия которых следуют заботиться как ведущим, так и остальным странам. Эти проблемы в основном состоят в следующем:

1. Охватывая почти все сферы отдельных национальных экономик, глобализация ограничивает возможность осуществления государственной регулирующей функции.
2. При возникновении в глобальном масштабе какого-либо негативного явления велика вероятность распространения его на все страны мира.
3. В процессе глобализации настолько велики масштабы экономических потоков, что не исключено в некоторых, отдельных случаях их разрушительное действие, особенно для слабых стран.
4. Увеличиваются масштабы эмиграции рабочей силы из развивающихся стран в том числе высококвалифицированных кадров.
5. Появляющиеся при глобализации большие масштабы миграции порождают во многих странах демографические проблемы.
6. Глобализация часто имеет неоднородную, разную направленность по отношению к различным странам и отраслям, что вызывает ощутимую деформацию в развитии отдельных стран и отраслей.
7. Для глобализации характерно нестабильность на финансовом рынке. Усиленные перетоки «Горячих денег» могут вызывать не только колебания на рынке капитала, а и банковский, валютный и общезакономерный кризис.

Выводы

В литературе существуют также радикальные соображения о негативных сторонах глобализации, о том, что ведущие страны осуществляют в развивающихся странах хищническое использование природных ресурсов, ухудшение экологической ситуации, условия труда, рост бедности, снижение конкурентоспособности, что глобализация способствует деградации национальной культуры, нарушению традиций и потере национальной самобытности вообще.

1. Неудивительно, что в условиях глобализации такая опасность действительно существует, но следует также учитывать, что глобализация – реальный процесс, упразднить который не по силам ни одной отдельно взятой стране.

2. Процесс глобализации – это процесс большой конкуренции между субъектами мирового рынка и государствами, но в то же время – это процесс большой взаимопомощи.

3. Поэтому необходимо не отрицание глобализации вообще, а стремление каждого государства к победе в этой большой конкурентной борьбе, несомненно, не силой, а знанием, развитием науки, созданием вышних технологий, совершенствованием культуры, повышением интеллекта и т.д.

4. Правда, в условиях глобализации некоторые функции государства ограничиваются, но оно приобретает большую, международную функцию, которая должна быть направлена в сторону нейтрализации негативного воздействия глобализации, эффективного использования помощи, повышения конкурентоспособности, сохранения лучших национальных традиций и на их дальнейшее совершенствование.

5. В противном случае страна может оказаться перед лицом экономического коллапса, за чем также следует деградация науки, культуры, традиции и т.д.

PROTECTION AND TRANSFER OF KNOWLEDGE IN THE ORGANIZATION'S SECURITY SYSTEM

Alina Winogrodzka & Radosław Kisielewski

The John Paul II Catholic University of Lublin

Abstract

The article presents the terms of knowledge transfer and its' protection in the Organization's security system. The overwritten processes covers the channels by which knowledge is being contributed to the economic competitiveness. The presented scheme promotes the development of long-lasting collaborations between the subsystems of organization's security system.

Keywords: transformation, social, economic, society, state, system, security, organization, market.

Introduction

Contemporary we are witnesses the far moved transformations, both of social, as well as economic sphere. Forms of the property, exercising the control, people directing, organizational structures creating, are still changing. It happens every day.

The idea of the competitive market came true. Enterprises not able to compete, are disappearing from the lists of phone books. Economic crisis's

and financial defeats have co-existed with companies for ages. However they are characterized by different features at present. Functioning on the market is depending mainly on one ability, which is guaranteeing a certain progress in such a precarious environment [10, p.191]. The ability to effective manufacturing, codifying and managing the organizational knowledge.

More often the discussions being led on that knew, or maybe more fashionable scientific object, are focused on the challenge of the ways of knowledge transfer and its protection's issues. The knowledge is being understood as the moving and still changing source of main organizational supplies. The inherent inner movement is rather a desirable part of a common practice learning. Although the access to the knowledge is also being connected with the transfer and its lost across the boundaries, the threat of missing the most wanted market news overwhelms all the positives process perspectives.

The access to the knowledge more often stops being liable to any limitations creating appearances of the lack separateness of the organization from more distant global environment [7, p.170].

Conflicting movements

The processes of the exterior "internationalization" of the access to the knowledge, being a direct repercussion of the globalization, are influenced on the discussions focused on the knowledge movement protection. [1, p.367]. Organizations are becoming still more open systems to the competitive environment which is a main link of the information exchange.

The development of modern information technologies, with the leading part of the Internet space of flows and its derivative consequences for all information structures, is continuously transforming the field of all competitive market manners. The communication channels drawing the borders with a closer and more distant organization's competitors are declining in this comparison.

The symbolic dimension of the trade exchange is rather being expressed in a contact with a one general global market, on which the localness can only be a one of available products. Contemporary organizations cannot pre-

vent or separate its external knowledge transfer processes from those specific exchange across potentially porous boundaries. Only a current information can started producing the knowledge.

However the frequent omitting of the issues connected with the protection of knowledge in the organization is becoming the real risk in the system both of the competitive, economic, and strategic safety.

The cause of this state of affairs should be seek in problems with reporting the knowledge to the protection procedures.

The protected knowledge as the analytical category, both in sciences about managing as well as in the law, is causing a certain classification problem. The basic, in the context of these deliberations on the criterion, is the accessibility to the knowledge, distinguished in the limitless possibility of using its resources. Adopting this point of reference it is possible to quantify three categories of the organizational knowledge [4, p.9]:

-*free knowledge* - the admittance isn't being subjected to any formal or all others organizational limitations. It can be also used by different legal entities, not only an organizational, in which it came into existence. It is both general, as well as detailed, accessible knowledge on different data carriers, e.g. in the Internet, publications, handed over during the conversation;

-*open protected knowledge*- which is being subjected to the legal low protection and isn't supposed to be used without any limitations, but in spite of those matters is accessible for different receivers. Inventions, patents, registered trademarks, functional patterns should be enumerated among its supplies above all. The distinguishing feature of those type mentioned examples, is undoubtedly their unique character. They don't represent some concrete knowledge, they are only its carriers;

-*protected hidden knowledge* -which isn't accessible to the outside observer. It is subjected to the processes of the intraorganizational preservation, which should prevented the looseness of the crucial information across the maintained inner borders. This type of knowledge is often being divided into the internal one, associated directly with functioning of the given organization and to the open legal protected, like protection of personal details or laws of the intellectual property.

The kind of secret knowledge, often being distinguished by these analytical categories, isn't codified, or even realized by the person who possesses it.

However if is left to be discovered and used, could stand a valuable strategic store [6, p. 411].

Individual ranks of the replaced hierarchy are elastic. The open knowledge can change into protected, protected knowledge into open. Everything depends on the strategy of managing the knowledge taken on by the given organization. .

Every knowledge after some time is becoming outdated, depreciated and investing in the protective process is worthless. The value of knowledge isn't being given for sure, but depends also, or maybe especially, on surrounding the organization continuously changing, as a result of growth and exchanges processes' on the outside market, environment.

The security system of the organization should be prepared for a fast change of direction in case of the uprising new qualitatively knowledge. Holding the strategic majority is rather a dynamic process than a one-time act of establishing intellectual hierarchies of stores which stay in the disposition of the organization.

Contemporary organizations very often stands before the dilemma of choice of this part of the knowledge which is valuable enough to be subjected to the processes of the in-house preservation in the security system, or for processes of the legislative protection.

Incurred expenditure on the creation of the knowledge, in the case of companies investing a very high part of incomes in research and development, reluctance to accessibility those valuable technologically results for different recipients, e.g. as a patents.

The scope of the safeguard of the open knowledge is liable to many limitations depending on the sort of the data's and the applying legislation on the land of given country [3, p.64].

A patent for the invention, an industrial design, a work or a computer program are under the different protection's rules.

The protective law can also be stopped after the certain time of being in a legal force of market rules. [3, p.74].

Conclusions

Therefore the registration system of the knowledge protection, leaning on formal official low confirming procedures granting the status of protected knowledge, stops being a main pillar of the subsystem of the information safety of the organization [4, p.21].

The outnumbered costs beard for getting the legal safeguard and the accessibility to the information about this sort of the learning expenses, can discourage organizations for taking this type actions.

It isn't possible to forbid different legal enterprises entities the access to the knowledge about scientific discoveries, new theories, mathematical methods or also the ways of managing [4, p.29]. Although It could sometimes brings more benefits.

It is the biggest paradox of this system that in spite of the necessity of protection of the valuable knowledge, this actions cannot block the flow of information in the organization [6, p.404]. The information culture also matters in the process of building the competitive space of the organization and is connected with the very process of manufacturing the knowledge [6, p.407]. Not only those technical but also social.

Among the main mentioned trends concerning the methods and the techniques of managing the intelligent organizations, are after all the ones offered by Peter Senge: the system thinking, mental models, building shared visions of the future, team teaching and the change in a way of thinking [9, p.25]

These demands cannot be accomplished without the participation of workers and cannot concern only a knowledge of science and technology. Technology can help manage the knowledge but won't replace main of its producers [2, p.141].

1. The protection and the transfer of the knowledge cannot be treated as two separate and independent processes, appearing in the security system of an organization.

2. In spite of the obvious differences and the specificity of each of them, should be designed rather to complement then to excessively block their work.

3. The cross liability system of security should be based on mutual assistance of this system's sequential.

4. The terms of knowledge transfer and protection denote the processes of the organizational contribution to the economic competitiveness and effectiveness.

References

1. Granovetter M. & Swedberg R. (eds), *The sociology of Economic Life*, Westview Press ,1992
2. Kulej-Dudek E., *Zarządzanie wiedzą w organizacjach w gospodarce elektronicznej*, [in]: *Multimedia w biznesie* (eds) Kiełtyka L., Kantor Wydawniczy, Zakamycze 2003
3. Kotarba W., *Zarządzanie wiedzą chronioną w przedsiębiorstwie*, ORGMASZ, Warszawa 2001
4. Kotarba W., *Ochrona wiedzy w Polsce*, ORGMASZ, Warszawa 2005
5. Kwieciński M., *Wywiad gospodarczy w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, PWN, Warszawa-Kraków 1999
6. Kwieciński M., *Wywiad gospodarczy w przedsiębiorstwie*, [In]: *Zarządzanie informacją i komunikacją. Zagadnienia wybrane w świetle badań empirycznych*, (eds) Martyniak Z., Wydawnictwo AE w Krakowie, Kraków 2000
7. Maj I., *Asymmetry of knowledge as a key factor of Economic Security in an Organization*, [in]: *Tendency of national security In the Baltic Sea Region*. Monograph, International Academy of Organization and Management Science, Vilnius 2006
8. Nonaka I., Takeuchi H., *Kreowanie wiedzy w organizacji*, Poltext, Warszawa 2000
9. Senge P. M., *Piąta dyscyplina. Teoria i praktyka organizacji uczących się*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1998
10. *Wiedza a wzrost gospodarczy* (eds) Zienkowski L., Scholar Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2003

THE DEVELOPMENT CONDITIONS OF HEALTH RESORT CITIES IN POLAND

Radosław Kisielewski & Alina Winogrodzka

The John Paul II Catholic University of Lublin

Abstract

The Authors are considering the matters of health resorts cities development in Poland. The notion of a health resort have appeared in 1922 and was connected with the diseases prevention, as well as their treatment. In polish classification four types are mainly mentioned: spa, climatic, peat (based on therapeutic mud) and watering place. Every of health resort should have a specific natural values. The history of polish health resorts is very interesting. The main distinguished reason is its' special social role in a different times' periods.

Keywords: *development, management, role, social, time, past, present, state, society.*

Introduction

In 1922 in Poland has appeared the notion of “health resort” marking in the one’s simplest definition: “ The locality of unusual natural and health values with institutions and devices of the diseases prevention, as well as their treatment”¹. We could find two basic elements in this theory. The health resort conditions causing real results in a group of visitors, patients. As well as hotels, nature-healing, recreational and amusement services. Their presents and inner

¹ E. Kaczmarek, *uzdrowisko i jego przestrzeń*, p. 44

relations have a significant influence on the developments' matters.

The profile and division of health resorts are appropriate to be analyzed for better understanding the specific of the object, being considering in this article.

The development's standards

Following types of health resorts are being considering in polish classification²:

- ◆ Spa – healing waters
- ◆ Climatic- with definite climate's values
- ◆ Peat – treatment with accessible therapeutic mud
- ◆ Watering place – placed over sea

Obviously this appropriate classification implications are the technical and functional elementary matters.

First requirements are connected with the space management³. According to the polish law norms – the standards are very precise. The building space should be rather incoherent to assure appropriate hygienic level. Attractive scenery and neat green terrains with walking paths and parks without any burdensome internal or external transport, gives a view of polish ideal patterns.

The next standards refer to health institutions. At least one institution, hospital or sanatorium, covered or closed bath pool, cultural subsidiaries in spa house figure, as well as devices recreational park on open space – should be suitable equipped.

Every health resort in dependence on profile based on natural values specific should additionally have:

- ◆ In case of spa's resorts – healing baths institute, waters' well-room, healing water formaldehyde
- ◆ In case of climate's healing resorts – the walking roads net, the movement treatment institutes, open air rest cure equipment
- ◆ In case of peat's – the institutions of logging, applying and thera-

² A. Madeyski, *Polska norma PN-91/Z-11000 Uzdrowiska. Podział, nazwy, określenia i wymagania ogólne*

³ A. Madeyski, *op. Cit.*, s.14-17

peutic mud's utilizations

- ◆ In case of watering places – the access to suitable clean sea water, a pool with sea water as well as a seaside beach, the institute with sea water access accepted

Naturally, except the already described elements, health resort should also have information and concrete dates about rather difficult to enumerate, scientifically examined and confirmed healing values⁴. The additional difficulty in preparation “state – health” information, is its specific characteristic. The improvement state health effects of resorts' guests are normally figuring after some time. Not directly at the time of staying in the chosen place. Usually after patients' return to a normal place of living. Already named polish norms have defined and systematized the first elementary “health resort” sphere – directed exclusively only on healing and preventive effects.

The second sphere of conditions influencing on health resort, despite of a fact of no possibility of examining, decides in a considerable measure about good treatments' results. Every health resort is situated (or is supposed to be situated) in a locality with a specific atmosphere, cultural heritage touched by the past and deceiving about distinctness of a given place. This sphere isn't being normalized by the low standards and we experienced the specific in activity of individual hotels management and others objects of gastronomy, maybe culture or amusement, as well as tourists and different ones situated on a terrain of a health resort. Entering the city or populaces (counties, communes), touching the matters of co-operation, of council powers and the gestures of sanatoriums, we go out beyond the already defined health resorts area and its individual healing institutions in this range.

Current theories of the health resorts' localities being considered on the team of objects and the natural particularly beneficial health conditions as two basic elements. A cognitive, cultural, amusement and others are added to in described order⁵.

Polish definitions of health resort gather a special character in a compare to others functioning in different European countries. The main distinguis-

⁴ A. S. Kornak, *Turystyka i uzdrowiska w gospodarce gmin i powiatów u początków XXI wieku*, W.S.H i T., Częstochowa, 2004

⁵ E. Kaczmarek, *Uzdrowisko i jego przestrzeń*, s.56-57

hed reason is a special social role in a given period of historical time. Polish health resorts came into existence in times when Polish state have lost its sovereignty. In a situation when cultural centers situated in a large cities couldn't fulfill their "duty", social activity of elites have transferred to those described health institutions.

Past and present

The history of health resorts institutions is very interesting. It is proper to remain about these special periods, when the second sphere have played the main role⁶. Popular journeys "to waters" have soon became very fashionable. Not only medical matters have decided about it. Art intercourses, the exhibitions, concerts, meeting with representatives of artistic, as well as policy world couldn't be forgot. The natural environment connected with healing subsidiaries and unique cultural and amusement world have exerted on development of the special brand health resorts' localities.

The resorts' values and objects are the main driving strengths of its development. In a very neighborhood have always raised institutions acting on patients needs, as well as on local communities. The municipal structure grows on a base of rarely cities creating factor – healing valor's. The development of social, economic and cultural infrastructure follows the small settlements situated round the first health kind institutions.

The polish health resorts have started in XIX a. as healing and tourists' centers. Their neighborhood assured not only health beneficial conditions. The tourists' attractions in figure of antique buildings and curiosities of nature should be enumerated here.

In a very beginnings of their existence, they were also a special kind of artistic and political large cities' saloon. Patriotic and independence activities were initiated in polish health resorts too. The end of XIX a. – is connected with first law regulations. The health resorts – are functioning according to ZUS (Social Government Insurances Institution in Poland) ant to Government health regulations (Polish Social Health Insurance). In those times the

⁶Ibidem, s.40

form of longer visits in a sanatorium or other kind of described institution was popularized. From this moment the development of health resorts became more and more dynamic.

After the Second World War the majority of resorts were devastated. However the reconstruction followed very fast and kept the original shape of pre-war spa centers. In the beginnings of the sixties years the communism governments have prepared the plans of extension the whole health resorts cities. In results, during the 30 years of non stop development actions have started expand to critical sizes, causing the devastation of natural environment, decay the cultural property, and estates the housing industry across the area of mystify values.

The stays in health resorts became very popular both in frames of treatment and in excursion tourists' purposes. The 1970- 1980 times, have brought excessive popularization of using the services offered by those institutions. Very numerous crowd of patients have transformed the small cities into a new kind of factories of health without any social functions⁷.

Conclusions

1. Now we're becoming the witnesses of health resorts revitalization.
2. The former second sphere is still appearing in place of massive tourists journeys to spa-objects. People are looking for something special and unusual.
3. The health resort with a specific cultural atmosphere and a long history of being connected with the fates of interesting figures are placing the first stage in a popular rankings all over the world.
4. Polish institutions could certainly fulfill those special needs.

⁷E. Kaczmarek, *Uzdrowisko i jego przestrzeń*, Kraków 2003, s.30

References

1. Kaczmarek E., *Uzdrowisko i jego przestrzeń*, Kraków 2003
2. Kornak A.S., *Turystyka i uzdrowiska w gospodarce gmin i powiatów u początków XXI wieku*, Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Turystyki, Częstochowa 2000
3. Madeyski A., *Podstawy inżynierii uzdrowiskowej*, Arkady 1979
4. Medlik S., *Leksykon podróży, turystyki, hotelarstwa*, PWN, Warszawa 1995
5. Pabian A., *Reklama w turystyce*, Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Turystyki, Częstochowa 2006
6. Stasiak A., Włodarczyk B., *Produkt turystyczny*, PWE, Warszawa 2005
7. *Strategia rozwoju gminy miejskiej Nałęczów*, Załącznik do uchwały nr XXX/244/01 Rady Miejskiej w Nałęczowie z dn.28.12.2001 r.

NIMBY EFFECT IN A RATIONAL CHOICE THEORY PERSPECTIVE

Urszula Lulkiewicz

The John Paul II Catholic University of Lublin

Abstract

The author is considering the NIMBY EFFECT in the rational choice theory perspective. The NIMBY means “Not In My Backyard”. It is the situation when some planned investment – especially morally ambiguous like nuclear power station, wastes dumping – could not be started because of local communities protests. The syndrome is being analyzed through four different points of view : as an economic, political, ethical and sociological problem. The ways of solutions depend on the chosen one perspective. In every case the rational choice theory applications are able to be found. The analyze of PIMBY EFFECT – “Please In My Backyard”- situation is also being touched in the article.

Keywords: *problems, effect, environment, political, economic, social, society, state, time, grup, management.*

Introduction

Local communities are the subject of various disciplines representatives interests from years. They are the set of units revealing what is happening in a whole society in the peculiar, miniature way. The image of a global whole - the society, the nation, the human family. Their problems also refer to biggest societies. Much more easily is to reinspect the small communities than a given society. However we will not be concentrate above the essence

of society and the local community with their specific problems in this article. There are matters which are touching mainly the local communities. The NIMBY syndrome is one of them. It is posing the subject of both theoretical and practitioners – scientists, investors, politicians, psychologists, sociologists- interests. This article will consider the NIMBY effect in rational choice theory perspective.

Problems and development

Most simply speaking the NIMBY syndrome (Not In My Backyard) is the situation when the plan of some investment (the nuclear power station, the garbage dumping) is getting the object of expressed violent of local inhabitants who does not want to have it in their neighborhood.

O'Hare is singling three levels of the syndrome: economic, political and ethical⁸. We will be considering the reasons of the NIMBY syndrome according to O'Hare mentions in the light of rational choice theory.

NIMBY as an economic problem is the most standard example when the rational choice theory could find its applications. The axis the effect is being created around is a common and public good. People are expected to collectively produce the common good and the common good destination is to be used in collectively way.

Turner is thinking: "The rational behavior is participation in public good consumption without any expenses in the process of its production"⁹. Expenses avoiding is the driving without ticket strategy. This inner conflict may lead to NIMBY syndrome. The origins are in the nature of social relations. Searching for easy benefits is connected with transferring the disadvantages on others. However it is difficult to forbid people taking part in common good benefits dividing process.

P. Matczak is considering: " Everyone expects benefits which are possible to receive easily, but no one wants to invest knowing the benefits will be con-

⁸P. Matczak, *Spoleczne uwarunkowania eliminacji syndromu NIMBY*, w: *Podmiotowość społeczności lokalnych: praktyczne programy wspomagania rozwoju*, red. R. Cichoński, Poznań 1996.

⁹J. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, s.351.

sumed by all- also those who have not invested”¹⁰.

It is often happens each persons or groups (communes) are trying to get rid of their own problems, like for example the wastes, by transferring them to others backyards. “ Passenger without ticket” is the model example of actions in the rational choice theory perspective. However it does not mean the procedure could not be avoided. J. Turner gives the methods of NIM-BY problem solutions. In case of high mark public good is the possibility of constraining people for bearing the expenses of their production. For example, the waste utilization. The intention of cooperation also could be evoked by prizes (praises). The ones who did not cooperate could be excluded from consumption and from the local community life.

The last method Turner enumerating is put the payments for using a common good in execution¹¹. In the most often quoted here example of the wastes problem it could be payment for utilization in someone’s else territory.

The Inhaber proposition is to use the model of “ reversed Dutch sale”¹². The auction is being organized for the purpose of selling the location of the waste of dumps. The community which will give its assent and buy its building would receive the money.

The second level the NIMBY syndrome will be considered on is the political perspective. It is often says the NIMBY is the indication of no trust for governments. People are always trying to control the rightness of political decisions and their ethical correctness. It is connected with frequent cases of corruption on highest levels of authority. The decisions of the location of a given investment are often taken non rationally. The decisive motive could be a private interest of people connected with the world of business and policy. Scientific experts part is very important here, but how is P. Matczak underlining it is often very ambiguous role.

The task is to consider all of “for” and “ against” options of the given location from one side. From the other one, only some matters are being discussed with the public opinion. “ Basic decisions are often based on the scientific authority’s sanction and the public discussion is supposed to con-

¹⁰ P. Matczak, *Spoleczne uwarunkowania eliminacji syndromu Nimby*, s.297.

¹¹ J. Turner, *op.cit.*, s.351

¹² P. Matczak, *op. cit.*, s.301

firm the already accepted theses¹³. This mechanism is being determined by DAD summary (Decide- Announce- Defend). Doubts and protests seem to be rational and excused actions in this context.

NIMBY is also a kind of ethical problem. P. Matczak thinks in this perspective it would be the example of narrowly understood individual business which is being submitted above a common one¹⁴. It is sometimes determined by “diseases” name, because subordinate good- individual- is submitted above a good of the higher row-a common one.

It does not confirm the rational choice theory because it could not be the rational choice. The man is able to obtain a good which is being produced thanks to collective actions only in group. If people belong to the group because of valuable values reaching it is becoming rational choice to construct principles and standards which will ensure the access to these produced collectively goods¹⁵. Especially when the valued good is not easily reachable outside the group and when the expenses of the occurrence are high.

However sometimes the personal objection is not the sign of the rebellion against the group but the rational glance at the given situation and as a result of defense of a common good.¹⁶

P. Matczak is also telling about the fourth feature of NIMBY syndrome – it is a sociological event. The discussed effect is arising as a result of recognizing peoples menace of theirs business¹⁷. The situation context has a main importance for the NIMBY syndrome. As well as perception of the dispute between individual and collective subjects. The dynamics relations between inner activity could not be overlooked here.

Nimby is a group phenomenon. Protests are occurring collectively as a matter of fact and are the sign of border community thoughts.

According to O'Hare views the capacity to power exercise depends on the type of social group¹⁸. He writes about two types: compensatory and obligatory.

Obligatory groups produce a common good only for their members

¹³ Ibidem, s.297

¹⁴ Ibidem, s.298

¹⁵ J. Turner, op.cit., s.351

¹⁶ P. Matczak, op.cit., s.31

¹⁷ Ibidem, s.298

¹⁸ J. Turner, op.cit, s.352

exclusive consumption. The reversed situation is in the compensatory groups where a common good is being produced for the market and a group could not take part in its consumption. The public control is potentially weaker here because profits from the good selling could be used for “buying” people subordination towards group standards. The level of the group solidarity is lower in this situation context than in obligatory ones. Finding the correct system of control would be much more problematical.

One of sociological NIMBY aspects is a fact we could not speak about one “public opinion”, even in case of obligatory groups. Even most over protested locations will give benefits for somebody.

In a real situation we have a few actors on the scene, who behaves in a different manner¹⁹. There are residents groups of neighborly character (“protesting local community”), local and regional authorities supporting residents or investors, formal organizations, etc. We could not forget about groups and communities who are afraid of intermediate losses in a given situation²⁰. Blau wrote about substitutive role of social standards²¹. The strength of social resistance is connected with the perceived dangerous. How big is supposed object, how far from the houses, how dangerous for human health. Rational activities depend on those matters.

That is how the PIMBY effect is started (Please In My Backyard)²². The investment could bring huge benefits for the local communities. New places of work, higher income, development impulse for the given region. So the struggle for the given location becomes the rational behavior in times of no economic stability.

The solution of NIMBY and PIMBY syndrome could be the O’Hare proposition for using a one kind of tactic: the strong hand, better information about given dangerous and possibility of their minimizing, negotiations, convincing and compensations for losses²³.

¹⁹ P. Matczak, op.cit., s.298

²⁰ Ibidem, s.299

²¹ P. M. Blau, op.cit., s.299

²² Por. P. Matczak, op.cit, s.300

²³ Euser, van der Pligt and Brown also Wites abort it

Conclusions

1. NIMBY effect has become an object of intensify research in recent years.
2. It could be caused by more and more difficult economic and social situation in the world.
3. We are producing more wastes. The contemporary person's life is getting quicker. More often he falls on health.
4. Rational behavior is exaggerated looking after natural environment and its influence on human condition. People economic needs cause the conflict between it what is socially desired and what brings profits in the other way.
5. As a result we could differ two syndromes – NIMBY and PIMBY. They often could be observed in the same community in various perspectives.

References

1. E. Aronson, Człowiek istota społeczna, Warszawa 2004
2. P.M. Blau, Wartości pośredniczące w wymianie w strukturach złożonych, w: Współczesne teorie wymiany społecznej, Warszawa 2002
3. R. Cialdini, Wywieranie wpływu na ludzi, Gdańsk 1999
4. P. Matczak, Społeczne uwarunkowania eliminacji syndromu Nimby, w: Podmiotowość społeczności lokalnych: praktyczne programy wspomagania rozwoju, red. R. Cichocki, Poznań 1996
5. W. Stephen, C. Stephen, Wywieranie wpływu na grupy, Gdańsk 2002
6. J. Turner, Struktura teorii socjologicznej, Warszawa 2004
7. M. Wosling, Entanglement of interests and motives: Assumptions behind the Nimby- Theory on Facility Sitting, Urban Studies, 1994, n.31

SOCIOECONOMIC PROBLEMS OF THE POLISH SPAS: HISTORY AND CONTEMPORARY SITUATION

Urszula Lulkiewicz & Adam Szromek

*The John Poul II Catholic University of Lublin,
Faculty of Social Sciences,
Silesian University of Technology in Gliwice,
Faculty of Organization and Management in Zabrze*

Abstract

Article discusses main social and economic issues of Polish spa regions. The purpose of the article is to characterize basic problems related to functioning and cooperation of Polish spa communities within the frames of common spa region. At the beginning the history of rise and development of spa regions on Polish lands is discussed, in order to refer afterwards to modern history of Poland and problems caused by the structural transformation of the country.

Keywords: *region, state, society, problems, development, management, economic, cooperation, transformation.*

Introduction

The Polish spa regions that are related to communities, which have acquired the status of health resort or the status of area of health protection - re-

present an extremely valuable social and economic resource. That relationship has a character of both of economic cooperation (particularly in the area of spa tourism), as well as social and cultural partnership. Unfortunately, behind the numerous advantages of partnership of neighboring spa communities, as well as peculiar uniqueness brought by the status of health resort, these regions also experience some economic difficulties, which mainly arise from system transformations and changes in privatization.

The purpose of the article is to characterize basic problems related to functioning and cooperation of Polish spa communities within the frames of common spa region. At the beginning the history of rise and development of spa regions on Polish lands is discussed, in order to refer afterwards to the contemporary Polish history as well as problems resulting from structural transformation after 1989. The article, thus, contributed into the debates on integration of two or more spa communities within the common areas of local administration, spa medical care and tourism.

1. History of the spa regions

The past of spa regions is particularly rich from the point of view of remedial character of those places. Numerous records about the rehabilitation of the Roman legions in hot spring waters of Southern Europe, or the ancient stories about treatment of wounds and diseases at the waters prove the long history of the health resorts.

The records about the exploitation of natural remedial resources on the Polish lands are found in the XI century chronicles. Then there were Władysław Herman's court physicians that prescribed the king's wife Judyta Czeska bathing in spring waters that should help conception of a heir. [12, t.1, s 512].

The XIIIth century was, according to the literature evidence, the time of emergence of such health resort as Cieplice, Szczawno and Łądek Zdrój, where the remedial baths were being taken. Three centuries later chronicles remarked the next important event concerning Polish spa regions – the King of Poland and Hungary Ludwik I Hungarian (the father of the Queen Holy Ja-

dwiga) according to the court doctor's advice went to the first (on the former Polish lands) climatic treatment to Smokowiec in Tatry [3, s 51]. However, the XV century meant also the growth of popularity of such health resorts as Cieplice Śląskie, Łądek, Iwonicz, Drużbaki, Lubień and Swoszowice. Also Inowrocław had the good fame - king Kazimierz Jagiellończyk in act from the year 1450 considered the baths with salt water situated in Inowrocław.

XVI and XVII century was a period of dynamic development of medicine (balneology) and therefore the value of such health resorts as Kudowa (Chudoba), Duszniki (Duszniki and Bad Reinerz), Połczyn (Polzin), Kołobrzeg (Kolberg), Busko, Wysowa, Ciechocinek and Nałęczów, and, in XIX century: Goczałkowice, Jastrzębie, Polanica (Altheide), Szczawno (Bad Salzbrunn), Kamień Pomorski (Cammin), Rabka, Szczawnica, Romanów and again Inowrocław was appreciated.

It was symptomatic that together with the development of the spa health care the forms of organization of spa health care i.e. forms of the usage of natural resources discovered in spas having medicinal properties also developed. Areas, where these procedures were most effective, were also developed. However it concerned mostly the introduction of some legal-organizational regulations. For this reason, in January 1877 the Committee for of Balneology, Climatology and the Domestic Hydrology was created (Academy of Arts in Cracow), which prepared the draft of the act regulating the spa activities in the Galician area. The act was passed in November 1891. On the territories occupied by other countries any similar act was not passed, but thanks to the learned societies activities (on the Prussian occupied lands) and to the efficient administration of spas (on the lands occupied by Russians) there was a significant development of spas as well [4, s.7].

Chaotic settling in attractive tourist areas was one of problems of spa regions. Not to lose those natural resources the directives allowing strangers to purchase the lands were introduced, but exceptionally on condition that the indivisible surface of the purchased land is not smaller than 6.000 m² (or sometimes 10.000 m²) and buildings occupy not more than 1/6 of the entire plot.

2. The problems of spas in the 20th century

The organization of the spa health care in the 20th century Poland is unusually interesting also because of the complicated history development. The 20th century started from the emergence of many private sanatoria (presenting the overwhelming majority among sanatoria in general), and after the period of the nationalization came up to with the beginning of the process of the privatization of State Spa Enterprises (PPU).

At the turn of the 19th and 20th centuries there was a period of the growing interest for spas, till the explosion of the I World War, which unfortunately brought devastation of many Polish spas or transformation of them into seats of war field hospitals. After the end of the war along with the national sanatoria many private hotel units that functioned in the spa regions emerged [6, s.9]. Unfortunately they accomplished exclusively the economic purpose orienting their activities for the maximization of the profit, ignoring among others the social or scientific (curative) aims.

The huge fault in the organization of *primary sanatoria* was their functioning only during 3 or 4 months a year²⁴. It caused both the irregular development of spa towns and the inefficiency of the establishment potential and under-exploitation of natural resources of towns. The certain advantage of the private units of (amateur) spa health care was undoubtedly a primitive form of the entrepreneurialism of organizers that for whatever cost were seeking ways of increasing the economic value of the available spa advantages. Usually, however, observing that business activity from the perspective, it did not even go hand in hand with economic or medical knowledge, even less with principles of sustainable development. The state authorities of those times negatively evaluated those establishments' activities, what required the practitioners' help. Therefore, in 1922 the first Polish act on spa health care appeared (Dz.U. No. 31, poz.254), enabling the emergence of many new spa regions. The outlined state of things remained unchanged till the outburst of the II World War in 1939. Another halt in development of the Polish spas and quite often their devastation were the effects of the warfare.

²⁴ In 1928, scarcely 5 spas of 29 existing functioned all the year round. Other worked for the patients only during the summer season, though sometimes in winter [6, s. 9] and [4, s. 9].

The period of the reconstruction of country and the realization of social reforms came after the II World War²⁵. It was significant because of the inclusion of the spa health care into the system of the health care [6, s. 9]. It meant also the taking over of supervision and patronage of the organization of spa health care by the Independent Health Department of the Ministry of Health and Social Care of PRL. The post-war administrative division caused that Poland had lost 4 resorts in the East (Truskawiec, Morszyn, Niemirow and Druskienniki), and gained 21 new resorts in the North and the West of the country [5, s. 39].

The development of administrative districts and the spa health care falling at the 1960s and 1970s, have been searched in the development of industry and the occupational health care [6, s.10]. The emergence of large industrial plants also concerned the emergence of the clinics of the industrial health services as well as special significance of the occupational health care because of the great role performed by industry in the Polish People's Republic. The development of vacation centers and establishments of the spa health care was recognized as a basic mean of prevention the sickness leaves and industrial workers morbidity. That fact precipitated the pass of the new Act on Spas and the Spa Health Care (Dz.U. from 17 June 1966, No. 23, poz.150). That act regulated the rise and functioning of spas, the spa health care and spa enterprises, despite its imperfect form applied till the year 2005.

3. Situation of spa region after 1989 year

The transformation of the Polish political structure in 1989 has initiated numerous economic, social and cultural changes. Among others it was connected to the decreasing role of the state in financing many state enterprises activities, in other words *social initiatives*. Such a situation also appeared in spas, what could be seen in the decreasing state protection of spas and spa enterprises. As a result of under-financing many spa objects were exposed to gradual devastation, places were eliminated in sanatoria and even more, entire objects were sold (particularly the ones requiring expensive renovations).

²⁵ In 1946 20 spas functioned [4, s.9].

Reforms that were started in the final decade of the 20th century (administrative, self-government, pensions, health) as well as Program of the universal privatization enabled introduction of several changes into the organization of administrative districts and the spa health care. The major part of PPU was subject to privatization (indirect) from 1998 (or 1999)²⁶ with individual (stock) companies of state treasury subordinate to Minister of Finance [4, s.8]. The outdated law turned to be the major problem, however.

After ten years of preparations on 28 July 2005 authorities passed the Act of the Republic of Poland of 28 July 2005 on spa treatment, health resorts and health resorts protected areas, and it health resorts administrative districts (Dz. U. 2005, N° 167, p. 1399) that gave hope to regional owners as well as managers of the spa enterprises and scientists and tourists (patients). However, it is necessary to emphasize that a long period of works on this law is partially justified, since for getting of good regulations concerning spa activities, because of interdisciplinary character of those activities, the integration of works of representatives of the Ministry of Health, Economy, State Treasury as well as authorities of both spa organizations and experts on balneology, physical medicine as well as management and tourist industry was necessary.

The new law unfortunately did not solve all problems of spa regions. Among others a problem of financing tourist attractions i.e. of spa parks, spa theatres, orchestras etc. remained. The authorities of spa cities from budget of administrative districts must finance such works though the real recipients of these attractions are patients (customers of spa enterprises). The owners in the spa cities are displeased also because the spa enterprises (according to the law) are exempted from the property tax due to performed health care function of these establishments.

One crucial settlement (concerning privatization of spa enterprises) appeared in the law. It confirmed that with the approval of the appropriate minister of Treasury in accordance with the appropriate minister of health will determine, by means of directive, list of the spa health care in the form of individual shareholder companies of the State Treasury (of state spa enterprises formed as a result of the commercialization, for which the appropriate minister for health was the establishing body) which will not be subject to

²⁶ Till the end of 2006 scarcely one spa enterprise finished the privatization process becoming the joint-stock company, for which shares are in hold of the private investor (*notabene* foreign).

privatization. The law unfortunately does not clearly specify principles of the access to spa raw materials. In consequence, the privatized spa enterprise can demand additional charged e.g. for drawing spring water (as it takes place in Nałęczów at the moment).

4. Integration of spa subjects

The spa health care and his organization in spa regions is on a threshold of the next stage of its history. For many years transformation of current form of the organization of the spa health care into the modern form of the tourism, called the health or spa tourism is noticeable²⁷.

There are conceptions, according to which the current spa health care is recognized as a traditional trend of the tourist market, and the health tourism i.e. stays connected with new, diversified offers of spa enterprises is a more modern trend. These enterprises create the new spa product, based on connection of the traditional methods of the spa health care (balneology and physical medicine) with modern recreational-regeneration methods, as well as the biological regeneration, wellness.

According to many observers, practitioners and Polish competent scientists²⁸ the health tourism is undoubtedly a chance for the development of these regions, where they are situated. Therefore an idea that promotes integration of social-economic action in these regions is more and more valuable.

This integration would have to embrace the city authorities activities as well as the tourist and curative activities of the spas. Hence, the key for the development of spa regions is a health tourism, developing on basis of the cooperation between the most important legal entities as the spas, the scientific community (with experts for tourism and balneology) and with local government of the regions and spa administrative districts.

²⁷ *The health tourism* is a conscious and voluntary move for a certain period out of the residence place during the free time, for the purpose of the regeneration of the system by physical and psychological leisure activities [11, s. 51]. The spa tourism is narrowing the circle of destination towns exclusively to spas.

²⁸ Z. Krasirski, W. Gaworecki.

Conclusions

Analysis of the socioeconomic problems of the Polish spa regions demonstrated that teams of spas cooperating with each other struggle against many problems. Even though legislative works on the new law regulating the spa activities helped settle many of them, many spa administrative districts are in the difficult economic situation. One should list among this problem the following:

1. Still significant under-recapitalizing of spa enterprises what results in the deteriorating condition of the tourist facilities and decreasing number of tourists.
2. Lack of the legal regulations concerning the consistent or proportional cost allocation of natural tourist attractions hold²⁹.
3. Lack of the close economic interaction between subjects in spas and the local government.
4. Lack of the legal regulations concerning the equal access to deposits of spring waters and peloids.
5. Break in the process of the privatization of spa enterprises.

These and other problems of the spa regions represent a challenge for all the subjects functioning in spas. However, it is possible only in the case of the interaction of these subjects, which integrate their action can elaborate the shared area of development e.g. in the form of the market of spa tourism. The synergy of the activities of these subjects can bring plentiful economic and social results.

²⁹ It is a fact that under Polish law spa administrative districts can take the so-called spa payment for every day of the stay of patient in the spa (to 3,20 zloty per day). However receipts from this title do not permit covering maintenance and the renovation of spa parks, orchestras, libraries or spa theatres expenses.

References

1. Gaworecki W. (2000) Turystyka, PWE, Warszawa.
2. Hadzik A. (2002) Funkcje uzdrowisk górskich [w:] I. Jędrzejczyk (eds.) *Rozwój funkcji turystycznej i rekreacyjnej polskich obszarów górskich*. Wyd. AWF, Katowice.
3. Jędrzejczyk I. (2002) *Rozwój funkcji turystycznej i rekreacyjnej polskich obszarów górskich*, Wyd. AWF w Katowicach, Katowice.
4. Kozłowska-Szczęsna T. (2000) *Stan badań klimatu i bioklimatu uzdrowisk polskich*, Wyd. PAN, Warszawa.
5. Krasieński Z. (2004) *Cykle życia uzdrowisk*, Wyd. Patan-Press, Kołobrzeg.
6. Ogarek G. (1973) *Uzdrowiska. Organizacja i formy świadczeń*. Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa.
7. Ponikowska I. (2001) *Podstawy kliniczne balneologii i medycyny fizycznej* [w:] „*Służba Zdrowia*” nr 63-66/2001.
8. Szromek A. (2004) *Cykl życia uzdrowisk w Polsce* [w:] *Gazeta Zdrojowa* nr 3/4, Polanica Zdrój.
9. Szromek A. (2005) *Analiza stosowalności wskaźników ilościowych dla oceny sprawności operacyjnej usług sanatoryjnych w Polsce*. Doctor's thesis, Politechnika Śląska w Gliwicach, Zabrze.
10. Szromek A. (2006), *Model R.W. Butlera, jako podstawa kreowania strategii rozwoju rynku polskich uzdrowisk XXI wieku*, [w:] *Marketing i Rynek* 5/2006, PWE Warszawa.
11. Schwichtenberg A. (2000) *Podstawy turystyki*. Wyd. Politechniki Koszalińskiej, Koszalin.
12. Trzeciak B. (1997) *Leczenie uzdrowiskowe* [w:] *Encyklopedia Zdrowia* PWN, PWN, Wyd. V, Kraków.
13. Act of 28 July 2005 on spa treatment, health resorts and health resorts protected areas, and on health resorts administrative districts (Dz.U. 2005, N° 167, p. 1399).
14. *Uzdrowiskowy Produkt Turystyczny* (1998) Wyd. Centrum Edukacji Kadr w Krakowie Departamentu Gospodarki Turystycznej Urzędu Kultury Fizycznej i Turystyki, Kraków.

Baigiamoji dalis

Bendrasis plėtros rezultatas – XXI amžiaus žmogus, šeima, organizacija, nacionalinė valstybė ir jos visuomenė, kuri yra veikiamą sudėtingų vidinių ir išorinių politinių, ekonominių ir socialinių veiksnių, o šie veiksniai daro įtaką valstybės ir visuomenės raidai.

Visuomenės ugdymo procesų pažanga ir demokratija – pagrindinės žmogaus, šeimos, organizacijos veiklos privataus saugumo sąlygos, kurias apibūdina tam tikru apibrėžtu periodu egzistuojanti valstybės valdymo ir visuomenės savivaldos sistema. Nuo valdymo ir savivaldos veiksnių priklauso žmonių gyvenimo lygis – pagrindinis demokratijos ir pažangos raidos valstybėje indikatorius (išplėstinis vadybos procesų matavimo vienetas).

Nuo atskiros valstybės ir jos visuomenės priklauso realios bendravimo pasaulyje sąlygos, demokratijos ir pažangos plėtra. Šie procesai yra sudėtingi ir begaliniai, todėl labai svarbu perprasti šiuolaikines vadybos tendencijas siekiant, kad kiekvienos valstybės ir visuomenės raida būtų darni: visi nacionaliniai išteklių būtų racionaliai naudojami ir darbo tarpiniai rezultatai būtų optimalūs.

Šiandien ypač akivaizdi šiuolaikinių vadybos tendencijų vertinimo svarba Lietuvos, kaimyninių valstybių ir visų pasaulio šalių raidai, nes tik žmogaus, šeimos, organizacijos veiklos privatus saugumas sudaro realias sąlygas kurti ir gaminti naują produktą, didinti darbo našumą ir darbo užmokestį, kuris yra pagrindinis nacionalinės rinkos konkurencingumo didinimo rodiklis ir sąlyga globalioje rinkoje.

Norint gerai išmanyti žmogaus, šeimos, organizacijos veiklos vadybos šiuolaikines tendencijas ir gebėti realiai jas taikyti nacionalinės rinkos sąlygomis, suprasti jų vertinimo metodiką XXI amžiuje būtina nuolat gerinti žmonių veiklos aplinką Lietuvoje, regionuose, vietose, organizacijose ir kiekvienoje darbo vietoje, o tai iš esmės pakeis požiūrį į žmogaus darbą rengiant reikalingų kvalifikacijų specialistus, kurie gebėtų dirbti moderniose darbo vietose ir jas nuolat modernizuotų.

Šios knygos tikslas – pateikti įvairių autorių nuomonę vadybos šiuolai-

kinėms tendencijoms atskleisti, toliau plėtoti vadybos mokslą Lietuvoje ir pasaulyje, taip pat mokyti studijuojančius vadybą spręsti realias problemas gyvenime. Ji pravartanti studentams, dėstytojams, mokslininkams, specialistams, organizacijų įvairių lygių vadovams, taip pat visiems, norintiems daugiau sužinoti apie vadybos vietą žmogaus gyvenime.

Ši knyga – teorijos ir praktikos vienovės darinys norint analizuoti ir tobulinti strateginės vadybos kryptis XXI amžiuje globalizacijos sąlygomis.

Knygos sudarytojas ir atsakingasis redaktorius dėkoja visiems Lietuvos ir užsienio mokslo darbų autoriams, recenzentams, kitiems padėjusiems rengti ir išleisti šią knygą, kuri skiriama kiekvienam besidominčiam valstybės ir visuomenės raida, jos tobulinimo klausimais.

Sudarytojas ir atsakingasis redaktorius,

prof. habil. dr. Antanas MAKŠTUTIS

Vadybos šiuolaikinės tendencijos. Mokslo darbų rinkinys./Atsakingasis redaktorius ir sudarytojas Antanas Makštutis. – Vilnius: LKA, 2007. – 380 p.

ISBN 978-9955-423-69-0

Knygoje analizuojamos XXI amžiaus aktualios vadybos problemos, pateikiamos Lietuvos ir užsienio autorių nuomonės vadybos tobulinimo klausimais globalizacijos sąlygomis. Tyrinėjamos demokratijos ir pažangos plėtos perspektyvos valstybės ir visuomenės darniai raidai užtikrinti.

Knyga skirta mokslininkams, politikams, vadovams, verslininkams, dėstytojams, doktorantams, magistrantams, studentams, specialistams ir kitiems skaitytojams, kurie dirba valstybės valdymo ir visuomenės savivaldos srityse.

UDK 65 (474.5)

Va 24

Modern Tendencies of Management. Papers of science. / Managing Editor and Compiler Antanas Makštutis. – Vilnius: LKA, 2007. – 380 p.

ISBN 978-9955-423-69-0

Modern Tendencies of Management. A Collection of Scientific Works.—Managing Editor and Compiler Antanas Makštutis.—Vilnius: MAL, 2007, pp.

This collection of scientific works analyses the topical managerial challenges of the 21st century. Here one finds scientific insights into how management could be improved and developed under conditions of globalisation, in addition providing prospects regarding promotion of democratisation and progress to ensure sustainable and coherent development of the state and the society.

It could be useful for scientists, politicians, chief executives, and businessmen; also, lecturers, PhD, Master, and undergraduate students as well as specialists and all other interested who specialise in management at the state and municipality levels.

UDK 65 (474.5)

Va 24

VADYBOS ŠIUOLAIKINĖS TENDENCIJOS
(MODERN TENDENCIES OF MANAGEMENT)

Mokslo darbų rinkinys
(Papers of science)

Atsakingasis redaktorius ir sudarytojas *prof. habil. dr. Antanas Makštutis*
(**Managing Editor and Compiler** *Prof. Dr. habilitated Antanas Makštutis*)

Redagavo *Eulialija Stankevičienė*
Viršelio dizainerė ir maketuotoja *Laima Adlytė*

2008 01 30. Tiražas 130 egz. Užsakymas Nr. GL-58.
Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija,
Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius
Spausdino KAM Leidybos ir informacinio aprūpinimo tarnyba,
Totorių g. 27, LT-01121 Vilnius